

TARTALOM

Az információszabadság és a szellemi tulajdon-jogok összefüggései SCHULTZ MÁRTON	5
A generatív mesterséges intelligencia Frankensteinjei – avagy a személyiség post mortem digitális továbbélésének szerzői jogi megítélése GYURIK ESZTER BOGLÁRKA	45
Jelek, pecsétek, védjegyek, brandek 1. A jelek: ujjlenyomatok az idő szövetén DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA	85
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A szerzői mű és jogi védelmének feltételei TAKÁCS NÓRA EMESE	93
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	121
– SZJSZT-21/2022 – Szoftverfejlesztés irányait felvázoló dokumentum szerzői jogi védelmének a kérdése	121
Könyv- és folyóiratszemle	144
– Frank Wilczek: <i>Alapelvek. A fizika tíz kulcsa a valósághoz</i> (Dr. Osman Péter)	144
– Bógel György – Nagy Dániel Attila: <i>Mesterséges intelligencia a gazdaságban</i> (Dr. Osman Péter)	155

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala megalapításának 130. évfordulója alkalmából az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle tematikus számát tervezi megjelentetni.

A tematikus számba olyan szerzők jelentkezését várjuk, akik technikatörténeti, jogtörténeti vagy hivaltörténeti témában szeretnének cikket publikálni. A tervezett megjelenés dátuma: 2026. április 12.

A megjelenő publikációk célja:

- a szellemi tulajdon védelme történetének és intézményi fejlődésének bemutatása;
- technikatörténeti, jogtörténeti és hivaltörténeti vonatkozások feltárása;
- a területhez tartozó ismeretanyagok és források felfrissítése.

Példák a lehetséges témakörökre:

- *Technikatörténet:* fontos találmányok és szabadalmi eljárások történeti áttekintése; kiemelkedő iparági fejlesztések és a technika jogi környezete; az ipari forradalom és a szabadalmi rendszer kapcsolatai.
- *Jogtörténet:* hazai és nemzetközi jogi eszméket formáló jogi dokumentumok, döntések történeti kontextusa; a szerzői jogi és iparjogvédelmi szabályozás alakulása; jogi eszközök és hatósági gyakorlat közötti összefüggések az idők folyamán.
- *Hivaltörténeti vonatkozások:* az SZTNH vagy elődeinek szervezeti változásai, eljárási gyakorlatok, archívumok felfedezése és feldolgozása; intézményi reformok és hatásaik a jogalkalmazásra; informatikai és digitalizációs átállások története.

Cikkterjedelem: javasolt 40 000 leütés szóközökkel együtt; fejezetekre bontva, összefoglaló (abstract) magyar nyelven.

Pályázati határidő: 2025. november 10. éjféli.

Benyújtandó: szerző(k) neve, elérhetőség, a tervezett publikáció címe és összefoglalója.

A beérkezett pályázatokat a Szemle szerkesztőbizottsága bírálja el. A nyertes pályázókat legkésőbb 2025. december 10-ig értesítjük. A nyertes pályázókkal felhasználási szerződést kötünk a pályaművek megjelentetésére, és a Szemle díjazási szabályzata szerinti honoráriumot fizetünk ki a megjelenés után.

Az elkészült pályaművek leadási határideje: 2026. február 10.

A benyújtás formátuma: PDF és Word (DOC, DOCX) egyidejű megküldése kizárólag elektronikus formában a szerkesztoseg@hipo.gov.hu e-mail címre.

A kiválasztott cikkeket megjelenés előtt szakmailag lektoráljuk.

A megjelenő cikkek nyomtatott és online formában is elérhetőek lesznek.

Kérdés esetén kérem, írjon a szerkesztoseg@hipo.gov.hu e-mail címre, vagy keresse Sajtí Erikát a +36 30 999 4897-es számon.

AZ INFORMÁCIÓSZABADSÁG ÉS A SZELLEMITULAJDON-JOGOK ÖSSZEFÜGGÉSEI

BEVEZETÉS

A közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog több ponton érintkezik a szellemitulajdon-jogokkal. Egyes, védelemben részesülő alkotások nyilvánosságát törvények előírhatják, így azok közérdekből nyilvános adatként bárki számára megismerhetők. Ez a megismerés a magyar információszabadság logikájában az egyedi adatigénylésen túl az adott közfeladatot ellátó szerv honlapján való közzétételt is jelenti, illetve jelentheti.

Bizonyos ügyiratokat, állami szerveknél keletkező dokumentumokat már maga a jogi szabályozás zár ki a szerzői jogi védelemből, így azok nyilvánosságát más szerzői joga nem hátráltathatja, míg más alkotások esetén (pl. szakvélemények, állásfoglalások, állam által megrendelt dokumentációk) nem ennyire egyértelmű a helyzet. A szerzői jogi védelem kérése sajátos képet mutat az állami közadatok gyűjteményei feletti adatbázisvédelem tekintetében. Szintén érdekes összefüggéseket találunk az üzleti titok megismerését illetően. Az információszabadság érvényesülésére tekintettel a jogalkotó bizonyos információk megismerését előnyben részesíti azok titokban tartásával szemben. Az üzleti titkok nyilvánossága megjelenik a szerződéskötéssel összefüggésben, de akár a jogérvényesítés során is a titok jogosultjának perbeavatkozásán keresztül. Az iparjogvédelmi jogok esetén a két jog metszete sokkal kisebb, de nem elhanyagolható.

Jelen tanulmány a szellemitulajdon-jogok és a közérdekű adatok megismerése, valamint terjesztése összefüggérendszerét kívánja feltárni. A tanulmány első része bemutatja az információszabadság alapintézményeit: az alanyát, a tárgyát, célját. Bemutatja ezen túl ezen alapjog korlátozásának a módszereit is. Ezt követően kitér az egyes oltalmi tárgyakkal kapcsolatos sajátos kérdésekre, a szerzői jogra és az iparjogvédelemre, de vizsgálja az üzleti titok védelmén túl más titokfajták megismerhetőségét is, mint amilyen a banktitok vagy az adótitok.

A kutatás nem vizsgálja az információszabadsággal rokon, alapjogi védelmet azonban nem élvező közadat-újrahasznosítás (közérdekű adatok további felhasználására irányuló megállapodásokkal kapcsolatos jogi szabályozás) összefüggéseit a szellemitulajdon-jogokkal. A vizsgálat elsősorban a hatályos magyar szabályozásra és gyakorlatra koncentrál, figyelembe veszi az Alkotmánybíróság gyakorlata mellett a bírói esetjogot is. Figyelmet fordít

¹ Adatvédelmi tisztviselő, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala. A szerző adatvédelmi és adatbiztonsági szakjagász. E-mail: schultzmarton@gmail.com.

ugyanakkor – amennyiben az relevánsnak mutatkozik – az Európa Tanács vonatkozó megállapodására, a Tromsøi Egyezményre is.²

1. AZ INFORMÁCIÓSZABADSÁG RÖVID BEMUTATÁSA

1.1. Az alapjog célja és funkciója

Az információszabadság nem jelent mást, mint a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatokhoz való hozzáférést és ezeknek az adatoknak a terjesztését.³ Másként kifejezve azon állami információk nyilvánossága értendő e fogalom alatt, amelyek az állami szervek tevékenységével, működésével és ellenőrzésével függnek össze, valamint az állam gazdálkodásával, a közpénzek felhasználásával összefüggő ismeretek nyilvánosságát is magában foglalja. Ebből fakadóan az információszabadság elsőrendű kötelezettjei a közfeladatot ellátó állami és helyi önkormányzati szervek, míg jogosultja bárki, akit ezek az információk bármilyen okból, illetve célból érdekelnek.

Ennek megfelelően az információszabadság alapjogán keresztül ellenőrizhető az állami, közhatalmi szervek megfelelő, hatékony és jogszerű működése, legyen szó akár a közigazgatásról, akár a jogalkotóról, akár az igazságszolgáltató szervekről. A közérdekű adatok megismerése alapfeltétele az állam demokratikus működésének.⁴ Ez a funkciója nem önmagában érvényesül, hanem más alapjogokra is hatással van, ami által támogatja a közhatalom működéséről való tájékozott véleményformálást,⁵ és megalapozza a sajtó szabadságát, társadalmi kontrollfunkciójának a gyakorlását is, ami pedig a közügyekhez kapcsolódó nyilvános és tényeken alapuló társadalmi diskurzus kialakulásának előfeltétele is.⁶

Az államhatalom ellenőrzése és átláthatóságának garantálása csak az egyik célja az információszabadságnak, az Alaptörvény és a jogrendszer emellett biztosítja az állam közpénzfelhasználásával összefüggésben „a nyilvánosság előtti elszámolás, illetve az átláthatóság, és a közélet tisztaságának elvét”⁷ is.

Az információszabadság és az adatvédelem együtt az információs jogok kategóriájába tartozik amellet, hogy a kommunikációs jogoknak is az egyik nevesített formája. Ebből fakadóan több joggal is kölcsönhatásban áll.

² Az egyezmény magyarországi alkalmazásáról a szerző korábban tanulmányt írt, annak megállapításait az egyes fejezetek vonatkozó rendelkezései tartalmazzák. *Schultz Márton: Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezései: A Tromsøi Egyezmény Magyarországon, különös tekintettel a személyes adatok védelmére. In Medias Res, 2022. 1. sz.*

³ 7/2020. (V. 13.) AB határozat, indokolás [14] bekezdés.

⁴ 4/2015. (II. 13.) AB határozat, indokolás [27] bekezdés.

⁵ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [29]–[30] bekezdés.

⁶ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [29]–[30] bekezdés.

⁷ 8/2016. (IV. 6.) AB határozat, indokolás [17] bekezdés.

Egy jogirodalmi álláspont szerint a szűk értelemben vett információszabadság a közérdekű adatok megismerését és terjesztését jelenti, míg a tágabb értelemben vett információszabadság magában foglalja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanítás szabadságát, a lelkiismereti szabadságot is, valamint általában minden olyan jogot, ami ismeretek, információk terjesztésével, átadásával és megismerésével függ össze.⁸

1.2. Az alapjog tárgya

Az információszabadság központi tárgya a közérdekű adat, amely egyrészt a közfeladatot ellátó szerv működésével, tevékenységével összefüggő adatokat, másrészt az állam gazdálkodásával, illetve a közpénzek és a nemzeti vagyon felelős gazdálkodásával összefüggő adatokat jelenti. Szintén tárgya ennek az alapjognak minden olyan, más közérdekből nyilvános adat, amelynek nyilvánosságát törvény elrendeli, ilyenek különösen egyes személyes adatok, üzleti titkok. Az egyedi adatigénylések ennek a két adatkategóriának a megismerésére irányulhatnak, valamint az elektronikus közzététel során is ezeknek a nyilvánossága áll a szabályozás középpontjában.

Az információszabadságnak tehát nem a dokumentum, az irat a tárgya, hanem az *adatok* megismerése. A magyar információszabadságban nem az iratelv érvényesül.

1.2.1. Közérdekű adat

Az Infotv. szerint közérdekű adatnak minősül az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv vagy személy kezelésében lévő és tevékenységére vonatkozó vagy közfeladatának ellátásával összefüggésben keletkezett, a személyes adat fogalma alá nem eső, bármilyen módon vagy formában rögzített információ vagy ismeret, függetlenül kezelésének módjától, önálló vagy gyűjteményes jellegétől.⁹

Ez alapján a közérdekű adat fogalmának az alábbi tényállási elemei azonosíthatók:

1. közfeladatot ellátó szerv kezelésében van az adat,
2. az adat a tevékenységére vonatkozik vagy a közfeladatának ellátásával összefüggésben keletkezett,
3. nem személyes adat,
4. bármilyen módon vagy formában rögzítésre került.

Ezeknek a tényállási elemeknek együttesen kell megvalósulniuk, hogy közérdekű adatról lehessen beszélni. Egy ügyben a Kúria rámutatott arra, hogy az Infotv. a közérdekű adat

⁸ Szabó Máté Dániel, Majtényi László, Maksó Bianka: Az információs jogok mint szabadságjogok. In Czékmann Zsolt (szerk.): Infokommunikációs jog. Dialóg Campus, Budapest, 2019, p. 214–215.

⁹ Infotv. 3. § 5. pont.

fogalmának meghatározásánál egyértelműen összekapcsolta a közfeladatot ellátó szerv kezelésében levő és egyben a tevékenységére vonatkozó, illetve a közfeladat ellátásával összefüggésben keletkezett adatok körét, így tehát e feltételeknek együttesen kell érvényesülniük ahhoz, hogy azok közérdekű adatok legyenek. Az adatok közérdekű adattá minősítése a Kúria szerint akkor lehetséges, ha a közfeladatot ellátó szerv kezelésében levő és egyben a tevékenységére vonatkozó vagy a közfeladat ellátásával összefüggésben keletkezett adatról van szó.¹⁰ Ezen túl további tényállási elemek megléte nem szükséges, így például az adatoknak nem feltétlenül kell hitelesnek lenniük, ezt a közfeladatot ellátó szerv nem vizsgálhatja.¹¹

Az a követelmény, hogy az adat a közfeladatot ellátó szerv kezelésében van, nem jelenti azt, hogy ez az Infotv.¹² vagy a GDPR¹³ értelmében adatkezelésnek minősül.¹⁴

Az adatnak ezen túl vagy a közfeladatot ellátó szerv tevékenységére kell vonatkoznia, vagy a közfeladatának ellátásával összefüggésben kell keletkeznie. Az adatnak a Fővárosi Ítéltábla szerint kapcsolatban kell állnia a szerv közfeladatának ellátásával, közpénzzel való gazdálkodásával, és a szakmai tevékenységére, illetve annak eredményességére is kiterjedő értékelésre vonatkoztathatónak kell lennie,¹⁵ így a magánjellegű levelezések, e-mailek nem tartoznak ebbe a körbe.¹⁶ Az Infotv. szerint közérdekű adatnak minősül különösen a hatáskörre, illetékességre, szervezeti felépítésre, szakmai tevékenységre, annak eredményességére is kiterjedő értékelésre, a birtokolt adatfajtákra és a működést szabályozó jogszabályokra, valamint a gazdálkodásra, a megkötött szerződésekre mint tevékenységre vonatkozó adat.¹⁷

Amennyiben az adat személyes adat, úgy nem lehet közérdekű adat, azonban törvény közérdekből nyilvánossá minősítheti, így külön törvény felhatalmazása alapján a személyes adatok is megismerhetők. Az anonimizált adatok már nem vonatkoznak azonosított természetes személyekre, így ezek minősülhetnek közérdekű adatnak.

Az adat kezelése még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a közzététel vagy az adatigénylés teljesítése ugyanebben a formában valósul meg. A közérdekű adatok gyakran vegyülnek más, védett adatokkal, így természetes az, hogy az adatokat tartalmazó dokumentumokat át kell vizsgálni, valamint a bennük található nyilvános adatoknak a nem nyilvános adatoktól való elkülönítését el kell végezni. Erre való hivatkozással az adatigénylés sem tagadható meg.¹⁸ Hasonló a helyzet akkor, ha a kért adat közvetlenül (pl. elektronikusan) nem áll ren-

¹⁰ Kúria Pfv.IV.21.976/2014/9.; Kúria Pfv.IV.21.579/2015/4.

¹¹ Kúria Pfv. IV. 21.235/2015/3.; Kúria Pfv.IV.21.842/2015/4.

¹² Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

¹⁴ 6/2016. (III. 11.) AB határozat, indokolás [33] bekezdés.

¹⁵ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.129/2015/6.

¹⁶ *John Wadham, Kelly Harris, Eric Metcalfe*: Blackstone's Guide to The Freedom of Information Act 2000. Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 41.

¹⁷ Infotv. 3. § 5. pont.

¹⁸ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [64] bekezdés.

delkezésre, és az egyébként rögzített adat hozzáférhetővé tételéhez idővel, illetve költséggel járó többletmunkára van szükség,¹⁹ amely meghatározott szempontok szerinti válogatási, esetleg rendszerezési tevékenységet jelent.²⁰ Az Alkotmánybíróság szerint amennyiben az adatigénylés létező és kezelt (rögzített) adatok kigyűjtésére, meghatározott szempont szerinti kiválogatására és például táblázatba rendezésére vonatkozik, a kérelem alapvetően nem tagadható meg, mivel a kérelmeket az adatok rögzítésének formájától és attól függetlenül teljesíteni kell, hogy nyilvántartásokat, illetve más módon tárolt iratokat kell hozzá áttekinteni.²¹

Az Alkotmánybíróság szerint az elektronikus számítógépes adatnyilvántartások esetében ez általában nem jelent problémát: az adat kikeresése vagy több adat esetében az adatsor létrehozása elektronikus úton történik, és nem jelent jelentős munkaterhet. Az adatkezelő így annak ellenére, hogy ténylegesen felkutatja és rendszerezi a kért adatokat, úgy érzelikli, hogy az információ „készen és rendelkezésre áll”.²² Kétség jellemzően akkor merül fel, amikor nem lehetséges elektronikus úton – adatbázisból, lajstromból, statisztikai nyilvántartásból stb. – elvégezni a műveletet, illetve a kérelem teljesítése túlmutat egy egyszerű műveleten (például a másolat készítésén vagy az elektronikus adatlekérdezésen).²³ Jellemzően ilyen, amikor az igényelt adat(ok) kiadásához nagyszámú adathordozó vagy adatbázis áttekintése és a kért adatok – elektronikus úton nem, csupán hagyományos, papíralapú kereséssel elvégezhető – leválogatása szükséges. Új adat előállítására azonban nem lehet kötelezni a közfeladatot ellátó szerveket közérdekű adatigénylés alapján.

1.2.2. Közérdekből nyilvános adat

Az Infotv. hatályos megfogalmazása szerint közérdekből nyilvános minden olyan adat, amely nem tartozik a közérdekű adat fogalma alá, és amelynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendelte.²⁴ Ezen adatok tartalmilag nem lehetnek közérdekű adatok, formailag pedig csak törvényben írható elő a nyilvánosságuk.²⁵ Az Alaptörvény a közérdekből nyilvános adat fogalmára nem terjeszti ki az alapjogi védelmet. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában rámutatott arra, hogy a közérdekű adatok mellett ezen adatok is az információszabadság tárgyát képezik.²⁶

Közérdekből nyilvános adatnak azok az adatok minősülnek, amelyek nem közérdekű adatok, valamilyen fokban mégis nyilvánosak. Ezek tipikusan olyan adatok, amelyek felett

¹⁹ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [53] bekezdés.

²⁰ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [47] bekezdés.

²¹ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [55] bekezdés.

²² 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [48] bekezdés.

²³ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [48] bekezdés.

²⁴ Infotv. 3. § 6. pont.

²⁵ Révész Balázs, Buzás Péter: Átláthatóság a közpénzügyekben. Dialóg Campus Budapest, 2017, p. 18–20.

²⁶ 3077/2017. (IV. 28.) AB határozat, indokolás [27] bekezdés.

valakinek jogos magánérdeke áll fenn (pl. személyes adatok, üzleti titkok, szerzői jogok, banktitkok), az információs szabadság érvényesülése mégis megköveteli azok megismerhetőségét. Sem a Trosmoi Egyezmény, sem más nemzetek szabályozása nem ismer hasonló fogalmat, illetve szabályozási megoldást. A közérdekből nyilvános adatok esetén jellemzően több alapjog kollíziója merülhet fel, amelyet a jogalkotó törvényben az információs szabadság javára dönt el.

Idesorolhatók a közhiteles nyilvántartásokban szereplő adatok is, mint amilyen az ingatlan-nyilvántartás, illetve a cégnyilvántartás is, de az iparjogvédelmi lajstromok szintén ide tartoznak. Ezen adatok megismerésére azonban a közérdekű adatigénylés szabályait nem lehet alkalmazni,²⁷ azok más módon ismerhetők meg.

Közérdekből nyilvános az Infotv. alapján ezen túl a jogszabály vagy állami, illetőleg helyi önkormányzati szervvel kötött szerződés alapján kötelezően igénybe veendő vagy más módon ki nem elégíthető szolgáltatást nyújtó szervek vagy személyek kezelésében lévő, e tevékenységükre vonatkozó, személyes adatnak nem minősülő adat is.²⁸ Ilyenek az államháztartás alrendszerébe tartozó valamely személlyel pénzügyi vagy üzleti kapcsolat létesítésével összefüggő jogviszonyból származó egyes adatok is,²⁹ amelyek esetén a közpénzek felhasználása, az azokkal való gazdálkodás átláthatósága alapozza meg a közérdekből nyilvános jelleget.³⁰ Idesorolhatók az állami vagyonnal való gazdálkodásra, az azzal való rendelkezésre vonatkozó olyan adatok, amelyek nem közérdekű adatok.³¹

Ezen adatkörök jellemzően a közérdekű adatokkal azonos megítélés alá esnek. Az egyedi adatigénylések körében a közérdekű adatokra vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni az Infotv. a közérdekből nyilvános adatokra is.³² A két adatkör közzétételi szabályai is azonosak.

1.3. Az alapjog kötelezettjei: a közfeladatot ellátó szervek

Az Alkotmánybíróság megfogalmazásában az információs szabadságon alapuló alapjogi jogviszony tartalma egyrészt *kötelezettséget* teremt a közfeladatot ellátó szervek és személyek számára, hogy bizonyos, a közfadataikkal összefüggésbe hozható, illetve azt jellemző adatokat proaktív módon nyilvánosságra hozzanak, vagy igény esetén hozzáférhetővé tegyenek. Másrészt pedig minden személy és a társadalom mint egész jogosult arra, hogy ezeket az adatokat megismerje és terjessze,³³ valamint hogy azokról ezt követően véleményt is formáljon.

²⁷ Infotv. 27. § (8) bekezdés.

²⁸ Infotv. 26. § (3) bekezdés.

²⁹ Infotv. 27. § (3a) bekezdés.

³⁰ Révész, Buzás: i. m. (25), p. 18.

³¹ Ávtv. 5. § (1) bekezdés.

³² Infotv. 28. § (1) bekezdés.

³³ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [28] bekezdés.

Az információszabadság jogosultja bárki lehet, akár magyar állampolgár, akár nem, akár természetes, akár jogi személy. A közérdekű és közérdekből nyilvános adatokat bárki megismerheti.³⁴

A kötelezetti kört egyfelől a közfeladatot ellátó szervek vagy személyek képezik, másrészt az adatok jellegétől függően más személyek, szervek is idesorolhatók, így különösen a közpénzekkel gazdálkodó összes szervezet.³⁵ A kötelezettek az információszabadságot proaktív módon (elektronikus közzététel útján), illetve a jogosult kérelme alapján (adatigénylés teljesítésével) kötelesek garantálni.³⁶ A közfeladatot ellátó szerveket terheli az elektronikus közzététel kötelezettsége, amit saját honlapon kötelesek megvalósítani.

Az Infotv. szerint közfeladatot ellátó szervnek azok a szervek minősülnek, amelyek állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot látnak el.³⁷ A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja szerint idesorolandók az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok, a központi államigazgatási szervek, a Magyar Nemzeti Bank, valamint az általa létrehozott alapítványok és más közfeladatot ellátó alapítvány,³⁸ de a köztulajdonban álló gazdasági társaságok és az állami fenntartású egyetemek is.³⁹ Idetartoznak az igazságügyi szervek,⁴⁰ de az alvállalkozók is.⁴¹

Az Alkotmánybíróság joggyakorlatában az alapjog kötelezettjeinek csupán egyik felét teszi ki a közfeladatot ellátó szervek, a másik feléhez a közpénzek felhasználásával, nemzeti vagyonnal kapcsolatos tevékenységek tartoznak.⁴² A testület szerint a „nyilvánosság előtti elszámolásra a 'közpénzekkel gazdálkodó minden szervezet' köteles, az általuk kezelt közérdekű adatokhoz való hozzáférést ... a közfeladatot ellátó szerveken kívüli szervezetnek is biztosítania kell”.⁴³

1.8. Más alapjogokhoz való viszonya

Az információszabadság nem korlátozhatatlan alapjog, így számos más joggal kapcsolatosan merülhet fel a kollíziója, különösen a magánélet védelmével és a személyes adatok védelméhez való joggal,⁴⁴ de a szellemi tulajdon-jogokon keresztül ilyen a tulajdonhoz való joggal is.⁴⁵

³⁴ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [40] bekezdés.

³⁵ 7/2020. (V. 13.) AB határozat, indokolás [23], [29] és [33] bekezdés.

³⁶ 23/2013. (VII. 19.) AB határozat.

³⁷ Infotv. 26. § (1) bekezdés.

³⁸ Kúria Pfv.21567/2016/3.

³⁹ Kúria 2017.EI.II.J.GY.P.3. számú összefoglaló vélemény, [31] bekezdés..

⁴⁰ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat, indokolás [36] bekezdés.

⁴¹ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [65] bekezdés.

⁴² 3026/2015. (II. 9.) AB határozat, indokolás [19] bekezdés.

⁴³ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [35] bekezdés.

⁴⁴ Alaptörvény VI. cikk.

⁴⁵ Alaptörvény XIII. cikk.

A közérdekű adatok megismerése és terjesztése ettől függetlenül is kapcsolatban, kölcsönhatásban van más alapvető jogokkal, azokat támogatja, egyfajta előfeltételeként jelenik meg. Ilyen alapvető jogok közé sorolhatók a kommunikációs alapjogok, így a véleménynyilvánítás szabadsága,⁴⁶ valamint a sajtószabadság is,⁴⁷ de a tudományos kutatás szabadsága is.⁴⁸

A környezeti információk területén ezen túlmenően az egészséges környezethez való joggal is kapcsolatban áll.⁴⁹ A hatósági, valamint a polgári peres eljárásokkal összefüggésben a nem információszabadság-specifikus eljárási alapjogok is jelentőséggel bírnak.

Az információszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának összefüggéseit jól jelzi az, hogy az alkotmányozó az Alkotmányban egy cikkben belül, ráadásul egy mondatban deklarálta e két alapjog védelmét.⁵⁰ Az Alkotmánybíróság már működésének kezdetén jelezte, hogy az információszabadság a kommunikációs alapjogok egy nevesített formája, amelynek az alapjogok rendszerében a véleménynyilvánítási joggal való összefüggése miatt kitüntetett szerepe van. Ezzel egyidejűleg rámutatott arra is, hogy ennek megfelelően az információszabadsághoz való jog is csak nagyon kevés joggal szemben korlátozható,⁵¹ aminek következtében az információszabadságot korlátozó törvényeket is megszorítóan kell értelmezni.⁵²

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem is ismeri el az információszabadságot önálló alapjogként, ebből fakadóan a 10. cikkében biztosított, véleménynyilvánításhoz és tájékozódáshoz való joggal összefüggésben merült fel az Emberi Jogok Európai Bíróságának a gyakorlatában. Ugyan 1999-ben még leszögezte a bíróság, hogy viszonylag nehéz lenne egy általános hozzáférési jogot elismerni a közigazgatási dokumentumokat illetően,⁵³ később már azon az állásponton volt, hogy az EJEE 10. cikkével összefüggésben egy korlátozott információ-hozzáférési jogot mindenképpen el szükséges ismerni.⁵⁴

A sajtónak a közérdekű adatok megismerése és terjesztése során is kitüntetett szerepe van, az állampolgárok ugyanis ritkán fordulnak az állami szervekhez azért, hogy információkat ismerjenek meg, mivel ezt elsősorban sajtóorgánumokon keresztül teszik meg. A sajtónak tehát egyfajta közvetítőszerepe van az állami intézmények működésének bemutatásában, ellenőrzésében és elszámoltatásában is, mint ahogy a közpénzek felhasználásával kapcsolatosan is. A Bladet Tromsø-ügyben a bíróság a sajtó szerepeként az információk és az eszmék terjesztését, polgárokkal való megismertetését azonosította, amely által a sajtó a

⁴⁶ Alaptörvény IX. cikk.

⁴⁷ Alaptörvény IX. cikk.

⁴⁸ Alaptörvény X. cikk, 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [43] bekezdés.

⁴⁹ Alaptörvény XXI. cikk.

⁵⁰ 1949. évi XX. törvény 61. § (1) bekezdés.

⁵¹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

⁵² 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [39]; 2/2014. (I. 21.) AB határozat, indokolás [43] bekezdés; 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [45] bekezdés.

⁵³ Loiseau kontra Franciaország (46809/99.), 2004. 09. 28.

⁵⁴ Magyar Helsinki Bizottság kontra Magyarország (18030/11.), 2016. 11. 08. [132] bekezdés.

társadalomban betöltheti a társadalmi kontroll szerepét.⁵⁵ E döntésében az EJEB aláhúzta, hogy a polgároknak is alanyi joguk van arra, hogy ezeket az információkat és eszméket megismerjék.

Az információszabadság egyrészt összefügg az adatvédelemmel, másrészt a kommunikációs jogokkal. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában elsősorban a kommunikációs alapjogokkal való kapcsolat dominál. Az adatvédelmi biztos intézményének felállításától kezdődően merültek fel ügyek, amelyek a személyes adatok és az információszabadság háttérmezgyéjén álltak, elsősorban az állami szervek dolgozóinak, valamint az állami tulajdonú és a közpénzzel gazdálkodó vállalatok vezetőinek személyes adataival összefüggésben.

2. AZ INFORMÁCIÓSZABADSÁG KORLÁTOZÁSA ÁLTALÁBAN

Abban az esetben, ha az adatigénylő által kért adatok nem minősülnek közérdekű adatnak, és azokat a törvény sem minősíti közérdekből nyilvánosnak, úgy a közfeladatot ellátó szervnek az adatigénylést el kell utasítania, és meg kell adnia ennek az indokát is. Számos olyan magánérdek, illetve közérdek azonosítható, amely az adatmegismerés korlátját képezheti, és amely miatt egy adat nem minősül közérdekből nyilvánosnak.

Jelen fejezet ezeket az okokat kívánja körüljárni, bemutatva azt, hogy a különböző érdekek esetén milyen feltételekkel ismerhető vagy nem ismerhető meg egy-egy adat. Itt is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az adatelv érvényesülése miatt nem utasítható el az adatigénylés arra hivatkozással, hogy egy irat meg nem ismerhető adatokat tartalmaz. Az adatokat külön-külön kell vizsgálni, és az elutasítást ennek megfelelően lehet megállapítani és megindokolni.

Az információszabadság a véleménynyilvánítás szabadságához, a kommunikációs alapjogok anyajogához hasonlóan kiemelt fontosságú jog, azonban nem korlátozhatatlan alapjog, bár kevés más alapjoggal szemben kell engednie.⁵⁶ A közérdekű adatok esetén a nyilvánosság minősül a főszabálynak, az adatok megismerhetősége pedig a kivétel, így a közérdekű adatok megismerését korlátozó törvényeket pedig megszorítóan kell értelmezni,⁵⁷ vagyis hasonló adatkörökre nem terjeszthető ki a megismerés korlátozása.

2.1. A korlátozás során figyelembe veendő érdekek, tesztek

Az Alkotmánybíróság az Emberi Jogok Európai Egyezményének a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó rendelkezéseit tekinti az információszabadság korlátozása szempontjából irányadónak.⁵⁸ Ennek megfelelően a közérdekű adatokhoz való hozzáférés csak

⁵⁵ Bladet Tromsø és Stensaas kontra Norvégia (21980/93.), 1999. 05. 20. [59] bekezdés.

⁵⁶ 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [45] bekezdés.

⁵⁷ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [39] bekezdés.

⁵⁸ 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [47] bekezdés.

a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.⁵⁹

A testület 2013-ban rámutatott arra, hogy más alapvető jogokhoz hasonlatosan a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog is a szükségesség és arányosság általános tesztje alapján korlátozható.⁶⁰ Ez az Alaptörvény alapján azt jelenti, hogy az információszabadság más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁶¹ A jogalkotó tehát egyértelműen jelzi a korlátozó törvényi rendelkezésben, hogy az adatok nyilvánossága vagy más érdek érvényesül a másik hátrányára (pl. szerzői jog, üzleti titok védelme, személyes adatok védelme).

Ettől eltérő az a helyzet, amikor a jogalkotó a törvényben a közfeladatot ellátó szerv mérlegelését teszi lehetővé a megtagadással összefüggésben. Ezt az alkotmányjogi dogmatika közérdektesztnek nevezi,⁶² és az Infotv. részletesen szabályozza azon szempontokat, amelyeket a szervnek figyelembe kell vennie. Dudás Gábor arra hívja fel a figyelmet, hogy a hazai gyakorlatban az egyes tesztek sokszor összerosódnak.⁶³ A megtagadás alapját egyrészt szűken kell értelmezni, másrészt az adatigénylés teljesítése csak akkor tagadható meg, ha a megtagadás alapjául szolgáló közérdek nagyobb súlyú a közérdekű adat megismerésére irányuló igény teljesítéséhez fűződő közérdeknél.⁶⁴ Ezen mérlegelés címzettje tehát a jogalkalmazó, és csak a megtagadási okok szűk körében alkalmazható, ha arra a jogalkotó lehetőséget biztosított. Amennyiben törvény nem biztosít lehetőséget a közérdekteszt elvégzésére, úgy a közfeladatot ellátó szerv nem korlátozhatja a közérdekű adatok nyilvánosságát. Az Alkotmánybíróság is azon a véleményen van, hogy a szerv szabad belátására bízott, diszkrecionális nyilvánosságkorlátozás „ab ovo” Alaptörvénybe ütközik.⁶⁵

A Tromsøi Egyezmény szerint a közérdekű adatokhoz való hozzáférés megtagadható, ha az információ közlése sértené, vagy alkalmas arra, hogy megsértse az egyezményben említett köz- vagy magánérdekek valamelyikét, kivéve, ha az információ közléséhez a kor-

⁵⁹ Tromsøi Egyezmény 10. cikk (2) bekezdés.

⁶⁰ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [37] bekezdés.

⁶¹ Tromsøi Egyezmény I. cikk (3) bekezdés.

⁶² 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [16] bekezdés.

⁶³ Dudás Gábor: A közérdekű adatigénylésekkel kapcsolatos mérlegelés szempontjai a hazai ítélkezési gyakorlatban. In Bán Dániel, Nemessányi Zoltán (szerk.): Gazdasági jogi és adójogi tanulmányok. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2021, p. 100.

⁶⁴ Infotv. 30. § (5) bekezdés.

⁶⁵ 29/2014. (IX. 30.) AB határozat, indokolás [48] bekezdés.

látozás indokául szolgáló érdeknél súlyosabb közérdek fűződik.⁶⁶ Mivel az egyezmény a jogalkotóra is vonatkozik, ezért érdekes kérdés az, hogy e rendelkezés hogyan egyeztethető össze a fent említett két magyar gyakorlattal. Az Alkotmánybíróság ebben a kérdésben nem foglalt állást, de az egyezménytől eltérő alapjogkorlátozás egyezményesértő helyzeteket eredményezhet.

Az Infotv. a minősített adatok mellett számos olyan köz- és magánérdeket sorol fel, amelyek alapot adhatnak az információszabadság korlátozására, amennyiben arra törvényben kerül sor. Az Infotv. szerint ilyen érdek

- a honvédelem,
- a nemzetbiztonság,
- a bűncselekmények üldözése vagy megelőzése,
- a környezet- vagy természetvédelem,
- a központi pénzügyi vagy devizapolitikai érdek,
- a külügyi kapcsolatok és a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolatok,
- a bírósági vagy közigazgatási hatósági eljárás,
- a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok.⁶⁷

Unió jogi aktus alapján is korlátozható egyes adatok megismerése az Európai Unió jelentős pénzügy- vagy gazdaságpolitikai érdekére tekintettel.⁶⁸

A rendelkezés nincsen összhangban a Tromsøi Egyezmény 3. cikk 1. bekezdésének szabályaival, ami idesorolja ezen kívül a közbiztonságot, a fegyelmi eljárásokat, a felek egyenlőségét a bírósági eljárásokban, valamint az igazságszolgáltatás működését, illetve a közhatalmi szervben belüli vagy azok közötti egyeztetéseket egy tárgykör vizsgálata során. Az egyezmény ezen túl a szellemi tulajdonhoz fűződő jog helyett magánéleti és egyéb jogos magánérdeket említ, illetve külön nevesíti az üzleti és egyéb gazdasági érdeket is, ami magában foglalja a személyes adatok védelme mellett azokat a védett adatokat is, amik nem minősülnek üzleti titoknak (pl. banktitok, adótitok).

Célszerű lenne az Infotv. rendelkezéseit összhangba hozni az egyezményben megjelölt köz- és magánérdekekkel, hiszen azok sokkal szélesebb kört fognak át. Ez pedig hosszú távon olyan állami érdekek azonosításához és hatékonyabb védelméhez vezethet, amelyek enélkül nem kerülnének megfelelően azonosításra. A nyilvánosságkorlátozás szempontjából releváns körülmények megfelelő azonosítása a hatékony állami működés garanciája és egyben az államba vetett bizalom sarokköve.

Az Infotv. 27. § (2) bekezdésének a felsorolását már a joggyakorlat sem tartja lezárónak, amellett új érdekeket is azonosít, mint az adótitok, a banktitok vagy az értékpapírtitok védelme. Sem gyakorlati, sem elméleti oldalról nem merült fel, azonban idesorolható a szemé-

⁶⁶ Tromsøi Egyezmény 3. cikk (2) bekezdés.

⁶⁷ Infotv. 27. § (2) bekezdés.

⁶⁸ Infotv. 27. § (4) bekezdés.

lyes adatok védelme is. Ebben a tekintetben az Infotv. már önmagának is ellentmond, hiszen nem nevesíti ezt védendő érdekként, azt más helyen mégis korlátozza.

Szintén problémás, hogy az Infotv. a törvényi szabályozásban figyelembe vehető érdekeket taxatívén próbálja felsorolni annak ellenére, hogy az azonos jogforrási szinten levő újabb törvény ezt felülírhatja mint *lex posterior*. Mivel a jogszabály címzettje a jogalkotó, ezért ezeknek a magán- és közérdekeknek a felsorolása elsősorban nem törvényi szintű szabályozást igényel, hanem az alkotmányjogi dogmatikában van a helye.

2.2. A korlátozás jogtechnikai módszerei

A korlátozást illetően három csoport azonosítható az Alkotmánybíróság szerint:

- a minősített adatok, amelyek általánosan nem ismerhetők meg,
- döntés megalapozását szolgáló adatok köre, amelyek 10 évig nem ismerhetők meg, valamint
- az egyéb törvényi korlátok, amelyek az Infotv. 27. § (2) bekezdésben szereplő köz-, illetve magánérdekre tekintettel korlátozhatják az információs szabadságot.⁶⁹

A testület szerint az adatok megismerésének korlátozása nem automatikus, hanem minden esetben igényli a közfeladatot ellátó szerv értékelését.⁷⁰ Ezzel az osztályozással és ezzel a megállapítással csak részben lehet egyetérteni. Természetesen a jogszabályok alkalmazása feltételezi azt, hogy a jogalkalmazó azokat nyelvtanilag értelmezze, és ennek megfelelően egyes adatokat törvényi adatkategóriáknak megfeleltessen.

Jelentős eltérés van aközött, hogy a jogalkotó egyértelműen meghatározza a pontos adatkört, vagy csupán általánosságban utal a korlátozhatóságra. Az utóbbi esetben nyitott törvényi tényállást kell kitöltenie a jogalkalmazónak, neki kell megállapítania a jogszabály tartalmát, amely bizonyos érdekek azonosításával és mérlegelésével jár. Ezzel a jogalkalmazó (a közfeladatot ellátó szerv, a Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság, a továbbiakban NAIH, illetve a bíróságok) értékelésén múlik az adatok megismerhetőségének a korlátozása, míg az előbbi esetben csupán helyesen kell alkalmaznia a jogalkotó által megfogalmazott, konkrét jogszabályi rendelkezéseket.

Erre tekintettel az alábbi csoportosítás lenne a megfelelő:

- azon adatok, amelyek a jogalkotó szerint semmilyen esetben nem ismerhetők meg (minősített adatok),
- azon adatok, amelyek bizonyos, a jogalkotó által törvényben előírt, pontosan meghatározott esetekben megismerhetők – erre a logikára épül az információs szabadság üzemeltetési-szabályozása (szükségesség-arányossági teszt), illetve
- azon adatok, amelyek megismerésére a jogalkotó általánosságban lehetőséget ad, az azonban az eset körülményeitől függ (közérdekeszt).

⁶⁹ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [46] bekezdés.

⁷⁰ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [47]–[48] bekezdés.

A második és harmadik csoportba tartozó adatkörök esetén a jogalkotó akár ugyanazokat a jogos érdekeket is összevetheti az információszabadsággal, csupán a kontextus mássága miatt más jogalkalmazás-technikai módszert választ. A döntés megalapozását szolgáló adatok ebben az osztályozásban a második pont alá tartoznak, hiszen a jogalkotó pontosan meghatározza, ezek az adatok mikor ismerhetők meg. Bizonyos körben, a szerv vezetőjének mérlegelése alapján átkerülhetnek a harmadik kategóriába is.

2.3. Az általános korlátozás tilalma és az adatelv szerepe

A közérdekű adatigénylések teljesítésénél nem az iratokat, a dokumentumokat vagy az azt tároló, hordozó más eszközt kell a figyelem középpontjába helyezni, hanem az abban található adatokat. A magyar információszabadság-terminológia ezt adatelvnek nevezi. Ennek megfelelően teljes dokumentumok nem zárhatók el a nyilvánosság elől, hanem csak egyes adatok. Az Alkotmánybíróság szerint az iratelv alkalmazása alapvetően tiltott.⁷¹

A közfeladatot ellátó szervnek tehát minden egyes olyan közérdekű és közérdekből nyilvános adat esetében, amelynek megismerése korlátozandó, meg kell vizsgálnia, hogy a nyilvánosság kizárásának a feltételei fennállnak-e. Amennyiben fennállnak, úgy dokumentálnia is szükséges azt valamilyen módon, hogy mely adat mire tekintettel nem ismerhető meg. Ezt az indokolási kötelezettség keretében az adatigénylővel közölni is szükséges. A közfeladatot ellátó szervek gyakran esnek abba a hibába, hogy általánosságban hivatkozni a dokumentumok meg nem ismerhetőségére. Ez a leggyakrabban üzleti titok védelmére való hivatkozással, illetve döntés-előkészítő jellegre utalással valósul meg, hiszen ezen nyilvánosságkorlátozó okok számos ügyben relevanciával bírnak.

A Kúria szerint egy megtagadási okra való minden konkrétum nélküli általános hivatkozás nem elegendő, mert meg kell jelölni azt, hogy mely szerződés mely részében, milyen okból képez üzleti titkot, és ezt igazolni is szükséges.⁷² Nem elégséges a bírói gyakorlat szerint csupán általános üzleti, gazdasági érdekre hivatkozni, hanem konkrétumokkal kell alátámasztani azt, hogy a kiadni kért dokumentációból mely adat és miért tartozik a védett körbe.⁷³ A bírói gyakorlat egészen odáig ment, hogy amennyiben az adatkezelő nem jelöli meg a védendő érdeket, csak általánosságban hivatkozik üzleti titokra, úgy a kért adatot kiadni köteles.⁷⁴ Ezek a szempontok természetesen valamennyi megtagadási okra analóg módon alkalmazandóak.

⁷¹ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, indokolás [60] bekezdés.

⁷² Kúria Pfv.20.733/2017/7.

⁷³ Kúria Pfv.20.391/2016/4.

⁷⁴ Kúria Pfv.21.503/2016/6.

3. IPARJOGVÉDELMI JOGOK

A szellemi tulajdon-jog egyik nagy területe a szerzői jog, míg a másik az iparjogvédelem. Ez utóbbi számos oltalmi tárgyat ölel fel, mint amilyen a szabadalom, a használati minták oltalma, a védjegyjog, a földrajzi árujelzők joga, de ilyen a növényfajta-oltalom vagy a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiai oltalma is.⁷⁵

Ezen oltalmi tárgyak egyrésztől monopolhelyzetet biztosítanak a jogosultaknak, cserében azonban a nyilvánosság számára biztosítva van az ezek mögött meghúzódó információkhoz való hozzáférés és tudás, amely a további technológiai fejlődés és innováció alapja.⁷⁶ Ebből fakadóan az egyes jogok tartalma, így a szabadalom és használati minta alapjául szolgáló megoldás, feltalálói tevékenység, illetve lépés nyilvános adatbázisban bárki számára hozzáférhető, mint ahogyan a védjegyek is. Az üzleti titok nem ilyen oltalmi tárgy, mert gyengébb védelmi szintet biztosít,⁷⁷ azonban szintén szellemi tulajdonnak minősül. Mivel valamilyeni oltalmi tárgy szabályozásának központi magját a nagyfokú nyilvánosság jellemzi, így viszonylag szűk körben képzelhető el az, hogy ezek alapján egyes adatok megismerése korlátozásra kerüljön, hiszen az egyes jogok feletti jogosultságokat közhiteles nyilvántartások tanúsítják.

Az egyes nyilvántartásokat bárki megtekintheti, azok a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) honlapján elérhetőek. Az ágazati jogszabályok pontosan meghatározzák azt, hogy mely adatköröket szükséges nyilvánosan elérhetővé tenni. Ezen adatok megismerése nem minősül iratbetekintésnek, hiszen ahhoz ügyféli minőség igazolása nem szükséges, de közérdekű adatigénylésnek sem, mivel azt közhitelű nyilvántartásból történő adatszolgáltatásnak kell tekinteni, amire az Infotv. nem vonatkozik.⁷⁸

A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.) lehetőséget biztosít arra, hogy honvédelmi vagy nemzetbiztonsági érdekből az SZTNH elnöke egy szabadalmi bejelentést minősítsen, ha erre miniszteri javaslat érkezik.⁷⁹ A minősített szabadalmi bejelentésről hatósági tájékoztatás nem adható, és az a bejelentőt és a feltalálót leszámítva csak felhasználói vagy megismerési engedély megléte esetén ismerhető meg.⁸⁰ E rendelkezések esetén felmerülhet a kapcsolódó adatok nyilvánosságának korlátozása, azonban nem az Infotv. 27. § (2) bek. h) pontja alapján, hanem a 27. § (1) bekezdés alapján, minősített adatra tekintettel. Mivel ez utóbbi kizáró ok speciálisabb, ezért azok együttesen nem vehetők figyelembe.

⁷⁵ A félvezető-oltalom harmincéves szabályozása ellenére lényegében nem rendelkezik joggyakorlattal, gyakorlati relevanciája nem igazán van.

⁷⁶ Stadler Johanna, Jókúti András: Bevezetés. In Legaza Dénes (szerk.): Iparjogvédelem. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2020, p. 18.

⁷⁷ Kuslics Judit et. al.: Innováció és szellemi tulajdon-védelem. In Legeza: i. m. (76), p. 327.

⁷⁸ Infotv. 27. § (7) bekezdés.

⁷⁹ Szt. 53. § (5) bekezdés.

⁸⁰ Szt. 53. § (7)–(8) bekezdés.

A Paks II.-döntésben merült fel az ún. projektörvény⁸¹ egyik rendelkezésének az alkotmányossága, amely szerint egyes, az atomerőmű működését érintő üzleti és műszaki adatok a szellemi tulajdon-jogra tekintettel, valamint nemzetbiztonsági okokból sem ismerhetők meg.⁸² Az Alkotmánybíróság azzal érvelt, hogy a szellemi tulajdon-jogokról rendelkező törvények nem igazán alkalmasak a jogvita eldöntésére, mert azok elsősorban magánjogi jogviszonyokat rendeznek.⁸³ A testületnek ebben nincs igaza, ugyanis valamennyi iparjogvédelmi ágazati szabály közjogi elemeket is nagymértékben tartalmaz, különösen igaz ez a szabadalmi törvényre.⁸⁴ Az ágazati szabályok alkalmazására és a konkrét esetre való vonatkoztatására elsősorban azért nem kerülhet sor, mert azok közjogi szabályai nagyon általánosak és – alapjellegüknél fogva – nyilvánosságpártiak.

Az Alkotmánybíróság a projektörvény általi nyilvánosságkorlátozást szellemi tulajdon-jogi szempontból alkotmányosnak tekintette.⁸⁵ A kérdéskör azonban részletesebb vizsgálatot igényelt volna, hiszen az üzleti titok alapú, valamint a más iparjogvédelmi jogok (elsősorban a szabadalom) alapján megvalósuló védelem között éles határvonalat kell húzni. Az első esetben főszabály a titokban tartás, a nyilvánosság kizárása, ami az oltalom feltétele is, addig a másik esetén – nagyrésztben – nyilvános információkról beszélhetünk. A szabadalmi oltalom ezen túl sok esetben kapcsolódik össze üzleti titkokkal. A piaci szereplők ezek együttes alkalmazásával állítanak elő termékeket és nyújtanak szolgáltatásokat. A nyilvánosság korlátozásának e két kategória esetén tehát eltérő oka van, amelyet az Alkotmánybíróság egyáltalán nem vett figyelembe, ahogyan arra sem reflektált megfelelően, hogy a projektörvény nem jelöli meg az oltalmi formákat sem, ezáltal nem azonosítja a védendő érdekeket kellő konkrétsággal. A testület csupán általánosságban hivatkozott az iparjogvédelmi jogszabályokra.⁸⁶

Az „üzleti és műszaki adatok” kifejezés valószínűsíthetően üzleti titokra utalhat. Amennyiben a jogalkotó egyes szerződésekben és megállapodásokban felsorolt találmányok tekintetében kívánta volna a nyilvánosságot korlátozni, úgy ezt egyértelműbben is megjelölhette volna. Ezt a jogértelmezést támogató egyértelmű következtetésre jutni azonban nem lehet. A jelen vizsgálat szempontjából elsősorban az a fontos, hogy amennyiben üzleti titkok nyilvánosságának korlátozása merül fel, úgy az Infotv. speciális szabályként azt írja elő, hogy az üzleti titok nyilvánossága az üzleti tevékenység végzése szempontjából nem okozhat aránytalan sérelmet.⁸⁷ Az üzleti titkok nyilvánosságának korlátozása elsősorban a piaci szereplőket és az üzleti tevékenységeket végzőket védi, nem pedig az államot. A

⁸¹ A Paksi Atomerőmű kapacitásának fenntartásával kapcsolatos beruházásról, valamint az ezzel kapcsolatos egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi VII. törvény.

⁸² 2015. évi VII. törvény 5. §.

⁸³ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [79] bekezdés.

⁸⁴ 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról.

⁸⁵ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [81] bekezdés.

⁸⁶ 4/2021. (I. 22.) AB határozat, indokolás [77] bekezdés.

⁸⁷ Infotv. 27. § (3) bekezdés.

Paks II.-ügyben azonban csak a magyar, illetve az orosz állam szerveinek és vállalatainak üzleti titkaira vonatkozó védelem merült fel. Az Alkotmánybíróság elmulasztotta ezen speciális körülmény vizsgálatát is, ami – akkor, ha egyáltalán azonosításra kerül az, hogy üzleti titkok védelme merül fel – elengedhetetlen lett volna.

Mindezekről függetlenül a szellemi tulajdon-jogok alapján a megállapodások egyes rendelkezéseinek nyilvánossága korlátozható lehet, azt azonban élesen el kell választani a nemzetbiztonsági érdektől. Állami szervek esetén ugyanis vagy ez, vagy más hasonló érdek szolgálthat alapot üzleti titkok védelmére. A szabadalmak esetén pedig a minősített adatot tartalmazó, azzal összefüggő bejelentések és oltalmak védelmére a szabadalmi törvény speciális szabályokat tartalmaz (ez a korábban bemutatott szabadalmi minősítés).

Ez a minősítés kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen ilyen esetben az adat nem ismerhető meg az Infotv. alapján sem,⁸⁸ ami a projekttörvény speciális rendelkezését teljességgel szükségtelessé teszi. Ezeknek a körülményeknek a fennállását, illetve hiányát az Alkotmánybíróság szintén nem vette figyelembe, így a mögöttes iparjogvédelmi szabályrendszer kellő feltérképezése és ismerete nélkül döntötte el az ügyet.

Ezen alkotmánybírósági döntésen kívül az iparjogvédelmi jogokkal kapcsolatos korlátozások nem merültek fel eddig a joggyakorlatban.

4. SZERZŐI JOG ÉS SZOMSZÉDOS JOGOK

A szellemi tulajdon-jog másik nagy területe az iparjogvédelem mellett a szerzői jog, amelyet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) szabályoz. Szerzői műnek azok az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások minősülnek, amelyek egyéni, eredeti jellegűek,⁸⁹ azaz nem minősülnek más mű szolgai másolásának. A törvény ezen túl kiterjed a szerzői joggal szomszédos jogok védelmére is, mint amilyen az előadóművészek védelme, a hangfelvétel előállítóinak védelme, a rádió- és televíziószervezetek védelme, a filmek előállítóinak védelme, illetve a sajtókiadványok kiadóinak védelme is. A törvény ezen túl védi az adatbázisok előállítóit is. Fontos ágazati szabályt képez a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény is (a továbbiakban: Kjekt.).

A szerzői jog és a közérdekű adatok megismerése között több metszéspont azonosítható. A joggyakorlat számos döntésben szembesült azzal, hogy mennyiben lehet a szerzői jog az adatok megismerésének a korlátja. A jogalkotó 2015-ben egészítette ki azzal a szabállyal, miszerint betekintéssel is sor kerülhet az adatigénylés teljesítésére, amennyiben a közfeladatot ellátó szerv ezt választja. A joggyakorlatban emellett felmerült a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) jogi szakvéleményei felhasználhatóságának a kérdése is.

⁸⁸ Infotv. 27. § (1) bekezdés.

⁸⁹ Szt. 1. § (1), (3) bekezdés.

Az uniós implementációs kötelezettségekből fakadóan ezen túl az is problematikus pontja a két alapjog viszonyának, hogy a közfeladatot ellátó szervek mennyiben hivatkozhatnak az adatbázisok szerzői jogi és szomszédos jogi védelmére. Az alábbiakban ezen témakörök kerülnek bemutatásra.

4.1. Szerzői művek és közérdekű adatok elhatárolása

A szerzői jog hatálya alól az Szjt. több olyan tárgykört is kivesz, amelynek körébe tartozó tények, információk közérdekű adatnak minősülhetnek, a két kategória elkülönítése a joggyakorlatban ennek ellenére sokszor nem egyértelmű.

A törvény értelmében nem tartoznak az Szjt. védelmi körébe

- a jogszabályok,
- a közjogi szervezetszabályozó eszközök,
- a bírósági vagy hatósági határozatok,
- a hatósági vagy más hivatalos közlemények és ügyiratok, valamint
- más hasonló rendelkezések.⁹⁰

Magyarországon evidens, hogy a jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök és a bírósági, hatósági határozatok nem tartoznak a szerzői jogi védelem körébe. Igaz ez a bírósági és hatósági ügyiratokra is. Ezen dokumentumok mindegyike olyan, amely egyéni, eredeti jelleggel bír vagy bírhat, mégsem részesül szerzői jogi oltalomban, azok ugyanis a közhatalmi szervek működése szempontjából létfontosságúak, így nem hátráltathatja azok felhasználását más személyek szerzői joga.

A szerzői jogi jogirodalomban bizonyos mértékben a közérdekű adatok alatt elsősorban az ügyiratokat értik. Egy álláspont egészen odáig megy, hogy az Szjt. betekintésről rendelkező 15/A. §-ával összefüggésben arra mutat rá, hogy a jogalkotó elfeledkezett arról, hogy az ügyiratok egyébként sem részesülnek szerzői jogi védelemben.⁹¹ A két fogalom ugyanakkor egymásnak nem feleltethető meg. A közérdekű és közérdekből nyilvános adatok köre az Szjt. 1. § (4) bekezdésének felsorolásánál tágabb kört ölel fel, a közhatalmi szervek kezelésében lévő, tevékenységükre vonatkozó, náluk keletkezett, esetleg hozzájuk érkezett adatok mellett átfogja a közpénzek felhasználásával összefüggő adatokat is. Ezek sok esetben olyan szakvélemények, állásfoglalások, tanulmányok, tudományos művek is lehetnek, amelyek nem ügyiratok, közérdekű adatok, és szerzői jogi oltalom alatt állhatnak.

Az Szjt. „ügyirat” fogalma szempontjából értelmezési segítségül elsősorban nem a közérdekű adat fogalma hívható fel, hanem a(z) iratkezelés általános szabályait is tartalmazó levéltári törvény „irat” fogalma, amely szerint iratnak minősül „valamely szerv működése

⁹⁰ Szjt. 1. § (4) bekezdés.

⁹¹ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv: Polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. ELTE Eötvös, Budapest, 2017, p. 91.

vagy személy tevékenysége során keletkezett vagy hozzá érkezett, bármely jelrendszerrel és adathordozón rögzített, egy egységként kezelendő rögzített információ, adategyüttes”.⁹² A levéltári törvény különbséget tesz ezen belül közirat és magánirat között is.

Fontos rámutatni arra is, hogy az Szjt. a hivatalos iratok, valamint az ügyiratok mellett *más hasonló rendelkezéseket* is kivesz a szerzői jogi oltalom alól anélkül, hogy ennek fogalmát meghatározná. Az Szjt. vonatkozó rendelkezése nem pusztán egy ügyiratkivételt állít fel, mivel az állami szervek által létrehozott további dokumentumok sem részesülnek szerzői jogi védelemben. Ilyen lehet pl. a joggyakorlatot segítő esetjogi gyűjtemény, eljárásrend is. A NAIH egy ügyben rámutatott, hogy a büntetvégrehajtási szerv szakutasításai, körlevelei és egyéb belső szabályozó eszközök nem minősülnek közjogi szervezetszabályozó eszköznek, ezért azok közzététele nem kötelező. A közfeladatot ellátó szerv azonban dönthet úgy, hogy azokat közzéteszi, illetve egyedi adatigénylés esetén köteles azokat kiadni, kivéve azon adatokat, amelyek megismerését valamilyen közérdek kizárja.⁹³

A Szerzői Jogi Szakértői Testület egy szakvéleményében a saját szakvéleményeit szerzői jogi műnek minősítette, amely védelem mindaddig fennáll, míg bírósági, hatósági eljárásban ügyirati funkciót nem kapnak, és ezáltal kiterjed rájuk az Szjt. 1. § (4) bekezdésének kivételszabálya.⁹⁴ Ez a megállapítás értelemszerűen az Iparjogvédelmi Szakértői Testület (a továbbiakban: ISZT) állásfoglalásaira is kiterjeszthető. Kritikaként fogalmazható meg az SZJSZT véleményével szemben az, hogy csak az ügyiratkivételt vizsgálja, a „más hasonló rendelkezés” fordulat körében nem tartalmaz jogértelmezést. Az információszabadság oldaláról tekintve látni kell, hogy az SZTNH mellett működő testületek által, jogszabályban rendezett módon létrehozott szakvélemények közfeladat ellátásához kapcsolódnak, azzal összefüggésben keletkeztek. Mivel az SZJSZT szerint szerzői jogi védelem alatt állnak, így azok megismerése és különösen a terjesztése korlátozható lehet. Ilyen korlátozás nehezen képzelhető el az információszabadság oldaláról, hiszen mind az SZJSZT,⁹⁵ mind az ISZT⁹⁶ szakvéleményei közzétételre kerülnek különös közzétételi lista formájában. Az ezt lehetővé tevő jogszabályi rendelkezések a szerzői jogi felhasználás körében nem tartalmazzak megkötést.

Az egyetemi hallgatók, valamint egy egyetemmel jogviszonyban levő oktatók által létrehozott művekre és más szellemi alkotásokra speciális szabályok vonatkoznak,⁹⁷ amely ada-

⁹² 1995. évi LXVI. törvény 3. § c) pont.

⁹³ NAIH/2019/4389.

⁹⁴ SZJSZT 27/2001.

⁹⁵ Szjt. 101. § (6) bekezdés.

⁹⁶ Szt. 115/T. § (4) bekezdés.

⁹⁷ Ehhez elsősorban lásd a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvényt, illetve a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényt. Lásd még *Hasznos Viktória: A szellemi tulajdon kérdése az egyetem és az ipar közötti kutatás-fejlesztési együttműködésekben*. Forum – Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2017. 1. sz.

tok (kutatási eredmények, publikációk és más szerzői művek) bizonyos fokban nyilvánosan elérhetők, így a kérdéskört a NAIH is vizsgálta.⁹⁸

4.2. A korlátozás módja és az adatigénylés betekintéssel való teljesítése

A jogalkotó 2015-ben egészítette ki az Szjt. személyhez fűződő jogokra vonatkozó rendelkezéseit azzal a rendelkezéssel, hogy „a szerzői jogi védelem alatt álló mű közérdekű adatként vagy közérdekből nyilvános adatként való megismerésére irányuló igényt a szerző személyhez fűződő jogainak védelme érdekében az adatot kezelő közfeladatot ellátó szerv az adatigénylő által kívánt forma és mód helyett – az adatigénylés teljesítésére rendelkezésre álló határidőben – a mű közérdekű adatot vagy közérdekből nyilvános adatot tartalmazó részei megtekintésének lehetővé tételével is teljesítheti.”⁹⁹

A joggyakorlat már 2015 előtt is szembesült a szerzői jog és az információszabadság ütközésével, akkor azonban semmilyen jogszabályi rendelkezés nem segítette a jogalkalmazókat. A fent idézett szabályt a bírói gyakorlat nem tekinti a szerzői jog, illetve az információszabadság korlátozásának. Ahogyan a Fővárosi Ítéltábla fogalmaz, a törvényi módosítás a korlátozást nem a megismerés jogában, hanem csupán a megismerés módját konkretizálja.¹⁰⁰ Ezt az álláspontját az ítéltábla későbbi döntésében meg is erősítette,¹⁰¹ valamint azt a NAIH is magáénak vallja.¹⁰² E rendelkezés a jogirodalom szerint sem érinti az információszabadság tartalmát.¹⁰³

A Fővárosi Ítéltábla korábbi, a Magyar Nemzeti Bank egy közbeszerzésével kapcsolatos döntésében rámutatott ezen túl arra is, hogy a szerzői jogi szabályozás vagyoni és személyhez fűződő jogokat rendez, ami az információszabadság érvényesülése során korlátozást az Infotv. rendelkezéseiből következően csak annyiban jelent, illetve jelenthet, hogy a mű szabad felhasználását, a szerzőség elismerését, a szerző nevének szerzőként való feltüntetéséhez fűződő jogát, a mű egységének védelmét, az idézés, a forrás megjelölés szabályait tartalmazó rendelkezések korlátozhatják.¹⁰⁴ Erre vonatkozóan sem a jogszabály, sem a törvényi indokolás nem tartalmaz utalást, így ezt az ítéltábla a szerzői jog általános elveiből vonta le. A szabad felhasználás esetei, különösen az idézés nem sérti a szerzői jogot. Másrészt a rendelkezést a személyhez fűződő jogokról szóló fejezetben helyezte el a jogalkotó, így – a kontextuális és a szó szerinti értelmezés alapján – azzal szükségszerűen összefüggésben kell

⁹⁸ NAIH-beszámoló 2018, p. 125–126.

⁹⁹ Szjt. 15/A. §.

¹⁰⁰ Fővárosi Ítéltábla Pf.20277/2016/4.

¹⁰¹ Fővárosi Ítéltábla Pf.20212/2018/3.

¹⁰² NAIH/2019/2549.

¹⁰³ Révész Balázs, Buzás Péter: Az információszabadság szerepe, jelentősége, aktuális kihívásai. Statisztikai Szemle, 93. évf. 11–12. sz., 2015, p. 1086.

¹⁰⁴ Fővárosi Ítéltábla Pf.20277/2016/4.

állnia e rendelkezésnek. Ezt a jogirodalom egyébként vitatja,¹⁰⁵ amely állásponttal egyet lehet érteni, hiszen a szerzői személyhez fűződő jogok köre zárt,¹⁰⁶ az Sztj. 15/A. §-a pedig e személyhez fűződő jogok korlátozásaként fogható fel,¹⁰⁷ Pogácsás Anett szerint a közérdekű adatok megismerését és terjesztését e rendelkezés azonban nem korlátozza.¹⁰⁸

A betekintéssel való teljesítésre mind a Trosmøi Egyezmény, mind az Infotv. alapján lehetőséget kell biztosítani, mégpedig ingyenesen. Az Sztj. a szerzői jogokra tekintettel annyiban tér el a főszabálytól, hogy az adatigénylő által kért teljesítési módtól (pl. fénymásolat, szkennelt forma) függetlenül választhatja ezt a közfeladatot ellátó szerv. Ez a korlátozás azonban nem szükséges az elérni kívánt célhoz (a jogosult szerzői jogainak védelméhez), hiszen az adatigénylő a szerzői jogokat ebben az esetben is meg tudja sérteni pl. azzal, hogy a betekintés során készített fényképfelvételeket a médiában közzéteszi, vagy a mű egyes részeitől jegyzetet készít.

Tímár Adrienn szerint csak a szerzői mű meghatározott részei, és nem az egésze lehet adatigénylés tárgya,¹⁰⁹ míg a Kúria az adatelvből kiindulva azon az állásponton van, hogy a szerzői mű egyes részeit külön-külön kell megvizsgálnia a közfeladatot ellátó szervnek, és esetlegesen korlátoznia annak nyilvánosságát.¹¹⁰ A különbség talán a jogsértés mértékében van, illetve lehet, hiszen a betekintés útján jellemzően nem a mű (különösen hosszabb, több száz oldalas tanulmányok) egésze kerül jogosulatlanul felhasználásra, hanem azoknak csak egy része: példaként lehet hozni azt, hogy újságírók egy-egy hosszabb tanulmányt csak betekintés útján tekinthetnek át, abból csak részleteket fognak lejegyzetelni, lefényképezni, arra nincsen lehetőségük, hogy számítógéppel a mű egyes részeit más információkkal, adatbázisokkal összevegyék. A jogi szabályozás éppen ezen okból a kívánt cél elérésére egyáltalán nem alkalmas.

Figyelembe kell venni ugyanakkor azt is, hogy az ilyen szerzői művek tartalma (jellemzően megrendelt tanulmányok, szakértői vélemények) a közérdekű adatok megismerésén és terjesztésén túl a véleménynyilvánítás szabadságával is összefügg. Az ilyen szerzői művek létrehozására, megalkotására jellemzően közpénzek felhasználása révén kerül sor, valamint meghatározott célból, bizonyos közfeladatokkal, állami működéssel összefüggésben rendelik meg azokat és használják fel őket, így azok tartalma közéleti vita tárgyát képezheti, és

¹⁰⁵ Lontai, Faludi, Gyertyánfy, Vékás: i. m. (91), p. 91.

¹⁰⁶ Ezzel kapcsolatosan lásd a Berni Unió Egyezmény 6bis cikk (1) bekezdését, amelyet a 1975. évi 4. törvényerejű rendelet hirdetett ki.

¹⁰⁷ Pogácsás Anett: Az alkotó ember személyiségvédelmének sajátos szerzői jogi kérdései. In: Görög Márta, Menyhárd Attila, Koltay András (szerk.): A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül. ELTE Eötvös, Budapest, 2017, p. 243–244.

¹⁰⁸ Pogácsás Anett: Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, doktori értekezés, 2017, p. 129 és 166.

¹⁰⁹ Timár Adrienn: A szerző személyhez fűződő jogai. In: Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2023, p. 103.

¹¹⁰ Kúria Pfv.21535/2015/6.

összefügghet a sajtó társadalmikontroll-funkciójával is. Az állam által alkalmazott és átvett tudományos nézőpontokkal, álláspontokkal kapcsolatos véleményképzés nem korlátozható, ezt pedig jelentős mértékben hátráltathatja az, ha az adatigénylők, különösen a házörző kutya szerepében eljáró újságírók vagy civil aktivisták, nem tudják hatékony módon megismerni és az állampolgárok irányában terjesztetni ezeket az információkat, ami alkotmányos feladatuk. Ezen szempontokat a közfeladatot ellátó szervnek mérlegelnie kell, mielőtt az adatigénylő által kért mód helyett a betekintés útján való adatmegismerés mellett dönt.

A szerzői joggal kapcsolatos aggályok elsősorban nem a szerző személyhez fűződő jogaira vonatkoznak, hanem a vagyoni jogokra, amit a szabályozás nem érint. Arra természetesen bárkinek joga van, hogy szerzői műveket idézzon vagy más módon szabadon felhasználjon. Arra azonban csak a vagyoni jogok jogosultjának, jogosultjainak van joga, hogy a műveket az Sztj. 17. §-ába tartozó esetkörök szerint felhasználja, így különösen többszörözze, terjessze, nyilvánosan előadja vagy a nyilvánossághoz közvetítse (pl. tévében, online megjelenítse). Abban az esetben ugyanis, ha az adatigénylő nem betekintés útján, hanem fizikai vagy digitális másolat útján ismeri meg az adatokat (szerzői művet), úgy a mű egy példányának birtokába jut. A szerzői jog azonban nem a mű példányait védi elsődlegesen, hanem az alkotótevékenységet és az az alapján létrejövő művet, függetlenül a rögzítés vagy az érzékelhetővé válás módjától. Az Sztj. 15/A. §-a azonban ezekre az aggályokra mintha nem reflektálna megfelelően, ami miatt nem képes alkotmányos célját megfelelően betölteni.

A szerzői jog és az információszabadság közötti kollízió feloldása során azt kell vizsgálni elsősorban, hogy a szerzői műhöz kapcsolódó felhasználási jogot az adatigénylő mennyiben sértheti, és hogy a közérdekű adatok megismerése, az ilyen adatok terjesztése, valamint az ezzel összefüggő véleményképzés és -nyilvánítás mennyiben biztosíthat olyan felhasználást az adatigénylőnek (azaz bárkinek), amely mind a szerzői joggal, mind az információszabadsággal összeegyeztethető. Ez alapján a jogalkotónak elsősorban a szabad felhasználás esetei körében lenne érdemes olyan szabályokat elhelyeznie, amelyek biztosítják a mű védelmét, illetve a kommunikációs alapjogok gyakorlását is. Hasonló nézet a szerzői jogi szakirodalomban nem fogalmazódott meg. Ilyen szabályozásra annyiban lehet szükség, amennyiben a jogosult felhasználási joga sérülne, azonban az információszabadság okán a más személyek általi felhasználást (pl. terjesztés, lehívásra hozzáférhetővé tétel) kizárná. Ezen indokok alapján a helyes nézőpont nem az információszabadság korlátozása a szerzői jogokra tekintettel, hanem a szerzői jogok korlátozása a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismerésére tekintettel.

A közpénzek felhasználásával összefüggő, valamint az állami feladatok ellátása során figyelembe vett, e célból megrendelt szerzői műnek minősülő dokumentumok felhasználása nem kezelhető azonosan más – ezen szempontokat nélkülöző – szerzői művekkel. Azt, hogy egy adott szerzői mű milyen mértékben függ össze a kommunikációs alapjogokkal, mindig esetről esetre szükséges vizsgálni, és nem is lehet általánosítani. Így például más megítélés alá kell esnie egy közpénzből készült filmalkotásnak, mint egy minisztérium által

egy szakpolitika (pl. felsőoktatás, környezetvédelem) megreformálásával összefüggésben megrendelt szakmai koncepciónak.

A környezeti információk terén az egészséges környezethez való jog szintén relevanciával bírhat, ami a nagyobb nyilvánosság mellett szól. Egy kibocsátási értékekkel kapcsolatos ügyben egy budapesti kerület által megrendelt akusztikai szakvéleményt igényelt egy helybeli civil szervezet. A polgármesteri hivatal elutasította az adatigénylést arra tekintettel, hogy a szakvélemények záradékai szerint azok „üzleti titkot és szellemi terméket képeznek”, illetve a szerzői jog hatálya alá tartoznak, így a szerzők hozzájárulásához kötik a szakvélemények nyilvánosságát. A hatóság a fentiek alapján megállapította, hogy az adatkezelő megsértette a bejelentő közérdekű adatok megismerésére vonatkozó jogát, amikor nem engedett betekintést a szakvéleményeknek a mérési eredményekre és zajtérképekre vonatkozó részeibe.¹¹¹

Egy másik ügyben az adatigénylő azt kérte, hogy a Kúria küldje meg a devizahiteles ügyek kapcsán meghozott bármely elvi vagy jogegységi alperesi határozathoz kikért szakmai és civil szervezetek vagy személyek véleményeivel kapcsolatos adatokat úgy, hogy az tartalmazza többek között a véleményt adók eredeti, rögzített véleményének másolatát is.¹¹² Az ügyben másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla megjegyezte, a közfeladatot ellátó szerv alperes még érveket sem sorakoztatott fel, pusztán az eljárás nem nyilvános voltára hivatkozott a megfogalmazott kérdések tekintetében azt illetően, hogy azok miért tartoznának a meg nem ismerhető adatok körébe.¹¹³ Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy a Kúria nem vizsgálta meg azt az ítéletben, hogy a kérdéses adatok, dokumentumok szerzői műnek minősülnek-e,¹¹⁴ ennek pusztá feltételezése az adatmegismerés korlátozásához nem elegendő a testület szerint.¹¹⁵ Ezt meghaladóan az Alkotmánybíróság azonban nem foglalkozott a szerzői jogi korlátozó szabályok hiányával, a fentiekre tekintettel azonban az alkotmányossági vizsgálat mindenképpen indokolt lehet.

A szerzői jogi jogirodalomban található egyik álláspont szerint a mű megismerése a szerző személyhez fűződő jogait (pl. névfeltüntetés joga, mű egységének védelme) nem sérti.¹¹⁶ Pogácsás Anett szerint a személyhez fűződő jogokra hivatkozással nem is akadályozható a közérdekű adatok megismerése.¹¹⁷ A hatósági gyakorlatban azonban ezzel ellentétes állásponttal lehet találkozni.

Lényegében a NAIH korábbi gyakorlatát¹¹⁸ kodifikálva került beiktatásra 2022-ben a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.), miszerint a felsőoktatási intézménynek „a tárolt szakdolgozatokat és diplomamunkákat – jogsza-

¹¹¹ NAIH/2019/2549.

¹¹² Kúria Pfv.21749/2016/9.

¹¹³ Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.510/2016/6/II.

¹¹⁴ 3069/2019. (IV. 10.) AB határozat, indokolás [47] bekezdés.

¹¹⁵ 3069/2019. (IV. 10.) AB határozat, indokolás [50] bekezdés.

¹¹⁶ Lontai, Faludi, Gyergyánfy, Vékás: i. m. (91), p. 91.

¹¹⁷ Pogácsás: i. m. (108), p. 129. 714. lj.

¹¹⁸ NAIH 2018-as beszámoló, 125–126. oldal.

bályban meghatározottak szerint titkosított részek kivételével – a tanulmányi rendszeren keresztül korlátozás nélkül hozzáférhetővé és kereshetővé kell tenni”.¹¹⁹ A NAIH felhívta a figyelmet, hogy a jogszabályi környezet lényegesen megváltozott, és a szakdolgozatokba bárki korlátozás nélkül betekinthez. Ezzel összefüggésben egy konzultációs kérdésre válaszolva rámutatott arra, hogy „a felsőoktatási intézmény a hozzáférhetőséget és kereshetőséget más alkalmas módon, például a könyvtárban elhelyezett számítógépen is lehetővé teheti, ha egyébként a szakdolgozat tárolása a tanulmányi rendszerben történik; a könyvtár használatára általában vonatkozó szabályok (nyitvatartási idő, nem hallgatók részére esetleg észszerű díjfizetési kötelezettség) nem minősülnek korlátozásnak”.¹²⁰ A NAIH szerint az adatok megismerése a szerzői jogra tekintettel a betekintésre korlátozódik, és másolatot nem lehet kérni a szakdolgozatokról.¹²¹ Ilyen értelmezés sem az Szjt. 15/A. §-ából, sem az Nftv. idézett rendelkezéséből nem következik, az Szjt. ugyanis csak alternatív teljesítési módként említi a betekintést, míg a NAIH lényegében csak erre szorítaná az adatok megismerésének a módját. Amennyiben szükséges előírni azt, hogy szakdolgozatokról másolatot nem lehet kérni, úgy azt törvényben szükséges szabályozni az Infotv. 27. § (2) bekezdésével összhangban.

4.3. A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleménye

A Szerzői Jogi Szakértő Testület több mint százötven éves jogintézmény a magyar jogban,¹²² amelynek jogszabályi alapját az Szjt. biztosítja. Az SZJSZT jogi szakkérdésekben ad szakvéleményt bírósági, hatósági megkeresés esetén, illetve megbízásra, peren kívül is.¹²³ A testületre vonatkozó részletes szabályokat külön kormányrendelet állapítja meg.¹²⁴ Az SZJSZT szakvéleményeinek adatbázisa az SZTNH honlapján elérhető.¹²⁵

Mind a NAIH, mind a bíróságok felkérhetik a testületet arra, hogy egy előttük folyó ügy szerzői jogi vonatkozásairól adjon szakvéleményt, de akár a fél is csatolhat be ilyen, a jogvitát megelőzően beszerzett szakvéleményt. Mivel a testület állásfoglalása jogkérdésre vonatkozik, ezért az információszabadság területén is több esetben felmerült a testület véleményének mellőzése mellett, hogy a SZJSZT felkérésére nagyon ritkán kerül sor.¹²⁶

A joggyakorlat az ún. Századvég-döntésben részletesen foglalkozott a kérdéssel. Az ügyben eljáró Fővárosi Ítéltábla azt állapította meg, hogy az elsőfokú bíróság szükségtelenül

¹¹⁹ Nftv. 50. § (6) bekezdés.

¹²⁰ NAIH-5259/2023.

¹²¹ NAIH-5259/2023.

¹²² Gondol Daniella, Legeza Dénes: A szellemi tulajdon-védelem alapja, rendszere. In Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2023, p. 25.

¹²³ Szjt. 101. § (1)–(3) bekezdés.

¹²⁴ 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet.

¹²⁵ https://www.sztnh.gov.hu/hu/szjszt/kereses?field_szakterulet_value=All&field_megkereso_value=All&field_birosagi_hatarozat_value=All.

¹²⁶ Így az ún. Századvég-ügyben az SZJSZT-12/2014 számú állásfoglalást a Kúria szerint nem kellett figyelembe venni a közérdekű adatigényléssel kapcsolatos perben. (Kúria Pfv.IV.21.535/2015/6.)

és indokolatlanul szerezte be az SZJSZT szakvéleményét olyan kérdésben, amelynek tárgyában a bíróságnak kell állást foglalnia, mivel az jogkérdésnek minősül.¹²⁷ A Kúria rámutatott, hogy amiatt szükségtelen az SZJSZT kirendelése, hogy a jogvita nem szerzői jogi jellegű, mivel a közérdekű adat kiadása iránt előterjesztett kereset megalapozottsága tárgyában kellett állást foglalni. Mivel az Szt. nem tartalmaz az Infotv. által biztosított, a közérdekű adatok korlátozását lehetővé tevő rendelkezést, ezért a Kúria szerint szükségtelen annak szakértői vizsgálata, hogy a kiadni kért dokumentumok szerzői jogi művek vagy sem.¹²⁸

4.4. Adatbázisvédelem és közhatalmi szervek

Az Szt. értelmében adatbázisnak minősül az önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez egyedileg hozzá lehet férni, akár számítástechnikai eszközökkel, akár más módon.¹²⁹ E fogalommeghatározás az uniós adatbázis-irányelven alapul.¹³⁰ Sok esetben nehéz azonban olyan struktúrási módszert találni, amely kielégíti a szerzői jogi védelemhez szükséges egyéni, eredeti jelleg követelményét.¹³¹ A gyűjteményes műnek minősülő adatbázisok szerzői jogi védelemben részesülnek.¹³² Az adatbázis előállító ezen túl sui generis védelemben is részesülnek. Ezen szerzői jogtól független jog lényegi tartalma szerint az adatbázis-előállító hozzájárulásával lehet csak kimásolni vagy újrahasznosítani az adatbázis tartalmának egészét vagy egy részét.¹³³ Az Szt. mind a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis, mind az adatbázis-előállító védelme körében részletes szabályanyagot tartalmaz.

Az információszabadság szempontjából az merülhet fel kérdésként, hogy a közfeladatot ellátó szervek mennyiben hivatkozhatnak ezekre a jogokra a kezelésükben levő adatbázisok nyilvánosságával összefüggésben. A nyílt hozzáférésű adatokról szóló uniós irányelv kifejezetten előírja azt, hogy a közszférabeli szervezetek nem gyakorolhatják az adatbázis előállítójának az adatvédelmi irányelvben előírt, az adatbázis egész tartalmának vagy minőségi vagy mennyiségi szempontból jelentős része kimásolásának, illetve újrahasznosításának megakadályozásához való jogot¹³⁴ a dokumentumok további felhasználásának megelőzése vagy az ezen irányelv által megszabott korlátokon túlmenő korlátozása céljából.¹³⁵ E rendelkezést a magyar jogba az Szt. 84/A. § (1) bekezdése ültette át.

¹²⁷ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.086/2015/3/II.

¹²⁸ Kúria Pfv.IV.21.535/2015/6.

¹²⁹ Szt. 60/A. § (1) bekezdés.

¹³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről.

¹³¹ Hilgert Ádám: A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis dogmatikai behatárolásának kérdései. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 5. sz., 2023. október, p. 35.

¹³² Szt. 1. § (2) bekezdés p) pont; 61. § (1) bekezdés.

¹³³ Szt. 84/A. § (1) bekezdés.

¹³⁴ 96/9/EK irányelv 7. cikk (1) bekezdés.

¹³⁵ 2019/1024 irányelv 1. cikk (6) bekezdés.

Az Sztj. ennél is tovább megy, és az adatbázis-előállító sui generis védelme mellett a gyűjteményes műnek minősülő adatbázisok tekintetében is kimondja azt, hogy az erre vonatkozó szerzői jogi szabályok nem érintik a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló jogszabályok érvényesülését.¹³⁶ Felmerül az uniós jog nem megfelelő implementációjának a gyanúja ezen szabállyal összefüggésben, hiszen az adatvédelmi irányelv az adatbázis-előállítók sui generis védelme mellett a gyűjteményes műnek minősülő adatbázisok felett fennálló szerzői jogot is szabályozza. A nyílt hozzáférésű adatokról szóló irányelv csak a sui generis jog tekintetében mondja ki azt, hogy a jogosult nem gyakorolhatja a jogait. Az uniós jogi szabályozás értelmében erre a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis jogosultjának elméletben joga van, amelyet az Sztj. 106/A. §-a nem követ le megfelelően. E téren mindenképpen jogszabályi korrekcióra van szükség.

A nemzeti adatvagyon hasznosításának rendszeréről és az egyes szolgáltatásokról szóló 2023. évi CI. törvény (a továbbiakban: új Natv.)¹³⁷ a hatályába tartozó életviszonyok vonatkozásában már csak az adatbázis előállítóját megillető jogokról szól, így összhangban van a nyílt hozzáférésű adatokról és a közsféra információinak további felhasználásáról szóló irányelvvel. Ehhez lenne szükséges hozzáigazítani az Sztj. szabályozását is.

A nemzeti adatvagyonról szóló korábbi törvény¹³⁸ nem tartalmazott erre vonatkozó rendelkezést, így nem felelt meg az irányelvnek. A közadat-újrahazsnosításról szóló törvényt a 2022. évi LXII. törvény módosította, és az abban szereplő módosított szabály már szintén csak a sui generis adatbázis-védelmet érinti.¹³⁹

5. ÜZLETI TITOK ÉS KNOW-HOW

Az üzleti titkok védelme és az információszabadság több ponton is találkozik egymással. Az egyik legevidensebb az, hogy az egyedi adatigénylések esetén, illetve a közzététel során mennyiben ismerhetők meg az üzleti titkok. Ezen túl az Infotv. bizonyos adatkörökről egyértelműen kimondja, hogy nem minősülnek üzleti titoknak. A másik nagy terület az üzleti titkok peres eljárás során való megismerhetősége. Szintén fontos kérdésként jelentkezik az üzleti titok megfelelő titokban tartása, különösen a közfeladatot ellátó szervvel kötött szerződésekben való megjelölése. Jelen fejezet ezekkel a kérdésekkel foglalkozik.

Az üzleti titok a szellemi tulajdon egy speciális formája,¹⁴⁰ így az Infotv. 27. § (2) bek. h) pontja alapján korlátozható a megismerése a szellemi tulajdon-jogra tekintettel. Az Infotv. azonban speciális szabályokat is tartalmaz az üzleti titok vonatkozásában ugyanezen para-

¹³⁶ Sztj. 106/A. §.

¹³⁷ Új. Natv. 65. § (4) bekezdés.

¹³⁸ A nemzeti adatvagyonról szóló 2021. évi XCI. törvény.

¹³⁹ 2012. évi LXIII. törvény 3/A. §.

¹⁴⁰ TRIPS-megállapodás 39. cikk.

grafus (3) bekezdésében. Az Alkotmánybíróság szerint az üzleti titokra és más, magántitokon túli titokkörökre is kiterjed a magánéletet, valamint a tulajdont megillető védelem.¹⁴¹

5.1. Az üzleti titok fogalma

Az üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos – egészben, vagy elemeinek összességéként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető –, ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja.¹⁴² Ez alapján egy adat akkor minősül üzleti titoknak, ha kielégíti az alábbi feltételeket:

- gazdasági tevékenységhez kapcsolódik,
- titkos,
- vagyoni értékkel bír,
- a titok jogosultja a titokban tartás érdekében az általában elvárható magatartást tanúsította.

Az üzleti titok speciális esetkörét képezi a védett ismeret, más néven a know-how, amely alatt a magyar jog az azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeretet, megoldást, tapasztalatot, illetve ezek összeállítását érti.¹⁴³ A védett ismeret az iparjogvédelmi jogokkal szoros összefüggést mutat, azok védelmének az „előszobáját” jelentheti.¹⁴⁴

Az üzleti titkot ún. relatív titkosság jellemzi. Az Ütv. alapján az üzleti titok akkor titkos, ha az egészben vagy elemeinek összességéként nem közismert, illetve ha az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető.¹⁴⁵ Amennyiben az üzleti titok bárki számára hozzáférhetővé válik, úgy relatív titkossága megszűnik. Ez azt eredményezi, hogy közkinccsé válik, és bárki számára felhasználható.¹⁴⁶ Könnyen hozzáférhető az információ akkor, ha az érintett gazdasági tevékenységet végzők nyilvános adatbázisból vagy más hasonló módon könnyen hozzáférnek (pl. anonimizált ítéletek formájában).¹⁴⁷ Az üzleti titok vagyoni értéke a titkosságából fakad, jogosultjának így jelent versenyelőnyt. A bírói gyakorlat szerint mivel a munkavállalók személyes adatai nem bírnak vagyoni értékkel, úgy azok üzleti titok tárgyát sem képezhetik.¹⁴⁸

¹⁴¹ 3056/2015. (III. 31.) AB határozat, indokolás [41] bekezdés.

¹⁴² Ütv. 1. § (1) bekezdés.

¹⁴³ Ütv. 1. § (2) bekezdés.

¹⁴⁴ Grád-Gyenge Anikó: Szellemi alkotások az információ társadalomban. In Czékmann Zsolt (szerk.): Infokommunikációs jog. Dialóg Campus, Budapest, 2019, p. 298.

¹⁴⁵ 2018. évi LIV. törvény 1. § (1) bekezdés.

¹⁴⁶ Kúria Pfv.20223/2020/8.

¹⁴⁷ Kúria Gfv.30157/2023/5.; Fővárosi Ítéltábla Gf.40269/2022/7.

¹⁴⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf.20785/2021/8.

Üzleti titokként védendő a gazdasági társaságok azon információi, amelyek a piacon elfoglalt helyét érinthetik, nyilvánosságra kerülésük esetén hátrányos helyzetet, aránytalan sérelmet eredményezhetnének számára, ugyanakkor az üzleti titokra hivatkozás esetében az adatkezelőt e körben bizonyítási kötelezettség terheli.¹⁴⁹ Az üzleti titokra való hivatkozás nem megalapozott a Fővárosi Ítélőtábla szerint akkor, ha a csatolt okiratokból nem tűnik ki, hogy a szerződő fél miként határozta meg az adott szolgáltatás ellenértékét, ismeretlen az árképzési metódus, a kiadni kért iratok következtetés vagy számítás alapján felismerhető módszert sem tartalmaznak, továbbá azokból nem vonható le sem közvetlenül, sem közvetetten a szolgáltatás-árazási módszerre, valamely gyakorlati, lebonyolítási megoldásra vonatkozó következtetés sem, nem tartalmaznak utalást sem valamely azonosítható gazdasági, szervezési ismeretre, know-how-ra.¹⁵⁰ A Kúria szerint alapvetően nem ismerhető meg az olyan üzleti titok sem, amelynek ismerete más versenytársat indokolatlan előnyhöz juttatna; abban az esetben azonban, ha az állami vagyronról történő rendelkezés miatt fokozottabb nyilvánosság kapcsolódik egyes adatokhoz, szerződésekhez, úgy az üzleti titokra való hivatkozás nem állja meg a helyét.¹⁵¹

Dudás Gábor hívja fel a figyelmet rá, hogy egyes információk üzleti titoknak való minősítése speciális szabályokon nyugszik a közbeszerzésekkel összefüggésben, így az ajánlatok értékelésével és érvényességének vizsgálatával kapcsolatos adatok nem minősíthetők ilyenek.¹⁵² Dudás szerint az üzleti titkok körének nem megfelelő meghatározása, nyilvánosnak minősülő adatok titkosnak minősítése az ajánlat érvénytelenségét vonhatja maga után.¹⁵³

5.2. Üzleti titoknak nem minősülő adatkörök

Közérdekből nyilvános adatként az Infotv. értelmében nem minősülnek üzleti titoknak az alábbi adatkörök:

- a központi és a helyi önkormányzati költségvetés,
- az európai uniós támogatás felhasználásával kapcsolatos adat,
- költségvetést érintő juttatással, kedvezménnyel kapcsolatos adat,
- az állami és önkormányzati vagyon kezelésével, birtoklásával, használatával, hasznosításával, az azzal való rendelkezéssel, annak megterhelésével, az ilyen vagyont érintő bármilyen jog megszerzésével kapcsolatos adat,
- az az adat, amelynek megismerését vagy nyilvánosságra hozatalát külön törvény közérdekből elrendeli.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20009/2021/4.

¹⁵⁰ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20363/2022/7.

¹⁵¹ Kúria Pfv.IV.21.519/2018/15.

¹⁵² Dudás Gábor János: A közbeszerzések nyilvánossága. Szegedi Tudományegyetem, doktori értekezés, 2017, p. 146.

¹⁵³ Uo. 153.

¹⁵⁴ Infotv. 27. § (3) bekezdés.

A joggyakorlat ezen túl számos adatköréről állapította meg, hogy nem terjed ki rá az üzleti titok védelme, így ezekkel összefüggésben a közfeladatot ellátó szerv nem hivatkozhat a nyilvánosság korlátozására. Nem minősül üzleti titoknak más titokfajták, így a banktitok sem,¹⁵⁵ noha azok között lehet átfedés, és egy információ több titokfajta fogalmi köre alá is eshet.¹⁵⁶ A Kúria szerint a közpénzek felhasználásával összefüggő, annak felhasználására vonatkozó adatokat főszabály szerint nem lehet üzleti titokként kezelni,¹⁵⁷ és általában a közérdekű adatok sem tartoznak az Üvtv. hatálya alá.¹⁵⁸

Nem minősülnek üzleti titoknak a GVH szerint az eleve közismert vagy közismertté vált adatok, azon adatok, amelyek az interneten elérhetők, közhiteles nyilvántartásban megtalálhatók, aminek a nyilvánosságát jogszabály előírja, amelyet titoktartási kötelezettség nélkül harmadik személlyel közöltek, illetve azok az adatok, amelyek már elavultak, üzleti titok jellegük nem indokolt.¹⁵⁹ A NAIH ehhez hasonlóan szintén kimondta, hogy a nyilvános forrásból származó adat nem lehet üzleti titok.¹⁶⁰

Az adatvédelmi hatóság rámutatott több alkalommal is, hogy üzleti titok tárgya nem lehet a szerződéses összeg, a cég képviseletében aláíró személy neve sem.¹⁶¹ A Magyar Helsinki Bizottság-ügyben a kirendelt védők kirendeléseinek számának nyilvánossága kapcsán a NAIH szerint az üzleti titok sérelme szintén nem merülhet fel, mert a központi költségvetés terhére kifizetett juttatások abban az esetben is közérdekből nyilvános adatok, ha azok jogosultja természetes személy.¹⁶²

A közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló törvény értelmében közérdekből nyilvános minden, a pályázati kiírást előkészítő, a pályázatot kiíró, a támogatási döntést előkészítő és a támogatási döntést meghozó szerv vagy személy által a pályázattal, a pályázati eljárással, a támogatási döntéssel összefüggésben kezelt, közérdekű adatnak és különleges adatnak nem minősülő adat.¹⁶³ E törvény – az Infotv.-hez hasonlóan – azonban szintén előírja azt, hogy a nyilvánosságra hozatal nem járhat az olyan adatokhoz való hozzáféréssel, amelyek megismerése az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan sérelmet okozna, feltéve, hogy ez nem akadályozza meg a közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét. Aránytalan sérelemmel jár többek között a technológiai eljárásokra, a műszaki megoldásokra, a gyártási folyamatokra, a munkaszervezési és logisztikai módszerekre, továbbá a know-how-ra vonatkozó adatokhoz való hozzáférés.¹⁶⁴

¹⁵⁵ 3/2023. (IV. 17.) AB határozat, indokolás [72] bekezdés.

¹⁵⁶ Szóke Gergely László: Gondolatok a hazai titokvédelmi szabályozás rendszeréről. Jura, 2018. 2. sz., p. 255.

¹⁵⁷ Kúria Pfv.20253/2015/4.

¹⁵⁸ Kúria Pfv.21454/2013/3.

¹⁵⁹ Tájékoztató az üzleti titokra, illetve magántitokra vonatkozó nyilatkozatokról és a titokmentes iratok benyújtásáról, p. 5–6.

¹⁶⁰ NAIH/2020/434.

¹⁶¹ NAIH-998/2022. NAIH-7707/2021, NAIH7368/2021, NAIH-7367/2021, NAIH-7363/2021.

¹⁶² NAIH-beszámoló, 2015, p. 70–71.

¹⁶³ 2007. évi CLXXXI. törvény 3. § (1) bekezdés.

¹⁶⁴ 2007. évi CLXXXI. törvény 3. § (3) bekezdés.

Ennek megfelelően a Kúria egy ügyben megállapította, hogy az ún. start-up projektek támogatásával kapcsolatos adatok nem tekinthetők üzleti titoknak, mert a befektetett összeg nagyságára és a befektetők személyére vonatkozó adatok nyilvános forrásból elérhetőek, a projektbe fektetett összeg nagyságára vonatkozó adatok közérdekből nyilvános adatok, a projektleírás pedig olyan általánosságokat tartalmaz, amelyek nyilvánosságra kerülése nem okoz az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan érdeksérelmet.¹⁶⁵

5.3. Az üzleti titkok megismerésének a korlátozása

Az üzleti titok megismerésének a korlátozása körében az Infotv. előbb említett 27. § (3) bekezdése szerint az üzleti titok nyilvánosságra hozatala nem eredményezheti az olyan adatokhoz való hozzáférést, amelyek megismerése az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan sérelmet okozna. Különösen ilyen adat lehet a törvény szerint a know-how. Az Infotv. szerint ez nem akadályozhatja meg a közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét.

A NAIH a közbeszerzési adatok nyilvánosságáról szóló beszámolója értelmében a gazdasági szereplők jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdeke felülírhatja az információk megismerhetőségéhez fűződő közérdeket, ezt azonban mindig egyedileg, szigorú mérlegelés útján kell eldönteni.¹⁶⁶ Lehoczki Zóra szerint problémás az, hogy az Infotv. nem határozza meg, mit ért aránytalan sérelem alatt, ami a szerv minősítését és nyilvánosságkorlátozását nagymértékben megnehezíti a gyakorlatban.¹⁶⁷

A Fővárosi Ítélőtábla szerint ezen megtagadási okra csak nagyon szűk körben lehet hivatkozni,¹⁶⁸ és az általános hivatkozás nem elégséges.¹⁶⁹ Amennyiben a szerv nem bizonyítja, hogy a kérdéses adatok olyan üzleti titoknak minősülnek, amelyek mások általi megismerése aránytalan sérelmet okozna számára, úgy az adatok kiadására köteles.¹⁷⁰ A közfeladatot ellátó szervnek nem elég a közérdekű adatok nyilvánosságával szükségképpen és jogszerűen együtt járó, vélt vagy valós hátrányokat bemutatni, hanem ezt meghaladóan azt kell alátámasztania, hogy valamilyen különösen méltánytalan hátrány, aránytalan sérelem éri azáltal, hogy az állami közfeladattal kapcsolatos, fogalmilag közérdekű adatnak minősülő információk nyilvánosságra kerülnek.¹⁷¹ Meg kell nevezni azt a konkrét pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdeket, melyet az adatok megismerése sértene.¹⁷² Az üzleti tevékenység

¹⁶⁵ Kúria Pfv.IV.20.305/2019/8.

¹⁶⁶ NAIH/2019/5557/3.

¹⁶⁷ Lehoczki Zóra Zsófia: A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, doktori értekezés, 2021, p. 105.

¹⁶⁸ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20460/2023/9.

¹⁶⁹ Kúria Pfv.20718/2018/12.

¹⁷⁰ Kúria Pfv.20391/2016/4.

¹⁷¹ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20460/2023/9.

¹⁷² NAIH-4236/2022.

végzése szempontjából ilyen aránytalan sérelmet okoz a Kúria szerint a technológiai eljárások, műszaki megoldások, gyártási folyamatok, munkaszervezési és logisztikai módszerek, know-how-ra vonatkozó adatok megismerése azzal, hogy ezen adatok kiadásának a megtagadása nem képezheti akadályát a közérdekből nyilvános adatok megismerésének.¹⁷³ Egy másik ügyben az ítélőtábla elvi tételként fogalmazta meg azt, hogy az aránytalan sérelem fennállásának megállapítása ellenére is az adatok megismerése mellett kell határozni akkor, ha az adatok megismerésének nincs más lehetséges módja.¹⁷⁴

A közérdekű adatok megismerésének általános, Infotv.-ben rögzített szabályain túl számos más jogszabály fogalmaz meg az üzleti titok megismerésére vonatkozó szabályanyagot. Ilyen többek között a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 55/A. §-a az üzleti titok megismeréséről az iratbetekintéssel összefüggésben, és a titokmentes iratváltozatok elkészítéséről és benyújtásáról, de a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló 2007. évi CLXXXI. törvény 3. §-a a közérdekből nyilvános adatnak minősülő információkról és az aránytalan sérelmet megalapozó tényezőkről, valamint a közbeszerzési törvény egyes rendelkezései is.¹⁷⁵ Az üzleti titkot az információszabadság vonatkozásában említő jogszabályok listáját a NAIH információszabadsággal kapcsolatos kutatási projekt 4. kutatásának helyzetelemzése részletesen tartalmazza.¹⁷⁶

5.4. Az üzleti titkok megismerése a bírósági és hatósági eljárás során

Több olyan konstelláció is elképzelhető, amikor a bírósági eljárás során üzleti titoknak minősülő információk képezhetik a per tárgyát. Ilyenek lehetnek a jelen tanulmány tárgyát képező közérdekű adatigényléssel kapcsolatos ügyek, de akár a munkavállaló titoktartási kötelezettsége, találmányok szabadalmaztatásával kapcsolatos esetek, illetve közbeszerzések is. Az Alkotmánybíróság erre tekintettel megállapította, hogy az állam olyan szabályozást köteles kialakítani, amelyben az üzleti titkok akkor is védettek maradnak, ha peres eljárás anyagává válnak.¹⁷⁷ Ennek megfelelően a polgári peres ügyekben csak bizonyos személyek, bizonyos esetben tekinthetik meg az üzleti titkokat,¹⁷⁸ valamint a tárgyalás nyilvánossága is kizárható üzleti titokra való hivatkozással.¹⁷⁹ Külön szabályok érintik a tanúvallomás megtagadását,¹⁸⁰ valamint az irat- és adatbeszerzést is.¹⁸¹

¹⁷³ Kúria Pfv.IV.21.454/2013/3.; 3233/2023. (VI. 2.) AB határozat, indokolás [45] bekezdés.

¹⁷⁴ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20469/2023/9.

¹⁷⁵ 2015. évi CXLI. törvény.

¹⁷⁶ KÖFOP projekt. Helyzetelemzés. 4. kutatás. 2021, p. 263–265. https://infoszab.hu/sites/default/files/2022-12/NAIH_Helyzetelemzes_4Kutatas.pdf.

¹⁷⁷ 3056/2015. (III. 31.) AB határozat, indokolás [41].

¹⁷⁸ Pp. 163. § (2) bekezdés.

¹⁷⁹ Pp. 231. § (2) bekezdés.

¹⁸⁰ Pp. 290. § (1) bekezdés. d) pont.

¹⁸¹ Pp. 322. § (2) bekezdés.

A Bszi., a Kp., illetve a Be. nem tartalmaz speciális rendelkezéseket. Az Ákr. ugyanakkor általános jelleggel mondja ki, hogy a közigazgatási hatóság gondoskodik arról, hogy a törvény által védett titok – így az üzleti titok is – ne kerüljön nyilvánosságra, ne juthasson illetéktelen személy tudomására, és e védett adatok törvényben meghatározott védelme a hatóság eljárásában is biztosított legyen.¹⁸² Az üzleti titkot a hatóság csak az eljárás lefolytatása érdekében kezelheti.¹⁸³ Külön szabályokat tartalmaz az Ákr. az iratbetekintés esetén,¹⁸⁴ de kimondja azt is, hogy tanúként nem hallgatható meg az üzleti titoknak minősülő tényről, aki nem kapott felmentést a titoktartás alól. Ha meghallgatható, az ügyfél és az eljárás egyéb résztvevői nem lehetnek jelen.¹⁸⁵

5.5. Perbeavatkozás

A közérdekű adatigénylésekkel kapcsolatos perekre vonatkozó szabályozás módosításával¹⁸⁶ a jogalkotó 2022-től lehetővé tette, hogy az ilyen perekbe az üzleti titok vagy törvényben meghatározott más titok jogosultja az adatkezelő pernyertessége érdekében beavatkozzon.¹⁸⁷ Az adatigénylés kötelezettje sok esetben nem a titok jogosultja, így a titkot ismerő más személy, szerződő fél, jellemzően a közfeladatot ellátó szerv kell, hogy korlátozza egyes titkok megismerhetőségét. Azért, hogy az üzleti titok relatív titkossága ne sérüljön, a perben a titokhoz fűződő jogos érdekét a titok jogosultja megvédheti. Erre a jogalkotói indokolás szerint azért került sor, mert korábban is nagy számban avatkoztak be az adatigénylési perekbe a titok jogosultjai.¹⁸⁸

5.6. Az üzleti titkok megjelölése a szerződésekben

Az üzleti titok fogalmi eleme, hogy a titok jogosultja az információ titokban tartása érdekében az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítsa.¹⁸⁹ Ennélfogva mind a jogosult munkavállalóit, mind azon harmadik személyeket, akik a titkot megismerhetik, titoktartási kötelezettség kell, hogy terhelje. E személyeknek tudniuk kell azt, hogy mely adatok képezik üzleti titok tárgyát. Ez feltételezi azt is, hogy a titok jogosultja megfelelő módon menedzseli szellemi tulajdon-jogait, enélkül ugyanis elkerülhetetlen a tudásvagyon elértéktelenedése¹⁹⁰ akár azáltal, hogy a jogosult nem tudja titokban tartani üzleti titkait (pl.

¹⁸² Ákr. 27. § (2) bekezdés.

¹⁸³ Ákr. 27. § (3) bekezdés.

¹⁸⁴ Ákr. 33. § (3)–(5) bekezdés.; 34. § (2) bekezdés.

¹⁸⁵ Ákr. 67. § (4) bekezdés.

¹⁸⁶ 2022. évi XL. törvény 7. § b) pont.

¹⁸⁷ Infotv. 31. § (4) bekezdés.

¹⁸⁸ 2022. évi XL. törvény, Indokolás a 7. §-hoz.

¹⁸⁹ 2018. évi LIV. törvény 1. § (1) bekezdés.

¹⁹⁰ *Hasznos: i. m. (97), p. 108.*

nem rendelkezik belső titokvédelmi szabályzattal vagy azt nem tudja betartatni).¹⁹¹ Egyes bizalmas, üzleti szempontból hasznos információk titokban tartása versenyelőnyt is jelent egy vállalatnak, ha a kockázatok felméréseivel együtt a relatív titkosságot meg tudja őrizni.¹⁹²

Az üzleti titkok védelme közfeladatot ellátó szervezetnél különös kontextusba kerül, hiszen e szervezet meg kell feleljenek az adatnyilvánossági rendelkezéseknek is, ami az egyes titkok fokozottabb elértéktelenedéséhez vezethet. A bírói gyakorlat szerint azok a személyek és szervezetek, amelyek egy közfeladatot ellátó szervvel szerződést kötnek, tisztában kell, hogy legyenek azzal, hogy az e szervezetekkel való szerződéskötés, vagyis a közpénz igénybevétele fokozott nyilvánossággal járhat,¹⁹³ amely az ő üzleti titkaikat is érintheti. A közfeladatot ellátó szervezet ugyanis számos más jogalany üzleti titkát ismerhetik, kezelhetik, így a köztulajdonban levő vállalatok, a másként ki nem elégíthető szolgáltatást nyújtó vállalatok, valamint az államháztartás alrendszerével szerződést kötő, közpénzekkel gazdálkodó szervezetek és személyek üzleti titkait is. E szervezet kifejezetten nehéz helyzetben vannak akkor, amikor a védendő titokköreiket meg kell határozniuk, hiszen ahogy korábban bemutatásra került, számos információról törvény, illetve bírósági döntés mondja ki, hogy nyilvánosnak minősülnek. Ezeken túl a konkrét esetben szintén lehetnek olyan adatkategóriák, amelyeket üzleti titoknak szükséges minősíteni. Az adatelvnek megfelelően a titok jogosultjának ezt mindig esetről esetre szükséges vizsgálnia.

A védelem egyik hathatós módja lehet, ha a felek már a szerződésben rendezik, hogy a közöttük fennálló és a közérdekű adatok megismerését érintő jogviszonyokkal összefüggő információk közül mi minősül üzleti titoknak. A hatóság 2016-os ajánlásában szintén úgy fogalmazott, amennyiben a titokgazda kifejezetten megjelöli az üzleti titokra vonatkozó részeket, és részletesen kifejti a védelem indokát, akkor az önkormányzat mint szerződéses partner azt nem hozhatja nyilvánosságra.¹⁹⁴ Ez felmerülhet akkor, ha a közfeladatot ellátó szervhez egyedi adatigénylés érkezik be, de célszerű a szerződéskötés folyamatába beépíteni az üzleti titkok azonosítását, a tudásvagyonnal való felelős gazdálkodás ugyanis ezt követeli meg.

Az Alkotmánybíróság szerint az Alaptörvény lehetőséget biztosít olyan szerződési kikötések megalkotására, amelyek természetes személyek számára írnak elő titoktartási kötelezettséget, ezeket a kikötéseket a közpénzekkel gazdálkodó jogalanyok nem használhatják arra, hogy a közérdekből nyilvános adatokat elzárják.¹⁹⁵ A Kúria ehhez hasonlóan szintén arra a megállapításra jutott, hogy az ilyen kikötések polgári jogi szempontból is megengedhetők, azok automatikusan nem minősülnek semmisnek, viszont bizonyos körülmények ezt eredményezhetik.¹⁹⁶

¹⁹¹ Bárdos Rita: Az üzleti titokra vonatkozó polgári jogi szabályozás változásainak munkajogi hatásai. ELTE Jogi Tanulmányok, 2014. 1. sz., p. 441: <http://hdl.handle.net/10831/35667>.

¹⁹² Molnár Erzsébet: Compliance és az üzleti titok. Miskolci Jogi Szemle, 2021. 1. sz., p. 52.

¹⁹³ Kúria Pfv.IV.20.305/2019/8.

¹⁹⁴ NAIH-beszámoló 2019, p. 112.

¹⁹⁵ 3147/2019. (VI. 26.) AB határozat, indokolás [27] bekezdés.

¹⁹⁶ Kúria Pfv.20.229/2016/7. [17] bekezdés.

Egy ügyben egy újságíró nyújtott be adatigénylést az Országos Vérellátó Szolgálathoz, aki egy vérplazma értékesítéséről szóló szerződés kiadását kérte. A hatóság rámutatott, hogy a nemzeti vérkészlettel való gazdálkodás átláthatóságához fűződő közérdek jelentős, amely a fokozottabb nyilvánosság melletti érv. A NAIH azt kérte a szerződő cégtől, hogy részletesen indokolja meg minden egyes szerződési pont esetében annak üzletitok-minősítését és azt, hogy az adott szerződési pont nyilvánossága mennyiben okozna aránytalan sérelmet az üzleti életben. A hatóság szerint a felek szerződéses kötelezettségvállalásainak ismerete nélkül nem alakulhat ki társadalmi vita az értékesítési árról, így a cégnek legalább a főkötelezettséget nyilvánosságára kell hoznia a nemzeti vagyon körébe tartozó szerződések esetén, de azt is, milyen jogkövetkezményt fűz a szerződés ahhoz, ha a szerződő fél elmulasztja a betegek hazai vérplazmán alapuló ellátását elősegítő kötelezettségét.¹⁹⁷ Ebben az ügyben a hatóság tehát a véleményképzés jövőbeni szempontjaira is figyelemmel volt. Ez az álláspont támogatandó, hiszen az egyes adatok nyilvánosságát arra tekintettel kell megítélni, hogy azokról az állampolgárok véleményt formálhassanak, hiszen kizárólag ez felel meg az információszabadság társadalmi rendeltetésének.

Egy másik ügyben egy színész megbízási szerződést kötött egy műsorgyártó gazdasági társasággal a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap által finanszírozott filmsorozat főszerepére. E szerződésben tízmillió forint kötbérfizetési kötelezettség terhe mellett vállalta azt, hogy megbízási díját üzleti titokként kezeli. A műsorgyártó a megbízási szerződést később felmondta, a színész ezt követően egy internetes lapnak nyilatkozott megbízási díjáról, amely miatt a műsorgyártó őt beperelte. Az első- és másodfokú bíróság, valamint a Kúria is kötelezte a színészt a kötbér megfizetésére, arra tekintettel, hogy a színész nem köteles a közpénzekkel való elszámolásra, amin az sem változtat, hogy a vele megbízási szerződést kötő gazdasági társaságtól egy állami tulajdonú médiavállalat rendelte meg a sorozatot.¹⁹⁸ Az ügyben az Alkotmánybíróság is eljárta, az üzleti titokkal kapcsolatos lényegi megállapítást azonban nem tett.¹⁹⁹

6. AZ INFOTV.-BEN NEM NEVESÍTETT EGYÉB TITOKFAJTÁK

Egyes jogszabályi rendelkezések ezen túl rendezik a fizetési titok,²⁰⁰ a biztosítási titok,²⁰¹ a pénztártitok,²⁰² a foglalkoztatói nyugdíjtitok²⁰³ nyilvánosságát is. A gyakorlati életben azonban leginkább a banktitokkal, az adótitokkal és az értékpapírtitokkal kapcsolatos nyilvánossági kérdések merülnek fel. A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja hívta fel a figyel-

¹⁹⁷ NAIH/2020/1800.

¹⁹⁸ Kúria Pfv.V.20.229/2016/7.

¹⁹⁹ 3147/2019. (VI. 26.) AB határozat.

²⁰⁰ 2013. évi CCXXXV. törvény 59. § (1) bekezdés.

²⁰¹ 2013. évi CCXXXV. törvény 4. §, 135. §.

²⁰² 1993. évi X. törvény 40/A. §, 1997. évi LXXXII. törvény 78. §.

²⁰³ 2007. évi CXVII. törvény 25. §.

met arra, hogy az adótitkot az Infotv. 27. §-ának rendelkezései nem nevesítik a közérdekű adatok megismerését vagy terjesztését korlátozó okként, ennek ellenére külön törvények egyes rendelkezései mégis ezt eredményezhetik.²⁰⁴ Ez a megállapítás az itt felsorolt valamennyi titokfajta körében helytáll. A fejezet a banktitok, az adótitok és az értékpapírtitok szabályozását és bírói gyakorlatát mutatja be.

6.1. Banktitok

A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény (a továbbiakban: Hpt.) értelmében banktitoknak minősül minden olyan, az egyes ügyfelekről a pénzügyi intézmény rendelkezésére álló tény, információ, megoldás vagy adat, amely az ügyfél személyére, adataira, vagyoni helyzetére, üzleti tevékenységére, gazdálkodására, tulajdonosi, üzleti kapcsolataira, valamint a pénzügyi intézmény által vezetett számlájának egyenlegére, forgalmára, továbbá a pénzügyi intézménnyel kötött szerződéseire vonatkozik.²⁰⁵ Szőke Gergely László szerint a banktitok esetén a védelem alapja az, hogy az információt pénzügyi intézmény kezeli.²⁰⁶ A Hpt. meghatározza azt is, banktitok mikor adható ki harmadik személynek.²⁰⁷ Amennyiben banktitoknak minősülő adat jogosulatlan személy részére kerül kiadásra, úgy az munkajogi következményekkel jár. A Kúria elvi állással szögezte le, hogy ilyen esetben a munkaviszony rendkívüli felmondással történő megszüntetése is megalapozott.²⁰⁸

Nem lehet azonban a Hpt. szerint üzleti titokra hivatkozással visszatartani az információt a közérdekű adatok nyilvánosságára és a közérdekből nyilvános adatra vonatkozó, külön törvényben meghatározott adatszolgáltatási és tájékoztatási kötelezettség esetén.²⁰⁹ Mivel a Hpt. csak az üzleti titokra való hivatkozást említi, így a banktitkokra e rendelkezés nem vonatkozik. Az Alkotmánybíróság szerint a rendelkezés kiterjesztő értelmezése jogszabálysértő volna, mert a banktitok nem az üzleti titok egy alkategóriája.²¹⁰ A banktitok elsősorban a bankkal szerződést kötő ügyfeleket hivatott védeni.²¹¹ A joggyakorlat szerint nem is lehet a banktitkot kiadni közérdekű adatigénylés keretében,²¹² az ugyanis a pénzintézetbe vetett bizalom gyengülését eredményezné.²¹³

Az Alkotmánybíróság az Eximbankkal kötött hitelsegélyekkel kapcsolatos 2023-as döntésében úgy találta, hogy a jogalkotó elmulasztotta a közérdekű és közérdekből nyilvános ada-

²⁰⁴ Kúria 2017.El.II.J.GY.P.3. [66] bekezdés.

²⁰⁵ 2013. évi CCXXXVII. törvény 160. § (1) bekezdés.

²⁰⁶ Szőke: i. m. (156), p. 248.

²⁰⁷ 2013. évi CCXXXVII. törvény 161. § (1) bekezdés.

²⁰⁸ Kúria Mfv.10248/2012/6.

²⁰⁹ 2013. évi CCXXXVII. törvény 166. §.

²¹⁰ 3/2023. (IV. 17.) AB határozat, indokolás [72] bekezdés.

²¹¹ 3233/2023. (VI. 2.) AB határozat, indokolás [50] bekezdés.

²¹² Kúria Pfv.21.551/2016/4.; Kúria Pfv.IV.20.966/2018/5.

²¹³ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.001/2016/5/I.

toknak minősülő banktitkok nyilvánosságát törvényben előírni, amire az Eximbank azért lenne köteles, mert állami forrásokból gazdálkodik, és nem végez piaci tevékenységet.²¹⁴ Azon pénzügyi intézmények egyes adatai pedig, amelyek közvagyonnal gazdálkodnak, az információszabadság ernyője alá tartozhatnak,²¹⁵ és más intézményektől eltérően fokozottabb nyilvánosság övezheti egyes, banktitkoknak minősülő adataikat is.

6.2. Adótitok

Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.) adótitoknak minősít minden, az adózást érintő tény, adatot, körülményt, határozatot, végzést, igazolást és minden más iratot.²¹⁶ Az Alkotmánybíróság szerint a banktitkokhoz hasonlóan az adótitok is az ügyfelet védi.²¹⁷ Az adózók jellemzően nem kívánják megosztani a nyilvánossággal adózásuk részleteit, azokat kifejezetten bizalmas adatként kezelik nemcsak a természetes személyek, hanem a jogi személyek is.²¹⁸ Közérdekű adatként egy másik adózó adótitka főszabály szerint nem is ismerhető meg.²¹⁹

Adótitok	Nem adótitok
- A támogatást nyújtó, - a felajánló adózó megnevezése, az általa igénybe vett adómentesség, adókedvezmény, jóváírás, valamint az általa juttatott támogatás, felajánlott adó vagy adóelőleg mértéke, továbbá - a támogatott megnevezése, - a támogatott által kapott támogatás és - a támogatott javára felajánlott adó vagy adóelőleg mértéke abban az esetben, ha az kapcsolódik - az államháztartás alrendszere terhére nyújtott adókedvezményhez, jóváíráshoz, - az adózó által törvényben meghatározott célra nyújtott támogatáshoz, vagy - az adózó által törvényben meghatározott kedvezményezett célra történő felajánláshoz.	Az alábbiak összesített mértéke: - a támogatást nyújtó, felajánlást tevő adózó által az adóévben igénybe vett adókedvezmény, jóváírás, - a támogatott által az adóévben az adózóktól kapott támogatás, és - a támogatott javára az adóévben az adózók részéről felajánlott adó vagy adóelőleg.²²⁰ A nemzeti vagyont kezelő, azzal gazdálkodó adózó esetében az egyébként adótitoknak minősülő adómentesség, adókedvezmény, jóváírás, támogatás, és felajánlott adó vagy adóelőleg adóévben összesített mértéke.²²¹

Egyes adótitoknak minősülő adatok az adózás rendjéről szóló törvény alapján

²¹⁴ 3/2023. (IV. 17.) AB határozat, indokolás [83]–[85] bekezdés.

²¹⁵ Révész, Buzás: i. m. (25), p. 50.

²¹⁶ Art. 127. § (1) bekezdés.

²¹⁷ 3483/2022. (XII. 20.) AB határozat, indokolás [43] bekezdés.

²¹⁸ Kovács Angéla, Fázsi László Milán, Fázsi László: A közérdek korlátjának problémája az adótitokvédelem hatályos szabályozásának tükrében. Magyar Jog, 2013. 8. sz., p. 493.

²¹⁹ Kúria Pfv.20170/2015/5.

²²⁰ Art. 127. § (7) bekezdés.

²²¹ Art. 127. § (8) bekezdés.

A NAIH és a bíróságok több esetben foglalkoztak az ún. TAO-támogatások kérdésével, amik a társasági adóról és osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: TAO-törvény) 22/C. §-a alapján nyújtott juttatások.

A Kúria több ügyben is megállapította, hogy a TAO-támogatások speciális adóbevételi jellegüknél fogva közpénznek minősülnek, így az azokkal való gazdálkodással összefüggő adatok közérdekű adatok.²²² Ez a speciális adóbevételi jelleg abból fakad, hogy a támogató szervezetek a társasági adójuk egy részét nem fizetik be a költségvetésbe, hanem törvényi felhatalmazás alapján azt meghatározott szervezeteknek adják. Az állam ebben az esetben – ahogy a Fővárosi Ítélőtábla fogalmaz – bevételtől esik el,²²³ ez pedig a közpénz fogalmi körébe tartozást megalapozza. A közérdekű adatok nyilvánosságához ilyen esetben erősebb és fontosabb közérdek fűződik, mint az adótitok megőrzéséhez.²²⁴ A NAIH 2019-es beszámolójában rámutatott, hogy nem lehet az adatok kiadását adótitokra hivatkozva megtagadni akkor, ha az adatigénylés nem a támogatást nyújtó adózókkal összefüggésbe hozható adatok megismerésére irányul, hanem a támogatás felhasználására.²²⁵

A hatóság más ügyben azt is kiemelte, hogy a polgármester és a képviselő-testület tagjai nem jogosultak az adótitok megismerésére és kezelésére, de a helyi adók vonatkozásában az egyes adónemekre és a hátralékok összegére vonatkozó adatokat személyazonosításra alkalmatlan módon megismerhetik.²²⁶

Fontos hangsúlyozni azt is, hogy egyes adótitkok akkor is kapcsolatban állhatnak a véleménynyilvánítás szabadságával, amennyiben azok közpénzzel való gazdálkodást és így közérdekű adatokat nem érintenek. Az ún. LuxLeaks-ügyben a PwC adótanácsadó cég egy munkatársa adott át bizonyos adótitoknak minősülő információkat egy oknyomozó újságírónak.²²⁷ A jogvita megjárta az Emberi Jogok Európai Bíróságát is, ami rámutatott, hogy a whistleblower véleménynyilvánításhoz való joga ilyen esetekben kellő mértékben figyelembe vehető, mivel az hozzájárult az adózásról szóló szabályokkal kapcsolatos vitához egész Európában.²²⁸

²²² Kúria Pfv.IV.21.175/2017/14.; Kúria Pfv.IV.21.135/2017/10.

²²³ Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.20.187/2017/7/1.

²²⁴ Kúria Pfv.21135/2017/10.

²²⁵ NAIH-beszámoló 2019, p. 116–117.

²²⁶ NAIH/2020/7554/2.

²²⁷ Gönczi Gergely: Így (ne) szivárogtass adótitkokat – az EJEB közérdekű bejelentőkre irányadó szempontjai. Strasbourg-i Figyelő 2021. 10. 01.: <https://ejeb.atlatszo.hu/2021/10/01/igy-ne-szivarogtass-adotitkokat-az-ejeb-kozerdeku-bejelentokre-iranyado-szempontjai/>.

²²⁸ EJEB Halet kontra Luxemburg (Application no. 21884/18), 2021. május 11-i ítélet.

6.3. Értékpapírtitok

A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (a továbbiakban: Tpt.) értelmében értékpapírtitoknak minősül „minden olyan, az egyes ügyfélről a befektetési alapkezelő, a kockázati tőkealap-kezelő, a tőzsde, központi értéktár, központi szerződő fél rendelkezésére álló adat, amely az ügyfél személyére, adataira, vagyoni helyzetére, üzleti befektetési tevékenységére, gazdálkodására, tulajdonosi, üzleti kapcsolataira, illetve a befektetési alapkezelővel, a kockázati tőkealap-kezelővel, a tőzsdével, a központi értéktárral, a központi szerződő féllel kötött szerződéseire, számlájának egyenlegére és forgalmára vonatkozik”.²²⁹ A törvény szerint az, aki ilyen titok birtokába jut, köteles azt megtartani, mégpedig időbeli korlátozás nélkül, így nem adható ki információ az ügyfél felhatalmazása nélkül harmadik személynek, és nem használható fel feladatkörön kívüli célra.²³⁰ A banktitok szabályozásának analógiájára a Tpt. is előírja azt, hogy nem lehet üzleti titokra hivatkozással visszatartani a közérdekű és közérdekből nyilvános adatokkal összefüggő adatszolgáltatási és tájékoztatási kötelezettségek alapján.²³¹

Az értékpapírtitokra vonatkozó adatnyilvánossági rendelkezésekkel az Alkotmánybíróság még nem foglalkozott. A Fővárosi Ítéltábla több döntésében is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az üzleti titok szabályozásához való hasonlóság okán az értékpapírtitok megismerhetőségének mérlegelése során hasonló szempontokat kell figyelembe venni, mint az üzleti titok esetén.²³²

ÖSSZEGZÉS

Az információszabadság és a szellemitulajdon-jogok védelme és szabályozása több ponton érintkezik egymással. Míg a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jogot az Infotv. a szellemitulajdon-jogokra tekintettel tartja korlátozhatónak, addig a Tromsøi Egyezmény az üzleti és gazdasági érdekek mellett az egyéb jogos magánérdeket is említi. A szellemitulajdon-jogok mellett ezen érdekek nevesítése is megfontolandó lehet az Infotv.-ben, ami által az üzleti titok körén kívül eső bizalmas információk, mint amilyen az adótitok vagy a banktitok, is védelemben részesülhetnek a konkrét törvényi előírásokon túl.

A gyakorlatban leginkább az üzleti titok védelme és a szerzői jog bír relevanciával. Az iparjogvédelmi jogok szabályozása nagymértékben nyilvánosságpárti, a nyilvánosság korlátozása, az adatok megismerésének a tiltása – az egyes iparjogvédelmi ágazati szabályokon túl – nehezen képzelhető el. A szabadalmi jog ismeri a minősítés intézményét, amely egyes

²²⁹ Tpt. 369. § (1) bekezdés.

²³⁰ Tpt. 371. § (1)–(2) bekezdés.

²³¹ Tpt. 371. § (4) bekezdés.

²³² Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.423/2017/4/II., Fővárosi Ítéltábla 2.Pf. 20.776/2017/5/II.

találmányok nyilvánosságának korlátozását megalapozhatja. Az információszabadsággal kapcsolatos joggyakorlat és alkotmánybíróági gyakorlat ezeket a szabályokat azonban nem veszi figyelembe, azokra nincs tekintettel. Szintén megállapítható az, hogy más iparjogvédelmi oltalmi tárgy (pl. védjegy, formatervezési minta) esetén az adatok megismerése vagy a megismerés korlátozása nem igazán merült fel a gyakorlatban.

A szerzői jogok esetében különösen az Szjt. 15/A. §-a bír relevanciával, ami csupán opcionálisan biztosít lehetőséget arra, hogy a szerzői joggal védett, megismerhető adatokat, műrészleteket betekintéssel ismerjék meg az állampolgárok. A gyakorlaton azonban inkább az látszik, hogy ez nem lehetőség, hanem általános teljesítési mód, amely ugyanakkor hátráltatja, hátráltathatja az újságírók munkáját, a sajtószabadság érvényesülését is. Mivel a közérdekből nyilvános szerzői művek esetén azok nyilvánosságát nem explicite törvény mondja ki, így a joggyakorlat esetről esetre állapítja ezt meg.

A sui generis adatbázis-védelemre a közfeladatot ellátó szervek, amelyek a közérdekű és közérdekből nyilvános adataikat adatbázisokba rendezik, nem hivatkozhatnak. Számos olyan eset van, amikor új adatbázis keletkezik a közérdekű adatigénylés eredményeként, bizonyos adatok leválogatásra, összevonásra kerülnek, akár még bizonyos mértékű adat-előállításra is sor kerül. A jogalkotó biztosítani kívánja azt, hogy ilyen esetben az adatbázis-védelem ne legyen az adatmegismerés korlátja. Ez és az ezzel kapcsolatos uniós implementációs jogalkotási kötelezettségek teljesítése csak részlegesen sikerült a magyar jogalkotó számára, amelyet mindenképpen pótolni szükséges.

Az üzleti titok védelmével összefüggésben az Infotv. kiterjedt szabályrendszert tartalmaz, amelyben segíti a gyakorlatot abban, mely adat megismerését nem lehet korlátozni, és melyét igen. Ezt kiterjedt esetjogi gyakorlat is pontosítja. Az üzleti titkot tartalmazó szerződések esetében a gyakorlat szintén támpontot ad, hogyan kell a védendő információkat megjelölni és kezelni. Ennek gyakorlati megvalósítása nehézkes, ezekkel kapcsolatosan folyamatosan merülnek fel jogértelmezési problémák. A kérdés valószínűsíthetően nem jogalkotási úton lenne rendezhető, abban a NAIH tudna iránymutatást adni a gyakorlatnak. Célszerű lenne a közfeladatot ellátó szerveknél a szerződéskötés folyamatába építeni az üzleti titkok (és általában a szellemi tulajdon-menedzsment) szempontjait, amely az átláthatóságot nagy fokban növelné, és az államháztartás alrendszerével szerződő szerveket is védené üzleti titkaik jogosulatlan nyilvánosságra kerülésével szemben.

Irodalomjegyzék

- Bárdos Rita: Az üzleti titokra vonatkozó polgári jogi szabályozás változásainak munkajogi hatásai. *ELTE Jogi Tanulmányok* 2014/1.
- Dudás Gábor János: *A közbeszerzések nyilvánossága*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, doktori értekezés, 2017.
- Dudás Gábor: A közérdekű adatigénylésekkel kapcsolatos mérlegelés szempontjai a hazai ítélkezési gyakorlatban. In Bán Dániel – Nemessányi Zoltán (szerk.): *Gazdasági jogi és adójogi tanulmányok*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2021.
- Gondol Daniella – Legeza Dénes: A szellemi tulajdon-védelem alapja, rendszere. In Legeza Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*, Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2023.
- Gönczi Gergely: Így (ne) szívárogtass adótitkokat – az EJEK közérdekű bejelentőkre irányadó szempontjai. *Strasbourg Figyelő* 2021.10.01.
- Grad-Gyenge Anikó: Szellemi alkotások az információ társadalomban. In Czékmann Zsolt (szerk.): *Infokommunikációs jog*. Budapest, Dialóg Campus 2019.
- Hasznos Viktória: A szellemi tulajdon kérdése az egyetem és az ipar közötti kutatás-fejlesztési együttműködésekben. *Forum – Publicationes Doctorandorum Juridicorum* 2017/1.
- Hilgert Ádám: A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis dogmatikai behatárolásának kérdései. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2023/5.
- Kovács Angéla – Fázsi László Milán – Fázsi László: A közérdek korlátjának problémája az adótitokvédelem hatályos szabályozásának tükrében. *Magyar Jog* 2013/8.
- Kuslics Judit et. al.: Innováció és szellemi tulajdon-védelem. In Legeza Dénes (szerk.): *Iparjogvédelem*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020.
- Lehoczki Zóra Zsófia: *A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, doktori értekezés, 2021.
- Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *Polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, ELTE Eötvös, 2017.
- Molnár Erzsébet: Compliance és az üzleti titok. *Miskolci Jogi Szemle* 2021/1.
- Pogácsás Anett: Az alkotó ember személyiségvédelmének sajátos szerzői jogi kérdései. In Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkének érvényesülése a magyar jogrendszerben belül*. Budapest, ELTE Eötvös, 2017.
- Pogácsás Anett: *Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, doktori értekezés, 2017.
- Révész Balázs – Buzás Péter: Az információszabadság szerepe, jelentősége, aktuális kihívásai. *Statisztikai Szemle* 2015/11–12.
- Révész Balázs – Buzás Péter: *Átláthatóság a közpénzügyekben*. Budapest, Dialóg Campus kiadó, 2017.
- Révész Balázs – Buzás Péter: *Az adatvédelem, az információszabadság és az integritás összefüggései*. Dialóg Campus, Budapest, 2018.

- Schultz Márton: Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezései: A Tromsøi Egyezmény Magyarországon, különös tekintettel a személyes adatok védelmére. In *Medias Res* 2022/1.
- Stadler Johanna – Jókúti András: Bevezetés. In Legaza Dénes (szerk.): *Iparjogvédelem*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020.
- Szabó Máté Dániel – Majtényi László – Maksó Bianka: Az információs jogok mint szabadságjogok. In Czékmann Zsolt (szerk.): *Infokommunikációs jog*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Szőke Gergely László: Gondolatok a hazai titokvédelmi szabályozás rendszeréről. *Jura* 2018/2.
- Timár Adrienn: A szerző személyhez fűződő jogai. In: Legaza Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek*. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2023.
- Wadham, John – Harris, Kelly – Metcalfe, Eric: *Blackstone's Guide to The Freedom of Information Act 2000*. Oxford, Oxford University Press, 2013.

A GENERATÍV MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FRANKENSTEINJEI – AVAGY A SZEMÉLYISÉG POST MORTEM DIGITÁLIS TOVÁBBÉLÉSÉNEK SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE*

1. BEVEZETÉS

A modern technológia korában olyan szabályozási kihívásokkal találkozhatunk, amelyek korábban csak utópisztikus kitalációként létezhetek. Azonban a gyorsan fejlődő mesterséges intelligencia eddig csak sci-fi filmek történeteként látott, valóságon felüli, digitálisan módosított emberi képeket ábrázoló alkalmazása mára valósággá nőtte ki magát.

Huszonnegy évvel ezelőtt Andrew Nicole megjelentette Simone című sci-fi vígjátékát,¹ amelyben egy kétségbeesett rendező, Viktor Taransky, színészek munkájának helyettesítésére alkalmas technológiával pótolja a filmjében hiányzó színésznőt. Hiányolva a régi idők színészeit, akiket a rendező kedvére alakíthatott, Taransky a művészek hatalmas igényeit s azok makacsságát egy virtuális színészre cserélte, ezzel megalkotva Simone személyiségét. A semmiből felbukkanó gyönyörű színésznő hamar az emberek szívébe lopta magát a mozivásznakon keresztül. A hírnéven felkapaszkodva Simone berobbant a zenei világba is, emberek tömegeit, sőt, a teljes világot meghódítva. Mindez azonban már nem csak a fantázia szintjén mozoghat, hiszen ma már pár kattintással bármely internetfelhasználó text-to-video, azaz szövegből videótartalmat generáltathat az MI-rendszerek által.

A problémakör napjainkat érintő hazai esete a DreamWorks filmstúdiójából származó, szerethető zöld óriást illetően merül fel, mely során a kihívást az okozza, hogy a magyar szinkront megszólaltató hangot megeljük. A Shrek animációs filmek 2024-re elérték az ötödik rész gyártásához, mely a magyar szinkronstúdióknak fejtörést okozott. Az évek során Shrek karaktere összefonódott Gesztesi Károly néhai színművész és szinkronszínész hangjával. Így az új rész szinkronizálását tervezve felmerült a gondolat, hogy a szinkronszínész hangját az MI által szólaltassák meg újra. Ezt azonban családja s egykori kedvese ellenezték, hozzájárulásukat nem adták meg, ezért ez a felvetés hamar lekerült a lehetőségek palettájáról.² Ám valóban megilleti a szinkronszínész családját e jogosultság, hogy a szerettük személyiségjegyeit felhasználó s reprodukáló technológia alkalmazását engedélyezzék vagy épp megtiltsák? Illetve mi lenne, ha Simone példájára, felhasználnák jellegzetes személyi-

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott szakdolgozat szerkesztett változata.

¹ Andrew Niccol: Simone. Niccol Films, New Line Cinema, United States, 2002. 08. 23.

² <https://shorturl.at/gmCIT>.

ségjegyeit, ezáltal hasonló, viszont mégsem teljesen azonos hangot alkotnának, akit hallva pedig a közönség Shrekre asszociálna?

A magyar filmek sikerességét bizonyítja az is, hogy Magyarország számos Oscar-díjjal büszkélkedhet, melyeket mind a kiváló filmalkotásokért, mind a tehetséges közreműködők elismeréseként vehettek át a díjazottak. Ezen túl pedig a filmek sikerét a népszerű lekérhető médiaszolgáltató oldalán, a Netflixen elérhető magyar filmek széles választéka is alátámasztja.³ Azonban nem lehet eltekinteni a filmek óriásának számító hollywoodi stúdiók szerepétől sem, így célszerű a téma lehetséges amerikai szabályozási mintáját is vizsgálni.

1.1. A technológiai megalapozottság

Az MI virágzó világában elengedhetetlen megvizsgálni azt a történeti fejlődést, amely elvezetett e technológia olyan professzionális működéséhez, amely embereket megtévesztő módon képes személyek megjelenését, s ezáltal „műveket” előállítani. Ez a képesség pedig nem pusztán a felhasználók kritikai vizsgálatának esetleges hiányából adódhat, hanem az 1950-es években kidolgozott Turing-teszt új környezetben való alkalmazása járulhat hozzá a tökéletesítéshez. Alan Turing kiinduló kérdéséből, mely a gépek gondolkodási képességének meglétét vizsgálta,⁴ a mesterséges intelligencia által alkotott kép- és hangfelvételek valóság-látszatának vizsgálatához megfelelő követelmény felállítása vált lehetővé. A teszt során három szereplő, egy gép, egy ember és egy kérdező között kétpólusú kommunikáció történik. A teszt aktívabb résztvevőinek, azaz a gépnek és az embernek az a feladata, hogy meggyőzze a kérdezőt arról, hogy ő maga ember, és bizonyítani, hogy a másik a gép. A kérdező személy ezek alapján kiválasztja, melyik válaszadót gondolja a gépnek.⁵ Amennyiben rosszul választ, és a gépet ítéli meg embernek, elmondható, hogy a gép emberi intelligenciával rendelkezik.⁶

Ezzel a régóta fennálló mechanizmussal lehetséges a mesterséges intelligencia által generált felvételek valóság-látszata is, s ez teszi lehetővé mindazt a technikai hátteret, mely által a Taransky alkotta hibátlan színészi jellem valósítható meg. A filmben alkalmazott technológiai rendszer megalkotója, Hank, a rendezőre hagyta szoftverét, bízva abban, hogy Taransky tapasztalata a filmalkotásban kellő jártasságot jelent ahhoz, hogy a rendező meg-lássa alkotásában, ha az nem valódi megjelenést ölt. Ehhez azonban ma már nem szükséges évtizedek színészekkel való közös munkája, sem rendezői látásmód. A valóság-hű látszatot két MI-szoftver keresztvizsgálata biztosítja. Első lépésként a szoftver összegyűjti az adatbázisként szolgáló kép-, illetve hangállományt, generál egy újat, melyet aztán az ellenséges MI-szoftver megvizsgál annak érdekében, hogy megállapítsa, hogy az új felvétel hamis vagy

³ <https://www.netflix.com/browse/genre/107567>.

⁴ Ayse Pinar Saygin, Ilyas Cicekli, Varol Akman: Turing Test: 50 Years Later. Minds and Machines, 10. évf. 2000, p. 463–464.

⁵ Saygin, Cicekli, Akman: i. m. (4), p. 465.

⁶ Uo. 476.

valós. Amennyiben ez hamis, újat készít mindaddig, amíg valós eredményt nem kap.⁷ Ezáltal biztosított egy filmben a valóságot megtévesztő felvétel generálása, így a valódi személyek (mint a színészek, szinkronszínészek) digitális megalkotása.

Az embereket „klónozó” felvételek során nem pusztán egy adott pillanat valósághű ábrázolása fontos, ezen túlmenően, főként a filmbeli felhasználás esetében, elengedhetetlen, hogy a nézőben a legkisebb gyanú se merüljön fel azt illetően, hogy valódi embereket lát a képernyőn. Ennek köszönhetően valósulhat meg a színészek helyettesítése a generált felvételek használatával. Azáltal, hogy a gép képes az adatbázisként szolgáló felvételeken felismerni, megkülönböztetni az emberek, színészek által megjelenített érzelmeket, s ezeket reprodukálni, már valós fenyegetettség merül fel a színészekkel szemben munkájuk helyettesítését illetően. E technológiai hátteret pedig az érzelmi számítástechnika (angolul *affective computing*) biztosítja.

1.2. Fogalmi tisztázás

Mindenekelőtt érdemes az egyes alkalmazási módok és technológiák közötti különbséget tisztázni annak érdekében, hogy ezzel is közelebb kerülhessünk az MI-rendszer által kifejtett folyamat megítéléséhez.

A filmek során gyakran találkozhatunk olyan egyedi fantáziavilággal, mely a valóságtól távol áll, mégis ennek látszatát képes keltetni. Hagyományosan ezt a *computer generated imagery* (CGI) technológiájával, azaz számítógép által generált képalkotással hozzák létre a film alkotói.⁸ Ezáltal animációk elkészítése, speciális effektek és ezekhez hasonló alkotó folyamatok megjelenítése léphetett egy új szintre. Ilyen módszert fedezhetünk fel a Halálos iramban című film főhősét alakító Paul Walker halála után készült filmjelenetekben is. A színész által játszott karaktert halálát követően fivére alakította, akinek arcára a felvétel után digitálisan maszkírozták rá utólag az elhunyt képét.⁹ Ez a megoldás az Amerikai Egyesült Államok szabályrendszere által alkalmazott egyedi rendelkezéseknek köszönhetően volt kivitelezhető.

A közösségi média hétköznapi felhasználói ennél gyakrabban szembesülhetnek a személyek digitális módosításával, melyre a megtévesztő információterjesztés a jellemző,¹⁰ így a köztudat a mélyhamisítás kifejezéssel, vagyis a *deepfake*-kel illeti e jelenséget. Itt már a mesterséges intelligencia alkalmazása kerül előtérbe, mely lehetővé teszi a felvételek gyors

⁷ Aczél Petra, Veszelszki Ágnes: Deepfake, a valóttalan valósága. Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest, 2023, p. 142–143.

⁸ <https://shorturl.at/nsQW7>.

⁹ <https://www.klemchuk.com/ideate/who-owns-a-dead-actors-image>.

¹⁰ Frederick Dauer: Law Enforcement in the Era of Deepfakes, Police Chief Online, 2022. 06. 29. Law Enforcement in the Era of Deepfakes – Police Chief Magazine.

megalkotását. A *deepfake*-et a szólásszabadság jogának szabad gyakorlása támogatja,¹¹ ugyanakkor a személyiség sérelme már nagyobb jelentőséggel bír, mint a CGI esetében a hamisítással okozott sérelmek okán.

Az MI által létrehozott felvételek egyedisége, hogy nincs szükség „dublórra” (ellentétben azzal, ahogy azt Paul Walker esetében láthattuk), hanem meglévő képsorok, hangfelvételek alapján hoz létre valósághű új felvételt. A folyamat megnevezése során élhetnénk a reprodukció kifejezéssel, mint ahogy a *droit de reproduction* vagy *reproduction right*, azaz a többszörözés joga esetén használt ez az elnevezés. Habár az MI alkotásai alapjául használt művek hasonló többszörözésen mennek keresztül, mégis a generálás, illetve generatív kifejezés kiemeli a „végtelen számú” generálható eredmény lehetőségét.¹² A generatív MI elnevezés a technológia előretörésével egyre elterjedtebb lett, s az erre alkalmas programokat tervezők már mind a generálás tevékenységének jellemzőjével illetik.¹³

2. A SZABÁLYOZÁS SZÜKSÉGESSÉGE

Miért is van szükség a generatív MI-rendszerek alkalmazásának jogi szabályozására? A mindennapi életből merítve is megkaphatjuk a választ, hiszen az OpenAI MI-kutatócsoportja által fejlesztett DALL-E gépi tanuláson alapuló mesterséges intelligenciát alkalmazó rendszer 2021. január 5-én berobbant a köztudatba, és következményeként tömegesen tűntek fel az MI által generált realisztikus képek. Ezt túlszárnyalva a kutatócsoport 2024 februárjában jelentette meg Sora nevezetű MI-modelljét, mely text-to-video mechanizmusa által valósághű felvételeket generál pusztá megjelenítési instrukciók alapján.¹⁴ E generatív MI-rendszer használatával már-már hiperrealisztikus, a tökéletes megjelenés felett álló képsorok alkothatóak rövid, akár pár szóból álló utasítással a „prompt”, vagyis parancs megadására szolgáló felületen keresztül.

Azon túl pedig, hogy elengedhetetlen a szürke zónákat is jogilag szabályozni, e szükség a technológiába vetett bizalom terén is megmutatkozik. Kétségtelen, hogy az önvezető autók, okosothonok és biológiai sajátosságot felismerő készülékek korában a mesterséges intelligencia az emberi intelligencia szintjére igyekszik feltörni. Azonban a mesterséges intelligencia és a biológiai intelligencia semmiképpen sem azonos fogalom párok.¹⁵

¹¹ Alex Barber: Freedom of expression meets deepfakes. Springer, 2023. 07. 20.: DOI 10.1007/311229-023-04266-4, p. 39.

¹² <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index430.html>.

¹³ <https://openai.com/sora>.

¹⁴ I. m. (13).

¹⁵ Bart Custers, Eduard Fosch-Villaronga: Law and artificial intelligence, regulating AI and applying AI in legal practice. Information Technology and Law Series, 35. évf. 2022, p. 29.

Mindezáltal az MI robotikus cselekménye sem tévesztendő össze az emberi magatartással.¹⁶ Mégis e határvonal elmosódása járulhat hozzá az emberek MI-be vetett bizalmának növeléséhez. Ugyanis minél jobban minimalizálódik a hibák aránya, annál hatékonyabb kommunikáció keletkezik gép és ember között. A felhasználó pedig már nem egy idegen adatbázis válaszait reméli, hanem az intelligens kommunikáció vágya vezérli a felhasználás során, bízva abban, hogy a sikerhez vezető mindig tökéletes, emberi hibáktól mentes előadóművész kerülhet ki kezei közül. Azáltal pedig, hogy ez nem csak a professzionális felhasználók körében elérhető, hanem a közönség sorai közt ülő „átlagos” internethasználónak is, úgy a digitális személyeket felismerő nézők számára nem idegen, illetve elrettentő a vásznon e személlyel való találkozás sem. Következményként pedig az MI-től való félelem csökkenhet, s fokozza a bizalmat, melyet az emberek a technológiával szemben támasztanak.¹⁷

A színészi munka tökéletes reprodukciója magasabb szintre léphet azáltal, hogy nemcsak az adott színész adott munkája kerül újraalkotásra, hanem ezenfelül annak tökéletesítésére is fennáll a lehetőség. Amint arra Aamir Butt vizsgálata felhívta a figyelmet, az algoritmikus tökéletesség, mely a tévedések alacsony számában és az alapvető emberi szükségletek, mint pl. az alvás hiányában rejlik, előmozdítja jelen technológia használatát. Továbbá felvetheti a kérdést, mi az akadálya az emberi munka MI által való helyettesítésének.¹⁸

Felmerülhet a kérdés, milyen szempontból érdemes a problémakört vizsgálni, pusztán személyiségi jogilag, mely alapvetően védi a képmást és a hangfelvételt? Esetleg szerzői, s azzal kapcsolatos jogok tekintetében tisztul ki az MI körüli homály? Mi történik, ha elhunyt színészt kívánunk ily módon feltámasztani?

2.1. A felhasználás etikai és jogi kérdései

Amint láttuk, a mesterséges intelligencia által generált valósághű felvételek gyakorlatban való felhasználásához minden technikai feltétel adott. Így további lépésként a felhasználás esetleges akadályait érdemes megvizsgálni. Ugyanis az említett eljárás, azaz a filmekben alkalmazandó művi képmások, illetve hangfelvételek előállítása, és ezáltal a színészek helyettesítése kézenfekvő megoldásnak tűnhet ily módon. Szükségtelenné válik a változás okozta adaptáció egy új hanghoz, képhez, a közönség akár teljes tudatlanságban élvezheti a technikai háttér által biztosított konzisztenciát.

Azonban ettől független visszatartó erő áll a felhasználás útjában, mely egyrészt etikai, másrészt jogi kérdéseken nyugszik. Az MI alkalmazásával Pandora szelencéje nyílik meg a felhasználás széles körét tekintve, hiszen másodpercek alatt létrehozhatóvá válnak olyan „művek”, melyek emberi alkotással hosszas alkotói folyamatot követelnek meg. Mivel az

¹⁶ Zódi Zsolt, Török Bernát: A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, p. 425.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Mark Deem, Peter Warren: AI on Trial. Bloomsbury Professional, London, 2022, p. 89–91.

„alkotónak” már mérlegelnie sem szükséges, hogy megéri-e az időráfordítás, ami alatt elkészülhet a „mű”, háttérbe kerül ezzel a kockázatelemzés is, mely a „mű” sértő voltát mérné fel. Az MI segítségével az ötlet pár kattintással kivitelezhető, átalakítható, akár többszörözhető, s a hagyományos alkotási folyamatok által előállítható lehetőségek tárháza kimeríthetetlen lett.

2.1.1. *Etikai kérdések*

Etikai szempontból feltehető a kérdés, vajon megengedheti-e magának az alkotó, hogy az elhunyt személy egyéniségét használva „feltámassza” az ismert karaktert. Az anyagi vonzattól eltekintve, megkérdőjelezhető a folyamat során az alkotó által betöltött szerep, ugyanis, mondhatni digitális isteni szerepet játszva, feltámasztja az elhunyt személyt a közönség előtt. Élő emberek esetében is elgondolkodtató a használat etikussága, tekintve, hogy a művészek munkáját helyettesítő folyamat megy végbe, ezzel feleslegessé téve magát az alkotói munkát, s a színészi előadó tevékenységet. Megíratlan, „elénekeletlen” dalok, el nem játszott szerepek, fel nem vett felvételek készülhetnek, mind a művész akár egyszerű alkotására, egy-egy jogátruházására alapozva.

A robotika szabályozását vizsgálva felfedezhető, hogy az Európai Parlament is foglalkozik Isaac Asimov robotokat érintő erkölcsi normáival,¹⁹ melyből analógiát alkalmazva eljuthatunk a mesterséges intelligenciára is vonatkozó etikai törvényekhez. Habár a robotokat illető klasszikus felfogás szerint azok humanoid formát öltő gépek, ez a definíció mára elavulttá vált, s ezt egy tételes felsorolás váltotta fel, mely a szükséges jellemzőket nevesíti ahhoz, hogy egy gép alkalmas legyen a robot jelző elnyerésére. E jellemzők között a mesterséges intelligencia megléte is megjelenik, mégpedig alapvető rendszerkövetelményként, hiszen a robot mint egy MI-rendszer megtestesítője fejt ki a meghatározott funkcióit.²⁰ Az író-biókémikus kifejtette, hogy a robotoknak tilos emberi lényben kárt okozniuk, kötelesek engedelmeskedni az emberi utasításoknak, továbbá a robot köteles saját védelméről gondoskodni.²¹ A felsoroltak közül kiemelten jelentős lehet az első törvény az MI tekintetében, hiszen habár nem érheti közvetlen testi kár az MI sértő felhasználásával az embert, de a személy, mint sérthető individuum, méltóságában és ebből fakadó személyi jogaiban sérelmet szenvedhet, melyek védelmét a Ptk. is kiemeli.²² A személyek digitális klónozása kifejezetten alkalmas ilyen sérelmek okozására, akár büntetőjogi viszonylatban is, tekintve

¹⁹ Jelentés – A8-0005/2017, Európai Parlament: Jelentés a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról, 24.1.2017 – [2015/2103(INL)].

²⁰ Alan Winfield: 'What is a robot?', Robotics: A Very Short Introduction. Very Short Introductions. Oxford, 2012; online edn, Oxford Academic, 24 Sept. 2013: <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199695980.003.0001>.

²¹ Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018, p. 47.

²² Ptk. 2:42. § (2).

azokat az eseteket, melyekben nem kívánt megjelenési környezetbe helyezik az előadót.²³ Az említett törvényeken túlmenően Etzioni az MI-rendszerekhez közelebb álló törvényeket írt le, melyek közt megtalálható az a követelmény, hogy az „MI-rendszernek világosan nyilvánosságra kell hoznia, hogy ő nem ember”,²⁴ illetve hogy „semmilyen információt nem tarthatnak meg vagy hozhatnak nyilvánosságra az információ forrásának explicit engedélye nélkül”.²⁵ Ennek megfelelően a generatív MI felvételei sem téveszthetik meg a közönséget, s elengedhetetlenné válik annak feltüntetése, hogy a felvétel nem emberi alkotás, s nem valós személyt jelenít meg, imitál. A hétköznapi felhasználásban a közösségi média felületein erre vonatkozó felhívó megjelöléssel találkozhatunk is, mint pl. a TikTok közösségi szolgáltatás felületén felajánlott gomb, mellyel a közzétételt végző felhasználó elláthatja tartalmát egy MI felhasználásáról szóló rövid címkével.²⁶

Etzioni törvényeinek hátterében megfigyelhetők a szerzői jog szabályozás alapjai is. Ezek egyike a személyhez fűződő jogokon belül a névfeltüntetés joga, mely az MI-rendszer esetén negatív jellegűvé válik azzal, hogy az alkotáson ne váljon feltűntethetővé, ezzel megtévesztővé olyan személy, ember neve, akinek a felvétel nem szerzői alkotása, hanem gépi használat eredménye. Az információ forrására vonatkozó kifejezett engedély szintén személyhez fűződő jogot, a nyilvánosságra hozatal jogát érinti azzal, hogy olyan információt feltételez (a szerzői jog szerint művet), mely korábban a közönség számára nem volt elérhető, továbbá a szerzői jog vagyoni jogait is érinti, mely a felhasználási engedély beszerzésének követelményét írja elő. E szabályozási kiindulás elgondolkodtathat, vajon alkalmas-e pusztán szerzői jogi szigorításokkal visszaszorítani az MI által generált hírességek megjelenését.

Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról kimondottan erkölcsi alapokkal is indokolja az információs társadalomban a szerzői jogok védelmét. Az irányelv a szerzők és előadók, színészek függetlenségének fenntartását ösztönzi, illetve méltóságuk megőrzését tartja szem előtt.²⁷ Felmerülhet a kérdés, vajon haláluk után mennyiben értelmezhető a méltóság és függetlenség megőrzése?

2.1.2. Jogi kérdések

A technológia jogi szabályozásának bizonytalanságát az elmúlt évek kiadott javaslatai, részszabályozásai is mutatják, mint például a digitális szolgáltatásokról szóló jogszabálycső-

²³ L.: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/mar/13/deepfake-pornography-explosion>.

²⁴ Zödi: i. m. (21), p. 208.

²⁵ Uo.

²⁶ <https://shorturl.at/iACJW>.

²⁷ 2001/29/EK irányelv az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról, 2001. 05. 22., p. (10)–(11).

mag,²⁸ a digitális piacokról szóló jogszabály,²⁹ vagy a frissebb, 2021-ben kiadott javaslat a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról³⁰ (a továbbiakban: AI Act). Az említett Etzioni-törvények azon követelménye, hogy a nyilvánosság számára világos legyen, hogy a rendszer nem ember, értelmezhető az AI Act 52. cikkében, mely az átláthatóságról rendelkezik. A javaslat kifejezetten tartalmazza, *deepfake* kifejezést használva, a dolgozatban vizsgált generált felvételek esetét is. Ezek tekintetében kötelezi a rendszerek felhasználóit a rendszer használatának feltüntetésére.³¹ Egy filmalkotás esetében ez az adott művel kapcsolatos egyéb reklámanyagokon is feltüntetendő, figyelemmel a színészek által hordozott értékre, mely különböző lehet valós személy munkája, illetve e személy technológiai reprodukálása esetén.

A színészek előadását mellőző felvételek generálásának korlátlan használatát akadályozó jogi kérdések a mesterséges intelligenciát illető szabályozatlanságból is fakadnak. A sértő alkalmazások során a filmek esetében jellemző a szerző feltüntetése, így az interneten elterjedt *deepfake*-ekkel ellentétben, itt általánosságban ismert a generált felvételt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tevő felhasználó személye. A Ptk. 6:519. § által megfogalmazott felelősség általános szabályának megfelelően a kárt az okozója köteles megtéríteni.³² Ezáltal azonban szétválasztandó a gép, annak megalkotója, illetve a használója, s végső soron a felvétel megalkotója vagy aki azt nyilvánosságra hozta. Mivel az MI felvételeinek létrehozása egyaránt függ annak felhasználója, s maga az MI-rendszer hozzátett kifejezéseitől, teljes mértékben nem zárható ki az MI szerepe a létrehozásban a felelősség szempontjából sem, azonban a felhasználás és a közönséghez közvetítés mozzanata, a felhasználó aktív magatartása esetén, a felhasználóra vetítheti az MI helyett a sérelmet szenvedett fél jogérvényesítési igényét.

Megtalálhatóak a felelősségi „konstrukciók” különböző változatai is, mint hogy a rendszerrel kapcsolatos felelősség nemzeti szinten való vizsgálata harmonizációra szorul-e, érdemes-e esetlegesen a rendszer felelősségét a termékfelelősség szabályai szerint vizsgálni,³³ valamint az igényérvényesítést ennek megfelelően értelmezni és végrehajtani. Az egységes szabályozás megalkotásának sikertelensége abból is eredhet, hogy a jogalkotó kénytelen

²⁸ <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/digital-services-package/>.

²⁹ https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en.

³⁰ COM(2021) 206 final, 2021/0106(COD), Brüsszel, 2021/0106., Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain union legislative acts: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206> (a továbbiakban: AI Act).

³¹ AI Act 52. cikk (3).

³² Ptk 6:519. §.

³³ Zódi, Török: i. m. (16), p. 190.

megtartani azt az egyensúlyt, mely egyrészt ösztönzi is az MI fejlesztését, innovációját, azonban a helyes felelősségi, illetve kompenzációs hatásnak is képes megfelelni.³⁴

Az MI használatának etikai, erkölcsi követelményét szakértői csoport is vizsgálta, melynek eredményeként többek között elsődlegesen az emberi autonómia védelmét emelték ki. Ezt kifejtve pedig az általános tisztetletben tartási kötelezettségen túl az iránymutatás az indokolatlan megtévesztés és a tisztességtelen manipuláció tilalmát is tartalmazza.³⁵ Abban az esetben is, ha az MI használója betartja a rendszerrel végzett műveletek során elvárt átlátható kezelést, a filmek során alkalmazott generált felvételek közvetett célja kimondottan a közönség megtévesztésére összpontosít, hiszen a technológiát az előadóművészek minél élethűbb reprodukálása érdekében alkalmazzák. Mindamellet, hogy az előadóművész újjáéled, s helyettesítve lesz, amennyiben az alkalmazója nem tájékoztatja a film nézőit, a közönség alkalmas arra, hogy a megtévesztés áldozatává váljon. Ez egy nagyobb volumenű film esetén egyrészt komolyabb anyagi differenciát is eredményezhet a film alkotóinak nyereségét tekintve, másrészt a közönség pedig olyan alkotásba investál anyagilag, amelybe a technológia alkalmazása hiányában nem tenné.

Az etikai és jogi korlátok betartása így kevésbé fogható fel az ezekkel okozott elmargadottságként, illetve a fejlődéssel való lépéstartás akadályaként, mivel ezen korlátok sokkal inkább biztosítják az elővigyázatosságot.³⁶ Mérlegelendő tehát, hogy mennyiben állhat az emberek érdekében jelen MI-rendszerek használata, hiszen ezek a potenciális jogsértések szükségtelen létrehozásának talajaként is tekinthetők.³⁷

2.2. A védendő jogi érték

A színészeket helyettesítő generált felvételek jogi helyzetét illetően megkülönböztetendő az általános képmás és a hangfelvétel védelméhez fűződő jog, illetve a speciálisan a szerzői joghoz kapcsolódó szabályozás. Az általános védelem esetében ugyanis a Ptk. az elkészítést, illetve felhasználást az érintett személy hozzájárulásához köti, mely alól kivételként emeli ki a tömegfelvétel és a nyilvános közéleti szereplés eseteit.³⁸ Nyilvános közéleti szereplés során nagy mennyiségű, kiváló minőségű felvétel készülhet, mely bő adatbázist képez ahhoz, hogy hű másolat készülhessen. Ez felveti a határvonal meghatározásának a szükségességét, hogy a közéleti szereplők tűrése meddig is terjedhet. A képmás és hangfelvétel fent kifejtett

³⁴ Philipp Hacker: The European AI liability directives – Critique of a half-hearted approach and lessons for the future. *Computer Law & Security Review*, 51. évf., 2023.

³⁵ High Level Expert Group on Artificial Intelligence: Ethics Guideline for Trustworthy AI. Brüsszel, 2019, p. 16.

³⁶ Dirceu Pereira Siqueira, Fausto Santos de Moraes, Lucimara Plaza Tena: Voice Reproduced by AI Accelerates Reflections on the Need for Personality Protection in a Virtual Environment. *Direito e Desenvolvimento*, 13. évf. 2. sz., 2022, p. 156–170.

³⁷ Uo.

³⁸ Ptk. 2:45 §.

minőségi követelménye szerint a közéleti szereplésről készített felvétel generatív MI-vel való módosítása is a képmással és hangfelvétellel azonos jogi természetű felvételt hoz létre.³⁹

Amennyiben a képmás és hangfelvétel rögzítése jogszerűen történt, felmerülhetnek már a szomszédos jogi jogosultak körébe eső előadóművészeket érintő szabályok. Viszont a generált felvételek további felhasználása filmgyártási célokra akadályba ütközik. Mivel a szerzői jog szabályozásai nem ismerik el a gépet mint a mű alkotóját,⁴⁰ a felvétel pedig nem élvez szerzői jogi védelmet, így a filmalkotásban is kétes szerepet tölthet be a generatív MI felvételeinek az alkalmazása. A szerzői jogi védelmet az alkotások terjedelme nem befolyásolja, és ezáltal a rövidebb terjedelmű mű is alkalmas a védelemre,⁴¹ tekintettel arra, hogy védelem alatt nem álló felvételek is közreveszik azt, mégis a szabad és az engedélyköteles felhasználás vegyül egymással. Abban az esetben azonban, ha nem dönthető el egyértelműen az MI használatának ténye, mint ahogy Simone esetében tévesztették meg a közönséget, problémássá válik a felvételek szerzői jogi megítélése is.

A színészek helyettesítésének megvalósítása érdekében azonban kénytelen lehet a filmalkotó a *deepfake*-hez mint eszközhöz nyúlni. A későbbiekben a dolgozat kitér az engedélyhez kötöttség problémakörére, illetve arra, hogy mint módosított kép- és hangfelvételt illetően a filmben való felhasználás esetén létrejöhet-e olyan védelem, mely túlmutat a személyiségi jogok aktuális állásfoglalásán, vagy esetleg helyet kaphat a szerzői jog rendelkezései között mint rendhagyó szabályanyag. Illetve a dolgozat szintén kitér majd arra, hogy a pusztán hang és kép, függetlenül annak materiálisan megjelenített voltától, lehet-e tárgya a szerzői jog alkotót megillető rendelkezési jogának. Amennyiben szerzői jogi vagy azzal kapcsolatos védelem illetheti meg, a generatív MI technológiai eljárását ismerve, milyen felhasználási módozatnak feleltethető meg a színészek digitális generálása?

Továbbá, ha a kép- és hangfelvétel szerzői jogi mű, s e védelem megtartása a cél, akkor vajon az átdolgozás szabályainak megfelelően kell-e eljárni, amely az engedélyezés követelményén alapszik?

2.3. Versengő jogok: személyiségi jogok kontra szellemi alkotások joga

Mivel a személyiségi jog természetét tekintve abszolút jellegű jogviszony, csak a felek valamilyen módon való összekapcsolódása révén válik jogviszonyuk relatívvá. A személyiségi jogok ezáltal mulasztással nem sérthetők meg, csupán jellemzően a jog megsértésével. A szellemi tulajdon-jog is azonos elven működik, a jogsértéssel körvonalazódik a jogosult és a jogsértő viszonya.⁴² Elhunyt személyek esetén a kegyeleti jog nyújt harmadik személyeknek joga-

³⁹ Boronkay Miklós: A képmáshoz és a hangfelvétellelhez fűződő jog: <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/6647479>.

⁴⁰ Sztj. 4. §. (1).

⁴¹ Békés Gergely: Az előadóművész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 3. sz., 2021. december, p. 25.

⁴² Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, Budapest, 2022, p. 20.

sultságot arra, hogy a védelem tárgyát alkotó művet a személyhez fűződő jogok megszűnését követően is megvédhessék.⁴³ Így többek között a mű egységét, illetve felhasználását csak utólagos szankciók védik, ezek megelőzésére nincs lehetőség jogszerű felhasználás mellett.

A szerzői jog a képmás és hangfelvétel védelmének jogával szemben céljában is eltér. A szerzői jog túlmutat a személyiségi jog általános védelmén, így többek között azt is igyekszik biztosítani, hogy a szerzői jog jogosultja a sikerből anyagilag is részesüljön.⁴⁴ Egy filmalkotás esetén pedig ezt a célt nem szabad figyelmen kívül hagyni a vizsgálat során.

Ezáltal célszerűbb a kérdést szellemi tulajdon-jogi vonatkozásában is vizsgálni, úgy, mint egy műnek oly módon való létrehozását, amelyhez a jogosult engedélye szükséges, valamint mindezekben az MI szerepének tisztázását. Amennyiben pusztán a képmás és hangfelvételhez való jogot és annak abszolút szerkezetét vizsgálánk, a szerzői jogból fakadó felhasználás engedélyeztetésért kapott díjazás, s ezáltal a vagyoni jogok nem érvényesíthetők. Azonban azt is elengedhetetlen számba venni, hogy a szerzői jogok osztályába tartozó személyhez fűződő jogok nem a szerző személyiségét védik önmagában, ez sokkal inkább magához a műhöz kapcsolódóan vizsgálható, s azzal összefüggésben merül fel.⁴⁵

Egy egyszerű internetes felhasználás példájával élve, a Deep Fake Neighbour Wars címmel ellátott, hírességekről készült komédiaműsor a celebek hírnevét kihasználva igyekezett nézettséget szerezni azzal, hogy olyan felkapott sztárokat generáltak újra az MI-vel, mint Kim Kardashian, Jay-Z vagy Tom Holland.⁴⁶ Bármennyire is bizarr, egyedi, a valóságtól távol álló műsort alkottak, mégis kérdéses mind a személyiségi jogok általi, mind a szerzői jogi megítélése a filmalkotásnak.

3. KÉPMÁS ÉS HANGFELVÉTEL

3.1. Párhuzam és különbség az MI által generált és a klasszikus képmás és hangfelvétel között

A képmás és a hangfelvétel a személy külvilág felé való megjelenését, kinyilvánulását jelenti, annak a technika korában való örökkévalóságát, az egyéniség megjelenését. Azonban mi történik akkor, ha ez a megnyilvánulás egy mesterségesen generált lenyomat? Mennyiben azonosítható az MI által generált színész a valódi személlyel? Gesztesi Károly szinkronszínész esetében csalódja ezt az azonosítást teljes mértékben elvetette. Egyik fő indokuk szerettük hangja felhasználásának megtiltásában is ezen alapult, hiszen ezzel nem támad fel az elhunyt, csak egy robot beszél majd,⁴⁷ melyben a személy csak egy külsőségben mutat-

⁴³ Uo.

⁴⁴ Grad-Gyenge Anikó, Faludi Gábor: Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés. Médiatudományi könyvtár, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2016, p. 9.

⁴⁵ BH2023. 133.

⁴⁶ <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2023/jan/26/deep-fake-neighbour-wars-review>.

⁴⁷ <https://shorturl.at/gwKQY>.

kozik meg. Ugyanakkor Simone esetében ennyi pont elég is volt. A következő bekezdésben a mesterséges intelligencia által képzett hang és képmás kerül bemutatásra a hagyományos emberi megjelenésekkel összevetve.

A képmáshoz és hangfelvételhez való jogot a Ptk. a személyiségi jogok alatt tárgyalja, ami utal az ember mivoltához kapcsolódó minden olyan jogra, mely az ember méltóságát, testi épségét s értékét jelentik.⁴⁸ Ezen jogok fontosságát az is mutatja, hogy a polgári jogon túl többek között a büntetőjog is védett értéknek kezeli, tekintve például a jogszabály rendelkezéseit a becsület csorbitására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése esetén.⁴⁹ Hasonló védelmet találhatunk az alkotmányjog területén is az önrendelkezés körébe tartozó képmásvédelem esetén, mely a személyiség lényeges tulajdonságainak közvetítőjeként tekinthet a képmásra.⁵⁰ Az említettek nem taxatív felsorolásként szolgálnak, a jog minden területén védelemben részesítendő értékekről beszélhetünk.

„A Ptk. az oltalom tárgyát technológia semlegesen határozza meg, így bármilyen technológiai eljárás tekintetében oltalomban részesül az ember képmása, valamint hangfelvétele.”⁵¹

Olyan képfelvétellel azonban, amely alkalmatlan a személy azonosítására, személyiségi jogi jogsértést nem lehet elkövetni,⁵² ami fordított analógiával azt eredményezi, hogy amennyiben az MI által generált felvételen a személy felismerhető, azonosítható, megtörténik a jogellenes cselekmény. Tekintve pedig a korábban leírt, MI által alkalmazott technológiát, az eredeti képekkel való összevetés következtében e követelmény teljesül. A rendszer összeveti a generált kép-, illetve hangmást az eredeti felvételekkel, s mindaddig dolgozik rajta, amíg lehetetlenné válik a megalkotott és az eredeti színészből készült felvételek különböztetése. Azonban a felismerhetőség kérdését a Kúria egy konkrét esetben ezzel ellentétesen állapította meg, s kimondta, hogy nem feltétel az érintett azonnali felismerhetősége ahhoz, hogy jogi védelem alanya lehessen.⁵³ Ez viszont alapot adhat arra, hogy az alkotók apróbb torzításokkal megzavarják a közönséget, ezzel a mintaként szolgáló személytől függetlenített, mégis azonos benyomást keltsenek. Simone is több hölgy mintájából került megformálásra, egy másik színésznő megragadó vonalait látva a rendező még a valós életben plasztikai beavatkozást igénylő módosítást is végrehajtott volna e karakteresség eljáratása érdekében. Az MI által akár egy körülírással módosítható az adott személy, ezzel e karakterességek beültethetőek vagy épp eltávolíthatóak. Azok a generált felvételek, melyek

⁴⁸ Vékás Lajos, Gárdos Péter: Kommentár a Polgári Törvénykönyvről, 1. kötet. Wolters Kluwer CompLex Kiadó, Budapest, 2014, p. 123.

⁴⁹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 226/A. §.

⁵⁰ Csink Lóránt, Erdős Csaba: Alapjogi kommentár az alkotmánybírói gyakorlat alapján, Novissima, Budapest, 2021, p. 26.

⁵¹ Csehi Zoltán: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, p. 147–148.

⁵² 17/2016. (X. 20.) AB határozat a Kúria Pfv.IV.20.283/2015/4. számú ítélete, valamint a Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.186/2014/4. számú ítélete alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről.

⁵³ Kúria Pfv.IV.22.156/2011/6. (K-H-PJ-2012-195.).

szándékosan a személy egy lényeges, felismerhetőségére utaló mását jelenítik meg, kép- és hangmáshoz tekintendők,⁵⁴ így mivel az elhunytak esetében kimondottan erre irányul a felhasználás, kétségtelen a felvételek ilyen minősége.

3.2. A visszaélés tilalma

A jogtalan felhasználás esetén az egyik fő vizsgálati szempont a visszaélés kérdése. Ugyanis már a Ptk. bevezető rendelkezései között megtalálható a joggal való visszaélés tilalma,⁵⁵ mely minden jogviszony felett uralkodik. A megelőzés kiemelt szerepet kap, mivel a személyiség védelme, főként elhunytak esetében, vagyoni érdekeket inkább mellőz, s felette áll a sérelem „sértettre és környezetére gyakorolt hatása”.⁵⁶ A felvételen rögzített hangokkal való kereskedés nem jelent újdonságot. Ezzel foglalkozott a tech-óriás Apple a hangvezérlésen alapuló segédjének, a Sirinek hangot kölcsönző Susan Bennettel is. A hölgyvel szerződő Scansoft társaság egy adatbázishoz szükséges palettát készített el Bennett hangfelvételeiből, rögzítve az angol nyelvben szereplő valamennyi egyedi hangzással.⁵⁷ A szerződése azonban pusztán a Scansofttal, az eredeti hangrögzítő társasággal állt fenn, a díjazást is innen kapta. Így az Apple a rögzítő társaságtól szerezte be Bennett hangját, melyen aztán évekkel később megszóltatta hangalapú segédjét. Bennett ezáltal hangja hírneve ellenére nem részesült további díjazásban, de még csak nem is az említett társaságoktól értesült hangja klónozásáról.⁵⁸ A Siri ekkori kezdetleges állapotát számos vád érte, köztük a rasszizmus, szexizmus és homofóbia vádja.⁵⁹ Ha a generatív MI előtt az egyszerű hangfelvételekből a hangot kölcsönző személy tudomása nélkül, a Siri-hez hasonló interaktív asszisztens születhetett, milyen szerteágazó használat valósítható meg az MI-vel?

3.3. A hangfelvétel minőségi követelménye

A hangfelvétel tekintetében a Ptk. a képmással azonos mércét állít a védelem követelményeként. Itt is a technológiasemleges előállítás érvényesül,⁶⁰ mely szerint az MI által generált felvételek is megfelelnek a védelem tárgyának. Nemcsak az egyszerű elkészítés, mint felvételt készítés és a felhasználás számít jogsértőnek, hanem az olyan módosítás is, mint a hangfelvétel tartalmának ismertetése szóban, valamint a hangfelvétel alapján leírt szöveg nyilvánosságra hozatala.⁶¹ Így azonban az MI által, szöveg alapján generált hanganyagok,

⁵⁴ Boronkay: i. m. (39), p. 111–132.

⁵⁵ Ptk. 1:5. §.

⁵⁶ Ptk. 2:52. §.

⁵⁷ <https://www.businessinsider.com/original-voice-of-siri-voice-actor-apple-used-her-voice-2023-2>.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ L.: <https://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2011/12/01/siri-is-sexist/?sh=41b87cb24b56>.

⁶⁰ Csehi: i. m. (52).

⁶¹ Boronkay: i. m. (39).

melyekben adott személy hangját klónozza olvastat fel a készítő egy előre leírt anyagot, csak következtetésszerűen vélelmezhetők ezen jog oltalmi tárgyának. Jogszabályi alapokon sikeresebben hivatkozható mint visszaélésszerű magatartás.

Mindezek ismeretében kétséget kizáróan védendő érték keletkezik, mely elválaszthatatlan az egyéntől. Létrehozása során felmerül azonban az a különbség, hogy az MI által generált felvételek esetén egy közvetett felvétel keletkezik, a „képmás képmása”. Habár e felvételek rendelkeznek a képmás és a hangfelvétel védelméhez szükséges feltételekkel, de azok alkotója, szerzője nem azonosítható (a magyar szabályozás jelen állása szerint), így mind a jogellenes használat esetén, mind a szerzői jogi igények esetén kétséges a hatékony fellépés a sérelemmel szemben a felvétel létrehozójának anonimitása esetén.

4. PROKRUSZTÉSZI ALKALMAZÁS

A jogalkalmazás folyamatának szemléltetéséhez Lábady Tamás egy mitológiai példát használ,⁶² melyet jelen problémakör fejtegetéséhez is kölcsönözni fogunk. E példa Prokrusztész „munkájával” él, aki áldozatait befektette saját ágyába, a magasabb termetűekből levágott, az alacsonyabbakat megnyújtotta, hogy azok tökéletesen illeszkedjenek ágyának méretéhez.⁶³ Hasonló kiterjesztő és megszorító értelmezést fogunk a következőkben alkalmazni, hogy felfedezzük, az életbeli tényelemek, vagyis az az esetkör, hogy különösen az elhunytak személyisége feltámadhat-e, melyik törvényi rendelkezés szabályozásának „ágyába” illik bele. Ennek során arra keressük a választ, hogyan válhat jogilag megvalósíthatóvá az elhunyt személyek tekintetében a személyiséget érintő felvételekhez szükséges hozzájárulás megszerzése, az engedély birtokában a díjazáshoz való jogosultság megszerzése, illetve kitekintést teszünk a „kiskapuk” esetére, mennyire kerülhető el az esetkört definiáló szabályozás.

4.1. Kinek a műve?

A színészek helyettesítésének esetére érdemes megvizsgálni az MI munkáját a szerzői jogi relevancia szempontjából, mint látható, Taransky is úgy hivatkozik Simone-ra, mint akit ő maga rakott össze.⁶⁴ Az MI alkalmazóinak az általuk generált felvételekből készülő filmre szellemi alkotásként célszerű tekinteni az ilyen jog biztosította előnyök miatt is.⁶⁵ Azonban mennyire tekinthető saját egyéni eredeti alkotásnak egy ilyen generált felvétel?

A mesterséges intelligencia szerzői jogi megítélése amiatt is okozhat nehézségeket, hogy maga a gép mint alkotó nem értelmezhető, hiszen csak természetes személy lehet a mű szer-

⁶² Lábady Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2019, p. 158–160.

⁶³ Uo.

⁶⁴ I. m. (1).

⁶⁵ Szjt. 16. § 84.

zője.⁶⁶ Ahogy ez az állatok esetében is kifejtésre került a szelfit készítő majom jogesetében,⁶⁷ úgy a gépeket illetően is kizárható a szerzői jogi védelem az egyéni, eredeti jelleg hiányában, melyet az emberi közreműködés válthat csak oltalomra alkalmas alkotássá. Abban az esetben azonban, ha a gépre úgy tekintünk, mint az alkotás eszközére, eltérő konklúzióra juthatunk, ugyanis mint ahogy a fényképezőgépek, számítógépek is az alkotás közvetítői lehetnek,⁶⁸ úgy megfontolandó, hogy a generatív MI-rendszerek mennyiben tekinthetők az alkotói folyamat eszközeinek.

Az ehhez hasonló távoli szerzőség gondolata jelenik meg egy amerikai jogesetben, a Lindsay-ügyben is. A jogeset során a mélytengeri filmforgatáshoz speciális világítást tervezett és építtetett meg a felperes, s a szerzői jogi védelem elnyerése érdekében a felszínről állította be a víz alatti kamerák és fények dőlésszögeit, melyre mint egyedi kifejeismódot kölcsönző közreműködésre hivatkozott. Keresetében Lindsay a megfelelő díjazás hiánya miatt az alperessel szemben szerzői jogi igényeit kívánta érvényesíteni. Jelen esetben ezt azonban az eljáró bíróság elutasította.⁶⁹ A szellemi alkotásokhoz fűződő védelem így tehát megkövetel egy bizonyos fokú közreműködést, mely ebben az ügyben nem érte el a minimális szintet a védelem biztosításához.

Az alkotás csak rögzített formában védhető,⁷⁰ mellyel egy állandó érzékelhetőséget nyer, s így objektíven felfedezhető a közönség számára. Az MI-rendszer azonban verseng a felhasználójával, tekintettel arra, hogy a felhasználó ötlete a rendszer által kerül megjelenítésre, erre pedig a felhasználónak kétséges, hogy milyen mértékű egyéni, eredeti jellegű, emberi befolyása volt. Ehhez közrejátszik továbbá az MI tanulékony jellege is, mely lehetővé teszi, hogy már létező szerzői művek alkossák adatbázisát, s ezek által hozza létre alkotását. Láthattuk Simone esetében is, hogy megannyi hölgy karakterét alkalmazták megalkotásához. Adott színész rekreálásához is szükségessé válhat e felvételek felhasználása, azonban problémát jelenthet az ezek felhasználására vonatkozó engedély megszerzése.

4.2. Adatbázisok

A generált felvételek előállításához tehát rendelkezésre álló alapvető hangok, képek, videók szükségesek, melyek a rendszer számára „tanulóadatként”⁷¹ szolgálhatnak. A gépi tanulás megvalósításához és annak hatékonyságához szerzői joggal védett művek felhasználása szükséges, a tanulóadatok alkalmazásának feltételeiről azonban eltérő szabályozási minták-

⁶⁶ Gyertyánfy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. Wolters Kluwers, Budapest, 2023, p. 99.

⁶⁷ Legeza Dénes: Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2017, p. 80.

⁶⁸ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 99.

⁶⁹ Necz Dániel: A mesterséges intelligencia hatása a szerzői jogra. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 13. (123.) évf. 6. sz., 2016. december, p. 53.

⁷⁰ L.: Sztj. 1. § (2) c).

⁷¹ AI Act: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-HU/TXT/?from=EN&uri=CELEX%3A52021PC020>.

kal találkozhatunk. Így míg az USA-ban, amennyiben szabadon elérhető adatok biztosítják a rendszer tökéletesítését, a felhasználás a *fair use* körébe esik,⁷² addig az EU szigorúbb követelményeket állít a fejlesztőkkel szemben. Ugyanis az AI Act javaslata e szabad felhasználási kört nem ismeri el, s főszabályként az engedélyhez kötöttség dominál, kivéve azokban a kivételeket képző vagy korlátozásban részesülő esetekben, amelyeket a törvény nevesít.⁷³ Ezzel azonos alapon folyt a jogvita az amerikai Getty Images kontra Stability AI-ügyben is.⁷⁴ A Stability AI által generált képek megalkotásához ugyanis több, mint 12 millió képet használtak fel a Getty Image stock képeket kezelő oldalról megfelelő felhasználási engedély és díjazás nélkül.⁷⁵ Az ügy még folyamatban van a bíróságon, azonban az USA *fair use*-kivételét tekintve nehezen jövedölhető meg az ítélet.

Taransky a Simone-t ábrázoló jelenetekben az eredeti felvételekre szerkesztette rá utólag a „színésznőt”. Ehhez hasonlóan a mai filmalkotásokban is összerosódhatnak a technológiát alkalmazó jelenetek az eredeti, valójában felvett felvételekkel, s előfordulhat olyan eset is, hogy elkülöníthetők a filmnek azon részei, amelyek emberi alkotófolyamat, illetve amelyek az MI által készültek. Amennyiben az együttes mű elvét alkalmazzuk, egy közös szerzői mű jönne létre, azonban ehhez követelmény maga a gép általi munka szerzői védelmének megléte. Ha viszont egy filmben megjelenő felvételek egy része nem védett a szerzői jog által, felmerülhet a kérdés, hogy ezen részletek a szabad felhasználás körébe esnek-e, vagy kiterjed rájuk a mű teljessége érdekében a védelem.

A szabályozás jelenlegi álláspontját tekintve azonban az MI megnyilvánulása csak ötlet-szintű, következésképpen nem védi a szerzői jog.⁷⁶ Ezzel a megállapítással azonban ellentétesnek tűnhet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleménye, mely a Seuso-kincsekről készített felvételek védelmét tárgyalja.⁷⁷ Az Európai Közösségek 92/100 irányelvét hivatkozva a testület a felvétel megalkotóját szomszédos jogi védelemben részesítette azzal az indoklással, hogy az Szjt. a film előállítójának fogalmi meghatározásakor nem kötötte ki feltételként a szerzői jogi védelem alatt álló mű létrehozását, pusztán általánosan film létrehozását említi.⁷⁸ A hivatkozott irányelv pedig felhatalmazást ad a tagállamok számára, hogy a film egyéb, az irányelvben nem nevesített közreműködőinek is szerzői minősítést tulajdonítsanak.⁷⁹ Következésképpen habár nem az MI részesül a szellemi alkotásokat előállítók védelmében, mégis az MI-t alkalmazó személyek esetében a filmelőállítói körbe mi-

⁷² <https://www.arl.org/blog/training-generative-ai-models-on-copyrighted-works-is-fair-use/>.

⁷³ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6637-2019-INIT/en/pdf>.

⁷⁴ Case 1:23-cv-00135-UNA: <https://docs.justia.com/cases/federal/district-courts/delaware/dedce/1:2023cv00135/81407/1>.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Case c-406 sas.

⁷⁷ SZJSZT-8/2002: Videofelvétel szerzői jogi védelme; filmelőállítói jogok.

⁷⁸ Szjt. 64. § (3).

⁷⁹ 92/100/EGK irányelv a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról, HL L 346 , 1992.11.27., 61.

nősitéssel a szomszédos jogi védelem lehetősége merül fel. Így a rendelkezés által azonban felmerülhet a kérdés, vajon hivatkozható-e úgy az irányelv, mint ami felhatalmazást ad a tagállamnak, hogy a generatív MI-t alkalmazó személy számára szerzői jogi védelmet biztosítson alkotását illetően.

Mindenesetre az Szjt. filmalkotást definiáló rendelkezései,⁸⁰ illetve az azt magyarázó kommentári hivatkozások is a film létrehozásának módját illető közömbösséget fejeznek ki,⁸¹ ami a generatív MI-rendszerek által létrehozott művek esetén sem jelent exkluzív felsorolást, így habár maga az MI-rendszer nem válhat szerzővé, annak alkalmazója mégis alkothat általam alatt álló filmalkotást a Seuso-ügyből levezetve.

Napjainkban már a tanulóadatok szolgáltatását ezenfelül pénzkereseti lehetőségként is hirdetik, mely által a meghatározott feltételek mellett rögzített hanganyagot a szoftverek nyelvi készségeinek, mint az akcentus vagy a kiejtés, finomítására használhatja fel a fejlesztő az MI tökéletesítéséhez.⁸² Az erre irányuló szerződéskötéskötésben azonban érdemes a teljes körű későbbi használat módjait kikötni a visszaélések megelőzése érdekében.

4.3. A generálás folyamatának szerzői jogi megítélése

Az eredeti felvételek szerzői jogi megítélés szerint különböző típusú felhasználások tárgyává válhatnak, amit a generatív MI alkalmazása bonyolít meg. Az Szjt. a taxatív felsorolást mellőzve emeli ki többek között a többszörözés,⁸³ terjesztés⁸⁴ és az átdolgozás⁸⁵ jogát mint felhasználási módokat. Az MI-rendszereket illetően kihívást jelent azonban a rendszer munkája során végzett alkalmazási módok megítélése. E tanulási folyamathoz az Szjt. a többszörözés szükségességét látja, s elismeri a jogszerű hozzáférés általi szabad felhasználást.⁸⁶ Itt tehát felfedezhető a jogtalan felhasználás a magyar jog szerint, mely során a filmek esetét vizsgálva megállapító, hogy a filmalkotáson fennálló védelmi idő alatt alapvető követelmény a generatív MI gépi tanulásához szolgáló betáplálás jogszerűségéhez a jogosult hozzájárulása. Az elhunytak esetében az erre a tanulóadatra vonatkozó engedély akár ugyanazon szerzőtől is származhat, mint aki a jövőben készítendő, illetve generálandó filmet kívánja elkészíteni, így jelentősen megkönnyítve a jogszerű eljárást.

Ezt követően az MI új produktumot hoz létre. A másodpercek töredékéhez képest, mely alatt a rendszer képes az új felvételeket előállítani, annak megfejtése, hogy e folyamat szerzői jogilag milyen megítélés alá esik, annál problémásabb és tovább tartó vizsgálat eredménye lehet. A folyamattal talán az átdolgozás állhat a legszorosabb kapcsolatban, arra tekintettel,

⁸⁰ Szjt. 64. § (1).

⁸¹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66).

⁸² <https://murf.ai/partner-with-us/sell-voice-data>.

⁸³ Szjt. 17. § (a).

⁸⁴ Szjt. 17. § (b).

⁸⁵ Szjt. 17. § (f).

⁸⁶ Szjt. 35/A. § (a).

hogy az átdolgozás által egy rendelkezésre álló eredeti, egyéni műből hoznak létre szintén ilyen adottságokkal rendelkező alkotást.⁸⁷ Az Szjt. a származás kifejezést alkalmazza, mely utal a korábbi mű alapul vételére, s arra, hogy felhasználója saját alkotói tevékenységet, ráadásul szerzői minőségben fejt ki.⁸⁸ Ugyanakkor az MI alkotásának megítélése esetén a szerzői minőség kétséges. Ezáltal homályossá válhat az átdolgozás engedélyhez kötöttsége, és a szerzői műtől független felvételgenerálás, azaz pusztán a kép- és hangfelvétel engedélyezésének határvonala.

Azonban felvetődik az a kérdés is, hogy értelmezhető-e úgy a többszörözést követő felvételgenerálás, mint egy fikció az előadóművész előadásának rögzítésére. Ugyanis ezáltal „a jogalkotó valamely nem valós tényt valónak fogad el”,⁸⁹ s mivel a halál tényénél fogva egyértelmű, hogy nem a valódi színész előadásának rögzítése történik, a folyamat eredménye mégis hasonló (célja szerint azonos) alkotás, a fikció alkalmazásával az elhunyt színész technológia által történő előadói tevékenysége jelenhetne meg.

4.4. Szomszédos jogok mint a technológia védelmezői?

Az előadóművészek szellemi tevékenységét egy filmalkotás esetében a szomszédos jogi oltalom védelmezi.⁹⁰ A szerzői jogi kommentárban hivatkozott definíciót segítségül hívva a védelem a színészekre is kiterjed,⁹¹ ezáltal vizsgálható a színészeket megillető védelem az MI vonatkozásában úgy, mint az előadóművészek vonatkozásában alkalmazott technológia. Míg a copyrightrendszer nem tesz különbséget szerzői jogi tárgyú oltalom vonatkozásában, s ezáltal a rendszerekben a színészeket is szerzői jogi védelem illeti meg,⁹² addig hazai szabályozásunk elválasztja a szerzői jogi védelmet az azzal kapcsolatos szomszédos jogi jogosultságoktól.⁹³ Ez a különbségtétel különösen fontos a hazai és az amerikai szabályozás összehasonlítása során. Tattay Levente az előadott rögzített művek esetében a szomszédos jogokra úgy tekint, mint amelyek függetlenek a szerzői jogból fakadó oltalomtól.⁹⁴ Ezáltal minimálisabb követelmények merülnek fel elnyerésének feltételeként, s nem is személyes szellemi alkotói folyamat a jogosultság alapja.⁹⁵ Mégis, a szomszédos jogok vonatkozásában is elismerendők a személyhez fűződő, illetve a vagyoni jogok nyújtotta jogosultságok.⁹⁶

⁸⁷ Szjt. 29. §.

⁸⁸ Csósz Gergely: Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) év. 2. sz., 2023. augusztus, p. 78.

⁸⁹ Lábady: i. m. (62), p. 138.

⁹⁰ Szjt. 73–75. §.

⁹¹ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 556.

⁹² Legeza: i. m. (67), p. 309–310.

⁹³ Szjt. 73. §.

⁹⁴ Tattay Levente: Szomszédos jogok és az új szerzői jogi törvény. Gazdaság és Jog, 8. évf. 12. sz., 2000, p. 16–19.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 376.

Alkotótevékenységüket tekintve a színészekre a szomszédos jogok azon csoportja vonatkozik, mely az intellektuális teljesítést helyezi előtérbe a gazdasági ráfordításhoz képest.⁹⁷ A színészek intellektuális tevékenysége ugyanakkor nem merül ki a szerző által megírt utasításokban, amelyek a műben jelennek meg a megjelenítést illetően, hiszen szükséges a filmszínész átélése,⁹⁸ teljes átszellemülése, belső világának a filmhez szinkronizálása ahhoz, hogy sajátos kifejezőmódjával valódi élethelyzet reprodukálását idézze elő a nézőkben. Ezért az MI generatív munkája során a filmszínészek reprodukciójakor kiemelt jelentőséggel bír ennek a személyes jellegnek⁹⁹ a megragadása. Azonban az Szjt. a rögzítetlen előadást érintően rendelkezik az előadóművész, így a színész hozzájárulásáról, mely szabályozás szerint a rögzítést követően viszont főszabály szerint jogait a film előállítójára ruházza át,¹⁰⁰ ezáltal engedélyezési jogköre megszűnik. A Szerzői Jogi Szakértő Testület véleménye szerint továbbá a filmszinkron vonatkozásában is alkalmazandó jelen átruházási rendelkezés.¹⁰¹ Ezáltal mind a hangok feltámasztása, mind a színészek teljes megjelenítése és megszólaltatása megköveteli ezt a hozzájárulást. A rögzítetlen előadást érintően a Nagykommentár a rögzítés tárgyául nem köti feltételül a teljes előadást elejétől a végéig, engedélyezett akár a személyiségjegy, akár a *sampling* módú rögzítés is,¹⁰² melyről a későbbiekben lesz szó. Ez olyan szempontból eredményez érdekes szabályozási megoldást, hogy a személyiségjegyként tükröződő stílus szabadon felhasználható, annak megítélése az ötlettel esik egy megítélés alá, így nem védi a szerzői jog sem.¹⁰³ Tehát amíg a rögzítetlen előadás felvételére vonatkozó engedélyezés kötelező, addig a rögzített művek alapján való stílusutánpótlás szabadon gyakorolható. Előfordulhatnak olyan esetek is, amelyek során az előadóművész és alkotása szorosabb kapcsolatban áll egymással. Elválasztásuk a kapcsolat jellegéből fakadóan lehetetlen, ami a színész szomszédos jogi és szerzői jogi védelmének egyidejű garantálását eredményezi.¹⁰⁴ Ilyen teljesítmény tipikusan az improvizációs előadások esetén történhet, amelyek közben a színész maga találja ki a szöveget vagy az egyéb egyedi kifejezőmódot. A generatív MI által létrehozott felvétel besorolása a rögzítés voltát tekintve is gondot okozhat, mivel lényegében rögzítetlen előadásról beszélhetünk a filmek esetében a megírt szövegek és forgatókönyvek megelevenítését illetően, de az előadóművész tevékenysége hiányzik a folyamat során. Ezen alkotói tevékenységet helyettesíti az MI azáltal, hogy már rögzített előadások alapján generál újonnan „előadott és eljátszott” felvételeket, mely folyamat mégis a rögzített előadásból készít szintén csak rögzítettet. Az Szjt. az előadóművészek előadását

⁹⁷ Békés: i. m. (41), p. 8.

⁹⁸ Békés: i. m. (41), p. 22.

⁹⁹ Békés: i. m. (41), p. 24.

¹⁰⁰ Szjt. 73. §. (2).

¹⁰¹ SZJSZT-6/2006.

¹⁰² Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 102.

¹⁰³ Szjt. 34/A. §.

¹⁰⁴ Békés: i. m. (41), p. 12.

védve is szabályozza ezek megváltoztatását,¹⁰⁵ ám a művekhez hasonlóan itt is csak ezek sérelmes módon történő módosítását.

4.5. Rendelkezési jog a film felett

A film létrehozásában közreműködők között a filmen dolgozó személyeket számos különböző munkakörben találhatjuk. Így annak a megvalósulásához, hogy a színészek digitális rekreálása s egy elhunyt színész szerepeltetése kinek a munkája, érdemes a filmen dolgozó főbb személyeket megvizsgálni.

A film szerzőinek megállapítása rendkívül sokrétű a különböző jogrendszerekben.¹⁰⁶ Az USA szabályozása szerint a filmelőállító szerzőnek minősül,¹⁰⁷ míg az uniós jog a bérlet-irányelv alkalmazásában a film szerzőjeként különösen a film főrendezőjét ismeri el.¹⁰⁸ A film főrendezője és előállítója közötti fő különbségként a rendező által kifejtett egyéni, eredeti alkotásjelleg emelkedik ki, míg a film előállítója az Szjt. szerint „kezdemenyezi és megszervezi a film megvalósítását, gondoskodva ennek anyagi és egyéb feltételeiről”,¹⁰⁹ tehát a szerzői jogi követelményeket felváltva anyagi, szervezési háttérrel nyújt. Így a filmmel való rendelkezés tekintetében a rendező tűnik jelen helyzetben a vizsgálat fő alanyának, tekintettel befolyással bíró pozíciójára az MI-színészek szereplésével kapcsolatosan.

A rendezőt szintén megilleti a rendelkezési jog, hogy alkotását érintően dönthessen.¹¹⁰ Ez felfedezhető abban is, hogy többek között a film többszörözéséről is jogosult engedélyezési jogkörben eljárni.¹¹¹ Amennyiben a generatív MI alkotófolyamatában való korábbi alkotások felhasználása e művek többszörözésével történik, s e többszörözés teszi lehetővé az új felvétel generálását, a film szerzőinek hozzájárulása válik szükségessé ezen stádium jogszerű elvégzéséhez.¹¹² Így az elhunyt színészek szerepeltetésére a szerzők is befolyással bírhatnak, mégis a színész személyiségi joga képezi ennek előfeltételét, s csak a hozzájárulás meglétekor tárgyalhatóak valójában a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok, melyek sokkal inkább a folyamat kivitelezését érintik. A „tanuloadatként” szolgáló filmek szerzője viszont megjelenik az új filmben mint „társszerző”.¹¹³

A Flawless internetes oldal mindezen túlmenően már-már hidat képez a film készítőinek mint ilyen minőségű munkája, illetve mint a színészi előadás előállítója között:¹¹⁴ a szolgál-

¹⁰⁵ Szjt. 75. § (2).

¹⁰⁶ Grad-Gyenge, Faludi: i. m. (44), p. 24.

¹⁰⁷ Uo. 25.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Szjt. 64. § (3).

¹¹⁰ L.: Szjt. 82. § (1).

¹¹¹ Uo.

¹¹² Szjt. 82. § (1).

¹¹³ Grad-Gyenge, Faludi: i. m. (44), p. 27.

¹¹⁴ <https://www.flawlessai.com/ai-tools>.

tatás filmkészítő eszközének segítségével hívása lehetővé teszi a színészekről készült felvételek MI-alapon történő módosítását a szinkron szó szoros értelme szerinti szájhoz illesztésével, ami során a színészi artikulációt módosítja a rendszer, s a megfelelő nyelvre dolgozza azt át.¹¹⁵ Ez lehetővé teszi a szinkronszínészek adott filmekhez kifejtett munkájának mellőzését, s az oldal ráadásul licencelhető szoftvert kínál a megoldáshoz. Egy ilyen filmkészítői lépést azonban hogyan kerülhetne el a színész? Hiszen a film alkotóinak szempontját tekintve ez egy gazdaságosabb megoldás, mint a színész valós munkáját megfizetni. Így a színésszel kötött szerződésbe célszerű lehet az erre való rendelkezést is belefoglalni, mint azt a híres hollywoodi színész, Keanu Reeves teszi szerződéseiben. A színész a számára nem kívánatos technológiai módosítás hatására, melyet egyik róla készített felvételen hajtottak végre, így sajátos megoldást alkalmaz a filmstúdiókkal kötött szerződéseiben.¹¹⁶ A *deepfake clause*, vagyis *deepfake*-klauzula által elhíresült kikötés kimondottan arra irányul, hogy megtiltsa az engedélye alapján készült színészi előadásait rögzítő felvételek digitális manipulálását.¹¹⁷

5. SZEMÉLYISÉGI JOGOK

Megvizsgálva a színészek digitális újraélesztését a szerzői és az azzal kapcsolatos jogok aspektusából, arra a következtetésre juthatunk, hogy a szellemi alkotásokat megillető védelemhez a személyiségi jogok szerinti minimális követelmények teljesítése az első lépés. A személyiségi jogokat védő, a személy társadalom előtti megjelenésének módját is megválasztani engedő hozzájárulási követelmény¹¹⁸ teljesítése nélkül ugyanis jogszerű szellemi alkotás sem jöhet létre.¹¹⁹

Schultz Márton tanulmányában a valós alakok szerzői jog által védett művekben való megjelenítése kapcsán kiemeli, hogy adott műhöz a személy személyiségképének felhasználása főszabály szerint nem esik a tiltott felhasználás körébe.¹²⁰ Ez az életkép azonban tágabb fogalmat rejt, mint a képmást és hangfelvételt érintő személyiségjegyek, s ezeket ki is zárja e körből, taxatív felsorolással élve „egy személy sorsát, cselekvését, tetteit, szavait, külső életének lefolyását” jelenti az életkép.¹²¹

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ <https://variety.com/2023/film/news/keanu-reeves-slams-deepfakes-film-contract-prevents-digital-edits-1235523698/>.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Ptk. 2:48. §.

¹¹⁹ Sztj. 73. §. (1) a).

¹²⁰ Schultz Márton: Valós alakok megjelenítése szerzői művekben: névoltalom, életképtaltalom vagy a magánszféra oltalma? Jogösszehasonlítás a magánszféra védelmének elméleti és gyakorlati kérdéseiről. In: Görög Márta, Menyhárd Attila, Koltay András: A személyiség és védelme. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, p. 78.

¹²¹ Uo., p. 77.

5.1. Az engedélyezési jogkör kérdése, jogosultjai

A felvétel elkészítéséhez és a nyilvánossághoz közléséhez szükséges hozzájárulás eredete észszerűen a felvétel alanyától követelhető. A problémakör alanyait tekintve azonban elhunytak esetében már nem ilyen egyszerű ezen eredet felderítése. Mivel személyhez fűződő jog az engedélyezés tárgya, a színész élete végét követően a technológiamentes környezetben nem is lenne indokolt a személyiséget érintő szabályozás, tekintettel arra, hogy jogképessége megszűnik halálával.¹²² A digitális környezet adta lehetőségek viszont túlmutatnak ezen az alapvető személyiségi felfogáson. A generatív MI segítségével ugyanis az elhunyt színész megjelenése tovább él digitális közegben, ám a jogképesség hiányával. Ez azonban éppen ahhoz szükséges, hogy jogai, illetve kötelezettségei lehessenek, s ezeket illetően rendelkezni legyen képes,¹²³ az önrendelkezés jogával élhessen. Az Alkotmánybíróság kiemelte a személyiségi jogra való olyan hivatkozást, mely azt az önrendelkezés szabadságához való jogkénti értelmezésként közelíti meg.¹²⁴

A halált követően ezen engedély esetén felmerülhet a kérdés, vajon a kegyeleti jogkör gyakorlóit, az elhunyt szerző, a szerzőtársak, esetlegesen a közös jogkezelő rendelkezhet-e a hozzájárulásról jogszerűen?

5.2. Rendelkezési jog

5.2.1. A színész önrendelkezési joga

A személyt megillető alapvető jog, hogy „saját teste és sorsa felett”¹²⁵ szabadon rendelkezzen, így ez nincs másképp a színészeket illetően sem. A szerződésben vállalt kötelezettségek épp ezt tükrözik. Saját döntésképeségének eredménye a színészi minőségben vállalt szerep betöltése, s az ezáltal létrehozott filmet érintő jogokról való lemondás, illetve engedélyezés. Mindezt az emberi méltósághoz való jog keretein belül teheti meg, mely által személyisége lényeges tulajdonságainak a közönség felé történő közléséről rendelkezhet.¹²⁶ E döntési képesség, amely által önmaga felett rendelkezik, s dönt teste és sorsa felett, személyiségi jogi jellegéből fakadóan, életében illeti meg a színészt. Mint ahogy a betegek rendelkezhetnek haláluk esetére materiális testük sorsával,¹²⁷ úgy a digitális környezetben való behatásokra tekintettel is szükségessé vált az ilyen rendelkezési jog gyakorlása. A színész életében

¹²² Ptk. 2:4. §.

¹²³ Ptk. 2:1. §.

¹²⁴ Árvai Zsuzsa: Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez [online]. In: Ügyvéd Jogtár, Wolters Kluwers, 2023. 01. 01. (2024. 01. 06.).

¹²⁵ Schanda Balázs, Balogh Zolt: Alkotmányjog – alapjogok. Pázmány Press, Budapest, 2019, p. 91.

¹²⁶ Schanda, Balogh: i. m. (125), p. 94.

¹²⁷ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 19. § (2).

megtett nyilatkozatai még képesek erre kiterjedően rendelkezni, a kegyeleti jog jogosultja elfogadni kényszerül az ezt teljesítő tevékenységeket.

5.2.2. A szellemi alkotások küszöbén

A tulajdonhoz fűződő rendelkezési jogot már a Ptk. tulajdonjogot szabályozó fejezetének első szakaszában felfedezhetjük.¹²⁸ Habár személyiségünk nem dolog, szerzői jogi produktumunk, művünk jellegzetesen speciális dolog módján kerül rögzítésre, így tulajdonjogot is szerezhetünk rajta. Szerzői jogi aspektusban a törvény kifejezett rendelkezési jogot említ a szerzői vagyoni jogok halál esetére szóló rendelkezését illetően.¹²⁹ E jog azonban számos formában megjelenhet: mint a személyhez fűződő jogok egyedülálló jogosítványai vagy mint a vagyoni jogok, s kiemelendő, az azokhoz kapcsolódó engedélyezési jog. Az egyén individualitását illetően is kimagasló jelentőséggel bír a rendelkezés joga, a képmás és hangfelvétel személyiséget megragadó megjelentetése során is elengedhetetlen a megfelelő engedély, a személy hozzájárulása, rendelkezése az őt ábrázoló, személyére emlékeztető alkotások esetén. A hozzájárulás követelménye lehetővé teszi és biztosítja, hogy a nyilvánosság előtti megjelenés pontosan olyan legyen, mint ahogyan azt a személy magáról közvetíteni kívánja,¹³⁰ s az ezzel ellentétes reprezentációt elkerülhesse. A generatív MI felvételei által pontosan ilyen alkotások láthatnak napvilágot. A képmás és hangfelvétel védelmét illetően láttuk, hogy utólag felléphetünk a jogosulatlan féllel szemben, illetve megadható az engedély is, amennyiben kedvező alkotás készült el. Hasonlóan a szerzői jog tekintetében is, azonban itt már egyedi tartalmú szerződések köthetők a művek használatára, amelyeket a törvény kiemelten díjazáshoz köt. Különleges helyzet merül fel azonban az MI által, ugyanis akár teljességgel mellőzhető is a személy, akiről az alkotás készül, amennyiben kellő mennyiségű és minőségű forrás adott a rendszer számára. Mégis, a személyiségjegyek megjelenítése okán a személy engedélye kulcsfontosságú szerepet tölt be. Azonban *post mortem*, vagyis a személy halálát követően e rendelkezési jog jellegére tekintettel megszűnik, hiszen az ember személyisége megszűnik a halálával.¹³¹ A későbbiekben bemutatásra kerülő szerzői, vagyoni jogok örökölhetőségét szem előtt tartva, illetve a szerzői jog *post mortem* szabályainak megfelelően a szerzői jog azonban nem szűnik meg, mivel művét halálától kezdődően 70 évig megilleti a szerzői jogi oltalom,¹³² mely filmalkotásokat illetően pedig a törvényben meghatározott személyek közül az utoljára életét vesztett szerzőhöz igazodva számítandó,

¹²⁸ Ptk.5:13. § (3).

¹²⁹ Sztj. 9. §.

¹³⁰ Görög Márta: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog védelmének fejlődéstörténete és a jogosultat megillető „rendelkezési jog” gyökere. In: Görög, Menyhárd, Koltay: i. m. (120), p. 261–262.

¹³¹ Szeghalmi Veronika: A személyiség „értéke” és annak post-mortem továbbélése. FORVM Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2017. 8. sz., p. 226.

¹³² Ptk. 2:50. §.

így kiterjesztett védelmi idő fedezhető fel ebben az esetben. Ezen oltalom megakadályozza a harmadik személyeket a mű jogosulatlan felhasználásában, s garantálja a jogutódnak a felhasználás esetére járó megfelelő díjazást. Így a továbbiakban, a 70 éves oltalom fennállta alatti periódus során problémás, hogy a jogutód gyakorolhatja-e a vagyoni jogok vonatkozásában felmerülő rendelkezési jogot, mely azonban nem foglalja magába a szerző, filmek esetén az előadóművész személyiségjegyeit és a korábbi műveit ötvöző új alkotások létrehozásának engedélyét. Amennyiben ilyen alkotás, mű készül, egyedül sérelmes megjelenítésre hivatkozva léphet fel az elhunyt hozzátartozója vagy a végrendeletben megjelölt személy, aki számára ilyen úton juttatást rendeltek.¹³³

6. AMÍG A HALÁL EL NEM VÁLASZT...

A kegyeleti jog a személyiségi jogok egy különleges jogosítványa, hiszen míg általánosságban a személyiségi jogok a jogképességhez kapcsolódóan a személyeket életükben illetik meg,¹³⁴ addig a kegyeleti jog a személyek halál utáni személyiségéről rendelkezik. A Ptk. kifejezetten leírja, hogy a személy jogképessége *ipso iure*, a halál tényével megszűnik,¹³⁵ ez a személyiségi jogokat is magába foglalja, így azok is csak a személy életében létezhetnek, s személyiségi jogi védelem sem illeti meg őket.¹³⁶

A kegyeleti jog általános tiltó jellegű rendelkezést tartalmaz, mely a jogsértő magatartásokat kívánja szankcionálni, s ezáltal megelőzni. Abban az esetben, ha a jogosult engedélye és hozzájárulása az adott magatartáshoz,¹³⁷ jelen esetben a felvétel elkészítéséhez, elegendő ahhoz, hogy megelőzze a kegyeleti jog sérelmét, a jogosult az engedélyezéssel egyben lemond a későbbi sérelemmel szembeni fellépésről. Fontos megjegyezni, hogy a jogosultak teljes körétől szükségessé válhat ilyen engedély. Ugyanakkor az elhunyt szerző alkotótéveskenységéhez fűződő vagyoni jogokért járó díjazás így sem érvényesíthető. Így a lemondás pusztán érzelmi vonzatokkal jár, nem tekinthető a szerzői jog által alkalmazott felhasználásra irányuló engedélyezési jogkörben hozott döntésnek. Ezáltal a szerzői jog helyett a személyiség védelmének elsőbbsége lép fel.

A Legfelsőbb Bíróság a 2005. 247-es határozatában fenntartotta, hogy a jogszabály az emberi élet során létrehozott, a környezetében tett hatásokat oltalmazza, s a kegyeleti jog ezen hatások összességéből adódó emléket hivatott védeni.¹³⁸ Ezenfelül továbbá a személyt

¹³³ Ptk. 2:1. § (2).

¹³⁴ Ptk. 2:4. §.

¹³⁵ Menyhárd Attila: Forgalmképes személyiség? In: Személy és személyiség a jogban. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, p. 67.

¹³⁶ Ptk. 2:4. §.

¹³⁷ Pf. 20.026/2023/4. [4].

¹³⁸ BH2005. 247.

életében megillető jogokat is védelem alá helyezi,¹³⁹ ami felhatalmazást ad a jogosultak számára, hogy többek között az elhunyt személyiségi jogait érő sérelem esetén is fellépjenek a sérelmet okozó ellen. Habár a kegyeleti jog az elhunyt emlékét védi, s keretet ad a színész halála utáni személyiségi jogi védelem tárgyában való rendelkezésnek, mégis ezáltal mind a Ptk., mind a szerzői jogi jogszabályok nyújtotta lehetőségeket korlátozza is egyben.¹⁴⁰ A védelmi idő teltele után a törvény felhatalmazza a közös jogkezelőt ezen sérelmek elleni fellépésre.¹⁴¹

Annak ellenére, hogy a kegyeleti jog hatáskörét tekintve objektív mérce elé került,¹⁴² nem pusztán az elhunyt személy emlékét sértő, külvilág számára is látható magatartások tartalmaznak abszolút tartózkodási kötelezettséget, hanem a jogosult kegyeletének kifejezését, s ebből eredő érzéseit akadályozó magatartást is tilalmazza a törvény.¹⁴³ Ezáltal az MI által generált felvételek tekintetében nem kizárólagosan csak a sértő ábrázolással szemben bír felhatalmazással a jogosult, a kegyeleti érzéseket megzavaró képsorok, hangfelvételek ugyanis szintén azonos hatással bírnak a kegyeleti jog szempontjából. Így a jogszabály a megfelelő hozzájárulás nélkül készült felvételekkel szemben felhatalmazást nyújt a helyzet orvoslása céljából a jogosult jogérvényesítésére. Azonban azáltal, hogy a generatív MI alkalmazója a megfelelő engedélyt megszerzi, a kegyeleti jog sérelme megelőzhetővé válhat. Következésképpen szükséges annak tisztázása, hogy a kegyeleti jog gyakorlói bírnak-e olyan rendelkezési jogkörrel, mely az elhunytat érintő felvétel elkészítésének hozzájárulását érinti, s ezáltal jogosultak-e az elhunyt személyiségjegyeit érintően rendelkezni, vagyoni előny szerzése mellett.

Tattay Levente kiemelte a kegyeleti jog olyan szűkebb értelmezését, mely szerint az elhunyt személy személyiségi jogai „a továbbélők személyiségi jogába transzformálódnak”,¹⁴⁴ amely nézet a jogutódok engedélyezési jogkörének szélesebb lehetőséget enged. A személyiségi jogok végső soron az emberi méltóság védelmezői is, ezt illetően az Alkotmánybíróság 23/1990. számú döntésében megállapította, hogy az emberi méltóság a személy halálával együtt szűnik meg.¹⁴⁵ Tehát a kegyeleti jog tartalma jóval szűkebb védelmet garantál, mint a színészt életében megillető, a személyiségét védő jogok.

A kegyeleti jog megsértésével szerzett vagyoni előny sorsáról a Ptk. külön rendelkezik, ami biztosítja a jogsértő haszonszerzésének megakadályozását, s a kegyeleti jogot gyakorló személy igényt tarthat erre a vagyonra.¹⁴⁶ Ezáltal a színész képmásának, illetve hangjának

¹³⁹ Lukácsi Péter: Általános szabályok és egyes személyiségi jogok. In: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, p.158.

¹⁴⁰ PJD2017. 16.

¹⁴¹ Szjt. 14. § (2).

¹⁴² PJD2017. 16.

¹⁴³ PJD2017. 1.

¹⁴⁴ Tattay Levente: A közszereplők személyiségi jogai. Dialógus Campus, Budapest, 2017, p. 281.

¹⁴⁵ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88.

¹⁴⁶ Vékás, Gárdos: i. m. (48).

felhasználása esetén a már megtörtént felhasználásért vagyoni ellentételezés követelhető, míg kimondottan az ellenértékért tett engedélyezést az elhunytakat illetően jogrendszerünk nem ismeri el. Más kérdés, hogy vajon mennyiben járható út a jogutód díjazás iránti követelése, mely az elhunyt személy életében tett engedélyezésre hivatkozik, s egyfajta *royalty*ként élvezné az elhunyt személyiségének halála utáni újbóli feldolgozásait.

6.1. Right of Publicity

A hírességek személyiségi jegyeiből kereskedelmi hasznot húzó cégekkel szemben az Amerikai Egyesült Államokban is számos jogvita került már a bíróságok elé.¹⁴⁷ Az USA jogában e visszaélések elleni védelem biztosításaként felfedezhető a *right of publicity*, vagyis lefordítva a nyilvánosság joga. E jog hivatott a személyiségijegyek kereskedelmi használatát szabályozni,¹⁴⁸ s magába foglalni a vagyoni jogok tulajdonát.¹⁴⁹ Megfigyelhető, hogy a *right of publicity* többnyire a képmás és hangfelvétel védelme és a szerzői jogok területe között helyezkedik el¹⁵⁰ azáltal, hogy nem kifejezetten a személy alkotásához fűződő vagyoni jogokat szabályozza, hanem ezen túlterjeszkedve magát a személyhez fűződő egyedi megjelenést, személyiségijegyeket is. A hazai szabályozásban ehhez egyes rendelkezések ötvözésével juthatnánk, mint az Sztj. 10. §-ának a mű nyilvánosságra hozataláról szóló szabályozásának, s a Ptk. 2:48. §-ának képmáshoz és hangfelvételhez való jogának az 5:30. § dologi jogi, tulajdonost megillető rendelkezési jog lehetőségeivel való ötvözésével.

A hazai szabályozás a képmás és hangfelvétel védelmén túl magába foglalja azokat a tulajdonságokat, melyek beazonosíthatóvá teszik a személyt,¹⁵¹ s a magyar szabályozásban megtalálható követelmény, mely a személy felismerhetőségét állítja feltételül, a *right of publicity* esetén is megjelenik. Érdekes helyzet alakulhat ki azáltal, hogy a jog által nyújtott lehetőségeket megfeleltetve az online térrel és az MI nyújtotta lehetőségekkel a személyiségijegyek digitális formája a létrehozás módjától függetlenül is kereskedelmi szabályozás tárgyává válhat. A személyhez fűződő tulajdonságok kereskedelmi hasznosítása azonban vajon az USA-ban lehetővé tenné a személyiség forgalomképességét? Ugyanis a szóban forgó jog átruházható,¹⁵² éppúgy a törvényben nevesített korlátokkal, mint a magyar szerzői jog vagyoni jogai. Ennek megfelelően az érintett személy akár halála esetére rendelkezhet is joga

¹⁴⁷ *Stump Krisztina*: Egyes személyiségi jogok – vagyoni jogok? In: Jogi tanulmányok. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, p. 546–547.

¹⁴⁸ *Sharon L. Klein and Jenna M. Cohn*: The Post-Mortem Right of Publicity: Defining it, Valuing it, Defending it and Planning for it. *ACTEC Law Journal*, 48. évf. 1. sz., 2022, p. 63–64.

¹⁴⁹ *Stump*: i. m. (147), p. 547.

¹⁵⁰ *Stump Krisztina*: A személyhez fűződő jogok vagyoni elemeinek védelme: A „right to publicity” az Amerikai Egyesült Államok jogában In: Jogi tanulmányok. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 2. köt., p. 402.

¹⁵¹ *Stump*: i. m. (150), p. 400–402.

¹⁵² *Stump*: i. m. (147), p. 547.

továbbörökítéséről, az a halál pillanatában *ipso iure* tovább száll az örököse. Mivel az USA tagállamunként eltérő szabályozást alkalmaz, hírességek eltérő jogutódlásáról olvashatunk manapság. Azon személyek esetében, akik személyiségi jegyeit magasabb vagyoni értékkel ruházzák fel, gyakori, hogy végrendeletükben e nyilvánosság jogát jogutódaikra hagyják. Ennek következtében a jogutód jogosulttá válik a személyiségijegyek hasznosításának engedélyezésére, s ezáltal vagyoni előnyre tehet szert.¹⁵³ Ettől rendhagyóbb a komikus-színész Robin Williams által tett rendelkezés, amelyben annak érdekében, hogy neve, hangja, aláírása, képmása és jellegzetes megjelenése védelem alatt lehessen, az erre vonatkozó jogokat a *right of publicity* hivatkozásában az általa alapított jótékonyági szervezetre hagyta.¹⁵⁴ Ugyanakkor a jogutódlás lehetősége államunként eltérhet.¹⁵⁵

Ez a nézet a személyiséghez közelítő tulajdonjogot testesíti meg,¹⁵⁶ így ez a magyar jogrendszer jelenlegi felfogása szerint nem értelmezhető egyelőre a filmjogi szabályozások tisztázása érdekében sem. Ugyanakkor az amerikai filmipar jelentős hatása miatt és az MI által felvetett hasonló szabályozási kihívások megoldása céljából nem hagyható figyelmen kívül a *right of publicity* nyújtotta lehetőség sem.

Habár az USA tagállamai eltérően szabályozzák e jog alkalmazását és megengedhetőségét, a korábbiakban említett színész, Paul Walker CGI által történt „feltámasztása” remek példa arra, hogy az elhunyt színészek digitális képmásai státuszának rendezése sem lehetetlen.¹⁵⁷

6.2. A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok öröklése

Annak érdekében, hogy a lehetséges jogátruházásokat feltárjuk, érdemes a szellemi alkotások által nyújtott átruházási, illetve öröklési módokat megvizsgálni. Az USA joga, mint láttuk, bizonyos mértékig vegyíti a személyhez fűződő jogok és a szerzői jogok szabályozása által adott megoldásokat a *right of publicity*-ben.

A hazai szabályozást illetően Barta Judit, a szerzői jogi törvényre hivatkozva, cikkében a szerző személyhez fűződő jogainak nem átruházható voltát abból vezeti le, hogy ezek a jogok nem elválaszthatóak a szerző személyétől.¹⁵⁸ S mivel a törvény szerint egyedül a vagyoni jogok átruházhatóak, s a személyhez fűződő jogok az Szjt. 9. § (2) által nem szállhatnak át másra, a mű nyilvánosságra hozatalának joga, a visszavonása, a további felhasználás megtiltásának joga, a névfeltüntetés és a mű integritásának védelméhez fűződő jog ezáltal csak az eredeti szerzőt illeti meg.¹⁵⁹ A szerzői jog abszolút jellegéből adódóan s az átruhá-

¹⁵³ Klein, Cohn: i. m. (148), p. 69–70.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Szeghalmi: i. m. (131), p. 224–225.

¹⁵⁷ <https://www.klemchuk.com/ideate/who-owns-a-dead-actors-image>.

¹⁵⁸ Erik Stenpien, Miskolczi Bodnár Péter: A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2015, p. 194.

¹⁵⁹ Szjt. II. fejezet, 10–15. §.

zásra biztosított korlátozott lehetőségek miatt a szerző halála után a szerző hagyatékának gondozásával megbízott személy¹⁶⁰ csak a jogsértésre reflektálva cselekedhet a szerzőt illető döntési jogkörben. Így az elhunyt személyek esetében a halált követően a szerző hagyatékának gondozásával megbízott személy a személyhez fűződő jogok tekintetében csak utólag léphet fel, s csak attól a ponttól kezdve, amint az abszolút jogviszony relatívvá vált. Ez a rendelkezés azonban kiemelendően a szerzőkre vonatkozik, így a színészekről magasabb szellemi tevékenység a megkövetelt, mint a pusztán előadóművészeket védő szomszédos jogok, hogy megillessen őket ennek alkalmazása.

6.3. Kitekintés az amerikai szerzői jog átruházására

A filmek elkülöníthetők azok gazdasági értéke szerint, illetve az alkotói munka mint a szerzői jog által védett érték megalkotása szempontjából.¹⁶¹ Mivel hazánkban is uralkodó nézet a filmgyártás alkotói s értékkel bíró mű létrehozásának folyamataként való értelmezése,¹⁶² a személyhez fűződő jogok is szorosabb viszonyban állnak a vagyoni jogokkal, azok védelme szorosan az alkotóhoz kapcsolódik, s a szerzőt megillető ilyen jogok védelme abszolút szerkezetű jogviszonyként jelenik meg. Az USA-ban ezzel szemben a szellemi alkotást körülölelő kereskedelmi felfogás¹⁶³ könnyebben hozzájárulhat ahhoz, illetve támogatja azt, hogy a jövőben teret nyerhessen az MI által generált felvételek alkalmazása a filmekben.

Az USA szellemi tulajdon-jogi, különösen a szerzői jogi szabályrendszere jóval összetettebb, mint a hazánkban elfogadott joganyag. Míg Magyarországon egységesen az említett törvények szabályozzák (Szt., Ptk. stb.), addig az Egyesült Államokban a United States Code 17. cikkének és az azzal összefüggő törvényeknek értelmében az államok maguk dönthetnek az ezeken túlmutató részletszabályozásokról,¹⁶⁴ így a *right of publicity* jogának elismerése is az egyes államokon múlik. Ilyen elismerést alkalmazó állam Kalifornia is, amely a személy „nevét, hangját, aláírását, képét vagy hasonlatosságát” kereskedelmi felhasználás esetén az adott személy vagy képviselője engedélyéhez köti.¹⁶⁵ Ebben megjelenik a színészen kívül álló személy engedélyének lehetősége, melyet a magyar jog mint más személy feletti rendelkezést nem ismer el.¹⁶⁶

¹⁶⁰ BDT2018. 3834.

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² Takó Sándor: A filmkészítés folyamatát övező polgári jogi kérdések Magyarországon és az Egyesült Államokban, különös tekintettel a szerzői jogra. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 1. sz., 2014. február, p. 7.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/the-right-publicity.html>.

¹⁶⁵ California Code, Civil Code – CIV §3344(a) <https://codes.findlaw.com/ca/civil-code/civ-sect-3344.html?/>.

¹⁶⁶ Menyhárd: i. m. (135), p. 73–75.

Azáltal, hogy a felhasználási jogok, illetve az azzal kapcsolatos jogok átruházhatóságának lehetősége fennáll,¹⁶⁷ s a technológia alkalmazása a filmekből származó gazdasági előnyt növelné, háttérbe szorulhat a szellemi alkotások eszmei és anyagi elismerése, így elengedhetetlen továbbra is ösztönözni a színészek tevékenységét. Kétségtelen, hogy a piacon megjelenő, a versenytársak által használt, növekvő számban alkalmazott generált felvételek a többi piaci szereplőt is rákényszerítik a technológia használatára, azonban megfelelő szabályozási háttér és a szellemi alkotásoktól való differenciálás nem válhat értéktelenné a modern MI által generált felvételekkel szemben.

6.4. A szomszédos jogok a halál után

A szomszédos jogok EU-s szabályanyagát a Pekingi Szerződés¹⁶⁸ tartalmazza részletesen, amely az előadóművészek erkölcsi jogairól is rendelkezik. Ez szintén megerősíti az előadások rögzített változatának módosítási tilalmát,¹⁶⁹ s e tartózkodási magatartásra irányuló jogot az előadóművész halála után is fenntartja.¹⁷⁰ A halál után e jogok gyakorlása ezáltal továbbszáll, legalább a védelmi idő időtartamára,¹⁷¹ s a tagállam által meghatározott átruházási rend szerinti személyek gondolják tovább ezt az örökséget.¹⁷² Következésképpen a színész erkölcsét illető jogokat is jogosultak a jogutódok gondozni, s jogosultak a jogérvényesítés céljából fellépni. Azonban az engedélyezés kérdéskörét ez még nem tisztázza. A rögzítetlen felvételek rögzítéséhez szükséges engedély ugyanis a vagyoni jogok között gyakorolható,¹⁷³ mely jogok az előadás rögzítését követően a film alkotójára szállnak át.¹⁷⁴ Amennyiben a generatív MI alkotófolyamatát úgy értelmezzük, mint a személy előadásának rögzítését, erre vonatkozó engedély egyedül a színésztől származhat, mely halott személy esetében csak élete alatt megtett hozzájárulás esetén lehetséges. Az átdolgozásként értelmezett MI-rendszer munkája esetén azonban a filmalkotó a származékosan ráruházott jogok által jogosulttá válhatna a színészt tartalmazó képsorok felhasználásának engedélyezésére. Ugyanakkor ez az értelmezés olyan téves következtetéshez is vezethet, hogy a film vagyoni jogait birtokló személy a színész digitális újraalkotására irányuló engedélyt is jogosult lenne megadni, ami azonban a szerzői és azzal kapcsolatos jogokon túlmutat, és a színész személyiségi jogait sértené.

Az előadóművészek jogát védő képviseleti szerv, az Előadóművészi Jogvédő Iroda (EJI) az előadóművészek jogainak örökléséről szóló cikkében jellemzi az ezzel kapcsolatos jo-

¹⁶⁷ Sztj. 42. § (1).

¹⁶⁸ Beijing Treaty on Audovisual Performances: (<https://www.wipo.int/wipolex/en/text/295837>).

¹⁶⁹ Uo. 5. cikk (1) (ii).

¹⁷⁰ Uo. (2).

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Uo. 6. cikk (ii).

¹⁷⁴ Uo. 12. cikk (1).

gok öröklését. Ebben felsorolja a kizárólagos vagyoni jogokat, s felhívja a figyelmet ezek örökölhetősége tekintetében, hogy az élő előadással összefüggő kizárólagos vagyoni jogok öröklése fogalmilag kizárt.¹⁷⁵ E fogalmi kizártság azonban átértékelődik abban az esetben, ha a generatív MI alkotómunkája értelmezhető a színész előadásának rögzítéseként, illetve az eredeti felvétel többszörözéseként. Ebben az esetben ugyanis az erre vonatkozó jog is örökölhetővé válik, s gyakorolható az örökösök által.

Az EJI szintén kiigazítást nyújt a haszonélvezeti jog tekintetében, amelyben felhívja a figyelmet azokra az esetekre, melyek során az öröklés által haszonélvezeti joghoz jutó személy az előadóművészi jogokat terhelően is élvezzi ezen jogát, így „az elhunyt előadó teljesítményének hasznosításából (felhasználásából) származó minden bevétel, jogdíj a haszonélvezőt illeti”.¹⁷⁶ Az elhunyt színészek teljesítményéből azok halála után egyfajta kedvezményezett-ként díjazásban részesülő személyek, akik a valódi jogot nem szerezték meg átruházás által, a *right of publicity* elveihez közelítő alapokon jutnak haszonhoz, tekintettel a halál előtt az előadóművész által kifejtett teljesítményéből fakadó, halál utáni díjazás elemeinek megjelenésére.

6.5. A személyiség forgalomképessége

A Ptk. nem definiálja a személyiség pontos fogalmát,¹⁷⁷ Reines János azonban Petrik Ferenc meghatározására hívja fel a figyelmet tanulmányában,¹⁷⁸ mely az elhunyt színészek digitális feltámasztásához is iránymutatásként szolgálhat. E megfogalmazásban Petrik a „test és a szellem elválaszthatatlan egysége[ként]”¹⁷⁹ utal a személyiségre, mely az „egyén viselkedését és gondolkodását”¹⁸⁰ fejezi ki, teszi láthatóvá a külvilág számára. Petrik mindehhez „értékminőséget” társít, amely azonban következőképpen a személyiségjegyek értékének fennállását, az azok közti mérlegelhetőséget is kifejezheti.¹⁸¹ A generatív MI nyújtotta lehetőségekkel azonban e megállapítás elévültnek látszik, hiszen a színészek digitális megjelenése lehetővé teszi, hogy a színész személyétől elszakadhasson a megjelenése, megfelelő adatbázis mellett teljesen elhagyható a személyes közreműködés is. Habár a személyiség védelme érvényesítésének személyhez kötöttsége főszabályként funkcionál a Ptk. szerint,¹⁸² mégis a kegyeleti jog, ha közvetetten is, hozzájárul a személyiség *post mortem* védelméhez. Így az emberi méltóság megsértéséért járó ellenértéket illetően kétséges, hogy az csak a sze-

¹⁷⁵ https://www.eji.hu/cikk/eloadomueveszi_jogok_oroklese.

¹⁷⁶ I. m. (175).

¹⁷⁷ Reines János: A right of publicity esélyei a magyar jogban. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2023, p. 63.

¹⁷⁸ Reines: i. m. (177), p. 64.

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Uo., p. 64.

¹⁸² Ptk. 2:54. § (1).

mély életében történt sérelmek kompenzálásaként értelmezhető, vagy a jogutódok a *right of publicity* elvéhez hasonlóan esetleg ezt örökölhették is.

A személy kívüljár számára való megnyilvánulása alkalmazható kereskedelmi célú megjelenítés formájában, melyet hírneve befolyásol, ezáltal kereskedelmi értékkel bír. Ilyen kereskedelmi érték jelenthet meg a színészek rajongótáboraként szolgáló hűséges nézők által, akiket a filmért fizetett ellenszolgáltatások során a színész személyisége motivál a film iránt felmerülő kíváncsiságot megelőzve.

Menyhárd Attila az említett értékeket a szellemi tulajdon-jog és a személyiségi jog határára helyezi el, arra hivatkozva, hogy piacépességük a személyhez fűződő felhasználási engedély követelményén alapszik.¹⁸³ A merchandisingjogokhoz hasonlóan ezáltal a személyiségjegyek is bírhatnak értékkel, azonban forgalomképességük, s így a jogutódok általi jogszerezés, mely a *post mortem* engedélyezést lehetővé tehetné, ebből nem vezethető le helyesen.

Látható, hogy a *right of publicity* nézete is a tulajdonjogi megítéléshez közelít a probléma feloldásához, így érdemes ezt a felfogást is megvizsgálni. A polgári jog a forgalomképes, illetve forgalomképtelen dolgokat az embert illetően változatosan kategorizálja. A digitális személyiségek az előállítás módjának köszönhetően többszörözhető javak, így ezeket illetően az átruházás helyett a felhasználási engedélyezés a domináló jogviszony. Megvizsgálva a szerzői jogok körében alkalmazott felhasználási szerződést, annak megkötése során nem történik valóságos jogátruházás a felhasználóra,¹⁸⁴ ezen jogok továbbra is a szerzőt illetik meg,¹⁸⁵ pusztán „kiterjeszti” ezeket a felhasználó számára. Ezzel hasonlatos a személyiségi jogok tekintetében történő rendelkezési jog, mivel az öröklés által megszerzett jogosultságok során sem más személye feletti rendelkezés történik az adott személy halálát követően, hanem, feltételezve a forgalomképességet, a jogutódra átruházott jogosultságok útján a felhasználó pusztán engedélyt kap, nem kizárólagos továbbengedélyezési és rendelkezési jogot.¹⁸⁶

Azáltal azonban, hogy a személyiségjegyek nem forgalomképesek, az azokkal kapcsolatos rendelkezési jog sem ruházható át, így sem az örökös, sem más személy nem jogosult a felhasználáshoz szükséges engedélyt megadni. Menyhárd Attila ezt a jelenséget úgy értékeli, hogy a személyiségjegyek kereskedelmi vonatkozásban „közkinccsé, szabad felhasználás tárgyává válnak”,¹⁸⁷ ennek azonban csupán a kegyeleti jog szabhat határt, mely a korábbiakban kifejtettek szerint korlátozott lehetőségeket jelent, a vagyoni ellentételezés hiányával párosítva.

¹⁸³ Menyhárd Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. In *Medias Res*, 3. évf. 2. sz., 2014, p. 402.

¹⁸⁴ Dr. Sági Edit, dr. Bíró György: Az átruházás szerepe a polgári jogban, különös tekintettel a jogintézmény szerzői jogi vonatkozására. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Kiadványsorozata, 14. kötet, Miskolc, 2014, p. 315.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Szjt. 43. §.

¹⁸⁷ Menyhárd: i. m. (135), p. 81.

A színészek személyiségjegyei kétségkívül értékkel bírhatnak, akár a színészek által ki-fejttet előadások vagyoni értékét tekintve is. Azonban a színész életében tett felhasználási engedélyezésen kívül, a forgalomképtelenség miatt, halálát követően a felhasználás engedélyezése már nem értelmezhető, szemben az amerikai *right of publicity* felfogásával. Utóbbi azonban teret is enged a generatív MI színészeket helyettesítő alkalmazásának, így a hazai szabályozást illetően meggondolandó, hogy ez lehet-e a forgalomképesség elismerésének célja, illetve mellékhatása.

6.6. A digitális személyiség

A generatív MI alkalmazása nem csak a professzionális felhasználásban jelenik meg, hiszen a felhasználók által előszeretettel használt népszerű közösségi platformokon is, mint a Tiktok, Instagram, Facebook, egyre gyakrabban találkozhatunk mesterségesen létrehozott audio- és képfelvételekkel. Az említett közösségimédia-platformok algoritmikus működésének köszönhetően a közzétett tartalmak viszonylag rövidebb időtartam alatt nagy közönséghez tudnak elérni, ami az információáramlás szempontjából hatékony, azonban az információ pontossága és a megfelelő tájékoztatás háttérbe szorulhat általa. A generált felvételek is ilyen sorsra juthatnak a kevésbé tájékozott felhasználók előtt vagy az MI használatának feltüntetése hiányában. A platformon találkozhatunk továbbá a szórakoztatás céljából is készített felvételekkel, amelyekben egyes dalokat más-más ismert ember hangján szólaltatnak meg.¹⁸⁸

Manapság népszerűvé vált, hogy a hagyományos reklámokat felváltsák ismert személyekkel való hirdetéssel, mely során a kedvelt hírességbe vetett bizalom kiterjedhet a márkába, termékbe vetett bizalom kialakulására is.¹⁸⁹ Ennek megteremtésére pedig az MI segítségével már nincs szükség valódi emberek megkeresésére, a technológia alkalmazásával már digitális személyiségek, influenszerek is generálhatóak,¹⁹⁰ minden igényhez és kereslethez megfelelően szabott tulajdonságokkal ellátva. A gép tanulómechanizmusát alkalmazva a tökéletes személyiség építhető fel egyes kereskedelmi célok elérésére, üzenetek közvetítésére, tekintettel az algoritmus saját felhasználóinak képéről történt kiépítésére.

A népszerű influenszermarketing az online térben ezáltal kihívások elé nézhet. A spanyol MI-influenszer megalkotója a kisebb márkák piacra törésével kapcsolatban a márka versenybe való könnyebb belépését említi előnyként, s a hírességekkel való együttműködéssel szembeni pozitív hatásként.¹⁹¹ Így kisebb költséggel, akár teljesen személyre szabott együttműködést biztosító „személyhez” juthat. Ebben a már említett „értékminőség” fedezhető

¹⁸⁸ <https://www.musicradar.com/how-to/ai-vocal-covers>.

¹⁸⁹ <https://aicontentfy.com/en/blog/benefits-of-influencer-marketing-for-building-trust>.

¹⁹⁰ <https://www.euronews.com/next/2024/01/20/meet-the-first-spanish-ai-model-earning-up-to-10000-per-month>.

¹⁹¹ Uo.

fel, s a gyakorlatban tapasztalható, személyiséghez rendelt érték megnyilvánulása, mely az értéként elfogadott tulajdonságokat védi.¹⁹²

7. KISKAPUK AZ ÚJ ÉLETHEZ

Egy hírességet formáló individuum a megjelenésén túl számos összetevőből áll. Ilyen az illető hangja, az azt egyedivé tevő beszédbeli sajátosságok, egy-egy ikonikus szokás vagy a stílusa. Ezek a személy személyiségi jogi védelmének küszöbén állva szintén a technológia általi megjelenítés, rögzítés tárgyai lehetnek. Mind a színész, aki megjeleníti, mind a filmen dolgozó közreműködők ennek alkotórészei lehetnek, így érdemes megvizsgálni, hogy az ilyen egyediségek átvétele milyen sikerességgel alkalmazható a digitális személyek megalkotása során.

7.1. A stílus és személyiségjegyek szerzői jogi megítélése

Tipikus eset, amikor egy festő stílusjegyeit alkalmazva alkotnak újra egy képet, művet. Ez történt abban az amerikai esetben is, mely során a híres holland festő, Rembrandt alkotásait táplálták az MI adatbázisába, s a gépi tanulás folyamán a rendszer képes volt a festő stílusát reprodukálva új műveket létrehozni.¹⁹³ Eltekintve jelen helyzetben attól, hogy a festő halálát követő szerzői jogi védelem ideje már lejárt, ennek fennállása esetén sem hivatkozható sikeresen a mű engedély nélküli felhasználása pusztán a stílusjegyek másolását illetően. Habár a stílus megkülönböztető, egyéni, eredeti jellegű lehet, mégsem alkalmas a védelem elnyerésére.¹⁹⁴ Így a színész (adott esetben közszereplő) stílusának utánzásával is alkothatóak védett művek anélkül, hogy az inspirációként szolgáló mű szerzőjének engedélyéhez lenne kötve az alkotó. Az Sztj. a szabad felhasználás körében külön felhatalmazást ad a stílusutánnat céljából való használatra,¹⁹⁵ ezzel is érzékelhető a visszaélés hiánya az eredeti mű függvényében.

A generatív MI által lehetőség adódik arra, hogy kikerülje az alkotó az ihletet adó előadó-művész megjelenítését, ezáltal a képmás jogellenes használatát, s anélkül, hogy az adott előadó-művészre emlékeztető megjelenítést alkalmazna, eredményként pedig az általa előadott kedvelt stílus közvetíthető a közönség felé. Az adatbázisként szolgáló személyek másának módosításával vagy vegyítésével, mint ahogy Simone került megalkotásra, a vágyott impresszió hozható létre a valódi személy szereplése, akár felismerhetősége nélkül.

¹⁹² Reines: i. m. (177), p. 64.

¹⁹³ https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0003.html

¹⁹⁴ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 288–289.

¹⁹⁵ Sztj. 34/A. §.

A stílus haszonszerzés céljából történő utánzása azonban versenyjogi közegben megjelenik jogsértő magatartásként¹⁹⁶ mint tisztességtelen verseny, melyet jogszabály tilt.¹⁹⁷ Ezt figyelembe véve átgondolandó az előadóművészek munkáját használni ihletnek, s jogi szempontból kedvezőbben szolgálhat új, független koncepciót, előadást alkalmazni, hiszen az inspiráció és az imitáció között vékony lehet a határvonal.

Ehhez hasonlóan a hang is önmagában csak ötletnek minősül.¹⁹⁸ A forgatókönyvben, dalszövegben megírt szövegek, hanglejtések instrukciói és az előadóművész saját alkotói megnyilvánulása hozzátett értéként szolgálhatnak, s ezek alkalmasak arra, hogy védendő művé emeljék a hang kifejeződését. A hangfelvételek magukban hordozzák mind az előadást, melyben a hang érzékelhetővé vált, mind az alkotói munkát,¹⁹⁹ mely ezt előzte meg.

Egy brazil jogeset is foglalkozik e problémakörrel, mégpedig az elhunyt dél-koreai énekes, Kim Kwang-seok karrierjét próbálták a generatív MI segítségével feltámasztani egy virtuális személyiség keletkeztetésével. A művész hangján olyan dal szólalt meg, melyet korábban nem vettek fel.²⁰⁰ Mivel az MI nem a felhasznált dalt másolja le, hanem egy új produktumot hoz létre a hang felhasználásával, mely nem áll szerzői jogi védelem alatt, nem fenyegeti az MI alkalmazóját a plágium veszélye sem. A művész családja pozitívan reagált a technológia adta lehetőségre, nem gondolva a vagyoni jogokhoz kapcsolódó előnyre, melyhez hozzá tudtak volna jutni családtagjuk még életében felvett művének engedélyezéséből származóan. Azáltal, hogy a program megragadta az énekes beszédmódját, képes volt emberi érzelmek benyomását kelteni, s ezzel személyisége virtuális környezetben élhetett tovább.

Egy sikeres digitális karakter térnyerése fedezhető fel az említett film „főszereplőjénél”, Simone-nál, aki színészi karrierjét túllépve kezdett énekesi pályába. A digitálisan megalkotott hangok sikerét az a 2023-ban történt eset is alátámasztja, melyben két híres énekes hangját generatív MI segítségével klónozták, akkora sikert aratva, hogy a zeneszámot illetően a Grammy-jelölési lehetőség is felmerült és vitát váltott ki.²⁰¹

Ismerve a személyiségi jog forgalomképességének problémakörét, az elhunyt előadóművész hangjának ellenérték nélkül történő engedélyezése a kegyeleti jog körében tett fellépésről való lemondásként értékelhető. A kegyeleti jog olyan minősítése, mint a túlélők személyiségi joga,²⁰² csak a saját vonatkozásukban való jogsértést teszi lehetővé, az elhunyt személy személyiségi jogának megsértése jogképessége megszűnése okán kizárt.²⁰³

¹⁹⁶ Daniel J. Temming: The Copyright Revision Act of 1976: Style Revived. Northern Kentucky Law Review. 1978. 5. sz.

¹⁹⁷ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról, 2. §.

¹⁹⁸ Schwertner Nikolett Beatrix: A zeneművek szerzői jogi szabályozása egy zeneszerző szemszögéből. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 3. sz., 2014. június, p. 67.

¹⁹⁹ Boytha György, Csehi Zoltán: Boytha György válogatott írásai. Gondolat, Budapest, 2015, p. 246–255.

²⁰⁰ Siqueira, de Morais, Tena: i. m. (36), p. 156.

²⁰¹ CNET: This AI Deal Will Let Actors License Digital Voice Replicas.

²⁰² Vékás, Gárdos: i. m. (48).

²⁰³ Ptk. 2:4. §.

7.2. Minták átvétele, a *sampling* módszerének alkalmazása

A zenei művek és hangfelvételek esetén felmerül a *sampling* alkalmazási lehetősége, mely fogalom „egy zenei részlet több-kevesebb módosítással egy új hangfelvételbe illesztésére”²⁰⁴ utal. Magyar értelmében tekintve a mintavétel kifejezés utalhat a módszer működésére, azonban szerzői jogi értelemben ez az ötlet megformálásához hozzájáruló alapot jelentően, ihletszintig jut el a mintavétel során az alkotó, míg a *sampling* kifejezi az ezáltal megalkotott, oltalom alatt álló művet is.

A *sampling* technikáját gépi programmal, jelen esetben az MI-vel még egyszerűbb kivitelezni, illetve a megalkotott mű egyedisége is magasabb fokon mutatkozhat meg a gépi tanuláson alapuló módosítás lehetőségével. Amennyiben az új felvételbe ültetett korábbi részlet nem lépi túl a *sampling* szabad felhasználási határait, új, szerzői jogilag védett mű jöhet létre. A generatív MI technológiája is analógia útján megfeleltethető a *sampling* mechanizmusának, tekintettel arra, hogy az MI-rendszer is egy már létező felvétel alapján új alkotást hoz létre. Továbbá a *sampling* esetében szükséges az eredeti felhasznált mű felismerhetősége,²⁰⁵ míg átdolgozás esetén az új mű elkülönül az eredetitől.²⁰⁶ Megállapítható, hogy mind a mű átdolgozása során, mind *sampling* eredményeként a mű integritása is sérülhet, mely a szerző személyhez fűződő jogainak körébe tartozik,²⁰⁷ így elengedhetetlen a két fogalom elválasztása annak érdekében, hogy az esetleges sértő felhasználások kifejezett engedély hatására vagy a hozzájárulás hiányában jöttek létre. A metódust érintően a Pelham és társai-ügyben ugyanakkor kimondta az Európai Unió Bírósága az előzetes döntéshozatali eljárásra előterjesztett kérdésekre válaszolva, hogy a hangfelvételbe foglalt átvett hangrészlettel szemben a jogosult a többszörözési jog megsértésére hivatkozva joggal fellephet jogérvényesítés céljából.²⁰⁸ E döntésben láthatjuk az adatbázisok során tárgyalt szerzői jogi akadályt, mely megköveteli a művek felhasználására vonatkozó hozzájárulást. Így a *sampling* módszere sem hivatkozható feltétel nélkül.

A filmgyártás szempontjából az előadóművész helyettesítésére, habár korlátozottabb mértékben, mintha teljesen új felvételeket hoznának létre, mégis alkalmas a *sampling* módszere is. Példaként egy szinkronszínész korábban felvett hangfelvételének megfelelő megvágása, vagy az új film olyan szövegezése, mely a korábbi felvételek szövegét használva, s azok sorrendjének módosításával hozza létre a filmben hallható párbeszédet, képes mellőzhetővé tenni egyrészt a szinkronszínészeket, másrészt az MI-t. Természetesen ez a hipotetikus példa kevésbé összetett művek létrehozása esetén alkalmazható, mivel a felvételek palettája

²⁰⁴ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 102.

²⁰⁵ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66), p. 167–168.

²⁰⁶ Gyertyánfy, Legeza: i. m. (66).

²⁰⁷ Szjt 13. §.

²⁰⁸ C-476/17.

igen korlátozott, véges számú. Mégis érdemes e lehetőséget megemlíteni az MI generatív felvételeinek előállítása során tárgyalt szerző jogi minősítés során.

7.3. Közéleti szereplők tőrési kötelezettsége

A személyek egy különleges csoportját teszik ki azok az egyének, akiket az átlagos mértéknél kisebb szintű védelem illet meg a személyiségük nyilvánosság előtti felfedése során. A közéleti szereplői minőség kifejezetten a közérdeklődés és a közéleti megnyilvánulások függvényében állapítható meg, amely jellemzők a színészek esetében is fennállnak.²⁰⁹ A közéleti szereplők nyilvános szereplése során való megjelenés rögzítése a személy hozzájárulása nélkül is szabadon megtehető, éppúgy, mint az ilyen felvétel felhasználása.²¹⁰ Ez a szabályozás merőben ellentmond a képmás és hangfelvétel készítését illető alapvető rendelkezéseknek, hiszen a Legfelsőbb Bíróság a BH1985.57.sz. határozatában kiemelte e felvételek elkészítéséhez, illetve felhasználásához való hozzájárulási követelmény különállóságát.²¹¹ Tehát nem lehet kiterjesztően értelmezni az elkészítésre adott engedélyt a felhasználásra vonatkoztatva. A kiterjesztett tőrési kötelezettség azonban mennyiben válhat a generatív MI által létrehozott felvételek táptalajává?

Természetesen a Ptk. nem hagyja teljesen korlátozásmentesen a közéleti szereplők helyzetét sem, hiszen mindezt a szükségesség és arányosság mértékének bevezetésével teszi, a közügyek keretein belül.²¹² Ezáltal a nyilvános szereplés és a magánéleti vonzatú megjelenés elválasztandó. A visszaélősszerű felhasználások egyértelmű jogsértést eredményeznek,²¹³ így ennek fényében vizsgálendő a használat tartalma.

Takó Sándor a Legfelsőbb Bíróság BH 2006.282.sz. eseti döntésére hivatkozva vezeti le a közéleti szereplők képmásának szabad felhasználási körén kívül eső, közéleti megnyilvánulástól független esetek megítélését.²¹⁴ E határozat kiemeli, hogy az engedély követelménye fennáll azokban az esetekben, amikor a felhasználás magánélettel kapcsolatos, illetve a közéleti tevékenység körébe nem sorolható.²¹⁵

Következésképpen a közéleti szereplők képmásának felhasználása a szórakoztatás, s nem mellesleg a vagyoni haszonszerzés céljából készült filmek esetén visszaélősszerű magatartásként értelmezhető, amennyiben az nem a véleménynyilvánítás szabad gyakorlása körében

²⁰⁹ Koltay András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban: <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/7725323>.

²¹⁰ Ptk. 2:48. §.

²¹¹ BH1985. 57

²¹² Ptk. 2:44. §.

²¹³ Molnár Hella: A közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme. In: Görög, Menyhárd, Koltay: i. m. (120), p. 22–23.

²¹⁴ Takó Sándor: Az emberi képmás filmalkotási és filmterjesztési célú felhasználásának személyiségi jogi vonatkozásai. In: Görög, Menyhárd, Koltay: i. m. (120), p. 322.

²¹⁵ Gyarmati Emese: A képmáshoz való jog polgári- és médiajogi vonatkozásai. Acta Iuvenum Caroliensia, 8. évf. 2016, p. 68.

történik. A személy képmásának, illetve hangjának felhasználása az emberi méltóság sérelme nélkül történhet csak,²¹⁶ ami egy mesterségesen létrehozott digitális leképezés esetén vitatható. Az elhunyt közéleti szereplők generatív MI által megjelenített személyisége ezáltal igen nagy mértékben függ a használat céljától. Ilyen, személyhez fűződő kegyeleti jog esetén azonban kétségesse válhat, hogy a kegyeleti jog jogosultjának emléke milyen mértékben sérülhet, s a közéleti személy tűrési kötelessége mennyire terjed ki a kegyeleti jog jogosultjára.

Tattay Levente kiemelte a Zámbó Jimmyt érintő BH2005/ 119.sz. határozat esetében, hogy egy előadóművész tekintetében kiemelten jelentős, hogy a halála után negatív kép ne alakuljon ki róla.²¹⁷ Ebben az ügyben is látható, hogy az emberi méltóság megsértése okán megvalósult a jogsértés a közéleti szereplő ilyen minősége ellenére is, s az előadóművészt halála után megörökítő újságíró az ábrázolás jellege miatt jogellenes magatartást követett el.²¹⁸ Az a nézet, mely szerint a kegyeleti jogban él tovább az elhunyt személyiségi joga,²¹⁹ a közéleti szereplőnél elveszíti a tűrési kötelességet magába foglaló korlátozottabb személyiségi védelmet, s az univerzális, mindenkit egyenlően jogosító kegyeleti jogot biztosítja.

7.4. A *fair use* lehetősége

A szerzői jogi alkotások tekintetében mind az amerikai jog, mind az uniós szabályozás meghatározza a *fair use*, vagyis a szabad felhasználás esetköreit. Ezáltal az alkotás felhasználóját nem kötelezik a mű felhasználását szabályozó szigorú rendelkezések, mint a díjfizetés vagy az engedély megszerzésének kötelezettsége.²²⁰

Az amerikai szabályozás négy lépcsőjét ismeri a szabad felhasználás esetkörének megállapításához, melyek a használat célhoz és jelleghez kötöttsége, a szerzői jog természete, a felhasznált mű mennyisége és lényegessége a mű egészéhez viszonyítva, illetve a felhasználás hatása az eredeti mű potenciális piacára vagy értékére.²²¹ Az célhoz és jelleghez kötöttség kikötésének kielégítése a nonprofit oktatási célzat és a kereskedelmi célzat elkülönítésében rejlik,²²² mely a filmgyártás esetében elsődlegesen az utóbbi körébe esik. Amennyiben az előbbi szándék áll a film létrehozása mögött, megvizsgálandó a második kikötés is, mely a kreatív munka ösztönzését fejezi ki, azaz az eredeti mű elhelyezkedését egy olyan skálán, melynek egyik végpontja a tényszerű, a másik pedig a kreatív.²²³ Habár az eredeti filmek kreatív jellege a generatív MI alkalmazása esetében kevésbé lényeges, mivel a történet helyett a karakterekre fókuszál, a karakter megformázása, megjelenítésének módja válhat

²¹⁶ Ptk. 2:44. §.

²¹⁷ Tattay: i. m. (144), p. 375.

²¹⁸ Uo.

²¹⁹ Uo., p. 281.

²²⁰ Szjt. 33. § (1).

²²¹ U.S. Congress. (1958) United States Code: Copyright Office, 17 U.S.C. , 107. § (1)–(4).

²²² Uo. 107. § (1).

²²³ <https://www.copyright.gov/fair-use/index.html>.

döntő motívummá. A harmadik feltétel esetén a bírói gyakorlat jelenti a megállapíthatóság alapját.²²⁴ A végső feltétel pedig az eredeti műre gyakorolt hatást vizsgálja, s annak az új mű létrehozását követő értékét.²²⁵ Olyan film esetén, melynek a generatív MI segítségével gyártják le következő részeit, az új részek az eredeti filmnek nagyobb népszerűséget is szerezhetnek, újabb nézettségi hullám alakulhat ki e korábbi filmet érintően.

Ehhez képest a hazai szabályozás vizsgálatához az Szjt.-t alapul véve a 33. § (2) bekezdésének rendelkezése szolgál a taxatív elemeken túl iránymutatásként. E rendelkezés szerint „a felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.”²²⁶ Következésképpen ezek MI általi felhasználása akadályba ütközhet a tisztesség követelményének teljesítése esetén az előadóművész hozzájárulása hiányában. Közszerplők esetén azonban a kiterjesztett tűrési kötelezettség okán érdemes a Ptk. szabályozásait is bevonni a vizsgálat körébe, hiszen a 2:48 § (2) bekezdése mellőzni engedi a hozzájárulás követelményét, s a tűrési kötelezettség a tisztesség követelményét is eltérő mércéhez szabhatja. Így olyan szerzői alkotás, mely közéleti szereplőt jelenít meg, a megfelelő rögzítés és felhasználás követelményének kielégítése esetén, s a szabad felhasználás keretein belül maradva, a generatív MI jogszerű felhasználásának tárgyává válhat. Stump Krisztina a tanulmányában azt a következtetést vonja le a közéleti szereplőket illetően, hogy az ilyen személyekről készült felvételek felhasználási céljuktól függetlenül korlátlanul felhasználhatóak, s e személyek hozzájárulása sem szükséges hozzá.²²⁷ Ez azonban a digitális formába öntött személyiség korlátlan felhasználásához vezethetne a színészi munka piaci értékének veszélyeztetésével s a szellemi alkotótevékenység ösztönzésének megtagadásával, mely ösztönzés azonban az Szjt. preambulumban alapvető célkitűzéseként szerepel,²²⁸ így a törvény rendelkezései sem értelmezhetőek ezzel ellentétesen.

A közéleti szereplők korlátozott személyiségvédelme okán e személyek továbbá az utánzás- vagy paródiacélú felhasználást is kötelesek tűrni,²²⁹ mely a róluk készült felvételekhez kapcsolódik. Ezáltal a személyiségi jogok körébe tartozó képmás és hangfelvétel védelme nem áll a közéleti szereplőkről készülő generatív MI alkalmazásának útjába, pusztán az elhunyt közéleti szereplőkhöz kapcsolódó kegyeleti jog, illetve az „indokolatlanul bántó, sértő vagy lealacsonyító” kifejezésmód²³⁰ szabhat határt.

²²⁴ Uo.

²²⁵ Uo.

²²⁶ Szjt. 33. § (2).

²²⁷ Stump: i. m. (147), p. 553.

²²⁸ Szjt. Preambulum.

²²⁹ Görög, Menyhárd, Koltay: i. m. (120), p. 19.

²³⁰ BH2000. 293.

7.5. Küzdelem vagy zöld út?

A jogalkotó számára a legfontosabb eldöntendő kérdés, hogy az elhunyt színészek digitális helyettesítése s személyiségük feltámasztása támogatandó cél, vagy inkább ennek visszaszorítása a követendő út.

A kis hableány a szárazföldi életért cserébe hangját a tengeri boszorkánynak adja, s hang nélkül marad. A való életben ezzel szemben a személy hangjának kizárólagos felhasználási engedély általi átengedése tulajdonképpen hang nélkül hagyná tulajdonosát? A Siri hang alapjaként szolgáló Susan Bennett esetében is felfedezhető volt a visszaélés mozzanata, ám a megfelelő díjazás mellett is kétséges a jövőben történő felhasználás etikussága. Elhunyt színészek esetén pedig főként érzékeny ennek a megközelítése, tekintettel a személyiségi jogok és a kegyeleti jog viszonyára, s a díjazásra való jogosultság kérdésére.

A közös jogkezelők elvét alkalmazva a színészek jogainak kezelésére az amerikai gyakorlat mintáját érdemes megvizsgálni. A SAG-AFTRA amerikai szakszervezet több, mint 160 000 előadóművészt, köztük színészeket, szinkronszínészeket s kaszkadőröket képvisel.²³¹ A szervezet legutóbb az énekesről, Taylor Swiftől készült deepfake felvételek kapcsán nyilatkozott ügyfelei védelméről, sürgetve a jogalkotót a generatív MI általi alkotások elleni küzdelem lezárása érdekében.²³² A szervezet, megelőzve a jogalkotást, előreutató lépést tett, merőben megváltoztatva a digitális szinkronszínészek sorsát, s aláírt egy egyezményt, mely a szinkronszínészek hangjának digitális másolatait érintő, az MI általi módosítást eredményező klónozást engedélyezi.²³³ Ezáltal a klónozott hangokért a szinkronszínészek díjazásra jogosultak, s szabályozott keretek közt történhet a felhasználás, melyet a szakszervezet és a technológiát alkalmazó stúdió közötti megállapodás biztosít. Ugyanakkor a tanulóadatként való felhasználást jelen egyezmény sem rendeli hatálya alá, ami az egyezmény kidolgozottsága ellen szól.

Ezzel szemben az EJI az előadóművészek által kifejtett teljesítmény engedélyezési jogkörét gyakorolja az előadóművész megbízása alapján, továbbá a díjigény érvényesítése is az EJI hatáskörébe tartozik.²³⁴ Előbbi jogkör azonban pusztán a mű „változatlan és csonkítatlan továbbközvetítésére”²³⁵ terjed ki, így az előadóművészek kimondott személyiségi jogainak védelme helyett a szellemi alkotások védelmére hivatott az egyesület. Tehát a magyar előadóművészi jogvédő szervezet szintjén olyan védelmi struktúra még nem ismert a gyakorlatban, mint az amerikai esetben a kétoldalú megegyezés biztosította keretek közé szorított felhasználás.

²³¹ <https://www.sagaftra.org/about>.

²³² <https://www.sagaftra.org/sag-aftra-statement-taylor-swift-and-george-carlin-digital-fakes>.

²³³ CNET: *This AI Deal Will Let Actors License Digital Voice Replicas*.

²³⁴ https://www.eji.hu/cikk/eladmvszi_jogvd_iroda_alapszablya.

²³⁵ L.: https://www.eji.hu/cikk/eji_nyilvantartasba_vetele_nkom_kozlemeny.

8. KONKLÚZIÓ

Bepillantást nyerve az amerikai szabályozásba, elgondolkodtató, hogy azokban az amerikai államokban, melyekben a *right of publicity* joga elismert, a jogutódok vajon jogszerű engedélyezési jogkörben eljárva tilthatnák vagy szorgalmazhatnák-e a művész személyiségjegyeinek továbbélését. Mind a személyiség forgalomképtelensége mellett, mind a szellemi alkotások jogának aktuális álláspontja mellett, a hazai jogszabályok értelmében a technológia adta gyakorlati kihívások megoldása kiforrott szabályozás által még várat magára. Az esetek nemzetközi jellege kiemelt befolyást gyakorolhat viszont a szabályozás kialakítására. Akár a szerződésekbe foglalt hozzájáruló vagy tiltó rendelkezések kifejezett jogszabályi lefektetésével, akár az elhunytak hagyatékát gondo­zó személyek jogosultsági körének részletes körülhatárolásával, akár a *right of publicity* implementálásával, az amerikai mintát látva az egyre növekvő számú felhasználási szükség­helyzet megkívánja a kimondott jogszabályi kereteket. Összességében megállapítható, hogy az előadóművészi teljesítmény mindenképpen ösztönzést s kiemelt védelmet kíván meg a generatív MI modern alkotásaival szemben. A megfelelő egyensúly megteremtése a technológia adta lehetőségek kihasználása és az emberi értékek becsben tartása között paradigmaváltás következményét vonhatja maga után.

Dr. Tószegi Zsuzsanna

JELEK, PECSÉTEK, VÉDJEGYEK, BRANDEK 1. A JELEK: UJJLENYOMATOK AZ IDŐ SZÖVETÉN

Kissé rendhagyó védjegy-történeti cikksorozatunk első részében a következő kérdésekre keressük a választ: vajon mikor és milyen okokból alakultak ki a különböző jelek, jelölések? Hogyan változtak az idők során a tulajdon-, majd az eredet- és termékjelölők? Milyen szükségletek révén vált a védjegy jogilag védetté? Milyen társadalmi folyamatok és gazdasági érdekek hatására alakult ki a mai védjegy-dömping? Milyen kapcsolat van a védjegy és a brand között?

Jelen írás célja: rávilágítani a mai modern védjegyek archaikus gyökereire. A későbbiek során a gazdasági és jogi szempontokat helyezzük a középpontba, és indokolt esetben számításba vesszük az emberi motivációkat, valamint a személyes identitás kialakítására való törekvést.

Az örök emberi vágy: legyenek hátrahagyott nyomaink

Az emberi identitás és önazonosság egyik megnyilvánulása az a törekvés, hogy *hagyjunk magunk után* valamilyen jelet, és – amint azt egyre több kutatás támasztja alá – ez a szándék már az ősembert is motiválta. A megjelölés iránti motivációra akár a védjegyzalkotás lelki gyökereként is tekinthetünk, habár ez a megközelítés meglehetősen ritkán fogalmazódik meg a védjegy-kutatásban.

A védjegyek történeti gyökereit az emberi individuum és önazonosság kialakulásának idején kell keresnünk. Az embereket nem csupán hétköznapi indíttatású, praktikus szükséglet vezérelte arra, hogy *nyoma maradjon az életüknek*. Az őskor óta erősen motivál bennünket ez a mélyen gyökerező késztetés, amelynek beszédes példái Wadi Rum és a mongol Góbi ókori sivataglakóinak petroglifái.

A Lascaux-i és az altamirai barlang falán lévő őskori barlangrajzokon nemcsak állatok, de kézlenyomatok is láthatók, mely utóbbiakról a szakértők úgy vélik, az állatábrázolásoktól eltérően nem rituális vagy oktató jellegűek voltak. A kézlenyomatok a „jelenlét igazolásai”, az önkifejezés és a csoportba tartozás kifejeződése is lehettek. Az emberek mintegy 15 000 évvel ezelőtt már személyes jeleket használtak az állatállomány tulajdonjogának igazolására.¹

¹ Olivier Pierre: A History of Trademarks: From the Ancient World to the 19th Century: https://www.wipo.int/en/web/podcasts/madrid/transcripts/international_trademark_system_talk_01.

1. ábra: Barlangrajz, Lascaux²

Az őskori kerámiákra véssett jelek (például vonalak, pontok) már egyértelműen a készítő-re utaltak, a cserekereskedelmi termékeken egyfajta *mesterjegyként* funkcionáltak.

Kirci úgy véli, az őskori jelek feltehetően a tulajdonjog azonosítására, nem pedig valamilyen üzleti funkció betöltésére szolgáltak. Az ókorban azonban már használták a modern védjegyek őseit – attól kezdve, hogy egynél több személy kereskedett ugyanolyan típusú termékkel ugyanazon a piacon és/vagy ugyanabban a városban.

Az őskorban kialakult jelrendszerek, a kerámiákon, a téglákon, a szobrokon és más tárgyakon látható jelölések az identitást, a csoporthoz tartozást és egyben a minőség garanciáját fejezték ki. A mezőgazdaság megjelenésével és a letelepedett életmóddal a társadalmi struktúrák is bonyolultabbá váltak. Megjelentek a specializálódott mesteremberek, a fazekasok, szövők, kőfaragók és mások. Az akkori mesterek már nem csupán a közösség fennmaradásáért dolgoztak; egyéni képességeik és mesterségbeli tudásuk révén elismerésre is szert tettek. A termékekre kerülő egyedi jelek a termék származását, a mester ismertségét, személyes presztízsét is jelezték.³

Az ősi civilizációk jeleit, a tulajdonvédjegyeket a modern védjegyek őseinek tekinthetjük. Hosszú történetéhez képest viszonylag új keletű fejlemény, hogy a védjegy a tulajdonjogba való beépülés révén jogi védelemre érdemessé vált.⁴

² Forrás: Lascaux painting: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lascaux_painting.jpg (public domain).

³ Benjamin G. Paster: Trademarks – Their Early History. The Trademark Reporter, 59. évf. 8. sz., 1969, p. 551–572.

⁴ N. Berkay Kirci: The History of Trademarks: <https://kirci.av.tr/blog/the-history-of-trademarks>.

Bibliai jelek

Néhány védjegy történeti munka szerzője bibliai példákra hivatkozik – kihangsúlyozva, hogy ezek a példák klasszikus értelemben ugyan nem tekinthetők „védjegyősöknek”, a Biblia azonban számos kultúraformáló üzenetet közvetít a jel identitásképző, társadalmi jelenséggel felruházott tulajdonságáról.

Greenberg bibliai példákkal támasztja alá a védjegy általános jellemzőit. Szerinte a védjegy olyan pecsét, jel vagy márka, amely bizonyos tényeket mindenki által látható módon közöl. Ennek alátámasztására kiváló példának tartja a testvérgyilkos Káin történetét, aki – meghallván az Úr ítéletét a testvére, Ábel meggyilkolása miatti száműzetéséről – így kiáltott fel: minden ember kezet fog emelni rám! Erre az Úr jelet tett Káinra, hogy mindenki felismerje őt, de senki meg ne ölje.⁵

*Ímé elűzöl engem ma e földnek színeről, és a te színed elől el kell rejtőznöm;
bujdosó és vándorló leszek a földön, és akkor akárki talál reám, megöl engemet.
És monda néki az Úr: Sőt inkább, aki megölelné Kaint, hétszerte megbüntette-
tik. És megbélyegzé az Úr Kaint, hogy senki meg ne ölje, a ki rátalál.⁶*

Káin esetében a jel funkciója nem a tulajdonmegjelölés. Ez a bibliai példa a hitelesség régi hagyományát igazolja. Itt egy stigmatikus jerről van szó, amely megvédi ugyan a testvérgyilkos életét, ezáltal azonban feloldhatatlan bűnnel terhelt sorsának megélésére kárhoztatja őt.

2. ábra: Káin-bélyeg⁷

Egészen más kontextusban fordul elő a *pecsét* mint szimbólum a Salamon királynak tulajdonított Énekek énekében: „Tégy engem mintegy pecsétet a te szívedre, mintegy pecsétet a te karodra.”⁸ A metaforikus pecsét itt nem tulajdont, nem anyagi javakat jelöl, hanem a

⁵ Abraham S. Greenberg: The Ancient Lineage of Trade-Marks. Journal of the Patent Office Society, 33. évf. 12. sz., 1951, p. 876–887.

⁶ 1Móz 4:14,15 – Károli Gáspár fordítása. Bible Gateway: <https://www.biblegateway.com/>.

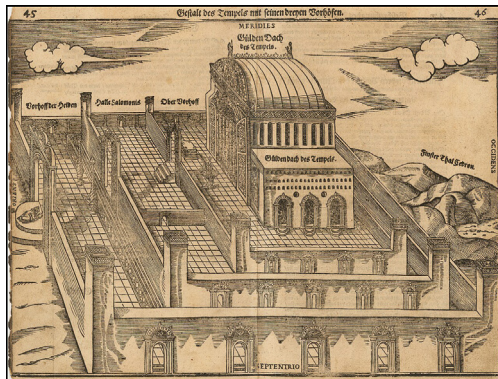
⁷ Nincs bizonyíték arra, hogy az Úr látható jelet tett volna Káinra. L. Cziegler István: Kain jele. Múlt és Jövő, 2020, 4. sz., p. 92–99: <https://multesjovo.hu/wp-content/uploads/2021/02/92-99-Cziegler.-8.pdf>. Káin héber nevének kezdőbetűje az utóbbi időben vált népszerű tetoválási motívummá. Forrás: What is the appearance of the Mark of Cain based on? <https://tinyurl.hu/wa7Y>.

⁸ Énekek éneke 8:69 – Károli Gáspár fordítása. Bible Gateway: <https://www.biblegateway.com/>.

hűséget, a szerelmet, a kötődést szimbolizálja. Salamon pecsétje az együvé tartozásról szól, mint ahogy egymáshoz rendelődik a védjeggyel ellátott termék és a védjegytulajdonos.

Greenberg másik példája Salamon jeruzsálemi templomának építését idézi fel:

„Mikor pedig a ház építették, a kőbányának egészen kifaragott köveiből építették, úgyhogy sem kalapácsnak, sem fejszének, sem valami egyéb vasszerszámnak pengése nem hallattatott a háznak felépítésénél.”⁹

3. ábra: Heinrich Bünting: Salamon király temploma¹⁰

A Szentírás itt arra utal, hogy az építőköveket már a bányában olyan pontosan tervezték és munkálták meg, hogy a templomépítés helyszínén nem hallatszott semmilyen fémes zaj. A hajszálpontos munka a szent tér tiszteletét szolgálta: az építkezés csendje a templom szakralitásához volt méltó. A templomépítés történetét Greenberg értékes adalékokkal egészíti ki: a kőfejtőben magasan képzett föníciai mérnökök készítették elő az építkezéshez a köveket, amelyekre egyedi eredetjeleket véstek, illetve festettek. Hasonló jelölést alkalmaztak a Salamon lovait és szekereit őrző Megiddó építőkövein is.¹¹

Bár a mai védjegy jog értelmében a Biblia nem ismer árukra vagy mesterségekre vonatkozó azonosító jelzéseket, mégis megjelenik benne a jel – mint az identitás, a hovatartozás és az autoritás kifejezője. Káin megjelölése vagy az Énekek éneke pecsétmotívuma jól mutatja: az emberi közösségek mindig keresték a módját, hogy valamit vagy valakit látható jellel különböztessenek meg.

⁹ 1Királyok 6:7 – Károli Gáspár fordítása. I. m. (8).

¹⁰ Heinrich Bünting (1545–1606): Gestalt des Tempels mit Seinen Dreyen Vorhofen. A jeruzsálemi templomról a bibliai adatok alapján készült rajz 1582-ben jelent meg Bünting Itinerarum Sacrae Scripturae című könyvében, amely 1581 és 1757 között több mint 60 kiadást ért meg. A kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Heinrich_B%C3%BCnting%27s_view_of_the_Temple_of_Solomon.jpg (public domain). Az adatok forrása: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/55279/gestalt-des-tempels-mit-seinen-dreyen-vorhofen-bunting>.

¹¹ Greenberg: i. m. (5).

Védjegyek és identitás

Az egyéni, illetve kollektív (családi, törzsi, majd jóval később a nemzeti) öntudat kialakulása az emberi fejlődés egyik legkorábbi mérföldköve. Amikor az ember elkezdett tartósan birtokolni eszközöket, termékeket, arra is igényt formált, hogy azokat másokétól meg lehessen különböztetni. A személyes tulajdon jelzése kezdetben egyszerű módon, például egyedi mintákkal, színekkel történhetett.

A mezőgazdaság megjelenésével és a letelepedett életmóddal a társadalmi struktúrák is bonyolultabbá váltak, kialakult az árutermelés és a kereskedelem, és ezzel együtt megjelentek a termékjelölők. A specializálódott mesteremberek: a fazekasok, szövők, kőfaragók már nem csupán a közösség fennmaradásáért dolgoztak; képességeik és mesterségbeli tudásuk révén elismerésre tettek szert, amely nagyban növelte egyéni reputációjukat.¹²

Az egyén énképe a saját tulajdonságairól gondolt meggyőződése, illetve a saját személyét illető meggyőződésének értékelése alapján alakul ki. *Elliot és Wattanasuwan* idézi *Markus és Nurius* gondolatát: „Az egyén szabadon teremthet bármilyen lehetséges énképet. Az énképek köre az egyén sajátos társadalmi-kulturális és történelmi kontextusában kiemelt kategóriákból, valamint a média által közvetített, illetve az egyén közvetlen társadalmi tapasztalatai során érzékelt modellekből, képekből, szimbólumokból jön létre.” A számtalan hatás révén az énkép természete összetetté válik; az egyén – mint a fogyasztói társadalom tagja – számos tényleges, lehetséges vagy ideális énnel (szereppel) rendelkezhet. Ha elfogadjuk, hogy a fogyasztó több szerepidentitással rendelkezhet, felmerül a kérdés: hogyan tud a többszörös én harmonikusan együtt létezni?¹³

A védjegyek nem csupán „megkülönböztető jelzések”, hanem egyben identitás- és jelentéshordozó szimbólumok. Igen sok embernél, különösen a fiataloknál a védjegy emocionális szinten épül be az önképbe.

A védjegy mint szimbólum

Mintegy másfél évszázada a védjegy fogalma a (többnyire) jogi ortalom alatt álló árujelzőt jelenti, amely szervesen kapcsolódik a marketing egyik kulcsfogalmához, a márkához (brandhez). A védjegy azonban nemcsak egy jogi kategória, hanem a társadalmi térbe vetített szimbólum, amelynek jelentése, hatása, sőt érzelmi mozgósító ereje is van.

A szimbolikus jelentésrétegek feltérképezése segít megérteni, a védjegy miért nem csupán egy *jel*, hanem egyúttal egy identitásformáló erőt is magában foglaló *üzenet*. A társadalmi erők kölcsönhatásának eredményei, a kulturális szimbólumok önmagukban nem lé-

¹² *Paster*: i. m. (3).

¹³ *Richard Elliott, Kritsadarat Wattanasuwan*: Brands as symbolic resources for the construction of identity. *International Journal of Advertising*, 17. évf. 2. sz., 1998, p. 131–144. DOI: 10.1080/02650487.1998.11104712.

teznek; a védjegyekben rejlő, jelentések sokaságát felidéző kulturális szimbólumok üzenete a befogadás során nyer értelmet. A létrehozók és a befogadók között állandó, folyamatos kapcsolat van. A kulturális szimbólumok jelentéséhez hasonlóan a védjegyeké is folyamatosan változik.¹⁴

A szimbólumokról

A Leslie A. White-hoz kötődő, szállóigévé vált mondatot, „[a]z ember szimbólumalkotó állat”,¹⁵ Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor idézi a szimbolizációról írt könyvében, amely komoly elméleti háttérrel nyújt a védjegyek mélyreható vizsgálatához. A szerzőpáros a szimbólum alapvető jellemzőit az alábbi négy pontban foglalja össze.

1. *Helyettesítő, összekapcsoló*: A szimbólumot ahelyett a fogalom helyett használjuk, aminek a „szimbóluma”. Többször az absztraktot a konkrét, az általánost a partikuláris helyettesíti. Mint írják: „A jelen nem lévőre való utalás képessége ... az egész emberi fejlődés meghatározó sajátossága.”
2. *Szubjektív és objektív*: Miután a *hic et nunc* (itt és most) tapasztalatok mindig egy szubjektum tapasztalatai, az összekapcsolás, helyettesítés minden esetben szubjektív gesztus, a szimbólum által felidézett entitás viszont az egyénektől függetlenül, objektíve is létezik.
3. *Poliszémikus (többjelentésű)*: Mivel a jelen lévő, illetve a jelen nem lévő összekapcsolása kétértelmű, a szimbólum – a kódoló és a dekódoló oldalán egyaránt – mindig poliszémikus. A *hic et nunc* tapasztalatok révén megjelenik az egymástól eltérő olvasatok lehetősége is.
4. *Sűrítő, tömörítő*: A különböző dolgok többes jelentése, plurivokalitása (többszólamúsága), összekapcsolása, szubjektivitása és objektivitása egyszerre lehet jelen, ezért a szimbólum sűrítő, tömörítő természetű. „A szimbólumba ... az eredeti, az állatvilágból magunkkal hozott holisztikus érzékelésünk 'világszerűsége' sűrűsödik bele.”¹⁶

A védjegyek, márkák szociokulturális kódoltsága

Szimbólumokban gazdag környezetben élünk. A tárgyakhoz, illetve a különböző helyzetekhez kapcsolódó jelentést a szimbólumok értelmezése határozza meg. A szocializációs folyamat során az egyének egyrészt megtanulják elfogadni az egyes szimbólumok közös jelentését, másrészt viszont kialakítják saját szimbolikus értelmezéseiket. A fogyasztói társadalomban az egyének – miközben igyekeznek megkonstruálni és fenntartani személyes

¹⁴ David A. Simon: Register Trademarks and Keep the Faith – Trademarks, Religion and Identity. IDEA: The Intellectual Property Law Review, 49. évf. 2. sz., 2009, p. 233–312.

¹⁵ Idézi: Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor: A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában. MAKAT – Antroport, Budapest, 2017, p. 3.

¹⁶ Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor: A szimbolizáció. Ventus Commerce, Budapest, 2021, p. 27–33.

identitásukat – a megélt és a közvetített tapasztalatokat folyamatosan értelmezik, ennek során pedig felhasználják a fogyasztási cikkek szimbolikus jelentését is.

A szimbólumhoz hasonlóan a védjegy értelmezése szintén kultúrafüggő. A kulturálisan kódolt védjegyek, márkák egyrészt társadalmi konszenzust feltételeznek, másrészt érzelemhordozók – ezért csak akkor „élnek”, ha beágyazódnak a kulturális és piaci környezetbe. Ahogy a brandnek, úgy a védjegynek is van/lehet érzelmi dimenziója – ez esetben a vásárlóközönség „rávetít”, „belehelyez” valamit. Igen sok embernél, különösen a fiataloknál a védjegy emocionális szinten épül be az önképbe, és így szolgálja identitásuk kifejeződését. Az emberek egyszerre vágnak az egyediség kialakítására és a csoporthoz tartozásra.

A fogyasztók többsége bizalmat szavaz kedvenc márkájának, amelyhez jó ideig hűséges lesz. Az általuk preferált védjegy, márka révén egyszerre érvényesülhetnek a társadalmi identitás és az egyéni megkülönböztethetőség motivációi. Sok fogyasztó érzelmileg annyira kötődik az általa nagyra becsült márkához, hogy az az életvitelét, viselkedését, külső megjelenését is befolyásolja. A „spirituális márka” tipikus példája a kultikus Harley-Davidson, amelyhez sajátos identitás, speciális életforma (és tegyük hozzá: magas jövedelmi szint) képzete társul.¹⁷

Mi az a „kontextus”, amelyben a jelek léteznek? – kérdezi *Drescher*. Az első körbe a tárgyak által létrehozott kulturális kontextus tartozik. A második kört úgy fogalmazhatnánk meg, hogy minden tárgy magában hordozza és tükrözi az értelmezését szolgáló kulturális kapcsolatokat. A harmadik kör túlmutat a tényleges anyagi világon: a kulturális kapcsolatok integrált komplexuma akár mítoszt is alkothat. *Drescher* a teniszt hozza fel példának a márka mítosszá válására. A tenisz mindenki számára az élsportot, a fittséget, a jólétet jelenti; a „teniszmítoszból” pedig a hozzá kötődő valamennyi márka profitál.¹⁸

Motivációk: a minőség garanciája és/vagy az anyagi haszon?

A védjegyek, vagyis az árujelzők alkalmazásának motivációja az idők során változott, de soha nem volt egydimenziós. A minőség elismertetése és az anyagi haszon kéz a kézben járt, a hangsúly azonban a korok és a társadalmi-gazdasági rendszerek függvényében módosult.

Az ókori mesterek és a középkori céhek esetében a fő motiváció a szakmai becsület és a termékminőség biztosítása révén a jó hírnév fenntartása volt. A mesterjegyek, illetve a céhjelzések garantálták a termék kifogástalan minőségét, miáltal a megjelölt termék magasabb áron is eladható volt. Ha egy mester rossz minőségű terméket állított elő, a jelzést visszavonták tőle, ezzel elvesztette a megélhetését és a közösség elismerését.

¹⁷ *Sladana Starčević*: The Origin and Historical Development of Branding and Advertising in the Old Civilizations of Africa, Asia and Europe. *Marketing*, 46. évf. 3. sz., 2015, p. 179–196. DOI: 10.5937/MARKT1503179S.

¹⁸ *Thomas D. Drescher*: The Transformation and Evolution of Trademarks – From Signals to Symbols to Myth. *The Trademark Reporter*, 82. évf. 3. sz., 1992, p. 301–340.

A római korban már egyre inkább megjelent a gazdasági érdek, az anyagi haszon és piacvédelem. A római boros amforákra vagy a téglákra kerülő jelölések a gyártó azonosításán túl a piaci részesedés védelmét is szolgálták. Egy bevezetett, elismert jelzés alatt futó termék iránti kereslet nagyobb volt, mint a jelöletlen termékeké, tehát az árjelzők közvetlenül befolyásolták az eladások volumenét és a profitot.¹⁹

A brand 4000 éves története

Moore és Reid úgy véli, a nyelvet két dologról, a vallásról és az üzleti tranzakciókról való beszélgetés szükségessége hozta létre, majd ugyanezen okokból alakult ki az írás. A kereskedelmi ügyletek lebonyolítása érdekében eleinte szimbólumokat használtak, majd kialakult az írásbeli forma a tranzakcióban résztvevők és a lebonyolított ügyletek paramétereinek rögzítésére.

A márkák/brandek a huszadik század előtt is léteztek, de azokat Moore és Reid szerint pontosabb lenne „protomárkáknak” nevezni. Az írás előtti korban, a korai protomárkák idején a „ki” és „mit” elemek azonosítására képi szimbólumokat használtak, az üzleti ügyek részleteit numerikus szimbólumrendszerrel regisztrálták.

Az árjelzők és a márkák a történelem valamennyi korszakában ugyanazt a két megváltoztathatatlan jellemzőt: a termék eredetére, illetve a minőségére vonatkozó információkat hozzák az érdekelt felek tudomására. A márkák fejlődése a karakterek összetettségének növekedését mutatja, beleértve az imázs hozzáadását a legfontosabb információelemekhez.²⁰

Amint látjuk, a védjegyek története elválaszthatatlanul összefonódik az emberiség fejlődésével. A régmúltban a kézművesek egyedi jelölésekkel akarták elnyerni a fogyasztók bizalmát, és ugyanezt a célt szolgálják a mai védjegyek. Az ókortól napjainkig a márkák fontos információkat közvetítenek egyfelől a végfelhasználók, másfelől az értékesítési csatorna összes érintettje számára. Az ősi márkaelemek és a mai logók, márkajelzések, ikonok tovább élnek; a minőség és megbízhatóság garanciáit jelentő újkori védjegyek a régi hagyományt életetik tovább.

¹⁹ Greenberg: i. m. (5).

²⁰ Karl Moore, Susan Reid: The birth of brand: 4000 years of branding. Business History, 50. évf. 4. sz., 2008, p. 419–432. DOI: 10.1080/00076790802106299.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Takács Nóra Emese

A SZERZŐI MŰ ÉS JOGI VÉDELME NEK FELTÉTELEI*

1. A szerzői mű fogalma

1.1. A szerzői mű Szjt. szerinti fogalma

A szerzői jogi védelem az irodalom, a tudomány és a művészet területéről származó egyéni, eredeti jellegű alkotásokra terjed ki. A védelem tárgyát elsődlegesen az Szjt. 1. §-a definiálja.

Az Szjt. 1. §-ának (1) bekezdése szerint a törvény az irodalmi, a tudományos és a művészeti alkotásokat védi. A szellemi teljesítmények e három területe azonban az alkotások meglehetősen tág körét foglalja magában, emellett még átfedőek is. Erre utal az Szjt. példálózó felsorolása is a műtípusokat illetően. E jogtechnikai megoldás egyértelművé teszi azt, hogy nemcsak a felsorolásban szereplő műtípusok állhatnak védelem alatt, hanem minden olyan egyéb alkotás, amely az egyéni, eredeti jelleg követelményét teljesíti. A szerzői jog által műként védett alkotások köre tehát nem zárt, erre utal az Szjt. megfogalmazása is, a műtípusok példálózó felsorolását az „így különösen” fordulattal vezeti fel a törvény.¹

Az alkotásoknak nem kell magas szintű követelményeknek megfelelniük annak érdekében, hogy a szerzői jogi védelem kiterjedjen rájuk, azaz a védelem alá eső művek körébe tartozhassanak. Erre utal az Szjt. 1. §-ának (3) bekezdése is, amely szerint

„a védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől”.

Ugyanúgy szerzői jogi védelem alatt állhat egy több száz oldalas regény, mint egy négysoros vers, amennyiben az egyéb követelményeknek, így különösen az egyéni, eredeti jelleg követelményének megfelel.

Az irodalom, a tudomány és a művészet területén létrehozott alkotások elé további követelményeket állít a szerzői jogi szabályozás. Annak érdekében, hogy egy alkotás szerzői műnek minősüljön, és ezáltal megfeleljen a szerzői jogi védelem követelményének, egyéni,

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ Szjt. 1. § (2) bekezdés.

eredeti jelleggel is rendelkeznie kell. Az egyéni, eredeti jelleg olyan feltételpár, amelynek alapján a szerzőséghez szükséges alkotómunka tetten érhető, valamint a mű egyértelműen a szerzőhöz köthető.

A szerzői jog minden esetben a mű külső és belső (gondolati) formáját védi, és nem a tartalmát. Ennek megfelelően szükséges tehát, hogy az alkotás elérje a kidolgozottság bizonyos szintjét annak érdekében, hogy védelem alatt állhasson (azonban nem kell befejezettnek lennie). Ez azt is jelenti, hogy – a közvélekedéssel ellentétben – önmagában egy ötlet még nem állhat szerzői jogi védelem alatt.²

Bizonyos alkotásokat a jogalkotó az Szjt.-ben deklaráltan kivett a védelem köréből, így nem állnak szerzői jogi védelem alatt a jogszabályok, a közjogi szervezetszabályozó eszközök, a bírósági vagy a hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok, a tények vagy napi hírek, az ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet, továbbá a folklór kifejeződései sem.

Szerzői jogi védelem alatt álló alkotást, azaz szerzői művet csak és kizárólag természetes személy hozhat létre, ugyanis az egyéni, eredeti jelleg követelményének való megfeleléshez szükség van arra, hogy emberi elme vezérelje az alkotófolyamatokat; a műben az alkotó személyisége is tükröződik. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szerzői jogi jogosult pozícióba származékos úton valamilyen jogi személy kerüljön, és azt sem, hogy eszközt használjon az alkotó (például toll, ecset, kamera, számítógép).

Nem kizárt az sem, hogy egy adott művet egyszerre több szerző hozzon létre. A közös munka eredménye

- a (főként átdolgozás útján létrejött) származékos művek és
- a többszerzős eredeti művek csoportjára osztható.

A többszerzős eredeti (tehát nem átdolgozás útján létrejött) művek csoportján belül megkülönböztethetjük

- a közös műveket,
- az együttesen létrehozott műveket és
- a gyűjteményes műveket.

1.2. Jogtörténeti áttekintés

Egyes elméletek szerint a szerzői jog története egyenesen az ókorig nyúlik vissza. A Kínai Birodalomban i. e. 835-ben kiadott ediktum³ az egyik első olyan ránk maradt szabályozás, amely tiltotta a naptárak, almanachok engedély nélküli lemásolását. A szabályozás célja az e dokumentumok által közvetített információk ellenőrzés alatt tartása volt. Az ókori görögök esetében olyan írásos emlék nem maradt ránk, amely kifejezetten szerzői jogi szabályozásra

² Szjt. 1. § (6) bekezdés.

³ Bodó Balázs: A szerzői jog kalózzai. Typotex, Budapest, 2011, p. 50.

utalna, azonban „a plágium, a mű integritásának megsértése, a szerzőség téves feltüntetése és az engedély nélküli nyilvánosságra hozatal olyan cselekmények, amelyeket ha nem is jogilag, de erkölcsileg elítéltek”.⁴ Az ókori Rómában hasonló volt a helyzet, a személyhez fűződő jogok „túlnyomórészt ismertek voltak számukra. ... Ezek a személyhez fűződő jogok és megsértésük szankcionálása azonban az egész ókorban a társadalmi normák keretei között maradtak”.⁵

A szerzői jog területe rendkívül érzékeny a technológiai fejlődésre, lényegében ennek köszönhető a modern, mai értelemben vett szerzői jogi szabályozás kialakulása is. „Önmagában a szerzői jogi védelemnek a megjelenése anno újszerű – ma azt mondhatnánk társadalmi innovációt elősegítő – megoldás volt és abban az időben már igencsak égető kérdésre adott válasz volt.”⁶ A kulturális alkotások létrehozóinak határozott igénye a produktumuk feletti rendelkezésre és ezáltal védelemre a könyvnyomtatás elterjedéséhez köthető. Gutenberg innovációjának köszönhetően lehetővé vált a művek sokszorosítása, így a műpéldány és annak szerzője elvált egymástól. A sokszorosítás eredményeként az alkotások létrehozói nem tudtak többé közvetlenül rendelkezni azok sorsáról, így megnyílt az út a szerzői mű mint absztrakt jogi fogalom megjelenése és fejlődése előtt.

A szerzői mű fogalmának kialakulása az innovatív folyamatok támogatásának eredménye volt, és nagyfokú történelmi hasonlóságot mutat a különböző jogrendszerekben. „A könyvek utánnomása ellen a privilégiumok eleinte csak a kiadókat védték, mivel jellemzően ők állták a kiadás magas költségét.”⁷ A mai értelemben vett szerzői jogi szabályozás első eleme Stuart Anna Királynő 1710. április 10-én hatályba lépett statútuma (The Statue of Anne) volt. A statútum még csak az irodalmi művekről rendelkezett a következőképpen:

„valamely először kiadásra kerülő mű példányain, megfelelő nyilvántartásba vétel felvételével kizárólagos jog keletkezik a szerző vagy annak a személynek a javára, akire ezt a jogot átruházza”.⁸

Az Amerikai Egyesült Államokban 1790-ben született meg az első szövetségi szerzői jogi törvény, amely a térképeket, grafikonokat és könyveket rendelte védeni⁹ a nyilvántartásba vételt követően. A törvény 14, majd 28 éves védelmi időt határozott meg. Az Egyesült Államok szerzői jogi jogrendszere 1909-től kezdődően a védelem feltételeként meghatároz-

⁴ Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 3. sz., 2008. június, p. 60: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200806-pdf/05-lendvai.pdf>.

⁵ Lásd Lendvai: i. m. (4), p. 79.

⁶ Sági Edit: A szerzői jog sokoldalúsága – a szabályozás mögött rejlő igények a szerzők és a társadalom oldalán. Multidiszciplináris tudományok, 2021. 2. sz., p. 299: http://real.mtak.hu/164065/1/726_doi.pdf.

⁷ Legeza Dénes: A szerzői jog fejlődése és gazdasági jelentősége. In Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2023, p. 31.

⁸ Kiss Zoltán: Nótári Tamás: a magyar szerzői jog fejlődése. Jogelméleti Szemle, 2010. 2. sz.: <https://jesz.ajk.elte.hu/kiss42.html>.

⁹ Copyright Act of 1790, Section 1.: <https://copyright.gov/about/1790-copyright-act.html>.

ta a *copyright* jelzés használatát, e követelmény az USA-nak a Berni Unió Egyleményéhez (BUE) való csatlakozásáig, azaz 1989-ig fennállt. Franciaország 1791-ben, majd 1793-ban rendelkezett először a szerzői jogokról, a törvény az irodalmi művek összes típusa mellett az elme minden alkotását védte.¹⁰ Különlegessége volt, hogy a szerző halála utánra is kiterjesztette a védelmi időt (először 10 évre, majd 1810-től 20 évre), ezáltal rendelkezett a szerzői jogok örökölhetőségéről is. A szerzői jogi szabályozás Poroszországban 1837-ben, Bajorországban pedig 1865-ben alakult ki, ezekben az években születtek meg az első szerzői jogi törvények. „Ausztriában az 1775-ös rendeletet, ami a szellemi munkák védelmére volt hivatott, 1846-ban egy cs. kir. rendelet váltotta fel, mely kifejezetten a jogosulatlan közzétételt, az utánnyomást és az utánképzést tiltotta.”¹¹ Az 1846. évi osztrák rendelet a szerző életében és halála után 30 évig védte a nyomtatott műveket, és a halál után 10 éves védelmi időt biztosított az előadóművészi jogoknak.¹²

Az állami szabályozás kialakulását követően egyértelművé vált, hogy a kulturális javak terjedésének határokon átvívelő jellege miatt szükséges a nemzetközi jogharmonizáció. A BUE, az Egyetemes Szerzői Jogi Egylemény, a Genfi Egylemény, valamint a Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO) szerző jogi tárgyú szerződésai, illetve a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Egylemény (Treaty on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS) szabályainak bemutatása is szükséges a szerzői mű fogalmának vizsgálatához.

Az 1886-ban született BUE – amelyhez Magyarország 1922-ben csatlakozott –, rendkívüli hatást gyakorolt a szerzői jog fejlődésére. A BUE 1971-ben felülvizsgált szövegét az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet ültette át a magyar jogrendbe. Ennek 1. cikke az irodalmi és művészeti műveket rendeli védeni, majd a 2. cikk magyarázatot ad e két fogalomra: „felőleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű kifejezésének módjára vagy alakjára”, amelyet a lehetséges műtípusok felsorolása követ. A BUE tehát alapelveként rögzítette az alakszerűtlenség elvét, így megalkotta azt a műfogalmat, amely a ma ismert szerzői jogi jogrendszer alapját képezi. A technika fejlődését szoros figyelemmel kísérte az egyezmény, így például amíg az eredeti 1886-ban született szöveg nem tartalmazta a filmalkotást mint az oltalom lehetséges tárgyát, addig a ma hatályos, 1971-ben felülvizsgált szöveg már rendelkezik e műtípusról. A BUE rendelkezett az egyenlő elbánás elvéről is, amely alapján a részes államokban védelem alá tartozó alkotásoknak ugyanolyan szerzői jogi védelem alá kell tartozniuk az egyezmény összes tagállamában.

¹⁰ F. Rideau: Commentary on the French Literary and Artistic Property Act (1793) in Primary Sources on Copyright (1450–1900). Cambridge University, Cambridge, 2023.

¹¹ Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.). Jogelméleti Szemle, 2004. 3. sz.: <https://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>.

¹² F. Kawohl: Commentary on the Austrian Copyright Act (1846) in Primary Sources on Copyright (1450–1900). Cambridge University, Cambridge, 2008.

A Genfi Egyezmény 1952-ben született az ENSZ égisze alatt, 1971-ben Párizsban felülvizsgált szövegének a magyar jogrendbe történt átültetéséről az 1975. évi 3. törvényerejű rendelet gondoskodott. A Genfi Egyezmény szövege nem tartalmaz konkrét fogalommeghatározást a szerzői műveket illetően, ám I. cikke az irodalmi, tudományos és művészeti műveket rendeli védeni, „ideértve az írói műveket, a zeneműveket, a színpadi műveket és a filmeket, a festményeket, a metszeteket és a szobrokat”. A Genfi Egyezmény kölcsönös jogvédelmet biztosít a részes államok szerzői számára. „Az Amerikai Egyesült Államoknak a BUE-hez történő csatlakozását követően az ESZJE elvesztette gyakorlati jelentőségét, háttérbe szorult a nemzetközi együttműködésben.”¹³

A WIPO szerzői jogi tárgyú szerződéseit – a WIPO Szerzői Jogi Szerződését (WIPO Copyright Treaty, WCT) és a WIPO Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződését (WIPO Performances and Phonograms Treaty, WPPT) – 1996. december 20-án írták alá.¹⁴ Mind a kettő 2002-ben lépett hatályba Magyarországon, a BUE-hoz képest speciális szabályokat tartalmaznak. A szerzői mű fogalma szempontjából főként a WCT-nek van jelentősége, az irodalmi és művészeti alkotásokat rendeli védeni, a 2. cikkben deklarálja, hogy a szerzői jogi védelem a kifejezési formákra terjed ki, és nem vonatkozik az önmagukban vett ötletekre, eljárásokra, működési módszerekre, illetve a matematikai műveletekre. A TRIPS 1995-ben jött létre. Deklarálja, hogy a szerzői jogi védelem a kifejezésre, és nem pedig önmagában az ötletekre, eljárásokra, működési módszerekre vagy matematikai elméletekre vonatkozik. A szerzői mű fogalmának szempontjából kiemelendő, hogy a TRIPS a szoftvereket irodalmi művekként rendeli védeni.¹⁵ Mind a WCT, mind a TRIPS elismerte az adatbázisok védelmét is, a tartalmuk elrendezésére tekintettel.

Az európai uniós jogalkotás egyik alapvető pillére az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (Infosoc-irányelv).¹⁶ Az irányelv gondoskodott a szerzői jogi szabályok európai uniós harmonizációjáról, valamint ez az irányelv szolgálta „a WPPT és a WCT uniós jogba történő átültetését és ezzel az uniós szerzői jog információs társadalomhoz történő igazítását”.¹⁷ Az irányelv sem a lehetséges műtípusok, sem a „mű” kifejezés értelmének és terjedelmének meghatározása céljából semmilyen kifejezett utalást nem tartalmaz a tagállamok jogára,¹⁸

¹³ A szerzői jogról szóló T/728. számú törvényjavaslat indokolása, III/3.: <https://jogkodex.hu/doc/9370290#ss4>.

¹⁴ 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről.

¹⁵ Lábod Péter: A nemzetközi és európai uniós szerzői jog. In Legeza: i. m. (7), p. 321.

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0029>.

¹⁷ Lásd Lábod: i. m. (15), p. 326.

¹⁸ Levola Hengelo-ítélet, C-310/17, C:2018:899, 33. pont: <https://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:C:2018:899>.

így ezek meghatározása minden esetben a tagállami szabályozásra van bízva. Az európai uniós jogalkotás körében jelentős az *adatbázisok jogi védelméről* szóló 96/9/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, amely az adatbázisok oltalmát deklarálja, valamint a *számítógépi programok jogi védelméről* szóló 2009/24/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, amely a számítógépi programok védelmét európai szinten elsőként biztosító, a *számítógépi programok jogi védelméről* szóló 91/250/EGK tanácsi irányelven alapul.

A hazai szerzői jogi jogalkotás története 1793-ig nyúlik vissza. Az 12157. rendelet privilégiumot biztosított a nyomdaipar számára, annak serkentését célozta, így tehát ez még nem az elvont értelemben vett szerzői művet védte, hanem az annak a közönséghez való eljuttatását végző nyomdaipart. „A jogi szabályozás első lépéseként tartják számon az 1844. évi Szemere Bertalan-féle törvényjavaslatot, amely azonban az elmaradt királyi szentesítés miatt nem emelkedett törvényerőre.”¹⁹ Az első átfogó magyar szerzői jogi törvény az 1884. évi XVI. tc.,²⁰ amely nem tartalmazott kritériumokat arra nézve, hogy milyen követelményeknek kell ahhoz megfelelnie egy alkotásnak, hogy a szerzői jogi védelem kiterjedjen rá. A törvény nem tartalmazza a műtípusok felsorolását sem, az egyes védendő alkotásokról külön-külön, az azokkal kapcsolatos szabályokat rögzítve rendelkezik. A következő törvény a szerzői jog hazai történetében az 1921. évi LIV. törvénycikk²¹ volt, amely – elődjével ellentétben, az 1922-es csatlakozásunkat előkészítendő – már megfelelt a BUE akkor hatályos szabályrendszerének. A szerzői mű fogalmát e törvény még mindig nem tartalmazta, azonban a filmalkotásokat (mozgófényképmutatványt) már a jogi szabályozás körébe vonta. A jelenleg hatályos szerzői jogi törvényünket megelőző 1969. évi III. számú törvény már kifejezetten modern jogszabály volt, abban az értelemben, hogy az irodalmi, a tudományos és a művészeti alkotásokat rendelte védeni, és szót ejtett az egyéni, eredeti jelleg követelményéről is. Az egyes lehetséges műtípusokat már példálózó felsoroláson keresztül mutatta be, valamint rendelkezett arról is, hogy melyek a védelem köréből kizárt alkotások. A törvényt a jelenleg hatályos, a *szerzői jogról* szóló 1999. évi LXXVI. számú törvény (Sztj.) váltotta fel. Az Sztj. jogalkotási folyamata során felmerült annak lehetősége, hogy az 1969. évi III. törvény (rSztj.)²² kiegészítése, novelláris módosítása is elegendő lehet, azonban a jogalkotó a módosítások számára és horderejére tekintettel a közérthetőség és az áttekinthetőség követelményének²³ való megfelelés érdekében új törvény megalkotása mellett döntött. Az

¹⁹ Sági Edit: A színpadi művek szerzői joga Patrocínium, Budapest, 2019, p. 52.: <https://patrocinium.hu/wp-content/uploads/2019/02/S%C3%A1pi-Edit-A-sz%C3%ADnpadi-m%C5%B1vek-szerz%C5%91i-joga.pdf>.

²⁰ 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=88400016.TV&txtreferer=A0400002.TV>

²¹ 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100054.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921>.

²² 1969. évi III. törvény a szerzői jogról: https://jogkodex.hu/jsz/sztj_1969_3_torveny_1210157.

²³ A szerzői jogról szóló T/728. számú törvényjavaslat indokolása az 1–9. §-hoz: <https://jogkodex.hu/doc/9370290#ss4>.

Szjt. szabályozási koncepciója nagymértékben követi a korábban hatályos rSzt., azonban egységesítette a szabályozási szinteket, így például a végrehajtási rendeletből átkerült a műtípusok példálózó listája a törvényszövegbe. Szintén a műtípusokat érintő változás, hogy a korábbi szabályozáshoz képest megszűnt a rokonjogi védelem²⁴ mint a szerzői jogi védelemnél alacsonyabb szintű oltalom. Egységessé vált tehát a szabályozás abban a tekintetben, hogy a szerzői jogi védelem tárgya akkor lehet egy alkotás, ha egyéni, eredeti jelleget mutat.

2. A védelem feltételei

Az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásoknak sajátos feltételrendszernek kell megfelelniük annak érdekében, hogy teljesítsék a szerzői jogi védelem követelményeit. A feltételrendszer részletes bemutatására az alábbiakban kerül sor.

2.1. Érzékelhetőség és azonosíthatóság

A BUE lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy csak azon alkotások részére tartsák fenn a szerzői jogi védelmet, amelyek rögzítve vannak. Ahogy az egyezmény 2. cikkének (2) bekezdése fogalmaz:

„az Unióhoz tartozó országok törvényhozó szerveinek azonban joguk van úgy rendelkezni, hogy az irodalmi és művészeti művek, illetőleg ezek egy vagy több csoportja csak akkor részesül védelemben, ha rögzítve van.”

Magyarország nem élt ezzel a lehetőséggel, hatályos szerzői jogi törvényünk nem tartalmazza a rögzítést mint a szerzői jogi védelem feltételét, ennél fogva az improvizációk is védettek lehetnek. A magyar jogrendszerrel ellentétben az Amerikai Egyesült Államok szerzői jogi törvénye például előírja, hogy a műnek valamilyen kézzelfogható hordozón kell rögzítve lennie a védelem érdekében.²⁵ A mű akkor tekinthető rögzítettnek, ha megfelelően stabil ahhoz, hogy érzékelhető, reprodukálható vagy más módon kommunikálható legyen az ideiglenesnél hosszabb ideig.²⁶

A rögzítés feltételének hiánya mindemellett nem jelenti azt, hogy ne kellene a műnek érzékelhetőnek lennie. Csak olyan alkotás állhat szerzői jogi védelem alatt, amely a közönség, azaz a „kultúrafogyasztó” számára bármikor megismételhetően felidézhető és azonosítható. Gyertyánfy Péter megállapítása szerint „azonosíthatóság esetén a szóban forgó gondolat kifejezési forma mindig azonos érzetként reprodukálható”.²⁷ Ez biztosítja az alko-

²⁴ rSzt. 51. §.

²⁵ Copyright Act in 17 U.S.C. § 102(a): <https://www.copyright.gov/title17/92chap1.html>.

²⁶ Copyright Act in 17 U.S.C. § 101: <https://www.copyright.gov/title17/92chap1.html>.

²⁷ Gyertyánfy Péter (szerk): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2023, p. 32.

tás egyéni, eredeti jellegét, tehát azt, hogy a mű felismerhető, pontosan beazonosítható és más alkotásoktól egyértelműen megkülönböztethető legyen.

Az érzékelhetőség témakörével több esetben is foglalkozott a nemzetközi joggyakorlat. A holland szerzői jog azokat az eredeti műveket védi, amelyek magukon viselik a szerző személyiségének jegyeit, azonban egy adott alkotásnak a holland szabályok szerint az érzékszervek által is érzékelhetőnek kell lennie (látható, hallható, tapintható stb.) annak érdekében, hogy szerzői műnek minősülhessen. 2006-ban a *Lancôme Parfums kontra Kecofa BV-ügyben*²⁸ a holland legfelsőbb bíróság (*Hoge Raad*) kimondta hogy míg álláspontja szerint egy illat „túlságosan múlandó, változékony és a környezetéhez alkalmazkodó” ahhoz, hogy szerzői jogi oltalmat élvezhessen, addig a parfüm folyékony változata „megfelelően konkrét és stabil” ahhoz, hogy elérje a védelem szintjét.²⁹ Mivel a folyadék megfelel a holland szerzői jogi követelményeknek, továbbá kreatív kompozícióként egyéni, eredeti jelleggel is rendelkezik, szerzői jogi védelem alatt állhat, így a holland legfelsőbb bíróság úgy ítélte, hogy a Lancôme Trésor nevű parfümje szerzői jogi védelem alatt áll.³⁰

Kiválóan szemlélteti a kérdéskörrel kapcsolatos értelmezési problémákat, hogy ugyan-csak 2006-ban a francia semmitőszék (*Cour de Cassation*) viszont azt állapította meg, hogy a parfümök nem állhatnak szerzői jogi védelem alatt, mert nem eléggé „kreatív” alkotások. A *Bsiri-Barbir kontra Haarmann & Reimer-ügyben* a bíróság úgy határozott, hogy a parfümök nem alkalmasak arra, hogy szerzői jogi védelem alatt álljanak a francia szerzői jog alapján, mert ezek „tisztán a technikai tudás révén létrejött termékek, és ezért hiányában vannak az alkotóik egyéni személyiségével való felismerhető kapcsolatnak”.³¹ A bíróság azon az állásponton volt, hogy a parfümőrök (parfümkészítők) inkább kézművesek és iparosok (akár egy asztalos vagy vízvezetékyszerelő), mint művészek. A semmitőszék a Jean-Paul Gaultier Le Mâle (A férfi) fantázianevű parfümjével foglalkozó 2007-es ügyben is kimondta, hogy a francia szerzői jog nem védi a parfümöket.³²

Az illatokhoz hasonlóan az ízek szerzői jogi védelmének lehetőségét is vizsgálnia kellett a holland bíróságnak. A Hekskaas nevű krémsajt 2007-ben került forgalomba, amellyel kapcsolatban 2008 óta a Levola nevű holland cég rendelkezett a „szerzői jogokkal”, amit több bírósági eljárás során is igyekezett bizonyítani. Ennek következtében 2015-ben a Hágai Kerületi Bíróság a két sajtékészítmény ízének hasonlóságára alapozva kimondta, hogy a sajt íze szerzői jogi oltalom alatt állhat. A Levola a szerzői jogaira hivatkozva eljárást indított a

²⁸ Kecofa v. Lancôme-ítélet, C04/327HR, LJN: AU8940.

²⁹ Paul Goldstein, P. Bernt Hugenholtz: International Copyright: Principles, Law, and Practice. Oxford University Press, 2013, p. 198.

³⁰ Takács Nóra: A szerzői jog által védett művek és teljesítmények. In Legeza: i. m. (7), p. 59.

³¹ Sheppard Mullin: European Copyright Protection of Fragrances is Largely a Matter of Common Scents: <http://www.fashionapparelblog.com/2010/07/articles/ipbrand-protection/european-copyright-protection-of-fragrances-is-largely-a-matter-of-common-scents/>.

³² Brad Spitz: France: No copyright protection for perfume, 2014.: <http://kluwercopyrightblog.com/2014/02/17/france-no-copyright-protection-for-perfume/>.

Smilde nevű cég ellen is, amelynek Witte Wievenkaas nevű krémsajtjának íze hasonlított a Hekskaas-ra. Az eljárás során 2018-ban a holland bíróság előzetes döntéshozatalt kért az Európai Bíróságtól az ízek szerzői jogi oltalmazhatóságával kapcsolatban, amely arra jutott, hogy egy élelmiszer íze nem állhat szerzői jogi védelem alatt.³³ Ennek az az oka, hogy egyrészt szerzői jogi védelem alatt az eredeti szellemi alkotások állhatnak, másrészt szükség van arra, hogy ezek a szellemi alkotások rendelkezzenek valamilyen „kifejeződéssel”. Az EUB szerint a „kifejeződés” lehetővé teszi, hogy a művet kellő pontossággal és objektivitással azonosítani lehessen, még akkor is, ha e „kifejeződés” nem szükségszerűen állandó.³⁴ Az EUB érvelése szerint azonban egy íz esetén a kellően pontos és objektív azonosíthatóság kizárt, mivel az íz azonosítása

„ízérzeteken és -tapasztalatokon alapul, amelyek szubjektívek és változóak, mivel többek között a szóban forgó élelmiszert kóstoló személyhez kapcsolódó tényezőktől függenek, mint e személy kora, étkezési preferenciái, táplálkozási szokásai, valamint a környezettől vagy kontextustól, amelyben a terméket kóstolja”.³⁵

A fentieket összefoglalva tehát az alkotásokat megillető szerzői jogi védelem akkor áll fenn, ha az egyéni, eredeti jelleggel a tartalom gondolati kifejezése, a tartalom megformált szövevénye rendelkezik, ennek pedig pontosnak és egyértelműen (objektíven) érzékelhetőnek kell lennie.³⁶

A magyar joggyakorlat, nevezetesen a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) is foglalkozott³⁷ az ételek szerzői jogi minőségével, az ügy tárgya azonban nem az ételek, hanem az azok alapjául szolgáló receptek szerzői jogi megítélése volt. A szakvélemény egyértelművé tette, hogy a jogi védelem nem a recept szerint elkészült ételt, illetve nem az elkészítés során alkalmazott eljárást illeti meg, hanem az egész folyamat leírásának módját. Az eljáró tanács a recepteket irodalmi műként vizsgálta, és álláspontja szerint megállapítható volt azok egyéni, eredeti jellege annak színes nyelvi formája miatt. Az eljáró tanács rámutatott továbbá arra is, hogy a recept szövevényi használata (többszörözése, nyilvánossághoz közvetítése stb.) tekinthető szerzői jogi felhasználásnak, azonban a recept szerinti főzés, tehát az abban leírt eljárás mások általi lefolytatása, végrehajtása nem.

³³ I. m. (18).

³⁴ I. m. (18), 40. pont.

³⁵ Mezei Péter: Milyen szájjal zárult a Hekskaas ügy? 2018: <https://copy21.com/2018/11/milyen-szajj-zarult-a-hekskaas-ugy-1-resz/>.

³⁶ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 31.

³⁷ SZJSZT-21/2004: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2004_021.pdf.

2.2. Mennyiségi, minőségi, esztétikai feltételek

Figyelembe kell venni, hogy a szerzői jog nem függ mennyiségi jellemzőktől,³⁸ tehát a mű terjedelme nem mértékadó a védelem szempontjából. „Az irodalom területén Pilinszky Négysorosa sem élvez kisebb mértékű szerzői jogi védelmet egy Tolsztoj-regénynél csak azért, mert az egyik terjedelme jóval alatta marad a másikénak.”³⁹ Grad-Gyenge Anikó pedig úgy fogalmaz, hogy

*„a szerzői mű terjedelme csak annyiban szempont a védelem fennállása tekintetében, hogy az adott terjedelem alkalmas lehet-e a szerző egyéni, eredeti szellemi tevékenységének tükrözésére. Szerzői mű például a pár hangból álló MÁV-szignál, egy néhány perc hosszúságú Danone-reklámszpot, egy több órás Ligeti György-opera, egy pár perces Quimby-szám vagy egy nagyjátékfilm.”*⁴⁰

A Szerzői Jogi Szakértő Testület 44/2007/1 számú szakvéleményében foglalkozott az azonosíthatóság kérdéssel, és megállapította, hogy

*„akkor azonosítható a rész a művel, vagyis akkor felismerhető a részből az egész, ha a kiemelt rész ugyanúgy hordozza a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni-eredeti jelleget [Szt. 1. § (3) bek.], mint a teljes alkotás.”*⁴¹

E kérdést vizsgálta az SZJSZT 8/2011. számú szakvéleményében is. Az eljáró tanács álláspontja szerint

*„a szerzői jogi védelemnek nincs tehát sem lefelé, sem fölfelé terjedelmi (mennyiségi) korlátja, bármilyen hosszú, vagy bármilyen rövid lehet az irodalmi mű, az utóbbi esetben azzal a feltétellel, hogy a rövid terjedelem ellenére is felismerhetőnek kell lennie az egyéni-eredeti jellegnek, azaz a szellemi alkotótevékenységnek („szubjektív újdonságnak”), ami az egyéni-eredeti jelleg szinonimája.”*⁴²

Ezért sincs alapja annak a közkeletű vélekedésnek, miszerint három másodpercnél rövidebb részt engedély nélkül is ki lehet emelni egy filmalkotásból vagy zeneműből.

Az egyéni, eredeti jelleg megítélése nem függ minőségi és esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélattól sem.⁴³ Ennek megfelelően tehát a szemlélő

³⁸ Szt. 1. § (3) bekezdés.

³⁹ Lásd Takács: i. m. (30), p. 61.

⁴⁰ Grad-Gyenge Anikó: Egy modern szerzői jog. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2022, p. 35: <https://nmhh.hu/dokumentum/229773/mk44web.pdf>.

⁴¹ SZJSZT-44/2007/1. Dalszöveg részletének szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2007_044.pdf.

⁴² SZJSZT-8/2011. Cím szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2011_8.pdf.

⁴³ Szt. 1. § (3) bekezdés.

ízlése nem játszhat szerepet az alkotás szerzői jogi minőségének megítélésében. Ugyanúgy védelem alatt állhatnak a magas kultúra elemei, mint a giccses alkotások. A mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőknek vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéletnek való megfelelés követelménye azért sem írható elő a szerzői művek számára, mert az értékítélet szubjektivitását figyelembe véve az ilyen jellegű követelmények könnyedén a cenzúra eszközévé válhatnának. Az alkotás esztétikai jellemzőire vonatkozó értékítélet nem lehet gátja a szerzői jogi oltalomnak. Erre jutott az SZJSZT 43/2000 számú szakvéleményében is, amelyben a technozene szerzői jogi megítélését vizsgálta, és kimondta, hogy e zenei műfaj szerzői jogi védelem alatt állhat, függetlenül a szubjektív értékítélettől.⁴⁴ Gyertyánfy Péter álláspontja szerint ha a védelemnek a mű egyéni, eredeti jellegén kívül más feltétele lenne, az cenzúrárt jelentene.⁴⁵

2.3. A befejezettség követelménye

A szerzői műnek nem kell befejezettnek lennie ahhoz, hogy védelem alatt álljon, legfőképpen azért, mert a szerző szuverén joga eldönteni azt, hogy befejezettnek tekinti-e a művét vagy sem. A szerzői jogi védelem tehát a mű bármely felismerhető részletére kiterjedhet, amennyiben az önmagában is egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. Ez az indoka annak, hogy a műcímek is állhatnak védelem alatt, ha sajátosak.⁴⁶ A mű címének engedély nélküli felhasználását már a szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. törvénycikk is szabályozta, amely alapján jogsértő volt

„a szerző beleegyezése nélkül a mű közzétett címének lényegében változatlan átvétele más mű címéül, ha a körülményekből nyilvánvaló, hogy az átvétel, amely nem volt elkerülhetetlen, a közönség megtévesztését célozta és a szerzőnek vagyoni vagy nem vagyoni kárt okozhatott”.⁴⁷

Az 1921. évi törvény tehát objektíven tiltotta mindenfajta műcím felhasználását, ellenében a jelenleg hatályos jogszabállyal, amely csak a sajátos címeket védi. A hatályos Szjt. 16. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a szerző engedélye szükséges a mű sajátos címének felhasználásához is.

„Mivel a cím rendszerint tömör, ezért sajátos jellegének megítélése még nehezebb, mint a szerzői mű egyéni-eredeti jellegének megállapítása. A címvédelem összhangban áll azzal, hogy a szerzői vagyoni jogok nemcsak a mű egészének,

⁴⁴ SZJSZT-43/2000. A „techno” zene szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2000_043.pdf.

⁴⁵ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 31.

⁴⁶ Lásd Grad-Gyenge: i. m. (40), p. 38.

⁴⁷ 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról 6. § 8: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100054.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921>.

hanem a mű azonosítható részének felhasználására is kiterjednek. A sajátos/jellegzetes cím pedig tekinthető a mű azonosítható részének. Az SZJSZT következetes gyakorlata alapján kirajzolódik, hogy a mű címe, mint a mű felismerhető részlete, akkor áll önmagában szerzői jogi védelem alatt, ha a szerző él az alkotói mozgásterével.”⁴⁸

Nem találta önálló szerzői jogi védelemre méltónak az SZJSZT az „Ezüst gitár”,⁴⁹ „A gyűrűk ura – A két torony”,⁵⁰ valamint a „Csiribiri”⁵¹ műcímeket. Sajátos, így szerzői jogi védelemre méltó címnek minősült azonban a „Csinn-bumm cirkusz”,⁵² a „Mátrix – Újratöltve”,⁵³ valamint az „Egy boltköros naplója”⁵⁴ cím.

2.4. Az egyéni, eredeti jelleg követelménye

A szerzői jogi védelem legfontosabb, egyben elengedhetetlen követelménye a művek egyéni, eredeti jellege. Az egyéni, eredeti jelleg egy olyan feltételpár, amelyet külön-külön kell vizsgálni, azonban együttesen értékelendő a kettő: az egyik vagy a másik hiánya esetén nem állhat fenn szerzői jogi védelem. Az egyéni, eredeti jelleg biztosítja azt, hogy a mű a szerzőjéhez köthető, igazolja azt az intellektuális kapcsolatot az alkotó és az alkotása között, amely alapján egyértelműen megmutatkozik, hogy szellemi alkotómunka eredményeként jött létre az alkotás. Ahogy az SZJSZT az oktatási anyagok szerzői jogi védelmével kapcsolatban megállapította:

„az alkotás akkor egyéni, ha az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra, s ezek közül a szerző egyéni módon valósítja meg azok egyikét vagy másikat, és akkor eredeti, ha az nem csupán valamely már meglevő alkotás szolgai másolata”.⁵⁵

Elsőként az egyéni jelleg vizsgálatát fogjuk elvégezni. A mű akkor tekinthető egyéni jellegűnek, ha „az alkotónak az alkotás folyamata közben legalább minimális mozgástere volt

⁴⁸ SZJSZT-22/2010. Cím szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2010_22.pdf.

⁴⁹ SZJSZT-8/1986.

⁵⁰ SZJSZT-26/2003. Filmalkotás címének és betűtípusának felhasználása más termék reklámozására: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2003_026.pdf.

⁵¹ SZJSZT-22/2010. Cím szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2010_22.pdf.

⁵² Pf. II. 20 171/1956.

⁵³ SZJSZT-13/2003. Játékfilm lényeges elemeinek jogosulatlan felhasználása reklámfilmben: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2003_013.pdf.

⁵⁴ SZJSZT-21/2009. Cím szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2009_21.pdf.

⁵⁵ SZJSZT-38/2003. Külsős óraadók előadásainak szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2003_038.pdf.

annak eldöntésére, hogy pontosan milyen alkotói megoldásokat választ a mű megalkotása közben.”⁵⁶ Az egyéni jelleg alapján a szerzőre jellemző alkotójegyek felismerhetőek, a szerző személyisége átsejlik az alkotáson. Vizsgálata során figyelembe kell venni azt, hogy milyen műtípusról van szó. A művészeti alkotások esetében eleve nagyobb mozgásteret lehet a szerzőnek, így elvárt az egyéni jelleg megállapítása során, hogy a szerző a kifejezési lehetőségeivel éljen, mozgásterét kitöltse. A funkcionális alkotások létrehozásának elsődleges célja a – jellemzően – műszaki funkció betöltése, és nem a szerző alkotási vágyának kiteljesedése – ennek megfelelően az ilyen művek esetében a szerző mozgásteret is kisebb, az alkotófolyamat sokkal inkább behatárolt, mint egy művészeti alkotás esetében. Ha azonban a mozgásteret meglete – legyen az bármilyen szűk is – megállapítható, akkor az egyéni jelleg fennállását is meg lehet állapítani. A funkcionális művek esetében tehát alacsonyabb az egyéni jelleg küszöbe, azonban ez nem jelenti azt, hogy a védelem szintje is alacsonyabb lenne. Ahogyan a korábbiak során kifejtettük, a szerzői jogi védelem szintje minden mű esetében azonos, nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai kritériumoktól. Összességében elmondható, hogy ha volt az alkotónak mozgásteret, akármennyire szűkös is, akkor megállapítható az egyéni jelleg. Azonban amennyiben ez a mozgásteret hiányzik, akkor az egyéni jelleg, így a szerzői jogi védelem sem állhat fenn.

„Olyannyira szűk alkotói mozgásteret nyílik például egy restaurátori munka elvégzése során – amelynek fő célja a korábban meglévő alkotás reprodukciója –, hogy ez már önmagában kizárja az egyéni alkotás lehetőségét, így a szerzői jogi oltalom fennálltát.”⁵⁷

Az egyéni jelleg vizsgálata mellett az alkotások eredeti jellegének értékelése is szükséges, így e helyütt végezzük el ennek a fogalomnak a bemutatását. Az eredeti jelleg azt jelenti, hogy egy alkotás nem más, már meglévő műnek a szolgai másolata, ez a fogalom biztosítja a közönséget afelől, hogy az alkotómunkát valóban a szerző végezte el. Az SZJSZT az eredeti jelleg fogalmát fényképeken szereplő téglafalakkal kapcsolatban vizsgálta, és a következőkre jutott:

„[a]z eredetiség az alkotás önállóságát, különlegességét, más művektől való különbségét, elhatárolhatóságát, azaz az általa okozott benyomás megismételhetetlenségét fejezi ki”⁵⁸

Az eredeti jelleg követelményének következtében ki vannak zárva a szerzői jogi védelem köréből a névfeltüntetési jog megsértése útján létrejött, „plagizált” alkotások, amennyiben azok pusztán másolás eredményei. Grad-Gyenge Anikó álláspontja szerint a szolgai utánzás

⁵⁶ Lásd Takács: i. m. (30), p. 60.

⁵⁷ Lásd Takács: i. m. (30), p. 60.

⁵⁸ SZJSZT-24/2013. Fényképek és a rajtuk szereplő téglafalak mint építészeti alkotás szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2013_24.pdf.

nem csak a teljes megfelelés esetében áll fenn: a bírói és a szakértői gyakorlat 70–80%-os egyezés esetén is fennállónak tekinti.⁵⁹ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az átdolgozás útján, tehát az eredeti mű új alkotást eredményező felhasználásával létrejött alkotások ne állhatnának szerzői jogi védelem alatt. Az eredeti jelleg hiánya azonban nem csak a jog-sértéssel létrehozott alkotások esetén zárhatja ki a szerzői jogi védelmet. Szinger András álláspontja szerint a kétdimenziós műtárgyak (jellemzően festmények) reprodukciós célú fotózása nem más, mint szerzői jogi védelem alatt nem álló szolgai másolás.⁶⁰ Az egyéni jelleg hiánya mellett az eredetiség követelményeinek sem felel meg a rendkívül elismert alkotómunka, a restaurátorok tevékenysége. A restaurátori munka célja a mű teljesen eredeti állapotban történő helyreállítása, így az alkotói mozgástér hiánya (egyéni jelleg) mellett az eredeti jelleg követelménye sem érvényesül, lévén, hogy az ilyen jellegű alkotófolyamatok célja kifejezetten más szerző művének a minél pontosabb visszatükrözése. Nem csak más szerzők műveinek szolgai másolása, hanem a szerző saját korábbi alkotásáé sem keletkeztet új szerzői jogot.

Szükséges kiemelni, hogy az egyéni, eredeti jelleg mértéke nem áll, nem is állhat egyenes arányban a szerzői jogi védelem mértékével. A funkcionális művek esetében például az egyéni, eredeti jelleg és így a szerzői jogi védelem küszöbe is jóval alacsonyabb, mint a – hagyományos értelemben vett – esztétikai értékkel bíró alkotások esetében, tekintettel arra, hogy a funkcionális műveket megalkotó szerzőknek jóval szűkebb mozgástér áll a rendelkezésére az alkotófolyamat során. Mégsem lehet azt mondani, hogy ennek okán alacsonyabb szintű védelemmel rendelkeznének a funkcionális művek, hiszen a szerzői jogi védelem szintje egységes, a művek értékét pedig a mindenkori piac határozza meg.

Az egyes műtípusok esetén más-más módon szükséges vizsgálni az egyéni, eredeti jelleget, hiszen különböző szempontokat kell figyelembe venni egy fotóművészeti alkotás, egy szakirodalmi mű vagy egy funkcionális mű esetén. Az egyes műtípusok esetében alkalmazott gyakorlatot az alábbiakban példákon keresztül mutatjuk be.

Szakirodalmi szövegfordítások szerzői jogi megítélésének vizsgálata során megállapította az SZJSZT, hogy két szinten is szükséges vizsgálat alá venni a szövegeket. Először is szükséges megvizsgálni, hogy az eredeti szöveg szerzői jogi védelem alatt áll-e. Az adott ügyben a szövegek egy részéről megállapította az eljáró tanács, hogy azok nem állhatnak védelem alatt, hiszen az ügy tárgyát képező termék összetevőinek listáját, illetve a termék alkalmazási előírásait tartalmazzák, azaz olyan technikai jellegű műszaki leírások, amelyeknek jellegükből fakadóan pontosnak kellett lenniük, így esetükben nem volt szerzői mozgástér, az egyéni, eredeti jelleg megléte tehát kizárt. Azon szövegek esetében, amelyeknek eredetije szerzői jogi védelem alá esik, vizsgálni kell a fordítás minőségét, tehát azt, hogy pusztán

⁵⁹ Lásd *Grad-Gyenge*: i. m. (40), p. 35.

⁶⁰ *Szinger András*: Az eredetiség küszöbe – „Gondolatszövedék” a fotó és a szerzői jogi oltalom kapcsolatáról. *Jogtudományi Közlöny*, 2005. 3. sz., p. 122.

nyersfordításról van-e szó, vagy volt a szerzőnek alkotói mozgástere, és élt is ezzel. Az eljáró tanács álláspontja szerint a fordítás akkor haladja meg a nyersfordítás szintjét – tehát akkor érhető tetten az egyéni, eredeti jelleg –, ha

*„az áttekintett szöveg nem egyszerűen, a német eredeti, primitíven, németes nyelvtannal készült lefordítása, hanem a szöveg tartalmát hűen visszaadó, ugyanakkor a magyar mondat szerkesztés követelményei szerint átszerkesztett, gördülékeny és érthető tolmácsolása ...”.*⁶¹

Sápi Edit álláspontja szerint egy színmű fordítása során a fordítónak az adott nyelv jellegzetességeit a célnyelvre és a „célkultúrára” kell átültetnie, amelyhez rendelkezésre állnak olyan fordítói eszközök, amelyek alkalmazásával érzékeltetni lehet az eredeti szöveg sajátosságait.⁶² Szakirodalmi szöveggént szerzői jogi védelem alá tartozónak tekintette az SZJSZT a Trabant javítási kézikönyvét,⁶³ a szakvéleményeket (ügyszeri funkciójukon kívül),⁶⁴ valamint az oktatási anyagokat,⁶⁵ ugyanakkor a parkolójegyek azonban már nem érik el az egyéni, eredeti jelleghez szükséges mércét⁶⁶ a testület álláspontja szerint, amely álláspontot a törvényszék ítéletének alapjául vette.⁶⁷

A mű rendeltetése (például műszaki leírás, közlekedésbiztonsági követelmények) az alkotás folyamatát is nagyban befolyásolhatja. Például egy gépjármű karosszériájának terve esetében erősen meg van kötve az alkotójának a keze. Az egyes jogszabályoknak való megfelelés is meghatározza az alkotó munkáját, így például az irányjelző lámpák, fényszórók száma, elhelyezkedése, rendszám táblával kapcsolatos szabályok stb. Ezen túlmenően azonban a fizika törvényei is figyelembe kell venni, így az aerodinamikai szempontokat, a gépjármű stabilitását, biztonsági szempontokat is. Ezenfelül meghatározó lehet a költséghatékonyság többek között az anyagválasztás szempontjából is. A karosszéria terve esetében tehát nagymértékben befolyásolja a funkció az alkotómunkát, azonban amennyiben a tervezőnek volt mozgástere az alkotómunka során, akkor megállapítható az egyéni, eredeti jelleg, így a szerzői jogi védelem fennállása is. „Más az egyéni, eredeti jelleg követelményének küszöbe az esztétikai és megint más a funkcionális alkotások esetében. A funkcionális alkotásoknak

⁶¹ SZJSZT-22/2004. Szakfordítás szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2004_022.pdf.

⁶² Sápi Edit: Átdolgozás vagy nem átdolgozás: ez itt a kérdés. Az átdolgozás jogának érvényesülése a színpadon: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2018-04/01-sapi.pdf>.

⁶³ SZJSZT-04/2012. Szakirodalmi mű védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2012_04.pdf.

⁶⁴ SZJSZT-27/2001. Szakvélemények szerzői jogi védelme, a szerzői jogok gyakorlása: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2001_027.pdf.

⁶⁵ SZJSZT-21/2019. Szakirodalmi mű szerzősége és felhasználása: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_21_19.pdf.

⁶⁶ SZJSZT-18/2007. Parkolójegy szerzői jogi oltalma: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2007_018.pdf.

⁶⁷ G.40010/2007/26.

– amelyek megalkotásának folyamata a mű céljánál fogva meghatározott – nem kell olyan magas fokú egyéni, eredeti jelleget mutatniuk, mint az esztétikai alkotásoknak annak érdekében, hogy műnek minősüljenek.”⁶⁸

Számos alkalommal vizsgálta az SZJSZT a funkcionális művek⁶⁹ szerzői jogi védelmét, gyakorlata egységesnek mondható a kérdésben. A testület a szabványok szerzői jogi védelmével kapcsolatos szakvéleményében megállapította, hogy

„ha az egyes tervezők a funkcionális elvárások figyelembevételével is egymástól eltérő eredményre juthatnak, a terv egyéni-eredeti jellegűnek minősül”.⁷⁰

Egy másik, szakirodalmi művekkel kapcsolatos ügyben történt vizsgálata során megállapította, hogy

„az alkotás terének nagysága, ezáltal az egyéni, eredeti jelleg megállapítása műtípusonként eltérő kritériumrendszer mentén történik: a kifejezés védelme igazodik a tartalom, és a mű-fajta sajátosságaihoz. Másként 'mérhető' egy sakkjátékot támogató számítógépi program és egy zenedrámai mű egyéni, eredeti jellege.”⁷¹

Annak ellenére, hogy a funkcionális művek esetében alacsonyabb az elvárás, azonban minimális mozgástérre mégis szükség van ahhoz, hogy megállapítható legyen az egyéni, eredeti jelleg. Az SZJSZT a környezetbarát cseppmentes olajcserét biztosító gyorscsatlakozó rendszerrel kapcsolatos szerzői jogok vizsgálata során a következő megállapítást tette:

„Hogyha a műszaki alkotás formája kizárólag a műszaki funkciójának ellátására szolgál, akkor vélhetően nem tekinthető egyéni, eredeti jellegű alkotásnak. Azok a műszaki megoldások, amelyek kizárólag műszaki funkciót töltenek be oly módon, hogy az egyéni jelleget nélkülözik, szerzői jogi védelmet nem élvezhetnek. Fentieket összefoglalva tehát, nincs kizárva, hogy egy műszaki alkotás szerzői jogi védelemben részesüljön, azonban ehhez az szükséges, hogy ne csak a műszaki feladata ellátására szorítkozzék a kialakítása, hanem abban tetten

⁶⁸ Lásd Takács: i. m. (30), p. 64.

⁶⁹ A hazai jogirodalom gyakran említi az alkalmazott művészet eredményét a funkcionális művek közé tartozónak. Kifejezésre jut ez például a személyhez fűződő és vagyoni jogok vizsgálata során, melynek eredményeként az állapítható meg, hogy az alkalmazott művészet, így a funkcionális művek esetében a szerző személyhez fűződő jogai a mű természetéből, rendeltetéséből fakadóan háttérbe szorulnak a vagyoni jogokkal szemben. Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 118.

⁷⁰ SZJSZT-34/2000. Szabványok szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2000_034.pdf.

⁷¹ SZJSZT-22/2012. Szakirodalmi művel kapcsolatos szerzői jogsértés: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2012_22.pdf.

*érhető legyen a szerzői mozgástér megléte, illetve más mű szolgai másolásának hiánya.*⁷²

A testület konstrukciós tervek, gyártmánytervek és látványtervek vizsgálata kapcsán megjegyezte, hogy álláspontja szerint

„nem állhatnak szerzői jogi védelem alatt senki javára azok a teljesítmények, amelyek mindenki számára szabadon hozzáférhetők, a különböző szakmai, technikai előírások, elvárások, általános kritériumoknak megfelelő alkotóelemek, sablonok”,⁷³ ezek egyéni, eredeti jellege nem megállapítható.

A jelenleg hatályban lévő szabályozással ellentétben a korábbi szerzői jogi törvény, az rSzt. nem csak azokat a funkcionális műveket részesítette védelemben, amelyek egyéni, eredeti jelleggel bírnak. A rSzt. ismerte ugyanis az úgy nevezett rokonjogi védelem jogintézményét is. Ennek szabályai szerint az rSzt. 51. §-a oltalomban részesítette azokat a fényképeket, ábrákat, műszaki rajzokat, térképeket, szemléltető képeket vagy eszközöket és filmeket is, amelyek egyéni, eredeti jelleg híján nem esnek szerzői jogi védelem alá. A rokonjogi védelem csak abban az esetben állt fenn, ha az alkotáson a készítő neve és a megjelenés vagy nyilvánosságra hozatal éve szerepelt, a védelmi idő pedig a szerzői művek védelmi idejéhez képest jóval korlátozottabb, mindössze a megjelenés vagy nyilvánosságra hozatal évét követő tizenöt évig állhatott fenn. Az ilyen alkotás felhasználásához a rokonjogi védelem esetében is szükséges volt a készítőjének a hozzájárulása és nevének feltüntetése. A magyar szerzői jogi szabályozásból a hatályos Szt.-vel kikerült a rokonjogi védelem jogintézménye, aminek az okát Barta Judit – többek között – abban látja, hogy problémás volt a szerzői művek és a rokonjogi védelem alatt álló alkotások elhatárolása egymástól.⁷⁴ Annak ellenére, hogy a hazai szabályozásból kikerült e jogintézmény, „a német, az osztrák és az olasz szerzői jog sajátos szomszédos jogi oltalmat biztosít az ilyen, hangsúlyozottan nem egyéni-eredeti, azaz a szerzői jogi oltalom tárgyát nem képező, alkotásjelleggel nem bíró felvételekre.”⁷⁵

A fotóművészeti alkotások egyéni, eredeti jellegének vizsgálata rendszeresen a hazai és a nemzetközi joggyakorlat fókuszába kerül. A Nagykomentár kiemeli, hogy

„az alkotó egyéniség a fotóművészetben is, mint minden művészeti ágban a világ sajátos, belső, szubjektív szűrőn keresztül történő láttatásában érhető tetten.

⁷² SZJSZT-08/2019. Környezetbarát cseppmentes olajcserét biztosító gyorscsatlakozó rendszerrel kapcsolatos szerzői jogok: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_08_19.pdf.

⁷³ SZJSZT-23/2010. Konstrukciós tervek, gyártmánytervek és látványtervek szerzői jogi megítélése: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2010_23_1.pdf.

⁷⁴ Barta Judit: Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül. Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica, 23. évf. 2. sz., 2005, p. 405–407, 414.

⁷⁵ Faludi Gábor, Győri Erzsébet: Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. In Gyertyánfy: i. m. (27), p. 521.

*Az egyéni, eredeti jelleg legfőképpen a témaválasztás gondolatiságában; a fotós által elkapott pillanat sajátosságában (jellegzetes mozdulat, gesztus, történet); a felvételhez választott beállításban, a téma nézőpontjának, a képkivágásnak az egyediségében; a kompozícióhoz alkotó módon használt technikai megoldásokban (például különlegesen hosszú expozíciós idő, speciális optika megválasztása, szűrők használata, egyéb kreatív képalkotói döntések) testesülhet meg.*⁷⁶

Az SZJSZT számos szakvéleményben foglalkozott a kérdéssel. Megállapítása szerint az Ópusztaszeren kiállított Feszty-körképet és az emlékparkot feldolgozó fotósorozathoz tartozó

*„felvételek nem esetlegesek, véletlenszerűek, hanem a művész önálló szellemi termékei, a saját elgondolásait valósította meg a fotó eszközeivel. Egyéni beállításokat alkalmazott úgy az épületek, a tárgyak, mint a beöltözött szereplők esetében. Felhasználta a fényviszonyok változásait, játszott a kontrasztok adta lehetőségekkel, számtalan kreatív képalkotói döntést hozott és valósított meg. Az adott feladatot egyéni, eredeti módon oldotta meg. Más alkotó nyilvánvalóan más módon készítette volna el a kiadványt, tehát az a körülmény, hogy az Emlékparkot valóságként kellett bemutatnia, s nem választhatta meg szabadon a fotók tárgyát, egyáltalán nem jelenti, hogy ne jöhetett volna létre szerzői jogi védelem alatt álló alkotás.”*⁷⁷

Az SZJSZT álláspontját a Fővárosi Bíróság is osztotta a vonatkozó ügyben hozott ítéletében.⁷⁸ A felvételek egyéni, eredeti jellege tehát megállapítható az SZJSZT által rögzített kritériumok mentén, azonban a pusztán reprodukciós célú felvétel az egyéni, eredeti jelleggel nélkülözi, így szerzői jogi védelem alatt sem állhat. Az EUB álláspontját a *Painer*-ügy kapcsán vizsgáljuk, melynek tárgya a portréképek egyéni, eredeti jellege volt, nevesül az, hogy élvezhet-e egy iskolai portrékép (amelynek elkészítése során jellemzően hasonló beállítással dolgozik a fényképész) szerzői jogi védelmet. Az EUB álláspontja szerint

„a szerző a mű létrehozása során többféleképpen és több ízben is szabadon és kreatívan dönthet. Az előkészítő szakaszban a szerző meghatározhatja a színrevitelt, a fényképalany testhelyzetét, illetve a megvilágítást. A portréfotó elkészítésekor eldöntheti, hogy mi látsszon a képen, meghatározhatja a látószöget, illetve a környezetet is. Végül a papírkép készítésekor a szerző a különféle előhívási technikák közül kiválaszthatja a számára megfelelő, vagy adott esetben számítógépes programot is alkalmazhat. Ezeknek a különböző döntéseknek a

⁷⁶ Lásd *Faludi*, Győri: i. m. (75), p. 520.

⁷⁷ SZJSZT-35/2006. Megrendelésre készült fotók egyéni, eredeti jellege: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2006_35_rec_pdf.pdf.

⁷⁸ 6.P.24.783/2005.

révén tud a portréfotó szerzője „személyes színezetet” adni a létrehozott műnek. Következésképpen a portréfotók esetében nem lehet azt állítani, hogy a szerző alkotóképességeit csak korlátozott mértékben, illetve egyáltalán nem fejtheti ki.”⁷⁹

Az EUB rámutatott továbbá, hogy

„a portréfotó akkor részesülhet ... szerzői jogi védelemben, ha – és ezt a nemzeti bíróságnak kell az adott ügyben megítélnie – az ilyen fénykép a szerző szellemi alkotása, amely tükrözi az ő személyiségét, és amely a szerzőnek a fénykép létrehozása során hozott szabad és kreatív döntéseiben jut kifejeződésre. Amennyiben megállapítást nyert, hogy a szóban forgó portréfotó műnek minősül, nem részesül csekélyebb mértékű védelemben, mint bármely más mű, beleértve a fényképészeti alkotásokat is.”

2.5. A műtípusi besorolás

Az Szjt. 1. §-ának (1) bekezdése rendelkezik az oltalom köréről, így a törvény az irodalmi, a tudományos és a művészeti alkotásokat rendeli védeni, a szellemi tevékenység meglehetősen tág területére hivatkozva. A védett alkotások köre nem zárt, erre utal, hogy a műtípusok felsorolását az „így különösen” fordulattal vezeti fel a törvény. Az Szjt. 1. §-ának (2) bekezdése a műtípusok példálózó felsorolását tartalmazza. E jogtechnikai megoldás arra szolgál, hogy ne csak a felsorolásban szereplő műtípusok állhassanak védelem alatt, hanem minden olyan alkotás, amely megfelel az egyéni, eredeti jelleg követelményeinek, és az irodalmi, a tudományos és a művészeti alkotások közé tartozik.

Az Szjt. miniszteri indokolása szerint

„a törvényjavaslat előkészítése során a műtípusok példálózó felsorolásának kiegészítését többen is szorgalmazták, pl. javasolva a bábjáték, a lapterv, a tanterv, a belsőépítészeti alkotás vagy az elektronikus publicisztika felvételét e listára. E kezdeményezések azonban kevésbé tűntek megalapozottnak, hiszen a törvényben foglalt felsorolás nem kimerítő jellegű, az általános szabály alapján – amely minden irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotást védelem alá helyez – e szellemi teljesítmények is szerzői jogi védelemben részesülhetnek, ha egyéni, eredeti jellegűek. Másrészt e „műtípusokra” a törvény speciális szabályokat amúgy sem állapít meg, illetve közülük egyesek besorolhatók a törvény szerinti kategóriák valamelyikébe.”⁸⁰

⁷⁹ Eva-Maria Painer és a Standard VerlagsGmbH és társai-ügy, C-145/10, ECLI:EU:C:2011:798, 93 pont: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0145>.

⁸⁰ A szerzői jogról szóló T/728. számú törvényjavaslat indokolása az 1–9. §-okhoz: <https://jogkodex.hu/doc/9370290>.

Szükségtelen tehát a műtípusok taxatív felsorolása, hiszen semmivel nem eredményez alacsonyabb szintű védelmet a műtípusok közé nem tartozás az egyébként a szerzői művel szemben támasztott követelményeknek megfelelő alkotások számára. Mindemellett a taxatív lista a jogtechnikai szempontból sem lenne szerencsés, tekintettel arra, hogy a szerzői jog egy rendkívül technológiaérzékeny jogterület, így rendkívül nehézkes lenne a jogalkotónak megfelelő módon követni és védelemmel ellátni az egyre újabb és újabb műtípusokat.

Az SZJSZT munkássága nyomán is egyértelműen kirajzolódik, hogy az Szjt. példálózó felsorolása valóban csak mankóként szolgál az alkotások műtípusba sorolása révén, ez azonban a szerzői jogi minőségüket nem érinti. Amennyiben egy alkotás rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, és nincs kizárva a védelem köréből valamilyen egyéb okból, akkor annak a szerzői jogi oltalma fennáll, ahogyan erre az SZJSZT is utalt a balettprodukciót vizsgáló szakvéleményében: „... a szerzői jog által műként védett alkotások köre nem zárt ..., ezért elvileg nem kizárt az egyéni-eredeti jellegű, szellemi alkotást megvalósító szűzsé védelme akkor sem, ha netán műfaji besorolása vitatott”.⁸¹ Az ügyben született ítéletben a bíróság a szakvéleményt elfogadta ítélezése alapjául.⁸² Hasonló következtetésre jutott az SZJSZT többek között ruházati termékek eredetiségével,⁸³ rézmetszet- és rézkarcnyomólemezekkel,⁸⁴ játékokkal,⁸⁵ lámpákkal⁸⁶ és egy lézerprodukcióval⁸⁷ kapcsolatban is.

Az Szjt. a következő műtípusokat említi⁸⁸ a példálózó felsorolásában:

- az irodalmi mű (például szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai),
- a nyilvánosan tartott beszéd,
- a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is,
- a színmű,
- a zenés színmű,
- a táncjáték és a némajáték,
- a zenemű, szöveggel vagy anélkül,
- a rádió- és a televíziójáték,

⁸¹ SZJSZT-20/2011. Balettprodukció egyéni eredeti jellege: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2011_20.pdf.

⁸² 8.Pf.22.298/2012.

⁸³ SZJSZT-9/2017. Ruházati termékek eredetiségével kapcsolatos kérdések: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakvelemen_9_2017.pdf.

⁸⁴ SZJSZT-8/2015. Rézmetszet, rézkarc nyomólemez szerzői jogi oltalma: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakvelemen_8_2015.pdf.

⁸⁵ SZJSZT-9/2012. Játékok szerzői jogi védelme és szolgai másolása: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2012_09.pdf.

⁸⁶ SZJSZT-5/2007. Lámpák szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2007_005.pdf.

⁸⁷ SZJSZT-31/2005. Az átdolgozás szintjét el nem érő inspiráció színpadi lézerprodukció esetén: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2005_031.pdf.

⁸⁸ Szjt. 1. § (2) bekezdés.

- a filmalkotás és más audiovizuális mű,
- a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve,
- a fotóművészeti alkotás,
- a térképmű és más térképészeti alkotás,
- az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve, a műszaki létesítmény terve,
- az iparművészeti alkotás és annak terve,
- a jelmez, a díszlet és azok terve,
- az ipari tervezőművészeti alkotás,
- a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis.

Az irodalmi művek kategóriájába terjedelemben való tekintet nélkül minden irodalmi alkotás beletartozik, az irodalmi művek képezik a szerzői jog legkorábbi szabályozási tárgyát. Az Sztj. a felhasználási szerződések körében külön szabályozza az irodalmi művek felhasználását célzó kiadói szerződéseket.⁸⁹ A zeneművek körében mind a szöveges, mind a szöveg nélküli alkotásokat védeni rendeli a jogszabály, függetlenül azok hordozójától, így oltalom alatt áll a kottában rögzített zenemű, akárcsak az elektronikus fájlként létező alkotás. A zeneművek, különösen a szöveges zeneművek gyakran többszerzős alkotások. Speciálisan többszerzős műtípus a filmalkotás és más audiovizuális művek is, ennek okán a filmalkotások felhasználására egy kézből, a filmelőállítótól (producer) szerezhethetnek jogot a felhasználók.⁹⁰ A képzőművészeti alkotások körébe tartozó művekkel kapcsolatos különleges szabályozás alapját az adja, hogy ezekből jellemzően egy műpéldány áll rendelkezésre. Ennek okán vált a magyar szerzői jogi szabályozás részévé a követőjog,⁹¹ valamint a fizető köztulajdon⁹² intézménye, amelyek alapján a műpéldányoknak nem csak az első, hanem minden további értékesítése után szerzői jogdíj keletkezik, kivételt képezve a jogkimerülés jogintézménye alól. Az építészeti alkotások esetében érdekesség, hogy a műpéldány maga az építészeti terv, szerzői jogi szempontból az épület megépítése a terv többszörözésének tekintendő.⁹³

3. A védelem alól kivett alkotások

Bizonyos alkotásokat a jogalkotó – annak ellenére, hogy azok formailag megfelelnek ugyan a szerzői jogi védelem feltételeinek – az Sztj.-ben deklaráltan kivett a védelem köréből.⁹⁴ Így nem állnak szerzői jogi védelem alatt a jogszabályok, a közjogi szervezetszabályo-

⁸⁹ Sztj. 56–57. §.

⁹⁰ Sztj. 66. §.

⁹¹ Sztj. 70. §.

⁹² Sztj. 100. §.

⁹³ Sztj. 18. § (2) bekezdés.

⁹⁴ Sztj. 1. § (4)–(7) bekezdések.

zó eszközök, a bírósági vagy hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok. A szerzői jogi védelem nem terjed ki a sajtótermékek közleményeinek alapjául szolgáló tényekre vagy napi hírekre. Valamely ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya a szerzői jogi védelemnek. A folklór kifejeződései sem részesülnek szerzői jogi védelemben (ez nem érinti a népművészeti ihletű, egyéni, eredeti jellegű mű szerzőjét megillető szerzői jogi védelmet).

Akárcsak a hatályos német szabályozásban,⁹⁵ a szerzői jogi védelem alól kivett alkotások körébe

- az általános (jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök), valamint
- az egyedi (bírói vagy hatósági határozatok, közlemények, ügyiratok) normák tartoznak.

A jogbiztonság követelménye megkívánja, hogy az életviszonyokat szabályozó normák mindenki számára korlátozás nélkül megismerhetőek legyenek. A fenti irományoknak a védelem köréből történő kivétele mögött meghúzódó jogpolitikai indok az volt, hogy a jogbiztonság követelményének való megfelelés állami érdeként meg kell, hogy előzze az egyes szerzők személyes érdekeit. Az SZJSZT saját szakvéleményeinek szerzői jogi megítélését vizsgálta a 27/2001. sz. szakvéleményében,⁹⁶ amelyben arra jutott, hogy a szakvélemény szerzői jogi védelmét az eljárás során kizárja annak ügyirati funkciója, az eljáráson kívül azonban fennáll a védelem, például tudományos folyóiratban történő közlés esetén, ugyanígy gyűjteményes műként történő összeállításának alkotói munkája, például az egyéni, eredeti módon való válogatás, szerkesztés révén már szerzői védelemben részesülhet.⁹⁷

A tények (például történelmi tények, köztudomású tények) és a napi hírek is ki vannak zárva a szerzői jogi védelem köréből. A szabályozás oka az, hogy

„a jogalkotó a szerzők művel kapcsolatos jogainak védelméhez fűződő érdekén túlmutatónak értékelte a sajtó- és információszabadság érvényesülését, vagyis az információhoz jutás közérdekét”.⁹⁸

Ez a szabály nem eredményezi azt, hogy a tények, hírek felhasználásával megírt cikkek és elkészített sajtóanyagok ne állnának szerzői jogi védelem alatt, azonban bizonyos feltételek mellett ezek szabadon átvehetők a sajtóban.

A WCT-nek megfelelően,⁹⁹ az Szjt. szabályai szerint sem lehet szerzői jogi védelem tárgya ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet. Ahhoz, hogy egy alkotás szerzői jogi védelmet élvezzen, el kell érnie a kidolgozottságnak egy bizonyos

⁹⁵ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte 5. §.

⁹⁶ SZJSZT-27/2001. Szakvélemények szerzői jogi védelme, a szerzői jogok gyakorlása: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2001_027.pdf.

⁹⁷ Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, Budapest, 2022, p. 63: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/307191/file/POGACSAS-UJHELYI_Szellemi.alkotasok.joga_22.11.06_final.pdf.

⁹⁸ Lásd Takács: i. m. (30), p. 69.

⁹⁹ WCT Art. 2: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/295166>.

szintjét, érzékelhetőnek és előhívhatónak kell lennie a külső szemlélő, „fogyasztó” számára. Az ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer nem éri el az érzékelhetőségnek a szerzői jogi védelemhez szükséges szintjét, ahogyan erre az SZJSZT is rámutatott reklámokkal kapcsolatos szakvéleményében:

„az ötletek kizárásának jogpolitikai indoka az, hogy a szerzői jog a szellemi alkotás sajátos, a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni-eredeti jellegét illeti meg, az általam tehát formavédelmet jelent: a megfogalmazás egyediségét védi. Az ötlet azonban – noha kétséget kizáróan a szellem terméke – nem ölt olyan formát, nem éri el azt a kidolgozottsági fokot, hogy abban a szerző szellemi tevékenységének egyéni-eredeti jellege felismerhető módon tükröződhetne és így az Szt. 1. §-ának (3) bekezdése értelmében szerzői jogi védelem alatt állhatna.”¹⁰⁰

A szerzői jog alanyának azonosíthatatlansága¹⁰¹ – tehát a szerző személyének ismeretlensége – a praktikus oka annak, hogy a folklór kifejeződései ki vannak véve a szerzői jogi védelem köréből. Ez az Szt. által rögzítetten sem jelentheti azt, hogy a népművészeti ihletésű egyéni, eredeti művek ne élvezhetnének szerzői jogi védelmet. Az SZJSZT a 21/1976 sz. ügyében ismert népi (tehát a közkinccsbe tartozó) motívumkészletből merített, alkotó módon változtatott szöveges szerzői jogi védelmének fennállását állapította meg. Az indok a tervezési koncepcióban, megoldási módban megnyilvánuló egyéni, sajátos szellemi tevékenység. Kulacsokat vizsgált az SZJSZT 21/2008 számú szakvéleményében, amelyben megállapította, hogy azok „formája teljesen hagyományos, a népművészetből évszázadok óta ismert alaki és arányrendszert követ, ... megállapítható, hogy azok nem rendelkeznek olyan egyéni, eredeti jelleggel, amely alapján megkülönböztethető lenne más ilyen termékektől, és amely a szerzői jogi védelmet megalapozná.”¹⁰²

4. A szerzői jog keletkezése

A szerzői jog a mű megalkotásával keletkezik, a szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.¹⁰³ A mai szerzői jog alaptétele, hogy annak keletkezése automatikus, nincs szükség a létrejöttéhez semmiféle hatósági aktusra vagy nyilvántartásba vételre. Ez az alapelv – a formalitásmentesség

¹⁰⁰ SZJSZT-3/2009. Reklámötlet és kreatív koncepció szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2009_03.pdf.

¹⁰¹ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 34.

¹⁰² SZJSZT-21/2008. Népművészeti jellegű tárgy szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2008_021.pdf.

¹⁰³ Szt. 9. § (1) bekezdés.

elve¹⁰⁴ – a BUE-ből következik, ennek megfelelően a BUE-részes államokban egységesnek mondható a szabályozás e kérdésben. Az Amerikai Egyesült Államokban sokáig fennállt a védelem érdekében a szerzői művek regisztrációs kötelezettsége, azonban az USA-nak a BUE-hez 1988-ban történt csatlakozását követően „már nem kell a védelem fenntartásához ezt a jelzést a kiadott könyvekbe nyomtatni; feltüntetése azonban továbbra is előnnyel jár, mert kizárja az alperesnek a törvényben meghatározott összegű, magánjogi büntetés jellegű kártérítés mellőzésére irányuló, jóhiszeműségre alapított védekezését”.¹⁰⁵

Hazai jogrendszerünkben lehetőség van a művek önkéntes műnyilvántartásba vételére, amely szerzői jogi védelmet nem keletkeztet ugyan, azonban (megdönthető) vélelmet keletkeztet amelle, hogy a szerző az a személy, aki a művet sajátjaként nyilvántartásba vetette (szerzőségi vélelem). Igénybevétele nem kötelező, a szerzői jogi védelem szempontjából nincs jelentősége, azonban hasznos bizonyítási eszköz lehet az esetleges jogérvényesítés során. A nyilvántartást a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala vezeti.¹⁰⁶ A jogintézmény 2006-ban került be a magyar szabályozásba, korábban kizárólag a közös jogkezelő szervezetek nyilvántartásai töltötték be hasonló funkciót.¹⁰⁷

Napjainkban újra előtérbe került annak kérdése, hogy nem lenne-e célravezetőbb valamilyen jellegű regisztrációs rendszert bevezetni a szerzői jogban annak érdekében, hogy az alkotók tudatosabban képviselhessék és érvényesíthessék a jogaikat. „Sokakban felmerül, hogy a mai ’műtúlادagolás’ korszakában nem praktikusabb-e egy fordított rendszer: a szerzői jogi jogviszony létrejöttéhez mégiscsak valamilyen tevőleges magatartás megkövetelése (a mű megalkotásán túl egy erre vonatkozó akaratnyilatkozat)” – boncolgatja a kérdést Pogácsás Anett 2022-ben megjelent tanulmányában.¹⁰⁸ Pogácsás a megoldást nem a kötelező regisztráció visszavezetésében látja, hanem a szerzői tudatosság növelésében, egyúttal a modern technológia adta lehetőségek kiaknázásában a digitális adatbázisok használatával. Ebbe az irányba mutat a blockchain technológia és az NFT-k¹⁰⁹ egyre növekvő jelentősége

¹⁰⁴ Pogácsás Anett: Formalitásmentes oltalom elve a szerzői jogban. In Juhász Ágnes (szerk.): Elmélet és praktikum: Hagyománytisztelet és modernitás. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2022, p. 78–92: <https://jogikar.uni-miskolc.hu/files/17531/JubileumiPOTk%C3%B6tet.pdf#page=81>.

¹⁰⁵ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 52.

¹⁰⁶ Önkéntes műnyilvántartás: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/mivel-fordulhatok-a-hivatalhoz/szerzoi-jogi-vedelem/onkent-es-munylvantartas>.

¹⁰⁷ Kiss Zoltán: A szerzőség vélelmének újraszabályozása; az önkéntes műnyilvántartás nemzetközi és magyarországi szabályai és gyakorlata. Infokommunikáció és Jog, 2006, 3. sz., p. 77–81: <https://szakikkadatbazis.hu/doc/1339570>.

¹⁰⁸ Lásd Pogácsás: i. m. (104), p. 91.

¹⁰⁹ Az NFT-k valós vagy virtuális tartalmak (dolgok vagy adatok) olyan blokklánc alapú, nem helyettesíthető digitális reprezentációi (tokenjei), amelyek strukturált metaadatok révén lehetővé teszik e tokenek és ritkán a mögöttes tartalmak alternatív (kriptoalutakon alapuló) ellenszolgáltatás fejében, közvetítő-szolgáltatók nélküli értékesítését. Mezei Péter: NFT-k a szerzői jog világában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 17. (117.) évf. 3. sz., 2022. június, p. 9: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2022-3/01-mezeipeter.pdf>.

is, amely a szerzői jogi értékláncba is begyűrűzött – habár dogmatikai szempontból nem állítja különösebb kihívások elé a szerzői jog rendszerét.¹¹⁰

5. A szerző személye

5.1. A szerzői jog alanya

Az Sztj. 4. §-ának (1) bekezdéséből következően szerző csak természetes személy lehet. Ez nem zárja ki, hogy a szerzői vagyoni jogokkal valamilyen jogi személy rendelkezze, tehát utóbb a jogi személy kerüljön a szerzői jogi jogosult pozíciójába, például öröklés okán vagy munkaviszonyban alkotott művek esetében, azonban a szerző (és így a személyhez fűződő szerzői jogok alanya) kizárólag ember lehet. Ennek a szabálynak különösebb értelmezési kérdésekkel (egy-két állat által alkotott mű *bulvár*jog esetén, illetve a jogi személyekkel kapcsolatos elhatárolást kivéve) egészen a közelmúltig nem kellett megküzdnie. A mesterséges intelligencia (MI) térnyerése azonban jelentős kihívások elé állítja a szerzői jogi szabályozást. Grad-Gyenge Anikó a szerzői joggal foglalkozó elméleti irodalom egyik legújabb kérdéskörének tartja a mesterséges intelligencia közreműködésével létrejövő eredmények szerzői jog általi védhetőségét.¹¹¹

A mesterséges intelligencia olyan területe az informatikának, amely szoftverek fejlesztésével foglalkozik annak érdekében, hogy azok emberi intelligenciához hasonló feladatokat végezzenek el. A generatív mesterséges intelligencia (*generative artificial intelligence*) célja új adatok, tartalmak vagy elemek előállítása, generálása olyan módon, amely reprodukálni tudja az emberi kreativitást. Mindenfajta kreativitási törekvés ellenére azonban – ahogyan arra fent utaltunk – a szerző csak ember lehet. Csősz Gergely 2023-ban megjelent tanulmányában¹¹² a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseit járja körül, álláspontja szerint a kérdéskör már túlmutat azon a problémán, hogy az MI lehet-e szerző. Csősz tanulmányában több olyan kérdést is felvet, amelyek megválaszolása a szerzői jog további fejlődése során megkerülhetetlen, így például foglalkozik

- az MI általi adathasználat szerzői jogi minősítésével,¹¹³
- az MI előállítójának mint jogosultnak a jogaival (adatbázis-előállítóként, szoftverfejlesztőként),¹¹⁴ valamint hogy

¹¹⁰ Mezei: i. m. (109).

¹¹¹ Lásd Grad-Gyenge: i. m. (40), p. 34.

¹¹² Csősz Gergely: Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 2. sz., 2023. április: <https://www.sztjh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkhv/szemle-2023-2/03-csoszgergely.pdf?fbclid=IwAR3RraMmMYGzL6QJl5pHtuRfSjVI-Pinvud5-HaGhauIddJjUxayVKaWzg>.

¹¹³ Lásd Csősz: i. m. (112), p. 76.

¹¹⁴ Lásd Csősz: i. m. (112), p. 80.

- tekinthető-e szerzőnek (társ szerzőnek)¹¹⁵ az MI végfelhasználója, az „alkotásra” parancsot adó személy.

Mindezekon túlmenően – ahogy Csősz utal rá – az MI feletti jogosultság kérdése mellett komolyan felmerül az igény egyes MI-szolgáltatók részéről, hogy generált tartalmak tekintetében a szerzői jogok jogosultjainak is tekintsék őket. Egy ilyen kezdeményezés eredménye volt az is, hogy a SACEM francia–luxemburgi közös jogkezelő szervezet szerzői repertoárjába került az AIVA zenei MI-generátor.¹¹⁶ A szerzők részéről olyan szabályozási igény merül fel, amely hatékony intézkedésekkel képes megvédeni érdekeiket a mesterséges intelligencia térhódításával szemben, e rendkívül technológiaérzékeny jogterület soron következő legnagyobb kihívása tehát az, hogy a szerzők számára is megnyugtatóan kezelje a mesterséges intelligenciával kapcsolatosan a kulturális piacra is begyűrűző aggályokat, oly módon, hogy az ne gátolja a technológiai fejlesztéseket. Grad-Gyenge Anikó felvetése szerint ennek eszköze a szerzői jogi eszköztár továbbfejlesztése, akár új szomszédos jog kialakítása is lehet.¹¹⁷

5.2. Többszerzős alkotások

Egy adott mű szerzője nem csak egyetlen személy lehet. A szerzői jogi törvény Nagykomentárjának elhatárolása szerint az olyan művek, amelyeknek a megalkotásában többen is részt vettek, a származékos művek és a többszerzős eredeti művek csoportjára oszthatók. A származékos művek alapvetően az átdolgozás, tehát az alkotás új művet eredményező megváltoztatása útján létrejött alkotások.¹¹⁸ Az átdolgozás külön szócikkben kerül bemutatásra. A többszerzős eredeti (tehát nem átdolgozás útján létrejött) művek csoportján belül három típus van:

- a közös mű (Szt. 5. §),
- az együttesen létrehozott mű (Szt. 6. §) és
- a gyűjteményes mű (Szt. 7. §).¹¹⁹

Jelen szócikkben is ezen – az Szt. struktúrájából is következő – csoportosítás nyomán végezzük el a többszerzős alkotások bemutatását.

Közös műről beszélünk, amennyiben a mű több ember közös elhatározáson alapuló együttes alkotásának eredménye. A közös művekkel kapcsolatos szabályokat az Szt. 5. §-a tartalmazza, (1) bekezdése szerint amennyiben a mű részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen, és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat.

¹¹⁵ Lásd Csősz: i. m. (112), p. 82.

¹¹⁶ Lásd Csősz: i. m. (112), p. 81.

¹¹⁷ Grad-Gyenge Anikó: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján. Magyar Jog, 2023. 6. sz., p. 337–345: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/2441007?fbclid=IwAR0S9Fm7Pc5f7dWsepK5OOCl3iUoxp7ILj9JhsTHLrdzwJFtwubzFc6kRc>.

¹¹⁸ Szt. 29. §.

¹¹⁹ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 105.

Amennyiben a közös mű részei önállóan is felhasználhatók (összekapcsolt művek), a saját rész tekintetében a szerzői jogok önállóan gyakorolhatók.¹²⁰ A társszerzőség a védelmi idő számításának szempontjából is jelentőséggel bír, a hetvenéves védelmi időt ugyanis az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani.¹²¹ Az SZJSZT oktatási anyagok kapcsán vizsgálta a kérdést. Az eljáró tanács a szakvéleményben kifejtette, hogy

„ha az eredeti közös művet a szerzők (az abban foglaltakkal egyezően) közös alkotói cél elérése érdekében, együttesen és egymás részére tekintettel hozták létre, vizsgálándó, nem sérti-e a közös mű további hasznosítását az egyik szerzőtárs alkotásának kihagyásával, illetve e részek 'pótlásával' született új alkotás. Abban az esetben azonban, ha bizonyítható, hogy az eredeti közös mű önálló részei egymástól függetlenül jöttek létre, és utólagosan, nem a közös alkotás, hanem egyéb cél érdekében kapcsolódtak össze, a saját részek tekintetében a szerzők a továbbiakban önállóan is gyakorolhatják jogaikat – így az önálló rész szerzője saját művét átdolgozhatja, bővítheti stb.”¹²²

A technikai fejlődés okán előtérbe kerültek a csoportosan, kollektív munkával létrejövő művek, amelyek szerzői gyakran nem, vagy csak aránytalan nehézségek árán nevesíthetők.¹²³ Együttesen létrehozott művek esetén a szerzői jog jogutódként azt a személyt illeti, akinek a kezdeményezésére és irányításával a művet létrehozták, és amely azt a saját nevében nyilvánosságra hozta. Maga az Szjt. is megnevez példát az együttesen létrehozott művekre, mégpedig a nemzeti szabványt, azonban ilyennek tekinthető egy kisléptékű, de nagyon nagy területet ábrázoló részletes térkép elkészítése vagy egy többszörösen átdolgozott szoftver is.¹²⁴ Együttesen létrehozott művek esetén az egyes szerzők hozzájárulása gyakorlatilag nem különböztethető meg egymástól, széles szakmai egyeztetés eredményeként jönnek létre ezek az alkotások. A sajátos védelmi idő-számítás, amely szerint a védelmi időt az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani, kizárólag a közös művekre alkalmazandó, az együttesen létrehozott művekre viszont nem.¹²⁵

A többszerzős eredeti alkotások harmadik csoportjába a gyűjteményes művek tartoznak. Szerzői jogi védelemben részesül a gyűjtemény, ha tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű (gyűjteményes mű). A gyűjteményes mű szerzője a gyűjtemény szerkesztője, tehát a gyűjtemény egyes elemeit egyéni, eredeti módon összeválogató személy. A védelem a gyűjteményes művet megilleti akkor is, ha annak részei,

¹²⁰ Szjt. 5. § (2) bekezdés.

¹²¹ Szjt. 31. § (2) bekezdés.

¹²² SZJSZT-07/2009. Közös mű; jogosulatlan átvétel megítélése tanítói segédletek esetében: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2009_07.pdf.

¹²³ A szerzői jogról szóló T/728. számú törvényjavaslat indokolása, 6. §: <https://jogkodex.hu/doc/9370290#ss4>.

¹²⁴ Lásd Pogácsás, Ujhelyi: i. m. (97), p. 57.

¹²⁵ Lásd Gyertyánfy: i. m. (27), p. 110.

tartalmi elemei nem részesülnek, illetve nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben.¹²⁶ A gyűjteményes mű esetében tehát szintén érvényesül az egyéni, eredeti jelleg követelménye, azonban nem a gyűjtemény egyes elemeinek kell megfelelniük e követelménynek, hanem összességében az egész gyűjteménynek, tehát az egyes elemek összeválogatásának módja, a szerkesztés elvei kell, hogy magukon hordozzák a szerzői alkotótevékenység jegeit. A szakértői vélemények gyakorlata¹²⁷ alapján gyűjteményes mű lehet többek között

- a bútorkatalógus,¹²⁸
- a hangfelvételek szerkesztett gyűjteménye,¹²⁹
- a népdalgyűjtemény,¹³⁰
- a szócikkek, illetve tárgyleírások gyűjteménye,¹³¹
- a műholdas televízióprogramok vételi lehetőségéről tájékoztatást adó (frekvencia-) táblázat,¹³²
- a jogtár,¹³³
- az (elektronikus) szótár¹³⁴ és
- a katonasági emlékszoba, illetve kiállítás.¹³⁵

Adatbázis is lehet gyűjteményes mű, ha az összeválogatás módja egyéni, eredeti. Az adatbázis önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez – számítástechnikai eszközökkel vagy bármely más módon – egyedileg hozzá lehet férni.¹³⁶ A *nem* egyéni, eredeti gyűjtésű adatbázis, mint a szerzői joghoz kapcsolódó jogi védelem tárgya, külön szócikkben kerül bemutatásra.

¹²⁶ Szjt. 7. § (1) bekezdés.

¹²⁷ A jogesetek kigyűjtésének forrása: Legeza: i. m. (7).

¹²⁸ SZJSZT-01/2007. Bútorkatalógusok szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2007_001_0.pdf.

¹²⁹ Pf.III.20.015/1977. Lásd A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeinek gyűjteménye I., Artisjus, Budapest, 1981, p. 31.

¹³⁰ SZJSZT-06/1973. Lásd i. m. (129), p. 95.

¹³¹ SZJSZT-06/2008. Származékos mű minősítése: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2008_006.pdf.

¹³² SZJSZT-38/2006. Szerzői jogi védelem fennállása műholdas televízióprogramok térképe és frekvencia táblázat esetében: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2006_38_rec_pdf.pdf.

¹³³ SZJSZT-18/1997. Jogszabályokat tartalmazó adatbázisok szerzői jogi védelme; SZJSZT-19/2009. Jogtár védelme gyűjteményes műként, illetve adatbázisként: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2009_19_01.pdf.

¹³⁴ SZJSZT-12/2010. Elektronikus szótár védelme gyűjteményes műként, illetve adatbázisként: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2010_12.pdf.

¹³⁵ SZJSZT-34/2013. Kiállítás mint gyűjteményes mű szerzői jogi védelme: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2013_34.pdf; Pécsi Ítéltábla Pfv. VI.20.126/2013/29: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_birosagi_pdf/34-2013_peci_i_itelet.pdf.

¹³⁶ Szjt. 60/A. §.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZOFTVERFEJLESZTÉS IRÁNYAIT FELVÁZOLÓ DOKUMENTUM SZERZŐI JOGI VÉDELMEINEK A KÉRDÉSE

TÉNYÁLLÁS

A felperes pszichológus, tanácsadó, egyetemi oktató, kutató, akinek kutatási területe az egyéni és szervezeti teljesítmény és egyensúly diagnosztikája és kapcsolódó módszertanok fejlesztése, különösen a stressz és szövődményeinek megelőzése és kezelése.

Az alperes üzletviteli tanácsadó, humánfejlesztő, felnőttképző tanácsadó cég. Az alperes szolgáltatásainak egy része a munkahelyi stresszkezelésre irányul, ez egyik meghatározó szolgáltatása a [szolgáltatás1], amelynek keretében az alperes szoftveres módszerrel méri fel a különböző szervezetek stressz-szintjét.

A felperes által alapított gazdasági társaság és az alperes között 2019-től kezdődően állt fenn kapcsolat, a közöttük 2019. október 21. napján megkötött vállalkozási szerződés teljesítésbe ment.

A felek együttműködése 2020 elején egy alperesi szoftverfejlesztés kapcsán folytatódott. Erre vonatkozóan a felek között szóbeli megállapodás jött létre, amelynek keretében a felperes feladata arra irányult, hogy egy olyan követelményrendszert készítsen elő, amely alapján az alperes elő tudja állítani a szoftvert informatikus vállalkozó bevonásával. A felperes az alperes részére 2020. márciusban továbbított elektronikus levelezés keretében egy dokumentumot (a továbbiakban: [mű]).

A [mű] átvételét követő napon, 2020. márciusában az alperes vállalkozási szerződést (a továbbiakban: szoftverfejlesztési szerződés) kötött egy szoftverfejlesztővel az alperes „által meghatározott követelményeknek megfelelő szoftver fejlesztési, rendszerintegrációs, projekt adminisztrációs feladatok” ellátására. A szoftverfejlesztési szerződés egy pontja határozza meg a szoftverfejlesztés szakaszait, a szoftverfejlesztési szerződés 2. számú melléklete a fejlesztési követelmények jegyzékét tartalmazza.

A felperes és az alperes között 2020 májusában konfliktus alakult ki a felperes által elkészített és az alperes részére átadott [mű] ellenében járó díj mértékének tárgyában. A felperes 2020. május 20. napján az alperes részére megküldött elektronikus levelében – hivatkozva a 2020. május 19. napján az alperesnek a Facebook oldalon keresztül megküldött üzenetére – valamennyi, az alperes részére 2020 január és 2020 május között írásban vagy szóban átadott elemzés, terv, különös tekintettel a [mű] bárminemű, alperes általi felhasználását azonnali hatállyal megtiltotta. Ezt követően a felperes jogi képviselője útján felszólította az

alperest a [mű] felhasználásának haladéktalan abbahagyására és a felhasználás megszüntetésének igazolására.

A felek közötti viszony megromlását követően az alperes 2020 májusában hozzalátott a szoftverfejlesztési projekt keretében egy új követelményjegyzék előkészítéséhez (a továbbiakban: [mű 2]).

A felperes állítása szerint a [mű] a szoftverfejlesztési irányokat határozta meg, annak alapvető követelményeit rögzítette, köztük azt, hogy milyen felhasználók, milyen jogosultságokkal rendelkezhetnek, milyen modulokra kell fejlesztési energiákat szánni, illetve példákat mutatott a szoftver eredményeinek vizuális megjelenésével kapcsolatosan. A felperes kifejezetten utalt arra, hogy munkája nem terjedt ki a szoftverfejlesztési informatikai feladatok elvégzésére, így programozásra sem. Az alperes kiemelte, hogy a [mű] elkészítésével kapcsolatos projekt célja az alperes már meglévő stresszaudit-szolgáltatásának továbbfejlesztése és korszerűsítése volt.

A felperes 2021 júniusában benyújtott, majd utóbb megváltoztatott kereseti kérelmében annak megállapítását kérte, hogy az alperes 2020. március 9. napjától a [mű] engedély nélküli felhasználásával, valamint a szerző nevének a fel nem tüntetésével megsértette a felperes vagyoni és személyhez fűződő jogait. Kérte a törvényszéktől a jogsértés megállapítását, abbahagyásra kötelezést, a jövőre nézve történő eltiltást, adatszolgáltatást, elégtételadást, továbbá a jogsértéssel érintett dokumentumok alperesi székhelyen történő lefoglalását és megsemmisítését. A felperes kereseti kérelmében a szerzői jogról szóló 1999. évi LXVI. törvény (a továbbiakban: „Sztj.”) I. § (1) bekezdésére 4. § (1) bekezdésére, 10. § (1) bekezdésére, 12. § (1) bekezdésére, 13. §-ára, 16. § (1) bekezdésére, 17. §-ára, 18. § (1) bekezdés a) és b) pontjára, a 94. § (1) bekezdés a), b), c), d) pontjára, 94. § (10) bekezdésére és 94. § (1) bekezdés f) pontjára hivatkozott. A felperes álláspontja szerint a [mű] szerzői jogi védelmet élvez. A felperes előadta, hogy a [mű] követelményrendszerének, specifikációjának kialakítása során nagyfokú szabadságfokkal rendelkezett. A felperes az általános, minden számítógépes programra kötelező követelményeken felül egyedi elvárásokat határozott meg és tett javaslatokat egyedi, rá jellemző stílusban. Erre korábbi kutatói, kutatómódszertani tapasztalatai alapján volt képes.

Az alperes a kereset elutasítását kérte, vitatta annak jogalapját. Álláspontja szerint a [mű] nem rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, olyan általános megállapításokat tartalmaz, amelyek egy számítógépes rendszer, szoftver működéséhez elengedhetetlenek, alapvető elvárásokat jelentenek, így azok bármely, a szakmában járatos személy számára alapvető, általános érvényű kijelentésnek minősülnek. Az alperes továbbá utalt arra, hogy a felperes a [művet] az általa rendelkezésre bocsátott szakmai anyagok és specifikációk felhasználásával készítette el. Az alperes vitatta, hogy a [művet] felhasználta volna. Állítása szerint a projektet teljes mértékben újragondolta, a létrehozandó szoftver specifikációjaként pedig kidolgozta az [mű2] jegyzéket, amely különbözik a [műtől]. Az alperes továbbá megjegyezte azt is, hogy a [mű] alapján a szoftverfejlesztői munkát nem lehetett megkezdeni, ezért az alperes

kénytelen volt a szoftverfejlesztői szerződését módosítani, ennek az új szerződésnek pedig már nem része a [mű]. A [mű2-vel] kapcsolatban vitatta, hogy az a [mű] átdolgozásával jött volna létre.

A törvényszék felhívta a felperest, hogy tegyen titoktartási nyilatkozatot, mielőtt a törvényszék lehetővé tenné számára az alperesi dokumentum megtekintését, azonban a felperes ilyen nyilatkozatot nem kívánt tenni, az alperesi [mű2-t] nem kívánta megismerni.

A törvényszéknek mint megkeresőnek az eljárás során tett megállapítása szerint szakkérdés, hogy a [mű] rendelkezik-e egyéni, eredeti jelleggel, szakirodalmi műnek minősíthető-e, továbbá, hogy a [mű] felhasználásra került-e az alperes részéről azáltal, hogy a [művet] digitális formában tárolta, arról másolatot készített, valamint hogy azt a szoftverfejlesztési szerződés részévé és mellékletévé tette.

A fentiekre tekintettel a törvényszék megállapította, hogy a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem vált indokolttá, így a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) kirendelését rendelte el az ügyben.

A TÖRVÉNYSZÉK ÁLTAL FELTETT KÉRDÉSEK

1. A szakértő állapítsa meg, hogy a felperes [műve] rendelkezik-e egyéni, eredeti jelleggel, az szakirodalmi műnek minősíthető-e! Értékelje a 14. számú alperesi irat táblázatában szereplő megállapításokat, azok mennyiben fogadhatók el, mennyiben érinti a felperesi [mű] szerzői jogi jellegét, ha annak nem minden eleme minősül egyéni, eredeti jellegűnek!
2. A szakértő állapítsa meg, hogy a [mű] mellékletét képező grafikai ábrák szerzői jogi oltalom alatt állnak-e!
3. Foglaljon állást abban a kérdésben, hogy a [mű] felhasználásra került-e az alperes részéről azáltal, hogy a [művet] digitális formában tárolta, arról másolatot készített, és az mellékletét képezte egy szoftverfejlesztési szerződésnek (F/10).
4. Állapítsa meg, hogy a 14. számú előkészítő iratban szereplő, 2. kategóriába sorolt alperestől származó szövegrészek eredeti, önálló jellegű művek-e, amennyiben igen, beszélhetünk-e az Sztj. 5. §-ának (1) bekezdésében szabályozott közös műről!
5. Nyilatkozzon, hogy állást tud-e foglalni abban a kérdésben, hogy az alperesi [mű2] a felperesi [mű] átdolgozásának minősül-e, és ha igen a felhasználás milyen arányú – figyelemmel arra a körülményre, hogy felperes nem adott titoktartási nyilatkozatot, így ő maga nem jogosult megismerni az alperesi dokumentum tartalmát, még oly módon sem, hogy a szakvélemény szükségképpen idézi annak részeit!

AZ ELJÁRÓ TANÁCS SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYE

I. A szakértői vélemény rövid összefoglalója

Az eljáró tanács – a lentiekben részletesen kifejtett indokok alapján – a következő választ adja a törvényszék által feltett öt kérdésre.

Ad 1. A rendelkezésre álló adatok alapján az állapítható meg, hogy a [mű] egyéni, eredeti jellegű alkotásnak minősül, és így szerzői jogi védelem alatt áll. Ez a megállapítás a [mű] egészére vonatkozik, amennyiben a felperes (és az iratokból inkább ez valószínűsíthető) az alperes által rendelkezésére bocsátott „szakmai anyagokat és specifikációkat” csupán ihlető forrásként – és nem szövegszerűen – használta fel. A szövegszerű felhasználás külön bizonyítást igényelne, de – miután csupán a [mű] egyes részleteire vonatkozna – inkább csak azt a kérdést vetné fel, hogy mennyiben nem állna összhangban az idézést engedő szabad felhasználás szabályaival.

A [műnek] a 14. számú alperesi iratban előadott alperesi elemzése e tekintetben szerzői jogi szempontból nem értékelhető, mivel az a [műben] foglalt – szerzői jogi védelem alatt nem álló – tudásanyag, szakmai ismeretek, tények, adatok nézőpontjából közelíti meg a védelemképesség kérdéskörét. Egy szakirodalmi mű mint folyószöveg szerzői jogi szempontú vizsgálata során azonban nem a szöveg mondatrészekre, szavakra történő tagolásával kell megvizsgálni azt, hogy vajon a mű megfelel-e a szerzői jogi védelem kritériumainak. A vizsgálatnak arra kell irányulnia, hogy vajon a gondolatok megformálása, a kifejtés egyéni, eredeti jelleget tükröz-e.

Ad 2. A [mű] mellékletét képező diagramok nem mutatnak olyan egyéni, eredeti jelleget, amire tekintettel szerzői műnek lennének tekinthetők.

Ad 3. Az alperes azzal, hogy a [művet] digitális formában tárolta, másolatot készített, továbbá a [művet] a szoftverfejlesztési szerződés részévé tette, a [művet] szerzői jogi értelemben felhasználta.

Ami a felhasználás jogszerűségének vagy annak hiányát illeti, a [mű] alperes általi elektronikus formában való tárolása a többszörözési jog szempontjából csak addig volt jogszerű, amíg tárgyalás folyt a felek között a [mű] szoftverfejlesztés céljára való felhasználásáról, de nyomban jogszerűtlenné vált attól kezdve, hogy a tárgyalások megszakadtak, amikor is a felperes 2020. május 20-án megtiltott minden felhasználást az alperes számára. A nyilvánossághoz közvetítés jogát viszont mindaddig nem sérti az alperes, amíg a nyilvánosság számára nem teszi hozzáférhetővé az elektronikusan tárolt [művet] (az ilyen hozzáférhetővé tételre nem talált adatot az eljáró tanács).

A [mű2] 2020. május 20. napját követő elektronikus formában való tárolásának, valamint a [műről] történő másolatkészítésnek és a szoftverfejlesztési szerződés, illetve annak melléklete részévé tételének a jogszerűsége annak fényében ítélt meg, hogy a felek közötti szóbeli megállapodás alaki hiba folytán alapvetően semmis-e, vagy pedig a bizonyítékok alapján bizonyítást nyer-e, hogy a felek a szóbeli egyeztetések során a szerzői jogi felhasználás feltételeiben megállapodtak (ilyen megállapodásra nem talált adatot az eljáró tanács), és így netalán a szerződéstől való elállásról lehet mégis szó.

Ad 4. A rendelkezésre álló adatok alapján nincs mód annak kellő bizonyossággal való megállapítására, hogy a 2. kategóriába sorolt tartalmak egyéni, eredeti formát öltöttek-e, mivel az alperes az eljárás során nem csatolt olyan dokumentumokat, amelyekre mint alapul vett szakmai anyagokra hivatkozik. (Azzal kapcsolatban, hogy a szakmai ismeretanyagokat és specifikációkat a felperes milyen esetleges terjedelemben és módon használta fel, az eljáró tanács utal arra a válaszra, amit a törvényszék 1. kérdésére adott.)

Mivel a közös mű ismérve az alkotók közös elhatározása egy ilyen mű megalkotására, és mivel az ügy iratai szerint csupán szakmai ismeretanyagoknak, specifikációknak az alperes általi átadására került sor a [mű] létrehozásához való alapulvétel céljára, közös mű akkor sem jött volna létre, ha a felperes az anyagokat azok esetleges egyéni, eredeti módon kifejezett formájában (amire nincs adat) – akár szövegszerűen, akár pusztán inspirációs forrásként – felhasználta volna.

Ad 5. A [mű] és a [mű2] olyan mértékben tér el egymástól, nemcsak narrálásban, megfogalmazásmódban, hanem a kifejezett tartalom tekintetében is, hogy a [mű] átdolgozásáról nem lehet szó.

II. Részletes szakértői vélemény

2.1. Előzetes megállapítások

Az eljáró tanács az ügyben rendelkezésre álló, a törvényszék által rendelkezésre bocsátott periratokat egyenként áttekintette, és az abból levont következtetések alapján hozta meg az alábbi szakértői véleményét, figyelemmel a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdésében foglaltakra, miszerint

„[a] Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét és nem idézhető. Szükség esetén azonban további adatok szolgáltatását kérheti a megkereső bíróságtól vagy hatóságtól, illetve a megbízótól.”

Az eljáró tanács a törvényszék végzésében foglaltak figyelembevételével, a testület rendelkezésére bocsátott dokumentumok alapján alakította ki véleményét.

2.2. Az Szjt. irányadó rendelkezései

Az eljáró tanács különösen az Szjt. következő rendelkezéseit tartotta szükségesnek figyelembe venni:

1. § (1) Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.
 - (2) Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen:
 - a) az irodalmi (pl. szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai) mű,...
 - c) a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (a továbbiakban: szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is, ...
 - h) a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyvmás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve, ...
 - (3) A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értéktélettől. ...
 - (6) Valamely ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya a szerzői jogi védelemnek. ...
4. § (2) Szerzői jogi védelem alatt áll – az eredeti mű szerzőjét illető jogok sérelme nélkül – más szerző művének átdolgozása, feldolgozása vagy fordítása is, ha annak egyéni, eredeti jellege van.
5. § (1) Több szerző közös művére, ha annak részei nem használhatók fel önállóan, a szerzői jog együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat; a szerzői jog megsértése ellen azonban bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet.
16. § (1) A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.

18. § (1) A szerző kizárólagos joga, hogy a művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Többszörözés:
- a) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint
 - b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.
- (2) A mű többszörözésének minősül különösen a nyomtatással megvalósuló mechanikai, filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a hang- vagy képfelvétel előállítása, a sugárzás vagy a vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítés, a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása. ...
- 26 § (8) A szerzőnek az is kizárólagos joga, hogy művét – másként, mint sugárzással vagy a (7) bekezdésben szabályozott módon – a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.
29. § A szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon. Átdolgozás a mű fordítása, színpadi, zenei feldolgozása, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása és a mű minden más olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.
33. § (1) A szabad felhasználás körében a felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző engedélye nem szükséges. Csak a nyilvánosságra hozott művek használhatók fel szabadon e törvény rendelkezéseinek megfelelően.
- (2) A felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.
- (3) A szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezéseket nem lehet kiterjesztően értelmezni.
45. (1) A felhasználási szerződést – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – írásba kell foglalni.

2.3. Válaszok a törvényszék által feltett kérdésekre

1. kérdés: A szakértő állapítsa meg, hogy a felperes [műve] rendelkezik-e egyéni, eredeti jelleggel, az szakirodalmi műnek minősíthető-e! Értékelje a 14. számú alperesi irat táblázatában szereplő megállapításokat, azok mennyiben fogadhatók el, mennyiben érinti a felperesi [mű] szerzői jogi jellegét, ha annak nem minden eleme minősül egyéni, eredeti jellegűnek!

Az eljáró tanács a kérdés megválaszolásához a következőket vette figyelembe.

A szerzői jogi védelem fennállásához két konjunktív feltétel megléte szükséges. Az első feltétel, hogy az alkotásnak az irodalom, a tudomány vagy a művészet területén kell létrejönnie. Az Szjt. 1. § (2) bekezdésében található felsorolás a „különösen” szó közbeiktatásával azonban példálózó jellegű, tehát a szerzői jogi védelmet élvező alkotások köre nem zárt, hanem bármely alkotás szerzői jogi védelmet élvezhet, feltéve, hogy az alkotás, mint a szellemi tevékenység eredménye, egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik.

Az EU irányelvei a tagországok eltérő eredetiségfeltételei között (egyrésről az igénytelen brit eredetiségfogalom, amely elegendőnek tartotta, hogy valami a „skill-and-labor”, tehát bármilyen készség és munka eredménye legyen, és a különleges szellemi teljesítmény igénye, amit például a német bíróságok követelnek meg, pl. a számítógépi programok szerzői jogi védelméhez) a szerzői jogi védelem feltételeként azt határozták meg, hogy a mű eredeti legyen mint a szerző saját szellemi alkotása, és hogy ezen túl semmilyen más követelmény nem támasztható [l. a szoftverirányelv (2009/24/EC) 1. cikkének (3) bekezdését, az adatbázis-irányelv (96/9/EC) 3. cikkének (1) bekezdését, és – a fényképészeti művek tekintetében – a védelmiidő-irányelv (2006/116/EC) 6. cikkét].

Az EUB később az Infopaq-ítéletében valamennyi műkategóriára vonatkozóan kimondta, hogy az EU-jogban a szerzői jogi védelemképességnek csak az a feltétele, amit a fent említett EU-irányelvek állapítanak meg; nevezetesen, hogy a mű „eredeti [legyen], abban az értelemben, hogy a szerző saját szellemi alkotása”.¹

Ezzel összhangban mutatott rá SZJSZT korábbi szakértői véleményeiben, hogy az alkotás akkor

- a) „egyéni”, ha az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra, és ezek közül a szerző egyéni módon valósítja meg azok egyikét vagy másikat, és
- b) „eredeti”, ha az nem csupán valamely már meglevő alkotás szolgálai másolata. Minden – az előző pontban foglalt követelménynek eleget tevő – mű, amely eredeti elemeket tartalmaz, szerzői jogi védelmet kell, hogy élvezzen.²

¹ C-5/08. sz., az Infopaq-ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet 37. pontja.

² SZJSZT-38/2003. Külsős óraadók előadásainak szerzői jogi védelme.

Az előadottak azt mutatják tehát, hogy a szerzői jogi védelemnek a fentiek szerinti értelemben vett egyéni, eredeti jellegén kívül más feltétele nincs. A védelem tehát – többek között – nem függ sem mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől, sem az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.

A szerzői jogi védelem mindig a tartalom egyéni, eredeti módon történő kifejezésére terjed ki.³ A szerzői jog tehát nem valamely mű belső tartalmát, az abban foglalt információt védi. Az SZJSZT egy korábbi szakvéleményében erre tekintettel nem találta jogosulatlannak egy koncepció átvételét, mivel annak kidolgozottsága nem érte el azt a fokot, hogy abban az egyéni, eredeti jelleg felismerhető lett volna; így az ugyanazon gondolati rendszer átvételét nem találta az eljáró tanács szerzői jogi jogsértésnek.⁴

Az egyéni, eredeti jelleg általános vizsgálata során arra is figyelemmel kell lenni, hogy az alkotónak az alkotása létrehozása során milyen tág szellemi mozgástér állt a rendelkezésére. E körben kiemelendő az SZJSZT-19/2005 számú szakértői vélemény, amely az egyéni, eredeti jelleg mibenlétével kapcsolatban megállapította, *„[e]legendő az, hogy a műben az egyéni jelleg valamilyen minimuma megnyilvánuljon, azaz ne legyen teljesen meghatározva a körülmények vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak, továbbá, hogy ne egy meglévő alkotásnak szolgai másolásáról legyen szó”*.⁵

A törvényszék fenti kérdése arra irányult, hogy az F/3 szám alatt csatolt [mű] egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik-e, szerzői jogi védelem alatt áll-e.

Az Sztj. 1. § (2) bekezdés a) pontja szerint szerzői jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása, köztük a szakirodalmi mű.

A tudományos és szakirodalmi művek ismérve, hogy az abban kifejtett gondolatok, tételek, tanok, megállapítások, megoldások az információs közkinccs részét képezik, a szerzői jogi védelem közvetlenül a mű tartalmára tehát nem terjed ki, hanem csak a kifejtés gondolatmenetére, módjára és a gondolatok megformálására. A szakirodalmi művek kifejezési módját jellemzően leszűkíti az adott szakterület ismeretanyaga, az ahhoz tartozó, kötelezően figyelembe veendő tények, adatok, elvek, tételek.⁶ Szakirodalmi művek esetében a kifejezés védelme igazodik a műfajta sajátosságaihoz, és szükségszerűen alacsonyabb egy szépirodalmi műhöz képest, mivel a *„[f]unkció és az ebből eredő kötöttségek nagymértékben szűkítik az egyéni-eredeti jelleg kifejezhetőségének terét”*.⁷

³ SZJSZT-07/2015. Módszer szerzői jogi védelme.

⁴ SZJSZT-03/2009. Reklámötlet és kreatív koncepció szerzői jogi védelme.

⁵ SZJSZT-19/2005. Fotóművészeti alkotások szerzői jogi védelme.

⁶ SZJSZT-25/2003/1–2. Környezetvédelmi engedélyezési tervdokumentáció szerzői jogi védelme és jogosulatlan felhasználása építési engedélyezési tervdokumentációhoz; a kártérítés mértéke.

⁷ SZJSZT-19/2019. Számítógépi programalkotás jogi védelme.

Az eljáró tanács mindenekelőtt alaposan megvizsgálta a felperes által F/3 szám alatt csatolt [műve]t. A [mű] – ahogyan az a címéből is következik – fejlesztési követelményeket határoz meg az alperes által létrehozni kívánt szoftver előállításához, fejlesztéséhez. A [mű] három részfolyamatot (1–3. etap) különít el, meghatározva az egyes folyamatok célkitűzéseit, feladatait, projektjeit, konkrét időtartamokat jelölve ki a folyamatokhoz. A [mű] mellékletként három darab diagramot tartalmaz.

Az alperes az eljárás során azzal érvelt, hogy a [mű] kizárólag általános megállapításokat tartalmaz, amelyek a szakmában járatos személy számára alapvető, általános érvényű kijelentéseknek minősülnek, nem pedig a felperes saját szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellegű alkotásoknak. Az alperes továbbá, a kirendelő végzésben leírt tényállás szerint, utalt arra, hogy „a felperes [művének] összeállítása során az alperes által rendelkezésére bocsátott szakmai anyagokat és specifikációkat is felhasználta, így azok nem lehetnek felperes szellemi alkotásai” (az „is” szó kiemelése az eljáró tanácstól).

Az alperes tehát nem állítja azt, hogy a felperes az alperes egy már korábban elkészült művét átdolgozta volna, hanem csupán azt, hogy az általa rendelkezésre bocsátott szakmai anyagokat is felhasználta. Az utóbbi állítás elvileg jelenthetné azt is, hogy az anyagokból egyes egyéni-eredeti szövegrészeket átvett az alperes akár változtatás nélkül, akár némi átdolgozással, de azt is (és a leírt tényállásból inkább ezt következik), hogy azok csak alapul szolgáltak – ismeretként, elgondolásként, módszerként – a [mű] elkészítéséhez. Erre az utóbbi „felhasználási” módra utal az is, amit az alperes a 14. számú előkészítő iratában szereplő, 2. kategóriába sorolt szövegrészekről állít; nevezetesen az, hogy azok az alperes által rendelkezésre bocsátott anyagokon, specifikációkon alapulnak (nem pedig az, hogy azokat szóról szóra vagy némi módosítással szövegszerűen beépítette volna a felperes).

Az eljáró tanács a fentiekben azért kénytelen feltételelesen fogalmazni, mert a rendelkezésre álló iratokban nem talált adatot arra, hogy az alperes az eljárás során álláspontjának alátámasztására olyan bizonyítékot szolgáltatott volna, amely alapján megállapítható lenne, hogy a felperes az alperes által hivatkozott ismeretanyagot felhasználta-e a [mű] elkészítése során, és amennyiben igen, úgy azt milyen mértékben és módon használta fel. Tehát, hogy az alperes által hivatkozott, általa átadott ismeretanyag kizárólag inspirációul, ihlető forrásként szolgált-e a felperes részére, vagy pedig azt szövegszerűen használta-e fel munkája során. Ez a különbségtétel azért lényeges, mert valamely korábbi, szerzői jogi védelem alatt álló szakirodalmi mű egy későbbi mű megalkotása során ihlető forrásként szabadon felhasználható, mivel „[v]alamely ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya a szerzői jogi védelemnek”.⁸ A szakirodalmi művek megírása során bevett gyakorlatnak tekinthető, hogy a mű más hasonló, azonos témában írt művek ismeretanyagának a felhasználásán alapul (anélkül, hogy azokból az idézésre vonatkozó kivétel kereteit meghaladóan szövegrészek kerüljenek átvételre). Ilyen módon ugyanaz az

⁸ Lásd Szjt. 1. §-ának (6) bekezdése.

ötlet/tudományos elgondolás több más műben is felhasználható; ezen művek pedig egyidejű, konkuráló védelemben részesülhetnek, amennyiben szerzőik saját alkotásai abban az értelemben, hogy „*mindegyikük más alkotói személyiség egyéni, eredeti gondolati szövedéke, s így tükre is*”,⁹ s így eltérnek egymástól.¹⁰

Tekintettel arra, hogy az eljáró tanácsnak – a fentiekre tekintettel – nem volt lehetősége kétséget kizáró módon megállapítani, hogy a felperes a [mű] megalkotása során az alperes állítása szerint rendelkezésre bocsátott anyagokat milyen mértékben és módon használta fel, a tanács arra a kérdésre, hogy vajon a [mű] egésze egyéni, eredeti jellegű-e, és így szerzői jogi védelem alatt áll-e, elsősorban az F/3. szám alatt csatolt [mű] alapulvételével tud választ adni.

Az eljáró tanács megállapította, hogy a [mű] jellege ugyan vázaltszerű, tömör, lényegre törő, puritán, néhol mondatba foglalás nélküli tényanyagok felsorolásából áll össze, azonban e szoros keretek között is felsejlik a felperes egyéni, eredeti jellegű kifejezőmódja, amelyet különösen az alábbi ismérvek támasztanak alá.

- A [mű] sajátos, hármas felosztású tagolása, kijelölve a szoftverfejlesztésnek mint munkafolyamatnak az egyes részfeladatait. A felperes egyéni kifejezőmódjára utal az, hogy az egyes részfolyamatokhoz külön-külön konkrét követendő időintervallumokat határozott meg.
- A szövegezésben néhány helyen egyes szám első személy,¹¹ illetőleg többes szám első személy¹² kifejezőmód használata tűnik fel, amely a felperes személyes álláspontjának a kifejezésére utal, egyéni, eredeti jellegű narrálást nyújtva a [műnek].

Ugyan a [mű] típusa, formája az abban szereplő tartalom felperes általi formába öntésének a módját beszűkíti, az eljáró tanács arra az álláspontra jutott, hogy a felperes e szoros keretek között is lehetőséget talált arra, hogy a [műben] kibontakoztathassa a rá jellemző egyéni, eredeti jellegű kifejezőmódot.

Az eljáró tanács álláspontja szerint a [mű] szerzői jogi védelemben részesíthető, mivel megfelel a szerzői mű Szjt. által támasztott feltételeinek. Ez a megállapítás a [mű] egészére vonatkozik, amennyiben (és az iratok alapján az eljáró tanács ezt látja valószínűnek) a felperes az alperes által rendelkezésére bocsátott „szakmai anyagokat és specifikációkat” csupán ihlető forrásként – és nem szövegszerűen – használta fel. A szövegszerű felhasználás külön bizonyítást igényelne, de – miután csupán a [mű] egyes részleteire vonatkozna – inkább

⁹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 82.

¹⁰ SZJSZT-22/2012. Szakirodalmi művel kapcsolatos szerzői jogsértés.

¹¹ Lásd „...[a] tanácsadó látna olyat is, amit a CEO nem, de nem feltétlenül engedném hozzáférni a teljes adattáblához”.

¹² Lásd „[á]ltalánosságban az 1. etap célja a lehető legrugalmasabb paraméterezés, mivel a 2. és a 3. szakaszban fogunk tudni pontosítani”. Illetve, „[e]nnnek az etapnak a tartalma a tesztelesek eredményétől is függ, ez alapján a kiértékelő képernyőket menet közben változtathatjuk”.

csak azt a kérdést vetné fel, hogy mennyiben nem állna összhangban az idézést engedő kivétel szabályaival.

Az eljáró tanács ezt követően rátért az 1. számú kérdés második alkérdésére, vagyis arra, hogy a 14. számú alperesi irattal csatolt táblázatban foglalt módszer alapján vizsgálható-e a [mű] szerzői jogi védelme.

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy úgy tűnik, az alperes, de a rendelkezésre álló dokumentumok alapján az eljáró tanács álláspontja szerint a felperes is, félreértette a törvényszék kérését,¹³ amelyben felhívta a feleket, hogy jelöljék meg, hogy a felperes milyen adatokat kapott az alperestől műve elkészítéséhez, és melyek művének azok a részei, amelyek az ő alkotói munkájának az eredményeképpen születtek meg.

Az alperes a 14. számú iratban a [műben] foglaltakkal kapcsolatban az alábbi 4 kategóriát határozta meg, és elemezte ezen módszer alapján a [művet]:

- 1. kategóriába sorolta azon szövegrészeket, amelyek szerinte nem minősülnek szerzői alkotásnak, mivel állítása szerint azok bárki által hozzáférhető információkat tartalmaznak;
- 2. kategóriába sorolta azon szövegrészeket, amelyek szerinte nem minősülnek szerzői alkotásnak, mivel állítása szerint azok az általa rendelkezésre bocsátott szakmai anyagokon, specifikációkon alapulnak;
- 3. kategóriába sorolta azon szövegrészeket, amelyek állítása szerint a felperes egyéni, eredeti jellegű gondolatának minősülhetnek;
- 4. kategóriába sorolta azon szövegrészeket, amelyek állítása szerint azért nem minősülnek szerzői alkotásnak, mert azok átvezető, kötőszövegeknek minősülnek.

Az eljáró tanács rámutat arra, hogy a [mű] mint egy folyószövegből álló szakirodalmi mű nem bontható külön részekre, mondatrészekre, szavakra a szerzői jogi védelem-képesség vizsgálatakor, hanem azt a maga összességében és teljességében kell értékelni. E körben az eljáró tanács utal az Infopaq-ítéletben megállapítottakra, miszerint a szavak önmagukban jellemzően nem állnak szerzői jogi védelem alatt, és „[k]ülön-külön vizsgálva jellegüknél fogva nem tekinthetők az őket használó szerző szellemi alkotásának”,¹⁴ hanem kizárólag a „[s]zavak kiválasztásán, elrendezésén és kombinációján keresztül van lehetősége a szerzőnek alkotó szelleme eredeti módon történő kifejezésére és olyan eredmény létrehozására, amely szellemi alkotásnak tekinthető”.¹⁵ (Megjegyzi azonban az eljáró tanács, hogy a szavak – különösen az összetettek – szűk körben mégis szerzői jogi védelmet élvezhetnek ott, ahol egyéni, eredeti módon képesek kifejezni valamilyen mondanivalót.¹⁶)

Az eljáró tanács e körben is kiemeli, hogy a [mű] egyéni, eredeti jellegét nem érinti az, ha az alperes által átadott anyagot a felperes kizárólag inspiráció céljából használta fel, mivel a

¹³ Lásd 1/A.P.21.638./2021612. számú jegyzőkönyv 4. oldalát.

¹⁴ C-5/08. sz., az Infopaq International-ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet 45. pontja.

¹⁵ C-5/08. sz. ítélet 45. pontja.

¹⁶ Például Weöres Sándor egyszavas versei (mint a Szárnysötét, a Tojáséj, a Liliomszörny, a Remetebál stb.).

szervi jog nem a szakirodalmi ismeretanyagot, adatokat, tényeket, elveket, tételeket vdi, hanem mindezek kifejezsmódját, amennyiben az egyeni, eredeti jellegu.

A fentiekre tekintettel az eljaro tanacs a törvenyszek 1. kerdese masodik alkérdesere azt a választ adja, hogy mivel az alperes által előterjesztett módszer a [mű] szerzoi jogi szempontu vizsgálatokor magára a [mű] tartalmára összpontosít, nem pedig annak vizsgálatára, hogy a tartalom formába öntése a felperes egyeni, eredeti jellegu szellemi alkotótevékenységének az eredménye-e, így az nem alkalmas arra, hogy annak alapulvétele alapján megállapításra kerülhessen, hogy a [mű] szerzoi jogi védelmet élvez-e.

A fentiekben előadottakat összegezve, az eljaro tanacs az 1. kérdésre a következő választ adja:

A rendelkezésre álló adatok alapján az állapítható meg, hogy a [mű] egyeni, eredeti jellegu alkotásnak minősül, és így szerzoi jogi védelem alatt áll. Ez a megállapítás a [mű] egészére vonatkozik, amennyiben a felperes (és az iratokból inkább ez valószínűsíthető) az alperes által rendelkezésére bocsátott „szakmai anyagokat és specifikációkat” csupán ihlető forrásként – és nem szövegszerűen – használta fel. A szövegszerű felhasználás külön bizonyítást igényelne, de – miután csupán a [mű] egyes részleteire vonatkozna – inkább csak azt a kérdést vetné fel, hogy mennyiben nem állna összhangban az idézést engedő kivétel szabályaival.

A [műnek] a 14. számú alperesi iratban előadott alperesi elemzése e tekintetben szerzoi jogi szempontból nem értékelhető, mivel az a [műben] foglalt – szerzoi jogi védelem alatt nem álló – tudásanyag, szakmai ismeretek, tények, adatok nézőpontjából közelíti meg a védelemképesség kérdéskörét. Egy szakirodalmi mű mint folyószöveg szerzoi jogi szempontu vizsgálata során azonban nem a szöveg mondatrészekre, szavakra történő tagolásával kell megvizsgálni azt, hogy vajon a mű megfelel-e a szerzoi jogi védelem kritériumainak. A vizsgálatnak arra kell irányulnia, hogy vajon a gondolatok megformálása, a kifejtés egyeni, eredeti jelleget tükröz-e.

2. kérdés: *A szakértő állapítsa meg, hogy a [mű] mellékletét képező grafikai ábrák szerzoi jogi oltalom alatt állnak-e!*

Az eljaro tanacs rámutat arra, hogy az Szjt. 1. §-ának (2) bekezdése értelmében szerzoi jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. A rendelkezés példalozó felsorolása h) pontjának megfelelően a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyomás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve is ilyennek minősülhet.

Az eljaro tanacs e körben hivatkozik a Szerzoi Jogi Szakértő Testület SZJSZT-34/2020 számú korábbi szakértői véleményében előadottakra, amelyben az eljaro tanacs megállapította, hogy

„[a] grafikai alkotások jelentős részénél megállapítható, hogy a szerző önkifejezésén túlmutatóan valamilyen rendeltetéssel is bírnak – ennek egy igen jellemző példája az infografika,

amikor a rajzolt ábrázolás valamilyen jelenség, törvényszerűség, trend vagy más adathalmaz jobb szemléltetése érdekében történik. Ezekben az esetekben az egyéni, eredeti jelleg vizsgálatánál a grafika által betöltött funkciót az alkotói mozgásteret szűkítő tényezőként kell figyelembe venni. Maga a funkcionális célkitűzés (tehát infografikák esetében az az elgondolás, hogy grafikusán ábrázolva egy adatösszesség egyszerűbben értelmezhető) azonban nem képezi a szerzői jogi védelem tárgyát, azaz mások nem zárhatóak el attól, hogy azonos vagy hasonló adatokat valamilyen grafikai megoldással szemléletesebbé tegyenek.”

A fentiekből következően tehát maga az ötlet nem lehet a szerzői jogi védelem tárgya, így egy ötlet megformálása sem minősülhet az Szjt. alapján szerzői műnek.¹⁷

Annak eldöntéséhez, hogy a [mű] mellékletét képező, F/3 szám alatt csatolt diagramok elérik-e a szerzői jogi védelemképesség szintjét, az eljáró tanácsnak azt kellett megvizsgálnia, hogy a diagramok kapcsán összegyűjtött információk megjelenítésének módja, vagyis a szemléltetés konkrét kivitelezése eléri-e a szerzői jogi védelem szintjét.

Az eljáró tanács mindenekelőtt megjegyzi, hogy az F/3 szám alatt csatolt mellékletet képező három diagram fekete-fehér színben, alacsony felbontású képi fájlként került az eljárás során becsatolásra.

Az első diagram egy több, egymásban megjelenített, csökkenő méretű, tízszögű síkido-mokból álló diagram, a második ábra egy vízszintes tengelyen domború vonalakkal szabdaltnak ábrázolt diagram, míg a harmadik ábra a stressz-szintnek egy úgynevezett blokk-diagrammal való ábrázolására szolgálhatott.

Az eljáró tanács azt állapította meg, hogy mindhárom diagram általánosan használt adatvizualizációs módszernek tekinthető; az adatok ilyen módon való megjelenítése önmagában nem tükrözi a diagram készítőjének egyéni, eredeti jellegű kifejezőmódját. Továbbá a diagramoknak a felépítése és kialakítása arra enged következtetni, hogy az azok által megjelenített adatokat és információkat azok digitális adatbevitel után egy számítógépes program rendszerezhetette, amelynek során a felperes alkotó közreműködésének a kibontakozására nem kerülhetett sor.

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy az F/10. szám alatt csatolt szoftverfejlesztési szerződés 2. számú melléklete teljes egészében tartalmazza a három diagramot, tehát az alperes a diagramokat felhasználta. Tekintettel azonban arra, hogy a diagramok vonatkozásában a szerzői jogi védelem fennállása nem volt megállapítható, nincs szó engedélyköteles felhasználásról.

Ezért az eljáró tanács a törvényszék 2. kérdésére a következő választ adja: a diagramok nem mutatnak olyan egyéni, eredeti jelleget, amire tekintettel azok szerzői műnek lennének tekinthetők.

¹⁷ SZJSZT-26/2018. Honlap grafikai felületének szerzői jogi védelme.

3. kérdés: Foglaljon állást [a szakértő] abban a kérdésben, hogy a [mű] felhasználásra került-e az alperes részéről azáltal, hogy a [művet] digitális formában tárolta, arról másolatot készített, és az mellékletét képezte egy szoftverfejlesztési szerződésnek (F/10)!

A rendelkezésre álló iratok alapján az eljáró tanács azt veszi alapul, hogy az alperes jelenleg is tárolja a [művet], mivel a 12. számú tárgyalási jegyzőkönyvben foglaltak szerint kötelezettséget vállalt arra, hogy a [mű] hitelt érdemlő módon történő eltávolítása felől szüksége esetén megfelelően intézkedik.

Az eljáró tanács mindenekelőtt rámutat arra, hogy az Szjt. 16. § (1) bekezdése alapján a „[s]zerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére”.

A mű felhasználásának minősül különösen a többszörözés. „A többszörözés lényege a mű testi dologban való rögzítése olyan formában, amely lehetővé teszi, hogy az az ember számára közvetlenül vagy közvetve, ismételten érzékelhetővé váljon (dologi műpéldány). A rögzítés anyagi formába öntést jelent.”¹⁸

Az Szjt. 18. § (2) bekezdése példákkal mutatja be a többszörözés törvényi fogalmát. Eszerint a mű többszörözésének minősül különösen a nyomtatással megvalósuló mechanikai, filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a sugárzás vagy vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítés és a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön.

A BH 2017.299. számon közzétett eseti döntésben rögzítésre került, hogy „[a] felperes pályázati írásművének az alperes számítógépén való rögzítése, tárolása és annak az elektronikus levelező rendszeren való továbbküldése többszörözéssel megvalósítja a mű felhasználását”. Az eljáró tanács utal rá, hogy a Nagykommentárnak az Szjt. 18. §-ához fűzött magyarázata szerint „[a] mű e-mail mellékleteként elküldése egy másik számítógépre szintén többszörözés, hiszen a mű rögzítve marad a küldő számítógépének merevlemezén és megjelenik, rögzül a címzett számítógépének memóriájában, winchesterén is”.¹⁹

Az eljáró tanács megértése szerint a törvényszék kérdése a felhasználás jogszerűségének kérdésére is vonatkozik.

Az eljáró tanács megállapítja, hogy az Szjt. vonatkozó rendelkezései értelmében a [mű] alperes általi felhasználása megvalósult a [műnek] az alperes által digitális formában történő tárolásával, továbbá azáltal, hogy arról másolatot készített, illetve azáltal is, hogy azt az alperes az F/10 szám alatt csatolt szoftverfejlesztési szerződés II/6. pontjának, illetve mellékletének részévé tette.

¹⁸ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 166.

¹⁹ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 169.

Az eljáró tanács mindenekelőtt rámutat arra, hogy a mű harmadik fél által történő felhasználása akkor jogszerű, ha a felhasználó a mű felhasználására a jogosulttól engedéllyel rendelkezik, vagy pedig a felhasználási cselekmény a szabad felhasználás körébe tartozik.

Az eljáró tanács rámutat arra, hogy mindaddig, amíg az alperes a [művet] úgy tárolja, hogy az a közönséghez, nyilvánossághoz nem kerül közvetítésre, tehát a [mű] kizárólag az alperes számára hozzáférhető, az alperesnek a [mű] általi tárolása nyilvánossághoz közvetítést nem valósít meg, így a nyilvánossághoz közvetítés jogát nem sérti. Miután azonban a felperes nem természetes személy, így az Szjt. 35-ának (1) bekezdése szerint a természetes személyek részére engedett szabad felhasználás (többszörözés) nem vonatkozik rá. Ugyanígy nem esik semmilyen szabad felhasználás alá az, hogy az alperes a [műről] másolatot készített, és azt a szoftverfejlesztési szerződés II/6. pontjának, illetve mellékletének részévé tette.

Miután az eljáró tanács arra a megállapításra jutott, hogy jelen ügyben az alperes megvalósította a [mű] felhasználását – annak a fent említett módon való többszörözése (számítógépes tárolása, másolása) révén –, az eljáró tanácsnak azt is meg kellett vizsgálnia, hogy a felperes engedélyt adott-e ilyen felhasználásra, és így a [műnek] az alperes általi felhasználása jogszerű volt-e.

Az eljáró tanács véleménye szerint különbséget kell tenni egyrészt a [műnek] a felek közötti tárgyalások idején való számítógépi tárolása, másrészt az azt követő számítógépi tárolás között, hogy a tárgyalások a felek között megszakadtak, és a felperes 2020. május 20. napján az alperes részére megküldött elektronikus levelében megtiltotta a [mű] bármilyen felhasználását.

A tárgyalások ideje alatt ugyanis nyilvánvalóan a felperes teljes egyetértésével történt a tárolás. Némileg hasonló volt a helyzet a tárolás jogszerűsége szempontjából, mint amikor egy szerző benyújtja a művét egy kiadónak, a kiadó egy ideig tárgyal a szerzővel a kiadásról, de végül nem kötnek érvényes szerződést (vagy ugyan kötnek, de valamelyik fél eláll a szerződéstől). Valamely műnek elektronikus formában való megküldése esetén a potenciális felhasználó általi számítógépi tárolás mindaddig jogszerűnek tekinthető, amíg az jóhiszemű módon megfontolja az esetleges felhasználást, és tárgyalást folytat a szerzővel. Bár ilyenkor a szerző nem ad explicit engedélyt a műnek a tárgyalások idején való számítógépi tárolására, teljes bizonyossággal megállapítható, hogy a tárgyalások alatti számítógépi tárolás a szerző teljes egyetértésével történik.

Az eljáró tanács álláspontja szerint a [műnek] a tárgyalás idején való tárolására olyan implicit engedélye volt az alperesnek, mint amire az EUB utal Soulier és Doke-ítéletének²⁰ a 35. pontjában:

²⁰ A C-301/15. sz., Soulier és Doke-ügyben 2016. november 16-án hozott ítélet.

„35 [M]ivel a 2001/29 irányelv 2. cikkének a) pontja [a többszörözési jogról] és 3. cikkének (1) bekezdése [a nyilvánossághoz közvetítés jogáról] nem határozza meg pontosan azt, hogy a szerző hozzájárulásának milyen formában kell nyilvánosítani, így e rendelkezéseket nem lehet úgy értelmezni, hogy e hozzájárulást explicit formában kell kifejezni. Ellenben úgy kell tekinteni, hogy az említett rendelkezések azt is lehetővé teszik, hogy e hozzájárulást implicit formában fejezzék ki.”

Az adott ügyben a [műnek] a tárgyalások idején való elektronikus tárolására meglevő implicit engedély meglétének a megállapítása – a körülményekből adódó nyilvánvaló jellegéből adódóan – megfelel annak a feltételnek is, amire az ítélet 37. pontjában hívja fel a figyelmet:

„37 Ugyanakkor, a szerzők magas szintű védelmének célja, amelyre a 2001/29 irányelv (9) preambulumbekkezdése utal, azt jelenti, hogy azokat a feltételeket, amelyek esetén egy implicit formájú hozzájárulás elfogadható, szigorúan kell meghatározni annak érdekében, hogy a szerző előzetes hozzájárulásának elvét ne fesszük meg annak (eredeti) alkalmazási körétől.”

Attól kezdve azonban, hogy a tárgyalások megszakadtak, és a felperes – a tényállás szerint – 2020. május 20. napján az alperes részére megküldött elektronikus levelében megtiltotta a [mű] minden további felhasználását, a [műnek] az alperes általi elektronikus eszközön való tárolása engedély nélkülivé és így jogsértővé vált. A jogsértő felhasználás ugyancsak megállapítható a [műnek] az alperes általi másolására és a szoftverfejlesztési szerződés, illetve annak melléklete részévé tételére vonatkozóan.

Az említett – a tárgyalás idején való elektronikus tárolást meghaladó – felhasználási módokra vonatkozóan az eljáró tanács rámutat arra, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a felek között abban egyetértés mutatkozik, hogy a [mű] megalkotására nem kötöttek írásbeli szerződést, hanem e körben kettejük között kizárólag szóbeli egyeztetések, megbeszélések zajlottak.²¹

Ugyanakkor az Szjt. bizonyos kivételektől eltekintve írásbeli alakhoz köti a felhasználási szerződés érvényességét. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: „Ptk.”) 6:7. §-ának (1) bekezdése szerint amennyiben a jognyilatkozatot írásban kell megtenni, az akkor érvényes, ha legalább a lényeges tartalmát írásba foglalták. A jognyilatkozat pedig akkor minősül írásba foglaltnak, ha jognyilatkozatát a nyilatkozó fél aláírta. A „lényeges tartalom” általános jellegű mibenlétével a XXV. számú polgári elvi döntés foglalkozott, amely rögzítette, hogy a szerződés akkor tekinthető írásba foglaltnak, ha a szerződésről készült okirat tartalmából a felek személye mellett a szerződési akaratnyilvánításuk, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás megjelölése is megállapítható. Kiemelendő, hogy a fenti feltételeken túl a Nagykommentárnak az Szjt. 42. §-ához fűzött magyarázata utal arra, hogy az Szjt. részletes miniszteri indokolása értelmében a felhasználási szerződések lényegi kér-

²¹ A/4. szám alatt csatolt feljegyzés.

désköre a mű azonosítása, a felhasználási mód megjelölése, valamint a felhasználási engedély ellenértékének a megfizetése.²²

Az A/4 szám alatt csatolt feljegyzésből, amely a felek között folytatott szóbeli egyeztetések keretében született meg, megállapítható, hogy a felek között az egyeztetés során az egyes „lényeges kérdésekben”, így különösen a felek személyében, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás tárgyában is egyetértés mutatkozott. Az eljáró tanács azonban megjegyzi, hogy a rendelkezésre álló iratokból nem állapítható meg, hogy a felek a felhasználási szerződésekre általánosságban jellemző „lényeges tartalmi feltételekben” is megállapodtak volna, így különösen nem talált az eljáró tanács arra vonatkozóan bizonyítékot, hogy a felek a felhasználás módjában megállapodtak volna, vagy pedig a felhasználási engedély ellenében fizetendő díj mértékében konszenzusra jutottak volna.

Az írásba foglalás elmaradása pedig a felhasználási szerződés semmisségét eredményezi. Ehelyütt ismét a Ptk.-ban foglaltakra kell visszautalni, amely rögzíti, hogy az alakiság megsértése miatt semmis szerződés a teljesítés elfogadásával a teljesített rész erejéig érvényessé válik.

Jelen ügyben a törvényszék a felek által csatolt bizonyítékokat (és szükség esetén további bizonyítékok megismerését követően) nyilván megvizsgálja, és megállapítja, hogy a felek közötti szóbeli megállapodás teljesült-e. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a Nagykommentárnak az Szjt. 45. §-ához fűzött magyarázatában kifejtettek szerint a műpéldány átadása (mint ebben az ügyben a [mű] elektronikus formában való megküldése) nem jelenti a megállapodás teljesülését.²³ Mint ahogy arra a fentiekben rámutatott az eljáró tanács, a műpéldánynak a [mű] felhasználására (vagy annak elvetésére) vonatkozó tárgyalások idejére való átadása kizárólag csak arra az időre vonatkozó tárolás tekintetében értelmezhető implicit engedélynek; mihelyt a felperes 2020. május 20. napján megtiltott minden alperes általi felhasználást, az implicit engedély nyomban hatályát veszítette.

A Nagykommentár utal rá, hogy nem fogadható el az a nézet, miszerint a „átadás” mint teljesítés az alaki okból bekövetkezett érvénytelenséget orvosolná, aminek az oka egyrészt, hogy az „átadás” fogalmilag nem a felhasználási szerződés teljesítése.²⁴ Amennyiben tehát a törvényszék nem látja az ügyben megállapíthatónak, hogy a felek a felhasználási szerződésre jellemző „lényeges kérdéskörökben” is egyetértésre jutottak, úgy a szóbeli megállapodásuk teljesítése során keletkezett, szerzői jogi védelem alá eső [művön] az alperes – a felek közötti tárgyalások idejére való tárolásra vonatkozó implicit engedélytől eltekintve – felhasználási jogot nem szerzett.

²² Gyertyánfy: i. m. (9), p. 324.

²³ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 348.

²⁴ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 349.

Összegezve a fentiekben előadottakat, az eljáró tanács a törvényszék 3. kérdésére a következő választ adja:

Az alperes azzal, hogy a [művet] digitális formában tárolta, másolatot készített, továbbá a [művet] a szoftverfejlesztési szerződés részévé tette, a [művet] magát szerzői jogi értelemben felhasználta. Ami a felhasználás jogszerűségét vagy annak hiányát illeti, a [műnek] az alperes általi elektronikus formában való tárolása a többszörözési jog szempontjából csak addig volt jogszerű, amíg tárgyalás folyt a felek között a [mű] szoftverfejlesztés céljára való felhasználásáról, de nyomban jogszerűtlenné vált attól kezdve, hogy a tárgyalások megszakadtak, amikor is a felperes 2020. május 20. napján megtiltott minden felhasználást az alperes számára. A nyilvánossághoz közvetítés jogát viszont mindaddig nem sérti az alperes, amíg a nyilvánosság számára nem teszi hozzáférhetővé az elektronikusan tárolt [művet] (ilyen hozzáférhetővé tételre nem talált adatot az eljáró tanács).

A [mű2] 020. május 20. napját követő elektronikus formában való tárolásának, valamint a [műről] történő másolatkészítésnek és a szoftverfejlesztési szerződés, illetve annak melléklete részévé tételének az esetleges jogszerűsége annak fényében ítéltető meg, hogy a felek közötti szóbeli megállapodás alaki hiba folytán alapvetően semmis-e, vagy pedig a bizonyítékok alapján bizonyítást nyer, hogy a felek a szóbeli egyeztetések során a szerzői jogi felhasználás feltételeiben megállapodtak (ilyen megállapodásra nem talált adatot az eljáró tanács), s így netalán a szerződéstől való elállásról lehet mégis szó.

4. kérdés: Állapítsa meg [a szakértő], hogy a 14. számú előkészítő iratban szereplő, 2. kategóriába sorolt alperestől származó szövegrészek eredeti, önálló jellegű művek-e, amennyiben igen, beszélhetünk-e az Szjt. 5. §-ának (1) bekezdésében szabályozott közös műről!

Az eljáró tanács megértése szerint a törvényszék által feltett ennek a kérdésnek két alkérdése van.

Az első az, hogy az előkészítő iratban szereplő említett szövegrészek eredeti művek-e.

Az eljáró tanács mindenekelőtt és ismételten rámutat az 1. kérdésre adott részletes válaszban kifejtetteknek megfelelően arra, hogy a szerzői jog nem a mű tartalmára terjed ki, mivel a műben foglalt ötletek, elvek, tanok, tézisek, szakirodalmi tények nem monopolizálhatóak.²⁵ A szerzői jog minden esetben az információk, az adatok, a tudásanyag feldolgozásának a sajátos módjára, annak egyéni, eredeti módon történő bemutatására terjed ki. Ennek megfelelően, az SZJSZT „[t]öbb korábbi szakvéleményében rögzítette, hogy az eredeti jelleg azonos tárgyú, témájú, azonos tudásra építő műre vonatkozóan is fennállhat”,²⁶ amennyiben a szerző alkotótevékenységéből származó egyéni, eredeti jelleg átsejlik a mű szerkesztése, kifejeződése során.

²⁵ SZJSZT-31/2015. Szakirodalmi mű felhasználása.

²⁶ SZJSZT-21/2019. Szakirodalmi mű szerzősége és felhasználása.

Az eljáró tanácsnak annak eldöntéséhez, hogy az alperes állítása szerint a tőle származó „szakmai anyagok és specifikációk” eredeti alkotás formáját öltötték-e, nem áll módjában megalapozott válasszal szolgálni, mivel a rendelkezésre álló iratok alapján az alperes az eljárás során nem csatolta az általa említett azon anyagokat és specifikációkat, amelyeknek bizonyos részeit az elemzése szerinti 2. kategóriába sorolta, és amelyeket állítása szerint a felperes részére korábban átadott.

Mint ahogyan arra az eljáró tanács a törvényszék 1. kérdésére adott válaszában a kifejtésében rámutatott, az alperes állítása szerint az általa átadott anyagok és specifikációk vizsgálata nélkül arra sem tud választ adni, hogy azoknak egyes részei a felperesi [műben] felhasználásra kerültek-e, és ha igen, úgy arra milyen mértékben és módon került sor. Az eljáró tanács így nem tud arra a kérdésre sem választ adni, hogy a 2. kategóriába sorolt szövegrészek esetén a korábbi anyagok szó szerinti vagy némi módosítással szövegszerű átvételére került-e sor, vagy pedig az alperes által a felperes rendelkezésére bocsátott anyag csupán inspirációs forrásként történő felhasználásáról van-e szó. Tehát, hogy a felperes a számára átadott szakirodalmi ismeretanyagot a saját szavaival, a rá jellemző stílusjegyekkel úgy dolgozta-e fel, hogy annak során a felperes személyes jegyei a hivatkozott műrészekben keresztül átsejlenek, és ezáltal egy új műrészlet jött-e létre. Az eljáró tanács azonban itt is rámutat arra, az ügy iratai alapján inkább az utóbbi valószínűsíthető. Az alperes állítása szerint átadott anyagok ismerete nélkül is megállapítható a [műnek] a műrészekre is kiterjedő – a felperes szellemi tevékenységéből eredő és a sajátos, személyes stílusban megjelenő – eredetisége, ami arra enged következtetni, hogy a felperes az alperes által átadott esetleges szakmai anyagok tartalmát egyéni, eredeti módon tükrözte a [műben].

A második alkérdésre, vagyis arra, hogy az alperes által átadott szakmai anyagoknak a felperes általi esetleges felhasználásával létrejöhetett-e az Szjt. 5. § (1) bekezdése szerinti közös mű, az eljáró tanács mindenekelőtt a közös mű ismérveire utal.

A Nagykommentárnak az Szjt. 5. §-ához fűzött magyarázata rámutat arra, hogy „[k]özös mű szerzői jogunkban s ez így volt az 1969-es Szjt. 5. §-a szerint is – csak a szerzők együttes elhatározása, az együttséget megalapozó jogügylet eredményeként jöhet létre”.²⁷ A közös művet a mű létrehozására irányuló közös elhatározás kapcsolja egybe. A közös művet létrehozni kívánó szerzők szándéka tehát arra irányul, hogy az új mű részei elválaszthatlanok, de legalábbis egymástól függőek legyenek.

Az Szjt. 5. §-ának (1)–(2) bekezdése aszerint tesz különbséget a többszerzős művek között, hogy a mű megalkotásában milyen szoros volt az együttműködés, és ennek eredményeképpen a közös mű részei mennyire függnék össze. Az Szjt. 5. §-ának (1) bekezdése olyan közös műtípusra vonatkozik, amely külön-külön fel nem használható műrészekből áll össze, egy egységbe forrva. Az ilyen közös művek esetében általában nem azonosítható, hogy azoknak a szerzői közül ki melyik részletet alkotta.

²⁷ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 105–106.

Az eljáró tanács véleménye szerint csupán azzal, hogy az alperes szakmai ismeretanyagokat és specifikációkat bocsátott a felperes rendelkezésre, még akkor sem jöhetett volna létre közös mű, ha az anyagokat a felperes azok esetleges egyéni, eredeti módon kifejezett formájában, szövegszerűen illesztette volna be a [műbe]. Ugyanis az eljáró tanács az ügy iratai alapján nem látja bizonyítottnak, hogy a rendelkezésre bocsátás a közös mű létrehozása érdekében történt volna, és a feleket a közös mű megalkotásának a szándéka vezérelte volna. Az eljáró tanács egyebekben hivatkozik a törvényszék 1. kérdésére adott válaszában kifejtettekre, amely szerint ha és amennyiben az alperes által a felperes részére bocsátott szakmai ismeretanyag és specifikációk kizárólag inspirációul szolgáltak a felperes részére (és inkább ez valószínűsíthető), s azokat a [mű] megalkotása során nem szövegszerűen vette át, a [mű] nemcsak egészében, de minden részletében önálló, eredeti alkotásnak tekintendő (mivel ugyanazt az ötletet, tant, tézis, tételt több műben is fel lehet használni, amennyiben a felhasználás során egyéni, eredeti jellegű szerzői kifejezőmód bontakozik ki).

Összegezve a fentiekben előadottakat, az eljáró tanács a törvényszék 4. kérdésének a két alkérdésére a következő választ adja.

A rendelkezésre álló adatok alapján nincs mód annak kellő bizonyossággal való megállapítására, hogy a 2. kategóriába sorolt tartalmak egyéni, eredeti formát öltöttek-e, mivel az alperes az eljárás során nem csatolt olyan dokumentumokat, amelyekre mint alapul vett szakmai anyagokra hivatkozik. (Azzal kapcsolatban, hogy a szakmai ismeretanyagokat és specifikációkat a felperes milyen esetleges terjedelemben és módon használta fel, az eljáró tanács utal arra a válaszra, amit a törvényszék 1. kérdésére adott.)

Mivel a közös mű ismérve az alkotók közös elhatározása egy ilyen mű megalkotására, és mivel az ügy iratai szerint csupán szakmai ismeretanyagoknak és specifikációknak az alperes által állított átadására került sor a [mű] létrehozásához való alapulvétel céljára, közös mű akkor sem jött volna létre, ha a felperes az anyagokat azok esetleges egyéni, eredeti módon kifejezett formájában (amire nincs adat) – akár szövegszerűen, akár pusztán inspirációs forrásként (inkább az utóbbi valószínűsíthető) – felhasználta volna.

5. kérdés: Nyilatkozzon (a szakértő), hogy állást tud-e foglalni abban a kérdésben, hogy az alperesi [mű2] a felperesi [mű] átdolgozásának minősül-e, és ha igen, a felhasználás milyen arányú – figyelemmel arra a körülményre, hogy a felperes nem adott titoktartási nyilatkozatot, így ő maga nem jogosult megismerni az alperesi dokumentum tartalmát, még oly módon sem, hogy a szakvélemény szükségképpen idézi annak részeit!

Az eljáró tanács mindenekelőtt kiemeli, hogy a 25. szám alatt csatolt [mű2] az alperes álláspontja szerint jelentős értékkel bíró üzleti titoknak minősül, így az alperes annak zártan kezelését kérte a törvényszéktől, azzal, hogy a [mű2] megismerését kizárólag a törvényszék és az SZJSZT részére engedélyezi. Tekintettel arra, hogy a felperes nem adott titoktartási nyilatkozatot, nem jogosult az [mű2-ben] foglaltak megismerésére, az eljáró tanácsnak a

törvényszék 5. kérdésére akként kell választ adnia, hogy a válasz tartalmából ne legyen a [mű2] tartalma a felperes részére kikövetkeztethető.

Az alperes [mű2] címmel két dokumentumot nyújtott be az eljárás során a 25. szám alatt. Tekintettel arra, hogy az egyik dokumentum címének végében a „V2” megjelölés szerepel, így a „V2” végű dokumentum valószínűleg az alperes által csatolt másik dokumentum továbbfejlesztett változata.

A Nagykommentárnak az Szjt. 29. §-ához fűzött magyarázata szerint átdolgozás a „[m]ű módosításának, megváltoztatásának az a szélső esete, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének (alkotó jellegűek).”²⁸

Mint ahogyan a Nagykommentár is utal rá, az átdolgozásnak vannak olyan határai, amikor egyrészt még nincs átdolgozás, másrészről már nincs átdolgozás (mert többről és másról van szó). Az egyik határ a műhöz eredeti kifejezést nem adó változtatásoknál húzódik (ilyenkor inkább másolás, többszörözés történik, de esetleg plágiumról is szó lehet), a másik pedig az, hogy a korábbi mű pusztán ihletet ad, inspirációs forrásul szolgál, s így nem származékos műről, hanem önálló új, eredeti műről beszélünk.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület az SZJSZT-16/2008 számú szakvéleményében az átdolgozás határaival kapcsolatosan az alábbi megállapításokat tette.

„Ha az átdolgozott mű szerzői jogi védelem alatt áll ..., az átdolgozott műre való 'támaszkodás' mértéke és a 'hozzáadott teljesítmény' minősége döntő annak megítélésében, hogy történt-e engedélyköteles átdolgozás.

Ha a 'támaszkodás' (=átvétel) túlnyomó, és a 'hozzátétel'/változtatás jelentéktelen, egyéni-eredeti jellege nincs, akkor a 'forrásmű' engedélyköteles többszörözéséről van szó (ha az így keletkezett művet 'alkotója' a sajátjaként tünteti fel, a többszörözés plágium esete áll fenn).

Ha a 'támaszkodás' (=átvétel) csak a szerzői jogi védelem alá nem tartozó 'algoritmusra', elvre, ötletre, elgondolásra, a történet alapsémájára, a cselekmény önmagában nem védett 'szekvenciájára' vonatkozik, azt a szerzői jog külön nevesített szabad felhasználási eset nélkül sem tiltja. Ennek az az oka, hogy ami a védelem körén kívül esik (tehát nem tartozik az egyéni-eredeti formába öntött tartalom körébe), az közkincs, aminek felhasználásáról a szerzői jog nem rendelkezik. Ebben az esetben az 'átvevő' mű önálló, tehát nem származékos szerzői jogi védelemben részesül, ha megfelel az egyéni-eredeti jelleg követelményének.

Ha a 'támaszkodás' (=átvétel) meghaladja a védelem körén kívül eső, az előző bekezdésben felsorolt elemeket, és az 'átvevő' mű egyéni, eredeti, alkotó jellegű többletet tesz hozzá az 'átvett' műhöz, átdolgozásról, és az átdolgozás alapján keletkező mű származékos, az átdolgozott mű védelmére is tekintettel levő védelméről beszélünk.”

Az átdolgozás révén létrejött származékos mű szerzői jogi védelmének alapvető feltételei tehát azok, hogy (a) az alapul fekvő alkotás szerzői mű legyen, (b) az átdolgozás eredmé-

²⁸ Gyertyánfy: i. m. (9), p. 242.

nyeképpen az eredeti műtől eltérő, egyéni, eredeti jellegzetességgel bíró mű jöjjön létre, és (c) az átdolgozás jogszerű legyen.

Az eljáró tanács összevetette a felperesi [művet] az alperes [mű2] címen csatolt két dokumentummal. Az eljáró tanács az összevetést mind hagyományos módon, azaz vizuális úton, a dokumentumok „összeolvasása” útján, mind pedig digitális összehasonlító szoftverprogram felhasználásával elvégezte. A kétfajta összevetés eredményeként megállapította, hogy a [mű2] szó szerinti átvételt nem tartalmaz, tehát engedély nélküli többszörözés nem állapítható meg.

Az átdolgozás megállapíthatóságának első lépése, hogy az alapul szolgáló mű felett szerzői jogi védelem áll-e fenn. E körben az eljáró tanács visszautal az 1. kérdésre adott válaszára, és kiemeli, hogy a [mű] szerzői jogi védelemben részesülő alkotás. Második lépésként az eljáró tanácsnak arra kell választ adnia, hogy az alapul fekvő műre, azaz a felperesi [műre] történő esetleges „támaszkodás” milyen mértékű, illetőleg milyen egyéni, eredeti, alkotó jellegű többlet állapítható meg a [mű2-ben] a [műhöz] képest. E körben az eljáró tanács mindkét, a [mű2] cím alatt csatolt dokumentumot megvizsgálta, s ennek alapján arra a megállapításra jutott, hogy mind a [mű], mind a [mű2] célja fejlesztési irányvonalak meghatározása a projekthez kapcsolódó szoftverhez. A dokumentumok eltérő felépítést, struktúrát követnek, és szóhasználatban, narrálásban, megfogalmazásmódban is eltérőek.

Kiemelendő továbbá, hogy a dokumentumok eltérő téma- és tárgyköröket érintenek. Amíg a [mű] absztrakt módon határozza meg az irányvonalakat, a fejlesztési célokat, addig a [mű2] címen csatolt dokumentumok konkrét fejlesztési tervekét rögzítenek és elemeznek részletes jelleggel.

Az eljáró tanács az összevetést követően arra a megállapításra jutott, hogy bár a [mű] és a [mű2] címen csatolt dokumentumok azonos projekthez kapcsolódóan jöttek létre, a [mű2] című dokumentumokban nem található olyan, a [műben] szereplő sajtósági elem, jellegzetesség, szövegrészlet, amelyek változtatások útján átkerültek volna a későbbi dokumentumokba. A [mű2] alatti dokumentumokban és a [műben] nem azonosíthatóak közös egyéni, eredeti jellegű kifejezések; így az megállapítható, hogy a [mű2] című dokumentumok nem a [mű] átdolgozása útján jöttek létre.

Ennek megfelelően, az eljáró tanács a törvényszék 5. kérdésére a következő választ adja: A [mű] és a [mű2] alatt csatolt két dokumentum olyan mértékben tér el egymástól, nemcsak narrálásban, megfogalmazásmódban, hanem a kifejezett tartalom tekintetében is, hogy a [mű] átdolgozásáról nem lehet szó.

*Id. dr. Ficsor Mihály, a tanács elnöke
Dr. László Áron Márk, a tanács előadó tagja
Dr. Somkutas Péter, a tanács szavazó tagja*

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

**Frank Wilczek: Alapelvek. A fizika tíz kulcsa a valósághoz. Typotex, 2024;
ISBN 9789634933199**

Az eredeti kiadó anyacége, a Penguin Random House ajánlójából:

„Korunk egyik nagy tudósa tíz mélyreható betekintést tár elénk, amelyek megvilágítják, amit mindenkinek tudnia kellene fizikai világunkról. Az Alapelvekben a Nobel-díjas Frank Wilczek egy egyszerű, mégis alapos felfedező utat kínál az olvasónak a valóságba – támaszkodva a modern tudomány mély felfedezéseire. Világos beszéddel és az olvasóra is átragadó örömmel végigvezet az alapvető eszméken, amelyek a világra és annak működésére vonatkozó tudásunkat alakítják. Ezen oldalak során át új módon kezdjük látni a valóságunkat – nagyobbak, teljesebbnek és különösebbnek, mint amilyenek korábban tűnt.

Szintetizálva alapkérdéseket, tényeket és szédítő elmélkedéseket, Wilczek vizsgálat alá veszi az eszméket, amelyek alakítják, hogy milyennek ismerjük az univerzumot, az időt, teret, anyagot, energiát, komplexitást és komplementaritást. Beleás az alaptudomány történetébe, feltárva, mit tudunk és miként szereztük e tudást, közben pedig bejárja a tudományos világ horizontját, hogy bepillantást adjon, milyen felfedezések várhatnak ránk a közeljövőben. Zseniális, világos, jól érthető – az emberi éleseszűségnek és képzelőerőnek ez az ünneplő bemutatása kitágítja az olvasó világát és elméjét.”

A Penguin véleményeket is idéz, amelyek a könyv sok nézőpontú jellemzését adják. Ezekből:

„Miként van az univerzum összerakva? A minket körülvevő világ elképesztő lármája alatt a kifinomult matematikai szépség rejtett világa található, az alapvető elvek talpazata, amelyen az egész természet nyugszik. Kevés velünk élő tudós ért el többet Frank Wilczeknél a létezés e mélyebb rétegének megismertetésében. Wilczek lélegzetelállító utazásra visz a fizika határterületeihez, és emlékeztet bennünket, milyen kiváltságosak vagyunk mi, emberek, hogy bepillantást kapunk a valóság alapjaiba – Paul Davies, az Arizona Állami Egyetem ’full’ professzora.”

„Ez a könyv mélyreható eszmékről szól, alapelvekre tanít, nem csupán tények száraz listáira. Valóban ritka élvezet bepillantást kapni a világ egyik vezető fizikusának elméjébe, olyan lebilincselő stílusban előadva, amelyet ténylegesen bárki élvezni tud – Sean Carroll, A mélyen elrejtett valóság szerzője.” (Magyarul Typotex, 2023., I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2024/4. sz.)

„Wilczek nemcsak korunk egyik legnagyobb fizikusa, hanem az egyik legkiválóbb magyarázója is. Az Alapelvek remekül érthető, gyönyörű és megvilágosító erejű – Steven Strogatz, a Cornell Egyetem matematikaprofesszora.”

„Ez a könyv egy drágakő. Iskolásként faltam a népszerű tudományos könyveket Gamowtól és Asimovtól, és állandóan azon tűnődtem, sikerülhet-e valakinek ilyen csodálatosan szólni a modern elméleti fizikáról, különösképp a részecskefizikáról és a kozmológiáról, tekintve azoknak az intuícióval szembemenő eszméit és szakzsargonját. A válasz ez a könyv. A szerzőnek sikerül lelkesítenie bennünket, átvenni a modern fizika csodavilágába, anélkül, hogy ez bármiben is a tények kárára menjen – V. S. Ramachandran.” (San Diego Egyetem Pszichológia Intézet Emeritus Distinguished Professor)

„Lenyűgöző... Wilczek képes megmutatni az élenjáró fizikát, anélkül, hogy túlterhelné a laikus olvasókat komplexitásokkal, nehezen érthető eszmékkal. Ezt úgy teszi, hogy mindig megmarad a kísérletek és számítások jól érthető leírásánál, amelyekkel a tudósok vizsgálják, miként működik a világ, s ehhez a természeti jelenségek lényegre törő leírását alkalmazza. Egy lelkesítő és nagyon olvasmányos tanulmányút a kozmoszban – Publishers Weekly, kiemelt recenzió.”

„Minden technikai vonatkozásról jól érthető nyelvezettel szól, és ötvözi a rokonítható példákat, anekdotákat, idézeteket és humorszilánkokat, nagy gondot fordítva arra, hogy különbséget tegyen tény és elmélet között – Booklist, kiemelt recenzió.”

„Lélegzetelállító teljesítmény... az elbeszélés elsőosztályúan eszbontó, a lehető legjobb módon, ami pedig annyira magával ragadóvá teszi, az az, hogy a szerző messze többet tesz, mint hogy csupán bemutassa a tényeket és az elmélkedéseket, és így ámulatba ejtő. Az olvasó minden oldalán megérzi Wilczek lelkesedését és az örömét a felfedezésben. Egy újabb győztes műve, amelyben arra hív, hogy szülessünk újra, a világunk egy gazdagabb, mélyebb megértésébe – Kirkus, kiemelt recenzió.”

A Harvard Egyetem honlapján elérhető SAO/NASA Astrophysics Data System Abstract Service hozzáférést ad az online csillagászati és fizika szakirodalomhoz. Wiczek könyvének ott olvasható ajánlójából: „Könyvét egy egyszerű, de mélyreható eszmére építi: a világ modelljei, amelyeket gyermekeként alkotunk magunknak, gyakorlatiasak és megfelelőek a mindennapi élethez, de nem ölelik fel a modern tudomány meglepő és elmegazdagító, megvilágosító erejű felfedezéseit. Ezekhez új szemmel kell a világra tekintenünk, ötvözve a világos gondolkodást a nyitottsággal a csodákra. Ebből jön 'az újjászületés világa', amely számos módon nagyobb, teljesebb és sokkal különösebb, mint amilyennek látszik.”

Wilczek ugyanitt található bemutatásából: „'Distinguished Professor' az Arizona Állami Egyetemen és a Stockholm Egyetemen. 'Wilczek Univerzum' rovata rendszeresen megjelenik a The Wall Street Journalban. A fizika 'full' professzora az MIT-n, alapító igazgatója a sanghaji T. D. Lee Institute-nak (bemutatkozása szerint újonnan alapított állami kutatóintézet, amelynek törekvése, hogy támogassa a kutatást a nagyenergiájú fizikában, asztrofizikában és kvantumfizikában, és a világ csúcskategóriás fizikai és csillagászati kutatóintézete legyen – Osman P.), valamint vezető tudósa a sanghaji Wilczek Quantum Centernek.”

És egy további mértékadó, alapos ajánlóból: MIT News:

„Hogy megértsük magunkat és a helyünket az univerzumban, alázatosaknak kell lennünk, ám ugyanakkor önbecsüléssel is kell bírunk – írja a fizikus új könyvében” – az ajánló mottója.

„Az 1970. tavaszi zavargások idején a Chicago Egyetemen, ahol Wilczek undergraduate hallgató volt, az órarend szerinti előadások – ahogyan Wilczek felidézi – a zűrzavar közepette rögtönzöttek és félig-meddig önkéntesek voltak. E viharos idők során talált váratlan megnyugvást és a világ újfajta megértését a matematikában. Úgy döntött, meghallgatja Peter Freund professzor kurzusát, aki 'az extázishoz közeli' lelkesedéssel vezette végig a hallgatóit a szimmetria matematikai elméletein, és a módokon, ahogyan ezek az elméletek képesek viselkedéseket megjósolni a fizikai világban.

Új könyvében, az Alapelvekben, amelyet ma adott ki a Penguin Press, Wilczek azt írja, hogy ezek az előadások revelációszerű felismerést jelentettek. 'Két különböző univerzum – a gyönyörű eszmék univerzuma és a fizikai viselkedése – közötti mély harmónia megtapasztalása egyfajta spirituális ébredés volt a számomra. A hivatásommá vált. Nem lettem csalódott.'

Wilczek azóta korszakalkotó felfedezésekkel gazdagította a fizikai világunkra vonatkozó, alapvető ismereteinket, amiért széles körű elismerésben részesült – ezekből is kimagaslik a 2004-ben elnyert fizikai Nobel-díj. Számos népszerű ismeretterjesztő könyvet is írt a fizikáról és a tudománytörténetről.

Ebben az új könyvében a tudósoknak a fizikai világra vonatkozó kollektív tudását tíz széles filozófikus témába sűríti össze, felhasználva a fizika alapvető elméleteit a kozmológiától a kvantummechanikáig, hogy újjá fogalmazza eszméinket a térről, időről és a helyünkről a világegyetemben.

'Az emberek birkóznak a kérdéssel, miről is szól a világ' – mondja az MIT News-nak. 'Nem az érdekli őket, mi is pontosan a Coulomb-törvény, hanem többet akarnak tudni kérdésekről, amelyeket már a régi görögök is feltettek: Mi a tér? Mi az idő? Végül is ezért álltam elő tíz tétellel, a filozófia szintjén, de nagyon is konkrét tényekkel alátámasztva, hogy rendszerbe állítsam, mit tudunk.'

Wilczek könyve bőséges alkalmat kínál az olvasóknak, hogy átkeretezzék a nézeteiket a fizikai világról. Végigvezeti az olvasót sok alapvető kísérleten, elméleten és felismerésen, amelyeket a fizikusok létrehoztak a Standard Modell felépítésén és igazolásán, s az univerzum azzal történő leírásán. Ebben a gyakran örömteli tudományos körútban a saját hozzájárulásainak rövid említései is megjelennek, mint pl. a Nobel-díjat hozó munkája a kvantum szindinamika elméletének létrehozásában; az axion, egy elméleti részecskét illető jellemzése; és hogy bevezette az anyont, egy teljesen új részecskefajtát, amely se nem fermion, se nem boson.

Könyve záró részében ír a komplementaritásról – egy fogalom a fizikában, amely arra vonatkozik, hogy két, látszólag egymásnak ellentmondó elmélet, mint pl. a fény részecske-,

ill. hullámelmélete, külön-külön tudja magyarázni a jelenségek egyazon halmazát. Könyve során a fizika sok komplementáris elméletét mutatja be, és kiterjeszti az eszmét a filozófiára, s a módokra, ahogyan a világra vonatkozó, egymással ütköző nézetek elfogadása segíthet bennünket a tapasztalataink, ismereteink bővítésében.”

Eddig az MIT ismertetője. S talán nem tévedünk a feltevésével, hogy a komplementaritás ebben a keretben a legtöbbünk számára kevéssé ismertként cseng. Ezért álljon itt egy kis magyarázat a könyvből, a vonatkozó fejezet – *A komplementaritás felszabadító* – elejéről:

„A komplementaritás egyszerűen fogalmazva azt jelenti, hogy egyetlen dologra különböző nézőpontból rátekintve az látszólag nagyon különböző vagy éppen egymásnak ellentmondó tulajdonságokkal rendelkezhet. A komplementaritás a kísérletekhez és a problémákhoz való hozzáállás, amit én revelációként éltem meg, és a mai napig nagyon hasznosnak tartok. Szó szerint megváltoztatta a gondolkodásomat. Gazdagodtam általa: bátrabban hagytam a képzeletemre, és toleránsabbá váltam. Most az olvasóval együtt szeretném felfedezni a komplementaritás tudattágító jelentését, a saját értelmezésemben.

A világ egyszerű és bonyolult, logikus és furcsa, törvényszerű és kaotikus. A mélyebb megértés nem oldja fel ezt a kettősséget. Valójában, amint láttuk, inkább csak rávilágít és elmélyíti azt. Nem érthetjük meg igazán a fizikai világot, amíg meg nem fogadtuk a komplementaritás tanulságát.

Az emberek is a kettősség fátylába burkolóznak. Kicsik vagyunk és óriások, mulandók és hosszú életűek, értelmesek és tudatlanok. Nem igazodhatunk el az emberi élet szövevényében, amíg meg nem fogadjuk a komplementaritás tanulságát.

S egy kis bepillantás, ugyaninnen, a fizika és történelme csodavilágába. Niels Bohr, a nagy dán fizikus elsőként fogalmazta meg világosan a komplementaritás egyesítő erejét. Az egyszerű történetek kedvelői azt mondanák, hogy Bohr kvantumfizikai tapasztalataiból szűrte le a komplementaritás elvét. Más nézőpontból azt mondhatnánk, hogy ez a fajta gondolkodásmód természetesen adódott Bohr számára, jelezve, sőt lehetővé téve páratlan hozzájárulását a kvantumfizika fejlődéséhez. Bohr egyes életrajzírói ebben Søren Kierkegaard dán misztikus és filozófus hatását vélik felismerni, akit Bohr csodált.

A kvantumviselkedés első jelei 1900 körül merültek fel, a modern kvantumelmélet pedig az 1920-as évek felé alakult ki. A közbülső időszakot nagyon intenzív erőfeszítés jellemezte, mert szinte lehetetlennek látszott a különböző kísérleti megfigyelések összeegyeztetése. Ebben a periódusban Bohr vezető szerepet játszott [annak révén], hogy olyan modelleket dolgozott ki, amelyek bizonyos megfigyeléseket magyaráztak, míg másokat [stratégiként] figyelmen kívül hagyott. Munkájáról Albert Einstein ezt írta: 'Hogy ez az ingtag és ellentmondásokkal terhes alap mégis elég volt ahhoz, hogy Bohr pompás ösztönnel és finom érzékeléssel felállítsa... az atom fontosabb törvényeit, s ezek kémiai értelmezését, csodának tűnt számomra és ma is csak ámulni tudok rajta. Ez a gondolatok területén a legmagasabb fokú muzikalitás.'

Tapasztalataiból kiindulva Bohr a komplementaritást olyan erős elvvé fejlesztette, amely a tudományból átszivárgott a filozófiába, és bölcsességgé tisztult.”

Folytatásul tekintsük át a felfedező út szakaszait (a könyv tartalmát), a tartalomjegyzékével

- Előszó: Újjászületés
- Bevezetés
- Első rész: Mi az, ami van?
 - 1 Böven van tér
 - 2 Böven van idő
 - 3 Nagyon kevés alkotóelem van
 - 4 Nagyon kevés törvény van
 - 5 Böven van anyag és energia
- Második rész: Kezdet és vég
 - 6 Kozmikus történetünk nyitott könyv
 - 7 A komplexitás létrejötte
 - 8 Sok van még, mit látnunk kell
 - 9 Megmaradt rejtélyek
 - 10 A komplementaritás felszabadító
- Utószó: Hosszú az út hazafelé
- Függelék – „Ebben a függelékben néhány olyan rövid, tájékoztató jellegű leírást gyűjtöttem csokorba, amelyek kiegészítik mondandómat, de témámhoz csak érintőlegesen kapcsolódnak, vagy a könyv szellemiségéhez mérten túlságosan is technikai jellegűek.”
- Jegyzetek

S jöjjön maga Wilczek – az Előszavából:

Könyve bemutatása: „Ez a könyv a fizikai világ vizsgálatából leszűrhető alapismeretekről szól. Sok olyan emberrel találkoztam, aki a modern fizika által nyújtott ismeretek után sóvárog. Ügyvédek, orvosok, művészek, egyetemi hallgatók, oktatók, szülők vagy egyszerűen csak a világra nyitott emberek. Intelligensek, de nincsenek megfelelő tudás birtokában. Ezen az oldalakon megkísérlem átadni a modern fizika központi üzeneteit – olyan egyszerűen, amilyen egyszerűen az a pontosság veszélyeztetése nélkül egyáltalán lehetséges. A könyv írása során mindvégig szem előtt tartottam kíváncsi barátaim szempontjait és kérdéseit. Azok a bizonyos alapismeretek számomra sokkal többet jelentenek a fizikai világ működésére vonatkozó pusztá tényeknél. Kétségkívül nyomós és különlegesen szép tények, de a felismerésüket lehetővé tevő gondolkodásmód maga is nagyszerű vívmány. (Ez a vívmány valójában mindazok szellemi munkásságának eredménye, akik az emberiség hajnalától kezdve próbálták megismerni és megérteni a világot, a dolgok és a maguk természetét, s így létrehozták és folyamatosan finomították a tudományos gondolkodást – Osman P.) Ugyan-

akkor fontos mérlegelnünk azt is, hogy mit mondanak azok a bizonyos alapismeretek arról, hogy nekünk, embereknek hol a helyünk a nagy egészben.

Tíz vezérelvet választottam ki (az eredetiben: broad principles – Osman P.), amelyeket én alapismeretnek tekintek. Mindegyiknek egy-egy fejezetet szenteltem. Az adott fejezet tárgyát különböző perspektívákból is értelmezem és dokumentálom, azután néhány hitelt érdemlő feltételezést teszek a jövőbeli fejlődésére vonatkozóan. Ezeknek a feltételezéseknek a kimunkálását nagy kedvvel végeztem, s remélem, hogy olvasóim is izgalmasnak tartják majd őket. Általuk egy másik alapvető üzenetet kívánok közvetíteni: a fizikai világra vonatkozó ismereteink egyre bővülnek és változnak. Ez eleven folyamat.

A spekulációkat és a tényeket gondosan elkülönítettem egymástól, a tények esetében jeleztem, hogy milyen természetű megfigyeléseken és kísérleteken alapulnak. Mind közül talán a legfontosabb üzenetem az, hogy képesek vagyunk mélyen megérteni a fizikai világ számtalan vonatkozását. Ahogy Albert Einstein mondta: 'Ami a világból mindörökre felfoghatatlan, az éppen megérthető volta.' Ez is egy a nehezen kicsikarható felismerések közül. Pontosabban, mivel oly meglepő, a fizikai univerzum megismerhető voltát bizonyítani kell, nem elég pusztán feltételezni. A legmeggyőzőbb bizonyíték, hogy bár jelenlegi értelmezésünk nem teljes, mégis nagy, sőt bámulatos dolgokra tesz képessé bennünket. Kutatásaim során megpróbálom kitölteni a tudásunkban mutatkozó réseket, és új kísérleteket készítek elő, amelyek tovább tágíthatják lehetőségeink határát." – Épp Einsteinnek mintha lett volna némi problémája megértéssel, legalább is a híres párharcában a kvantummechanikával. A Nobel-díjas elméleti fizikus, méltán körülrajongott remek előadó, Richard „Dick” Feynman pedig e tudományágról így szólt egy laikus közönség előtt tartott előadásában: „Nem szabad elcsüggedniük csak azért, mert egy szót sem értenek. Higgyék el nekem, fizikus hallgatóim sem értenek az egészről semmit. Sőt, én sem értem. Senki sem érti.” (Brian Clegg: A végtelen rövid története – Elképzelni az elképzelhetlent – Typotex, 2025). Persze volt ebben némi hatásvadász túlzás, ám az idézett einsteini mondás alighanem kiegészíthető egy további, a laikus számára felfoghatatlannal: hogy vannak emberek, akik valóban képesek teljes mélységükben felismerni és megérteni mindazt, amiről Wilczek is szól itt.

„Miközben könyvem anyagán töprengtem, váratlanul két átfogó téma került érdeklődésem homlokterébe. Egyértelműségük és mélységük lenyűgözött. Az első az abundancia. Világunk hatalmas. Ha alaposabb vizsgálatot követően számokat rendelünk hozzá ezekhez a méretekhez, elménk szinte visszariad. Ám a tér nagysága csupán egyik aspektusa a természet abundanciájának. Az emberi test sokkal több atomot tartalmaz, mint ahány csillagot a látható univerzum, agyunkban pedig körülbelül annyi neuron van, ahány csillag a galaxisban. Belső univerzumunk méltó kiegészítése a külső univerzumnak.

Ákárcsak a térről, az időről is hasonló mondható el. A kozmikus idő töménytelenül tágas. Az ősrobbanás óta eltelt idő mellett eltörpül az emberi élet hossza. És mégis, ahogy arról majd szó lesz, egy emberi élet sokkal több tudatos pillanattól áll, mint ahány emberi élethossznyi az univerzum története. A belső idő túlárado bőségével vagyunk megáldva.

A másik dolog, ami foglalkoztatott, az a gondolat, hogy a fizikai univerzum megfelelő értékeléséhez 'újja kell születnünk'.

Néhány dolgot meg kell tanulnunk. A világ kevés alapvető építőkockából épül fel, amelyek szigorú, ám különös és ismeretlen szabályokat követnek. Néhány dolgot el kell felejtenünk. (Itt fejtegetés következik az érzékelésünkről, a tudat működéséről, ezek pszichofizikai vizsgálatairól, egyebek közt a felismerésről, 'hogy a tudat legtöbb tevékenységünket nem közvetlenül irányítja, ehelyett öntudatlan egységek jelentéseit dolgozza fel.' Majd Wilczek a következőképp folytatja – Osman P.) „Alapos vizsgálatok mutatják, hogy testünk és agyunk – az 'én' fizikai platformja – minden megérzésünknek ellentmondva ugyanolyan anyagból épül fel, mint a 'nem én', és úgy tűnik, közöttük folytonos az átmenet. Amikor csecsemőként sietősen értelmet tulajdonítunk a dolgoknak, félreértjük a világot és önmagunkat. A mélyebb megértéshez elvezető úton sokat kell felejtenünk és sokat kell tanulnunk.”

Sokan lehetünk, akiknek különösen és főként vonzóan izgalmasan cseng a Megmaradt rejtélyek fejezet. Einstein-idézetrel indul: „A legszebb, amit megélhetünk, a titok érzete. Ez az az alapérzés, amely az igazi művészet és tudomány bölcsőjénél jelen van. Aki ezt nem ismeri, aki nem tud csodálkozni, elámulni, az – hogy úgy mondjam – halott, és a szeme kialudt.”

Innentől legalább egy kis ízelítőt e fejezet elejéből: „Bár sok mindent tudunk a világ működéséről, azért vannak még rejtélyek. Három nagy kérdéskör már korábban is felbukkant:

- Mi váltotta ki az ősrobbanást? Előfordulhat-e újra?
- Vannak-e az alapvető részecskék és erők burjánzásában rejtett, értelmes mintázatok?
- Konkrétan, hogyan jön létre az anyagból a tudat? (Vagy létrejön-e egyáltalán?)”

Sajátos Wilczek utóbbi, zárójeles felvetése, hiszen teret nyit a materializmuson kívüli magyarázatoknak, szemben a továbbiakban elmondottakkal, amelyekből lentebb idézünk is. A megmaradt rejtélyek listája pedig elvi okokból sem lehet teljes, hiszen minden új felismerés újabb ismerethiányra is rámutathat. A „tudjuk – nem tudjuk” kategorizálásban a legrosszabb épp az, hogy nem is tudjuk, hogy nem tudjuk.

„Itt most két élesebben megfogalmazható rejtélyre fordítjuk a figyelmünket. Ezek a fizikai világra vonatkozó alapvető ismereteink elmélyítését célzó kutatás élvonalába tartoznak. Az első rejtély az alaptörvények különös tulajdonságait övezi. Nem pontosan, de majdnem ugyanúgy működnek, ha visszaforgatjuk az időt. A másik rejtély egy zavart okozó felfedezésből áll elő. A csillagászok különféle szituációkban találtak valamivel, ami gravitációs erőnek tűnik, de nincs látható oka. Megfigyeléseik első pillantásra egy 'sötét oldal' létezésére utalnak, amelyet az anyagnak két új formája alkot, a 'sötét anyag' és a 'sötét energia', és amely korábban elkerülte a figyelmüket, jóllehet a világegyetem tömegének túlnyomó részét adja.

Van már egy ígéretes elképzelésünk, amely segíthet ezeknek a rejtélyeknek a megoldásában. Az idő visszaforgatásának problémája számos fizikust vezetett arra a következtetésre, hogy léteznie kell egy új típusú részecskének, az axionnak. Az ősrobbanáskor keletkezett axionok utófénye a megfelelő tulajdonságokkal rendelkezik ahhoz, hogy sötét anyagként

azonosíthassuk őket. Ennek az elképzelésnek a kidolgozása körül nagy a tülekedés szerte a világon.”

Az idő megfordítása – az idő tükörképe

„A modern tudomány megszületésétől fogva egészen máig a newtoni klasszikus mechanikában az alaptörvények jellemző vonása volt, hogy időben visszafelé is érvényesek voltak. Tehát, ha egy adott pillanatnyi állapotból múltbeli eseményekre akarunk következtetni, ugyanazokat a törvényeket kell alkalmazni, mint amikor a jelen állapotból egy jövőbeli állapotot szeretnénk kiszámolni. A törvényeknek ezt a tulajdonságát időtükrözési szimmetriának, röviden T-szimmetriának nevezzük. Az időtükrözési szimmetria akkor is érvényben marad, ha a törvények hatókörét kiterjesztjük. Az elektromágnesesség Maxwell-egyenleteinek és az Einstein által revidált gravitációs egyenleteknek is megvan ez a tulajdonságuk, éppen úgy, ahogyan ezen egyenletek kvantumos változatának. Az alapvető kölcsönhatások megfigyelése is megerősíti a T-szimmetriát.

A köznapitapasztatlatnak és az alaptörvényeknek ez az ellentéte két problémát vet fel. Az egyik, hogy az univerzum aktuálisan hogyan találja meg a preferált időirányt. Erre a 6. és (különösen) a 7. fejezetben adtunk egy választ, ahol láttuk, hogy a gravitáció kilép az egyensúlyi állapotból. A másik egyszerűen a miért kérdése. Miért van alapvető természetleírásunknak ilyen tulajdonsága, a T-szimmetria, amikor az általunk megtapasztalt világból az oly nyilvánvalóan hiányzik?”

Természetesen Wilczek igen alapos kifejtéssel szolgál, amellyel önmagában is csodás és szédítő felfedezőútra visz. „Sötét oldal”, „sötét anyag”, „sötét energia”, Einstein zseniális blöffje, midőn az elmélete és a valóság közti ellentmondást a „kozmológia állandó” bevezetésével oldotta fel, majd „[a]z 1990-es években a kozmológiai állandó arculatváltáson esett át, sötét energia lett belőle”.

A rejtélyek jövője – Hogyan végződnek a rejtélyek? – alfejezet, amely napjaink sorsdöntő kérdését hozza fel: „A fenti példák azt mutatják, hogy az ismeretszerzésnek vannak olyan módzatai, amelyek az emberi elme számára nem elérhetők. Maga az ember is sok olyan dologra képes, amelyek részletei a tudat számára nem megközelíthetők: gondoljunk csak a vizuális információ hihetetlenül gyors feldolgozására vagy a felállás, a séta, a futás művelétére. Az ember és a Föld más teremtményeinek genomja a tudattalan ismeretek hatalmas tárháza. Ezek a tudattalan ismeretek számtalan komplex, a szervezetek fejlődése és virágzása során felmerülő probléma sikeres megoldásában segítettek. A biológiai evolúció hosszadalmas folyamatában ’tanulták meg’ mindezt, nem logikai megfontolások útján, és bizonyára nincsenek is tudatában saját tudásuknak. (Furcsa! Az eredeti szöveg is a ’tudattalan ismeretek’ kifejezést használja, ám valójában ezek nem ismeretek, hanem az élő szervezetnek a törzsfejlődés során kialakult ’szubrutinjai’, akárcsak a reflexek vagy a vegetatív idegrendszer működése. A tudást megismerésnek, megértésnek tekintve, ahhoz semmi közük, hiszen megvannak a tudattal nem rendelkező állatok ’operációs rendszerében’ is – Osman P.)

Gépeink képessége a hosszadalmas, mégis pontos számításokra, óriási adattároló kapacitásuk és rendkívüli gyorsaságuk máris minőségileg új utakat nyitott számunkra a megismerésben. *A megismerést olyan irányba fogják elvinni, és olyan helyekre fognak eljutni, amely az emberi agy számára támogatás nélkül nem megközelíthető.* A támogatott agy természetesen előremozdíthatja a kutatást. Az ember egyedi sajátossága, amelyben nem osztozik az evolúcióval, és egyelőre a gépekkel sem, a megértésben mutatkozó hézagok felismerésének képessége, és az, hogy örömet lel ezeknek a hézagoknak a kitöltésében. Gyönyörű dolog megtapasztalni a titokzatost és egyben hatalmasat.”

A Wilczek adta „felfedezőútról” szóló beszámoló terjedelmi kereteinek végéhez közeledünk. Zárjuk Utószava néhány gondolatával!

„A tudomány alapjai próbára teszik gondolkodóképességünket. Egyre magasabbra emelik a lécet arra nézve, hogy mit várunk a megértéstől. Végül olyan magasra emelik, hogy eredményeinket örökké meg nem felelőnek látjuk. Ezt az érzést tükrözi John R. Pierce ironikus megjegyzése, mely szerint 'soha nem fogjuk olyan jól érteni a természetet, mint a görög filozófusok'. (Megkockáztatható: valójában nem 'a tudomány alapjai', hanem a haladás azok megismerésében. Az a bizonyos »újjászületés«: úgy tűnik, akkor kezdjük igazán érteni a tudomány mélyen az egyszerűnek tűnő felszín alá hatoló felfedezéseit, amikor rádöbbenünk, milyen sokat nem értünk a dologból – Osman P.) Konkrétan nehezen hihetővé teszik a természeti jelenségekről szőtt misztikus történeteket. Tudományos ismeretek birtokában képtelenség hinni abban, hogy az égbolton Apolló a szekerekkel húzza keresztül a Napot.” Emlékezzünk ugyanakkor a Werner Heisenberg-nek tulajdonított híres tételre: „A természettudományok kelyhéből az első korty ateistává tesz, a pohár alján azonban Isten vár rád.” Louis Pasteur-nek is tulajdonítanak hasonló mondást: „Egy kis tudomány eltávolít Istentől, de a sok belőle visszavezet hozzá”. Igazából ez azt jelenti, hogy a megismerés megtanít további kérdéseket feltenni, s eljutunk odáig, ahol a tudománynak még nincs válasza. S ha belegondolunk, legyen bár a kérdés a világmindenség létrejötte (az „öröktől valót” aligha lehet majd valaha is tudományosan igazolni), vagy hogy miből és miként történt, és mi volt addig; vagy épp honnan a természeti törvények, amelyek lehetővé tették, amelyek felruházták az anyag egyszerű elemeit az önszerveződés olyan képességeivel, amely elvezetett az órásmolekulákhoz, majd azok révén az élethez – tételeink vannak, de igazolható tudományos magyarázatunk egyelőre nincs. Mélységes mély az eredetek kútja, s ha elég sokáig nézünk a mélybe, a kifürkészhetetlen eredet visszanéz ránk. Márpedig a tétel, amelyet igazolni nem tudunk, s még erősen megalapozott rávezető feltevéseink – matematikai értelemben vett „sejtéseink” – sincsenek hozzá, az ilyen tétel mi más, mint hit?

„A bevezetőben szereplő gyermek most már felnőtt – képes megérteni azokat az alapvető következtetéseket, amelyeket a világra vonatkozóan a tudomány a maga radikálisan konzervatív módszereivel feltár. Aztán készen áll arra, hogy újra felkeresse a valósággal átélt kalandjának kiindulópontját, és tudásának fényében újra szemügyre vegye. Ebben az értelemben újjászülethet. Ez nem egy kényelmes választás. Bomlasztó hatása van. De a szellemi

integritáshoz ez a választás elkerülhetetlen. Ebben a könyvben ízelítőt adtam a tudomány alaptéziseit igazoló tényekből. Ezek a bizonyítékok elsőpró erejűek és megkérdőjelezhetetlenek. Tagadásuk tisztességtelen. Figyelmen kívül hagyásuk ostobaság.

Így hősünk arra jut, hogy felülvizsgálja belső és külső világára vonatkozó tapasztalatainak szétválasztását. A tudomány elemeiből sok mindent megtanult az anyagról. Tudja, hogy az néhányfajta elemi összetevőből épül fel, amelyek tulajdonságait és viselkedését részletekbe menően értjük. (Boldogok, akiknek ennek megértése valóban megadatik! – Osman P.)

... Megtanulta azt is, hogy azok a különleges objektumok, amelyeket ő más emberekként, illetve önmagaként azonosít, szintén ugyanolyan típusú anyagból épülnek fel, mint a világ maradék része. Az élőlények egykor rejtélyesnek tűnő dolgait, például hogy honnan nyerik az energiát (metabolizmus), hogyan szaporodnak (öröklődés), és hogyan érzékelik környezetüket (percepció), most már elemi folyamataikban is megértheti. Meglehetősen részletesen értjük, hogyan képesek a molekulák – végső soron pedig a kvarkok, a gluonok, az elektronok és a fotonok – ezekre a bravúrokra. Bonyolult dolgok ezek, amelyekre az anyag a fizika törvényeinek engedelmeskedve képes. Erről van szó, nem többről és nem is kevesebbről. A megértés nem fosztja meg az életet dicsfénytől. Inkább csak felerősíti az anyag dicsfényt.

Mindezek fényében radikálisan konzervatív megoldásra vall, ha elfogadjuk azt, amit a híres biológus, Francis Crick 'megdöbbentő feltevésnek' nevezett: az értelem, valamennyi aspektusát tekintve, 'nem több mint az idegsejtek óriási halmazának és a hozzájuk társult molekuláknak a viselkedése'. Valójában ez nem más, mint a newtoni analízis és szintézis módszer kiterjesztése az agyra. És bár az elme működésmódját még nem értjük teljesen, a stratégia ezernyi kifinomult kísérlet egyikében sem bizonyult tévesnek. Az élő szervezetekben soha senki nem bukkan olyan szellemi erőre, amely a testen és ezen belül az agyban zajló fizikai folyamatoktól függetlennek tekinthető. Mostanra Crick 'megdöbbentő feltevésének' bármilyen sérülése lenne igazán megdöbbentő.

Ezzel a felismeréssel a külső és a belső világ szétválasztása már felszínesnek tűnik. A csecsemők számára hasznos ez a felosztás, a felnőttek számára kényelmes ökölszabály. Mélyebbre hatolva azonban mégiscsak az egységes világ gondolata vetődik fel. Az anyag bőséges teret biztosít a gondolatok számára. Így a belső világunkban lakozó elmének is otthona lehet.

A világ egységes szemlélete egyszerre fejedelmien egyszerű és különlegesen szép. Ebben a felfogásban nem kell különleges tárgyként ('lélekként') tekintenünk önmagunkra mint a fizikai világon kívüli létezőre. Az egyed sokkal inkább egy koherens, dinamikus mintázat az anyagban. Ez nem egy megszokott nézőpont. Túlzónak tűnne, ha nem támogatnák meg tudományos alapok. Így azonban az igazság értékével rendelkezik. És ha magunkévá tesszük, felszabadító hatással bír. Albert Einstein, afféle krédó gyanánt, ezt mondta: 'Az emberi lény az univerzumnak nevezett teljesség része, időben és térben korlátozott része. Önmagát,

gondolatait és érzéseit a többitől különválasztott valamiként éli meg, tudatának egyfajta optikai csalódásaként. Ez az illúzió számunkra a börtön egy formája.”

Wilczek Utószavának lezárása: „Igyekeztem világossá tenni, hogy a tudomány azt tanítja, ami van, nem pedig azt, aminek lennie kellene. Segíthet céljaink elérésében, ha kiválasztottuk őket, de a célok kiválasztásában nem segít.

Ebben a befejező szakaszban mégis szeretnék feltárni egy kapcsolatot a hősünk által el-sajátított egységes világfelfogás és az erkölcsi hozzáállás között. Ez nem lesz tudományos bizonyítás. Amit ajánl, az a harmónia.

Közismert, hogy az erkölcsről alkotott felfogásunk idővel változik. (Itt a 21. század elejének kultúrája szemszögéből fogok visszatekinteni.) Tapasztalatok és közös megegyezés alapján az emberek fokozatosan hagyják el korábbi nézeteiket, és teszik magukévá az újakat. Így jogosan jelenthetjük ki, hogy a tapasztalat és konszenzus útján kialakuló új nézetek a régieknél fejlettebbek. Ezekben a változásokban az empátia hatókörének kiterjedése a közös. A fejlődés azt hozta magával, hogy képessé váltunk az embereket és más teremtményeket, önmagunkhoz hasonlóan, belső értékeket hordozó és tiszteletre méltó lényként kezelni. Ha az anyag mintázataként látjuk önmagunkat, rokonaink köre természetes módon kibővül, valóban tágra nyílik.

Íme Einstein krédójának folytatása: '[Ez az illúzió számunkra a börtön egy formája], mely személyes vágyainkat és ragaszkodásunkat néhány hozzánk közel álló személyre korlátozza. Feladatunk kiszabadítani önmagunkat ebből a börtönből, tágitani együttérzésünk köreit, hogy az minden élő teremtményt és a természet egészét a maga szépségében felölelje.'

Az empátia felszabadításának feladatát nem lehet különválasztani a tudomány alapjainak megértésétől. Valóban, mindkettő a megértés által érhető el. A világegyetem különös hely, és mindannyian részei vagyunk.”

Dr. Osman Péter

Bögel György – Nagy Dániel Attila: Mesterséges intelligencia a gazdaságban. Typotex, 2025; ISBN 9789634933434

Ha nem tudod elkerülni, ismerd ki!

A '70-es évek közepétől az innováció körül indult felhajtás semmi ahhoz képest, ami most a mesterséges intelligencia (továbbiakban MI) körül történik. Kezdve akár onnan, hogy a köztévé rangos műsorfolyama tematikus adásában a maguk pályáján bizonyára neves szakemberek egy műsorvezető tisztes igyekezetével összehajolnak, és filozófiai mélységekbe is merülve hajmeresztően téves dolgokat mondanak e valóban sorsformáló jelentőségű témáról és (egyelőre még csak) eszközcsaládról, pl. odáig, hogy lassan már kevesebb lesz az árucikk, amelyet nem azzal hirdetnek, hogy MI növeli annak kiválóságát, mint amelyet nagyon is ezzel.

Ray Kurzweil, akit itt a szerzők is idéznek, A szingularitás küszöbén c. könyvében (Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2013/5. sz.) műve kulcsfogalmát, a szingularitást így definiálja: „A szingularitás egy jövőbeli korszak, melyben a technológiai változás üteme olyan gyors lesz, a hatása pedig olyan mély, hogy az emberi élet visszafordíthatatlanul átalakul.” És roppant merészen jósol: „A szingularitás lehetővé fogja tenni, hogy meghaladjuk biológiai testünk és agyunk korlátait. Uralkodni fogunk a sorsunk fölött. Olyan sokáig élhetünk majd, ameddig csak akarunk. Teljesen érteni fogjuk az emberi gondolkodást, és hatalmas mértékben ki fogjuk terjeszteni és tágítani a hatókörét. Ennek a századnak a végére intelligenciánk nem biológiai része billiószor billiószor (nem elírás! – Osman P.) erősebb lesz, mint a támogatása nélküli emberi intelligencia.” S Bill Gates ajánlása e könyvhöz: „Ray Kurzweil a legalkalmasabb személy, akit ismerek, hogy megjósolja az MI jövőjét.” Most már csak az a kérdés, valójában hol is járunk ebben a korszakban, amely mindinkább gyorsulva visz bennünket előre egy alighanem minden várakozásunkat felülmúló vagy attól eltérő jövőbe.

Az MI már valóban a mindennapjaink része. Anno az innováció a köznapi életben a leg többeknek megmaradt valami politikai vagy másfajta huncutságnak, távoli izének, amelylyel akkor sem törődtek, ha egyes eredményei hasznos újdonságként már a háztartásokban is megjelentek. Ezzel szemben az MI már többszörösen is tényleg a mindennapjaink nagyon is valós része. A munka világában mind gyakrabban lesz, hogy együtt kell dolgozni vele. Eszközként is terjed: járműveinkben a GPS-ben, mind több szolgáltatónál, egyéb cégnél „ügyfélszolgálati asszisztensként”. (Ég óvjon az olyan ügyfélszolgálati MI-től, amelyet a természetes unteelligencia programozott, és nekünk kell megtanulnunk boldogulni vele!) Klasszikus marketingstratégia új igényt felkelteni és annak kielégítéséből húzni hasznot – gyorsan szaporodni fognak az árucikkek, amelyek használati értékét valamilyen módon az MI növeli, vagy legalábbis ezt állítják róluk. Valamilyen fejlettségi szintű változata már az

okostelefonunkon, számítógépünkön is velünk van – persze nem maga a gép, csak egy intelligens terminálja, de aki rászánja az időt és energiát, szédületesen érdekes és tanulságos eszmecserét folytathat vele. Vigyázat: „Garbage in, garbage out!” – az MI nem tartalmaz, hanem, ahogy a szerzők is írják, „szövegfeldolgozási valószínűségek” alapján válaszolja meg a kérdéseket, s ha rosszul kérdezzünk, a válasz is rossz lesz, nagyon félre tud vinni! Ezt ők is kiemelik: „Ha egy számítógépes modellbe pontatlan, torzító, hiányos, zavaros, lejárt szavatosságú adatokat táplálnak be, feldolgozásuk eredményétől sem szabad jót várni. Ez a probléma természetesen már a mélytanulás és a generatív MI megjelenése előtt is létezett, de a fejlett technológia felerősítheti a káros következményeket.” Ami pedig kiemelkedően fontos: a közgondolkodás kimagasló jelentőségű témája annak ilyen-olyan fejtegetése, mit művelhet az MI a világunkkal, velünk, és miként kell majd együtt élni vele (amibe persze a popkultúra is vastagon belejátszik). Szédületes valódi távlatok és szédítő ostobaságok egyaránt alakítják a képet. Ennek tisztázásához is sokat kapunk itt, s a szerzők a bizonytalanságokat sem tagadják el.

Hogy valójában hol is tart ma az MI fejlesztésének és alkalmazásának élvonala, az egyike a legmélyebben rejtett üzleti, katonai és hatalomtechnikai titkoknak. Kurzweil szerint pl. Elon Musk cége laborszinten már megcsinálta az emberi agy támogatását is MI hozzákapszolásával.

Mindezek nyomán nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ha tetszik, ha nem, az MI már mindenütt jelen van – akkor legalább értsük, mi is az, és mit tesznek vele s általa velünk! létfontosságú, hogy értsük, és ne félreértsük, hogy vele így összeférve – ami a továbbiakban bizonyára rohamosan mélyülni is fog – mit remélünk, és mennyiben féljünk tőle. Ehhez megbízható információk kellenek, mint ez a könyv is. A Typotexnél ebben mindig biztosak lehetünk, s a szerzők szakmai hitelessége is kétségtelen.

A Typotex ajánlójából: „Mindössze három és fél évtized telt el az első webböngésző megjelenése óta, és nincs három éve, hogy 2022 őszén az OpenAI hozzáférhetővé tette a nagyközönség számára a ChatGPT-t. Ezek a történelmi jelentőségű technológiai mérföldkövek gyökeresen alakították át világunkat. Bógel György és Nagy Dániel Attila könyve gazdag példatárának köszönhetően élvezetes módon vezeti végig az olvasót az MI, e szupermodern technológia alkalmazási területein és a gazdasági folyamatokban játszott szerepén. Feltérképezi hatását az oktatásra és a művészetre, a sportra és a szórakoztatóiparra. Betétként nyernünk a nagyvállalati és a startupos kutatás-fejlesztés piaci gazdasági mechanizmusai, és azt is megtudhatjuk, hol van Európa Szilícium-völgye. Elgondolkodhatunk a mindennapjainkat meghatározó fontos kérdéseken: mit kell szabályoznia az államnak, hogyan óvjuk magánéletünket és személyes adatainkat, hogyan alakul át a munkaerőpiac, mire használják a nagyhatalmak az MI-t a globális politikai versengésben?

Ajánljuk a könyvet vállalati döntéshozóknak, infokommunikációs szakembereknek, és mindenkinek, aki érteni akarja a jövőnket alakító technológiai-gazdasági változásokat.”

A szerzőkről a Typotex: „Dr. Bögel György a Közép-európai Egyetem tanára, habilitált docens. Közgazdász, fő szakterülete az infokommunikációs piac fejlődése, a szektorhoz tartozó vállalatok stratégiája, irányításuk kérdései. Ezekről a témákról tucatnyi könyvet, mintegy százhusz szakcikket és számtalan online írást publikált. Több hazai és külföldi egyetemen tanított vállalatvezetési, stratégiaalkotási, vállalkozási és innovációs tárgyú kurzusokat.”

„Dr. Nagy Dániel Attila ügyvéd. Fő szakterülete az európai adatvédelmi jog, amit több mint tíz éve művel, emellett szellemi alkotások jogával és a szélesebb értelemben vett digitális technológiák jogi megfeleltetésével is foglalkozik. Rendszeres meghívott előadó különböző konferenciákon, többször szerepelt vendégelőadóként egyetemeken, továbbá számos adatvédelmi jogi és MI-tárgyú cikket publikált.”

A tartalomról először dióhéjban, kedvcsinálónak: A könyv olyan felvetésekkel is szolgál, amelyek az MI szerepe terjedésének mind égetőbb problémái közé tartozókra reagálnak, ám a legtöbb ilyen mű nem igazán tér ki rá (különösen nem az ilyen, a nagyközönségnek is szóló munkák). Ilyenek: az MI alkalmazásával kapcsolatos szerzői jogi problémák, a magánélet védelme, a személyes adatok biztonságának kérdésköre (ne feledjük, az MI technikailag képes arra, hogy a vele készítettett „alkotásokban”, információgyűjtésben felhasználja az internet teljes elérhető anyagát!), valamint az MI szabályozásának szinte felmérhetetlenül fontos és kényes kérdése, amely érdekek csatartere, másrészt óriási „rabló-pandúr” versenyfutás a fejlesztés és a szabályozás között.

Innentől szóljon a könyv – belőle idézünk. Tömör használati útmutató az alkotásban használt MI-hez a Bevezetésből: „El kell ismernünk, hogy a mesterséges intelligencia (MI-t írunk az idézetekben is – Osman P.) hasznos segítőtársnak, vagy mondjuk így: szerzői asszisztensnek bizonyult. Villámgyorsan keresett meg szakirodalmi forrásokat és adatokat, hasznos összefoglalókat, vázlatokat, tartalmi és szerkesztési ajánlásokat készített, kérdések és kérések sorozatát követve hajlandó volt mélyen befújni magát egy-egy összetettebb problémakörbe, hasznos, bár korántsem tökéletes fordításokat produkált, ha elakadt a munka, jó ötletekkel állt elő. A véleményét mindig csak ajánlásnak tekintettük, néha elfogadtuk, néha nem, de mindig ellenőriztük és átgondoltuk, a gépi szövegeket gondosan eltettük a fejezetek szerint rendezett sok egyéb forrás közé.”

Használata tanít is róla: „A szerzők számára az írás tehát tanulást is jelentett: saját munkánk során kipróbáltuk, mire képes a mai generatív mesterséges intelligencia. Minden biztonnyal sok millió ember teszi mostanában ugyanezt: kísérletezik, próbálkozik, tanul. Egyre többet tud meg a technológiáról, a különböző modellekről és eszközökről, és eközben nyilván elgondolkodik arról is, hogy hová vezethet ez az egész, mit várhat tőle, minek kell örülni, mitől kell megijedni.”

A szerzők fontos nyitó nyilatkozata: „Az MI sokak fantáziáját megmozgatja. (Igencsak felfokozzák ezt a témakörrel szóló publikációk, amilyen ez a könyv is, másrészt a sokszor

szenzációhajhász vagy épp önmutogetó hírverés, amely mind sűrűbben kerülveszi, nemritkán szélsőségesen keverve operát a viperával – Osman P.) A kiegyensúlyozottak mellett számos szélsőséges vélemény is megjelenik. (Valójában a komoly, alapos és hiteles előrejelzésekre törekvők is szembesülnek ma még megválaszolhatatlan kérdésekkel, amelyek akár mellbevágó következtetésekre is vihetik őket – Osman P.) A magunk részéről azt javasoljuk az olvasónak, hogy ahol csak lehet, elsősorban tényekre, adatokra támaszkodjon, adatbázisokban kutakodjon, csak ezek után döntse el, mit várhat az MI-től. Adatokban gazdag könyvet akartunk írni.”

A Bevezetés következő alfejezetében rögvést a sűrűje következik: Mit mutatnak az adatok? címmel. Szédítő, döbbenetes, (optimistáknak) roppant ígéretes, de mindenképp a legtöbbünk számára eddig ismeretlen világ tárul fel. „Bár nem mutatnak meg mindent, az adatok sok mindent elárulnak. Kezdjük tehát az adatokkal, és vonjunk le belőlük néhány következtetést! Az olvasó az adatok egy részével bővebb magyarázatok kíséretében a könyv egyes fejezeteiben is találkozni fog, most elsősorban a nagyságrendekre és a fő fejlődési irányokra érdemes figyelni.” A kategóriák: Technológia és méretek / Fejlesztői tudás (Megjegyzés: mennyiségi jellemzőként szabadalmak, publikációk számait hozzák. Az ezekből megmutatkozó növekedés is drámai, de tudni kell, amint arra a szerzők is figyelmeztetnek, hogy a fejlesztési eredmények jelentős hányadát – azok természete szerint – inkább üzleti titokként kezelik és rejtik, azaz a növekedés még jóval nagyobb is lehet.) / Befektetések / Gépi képességek és teljesítmény / Szakemberállomány / Nemzetközi verseny / Elismerés Mindezekhez pedig egy meghatározó súlyú figyelmeztetés: „Mivel fontos és kényes technológiáról van szó, sok dolog titkos körülötte, gondoljunk csak a katonai fejlesztésekre vagy a stratégiai jelentőségű vállalati projektekre.”

Ha az adatok szédítőek, a szerzők azokból eredeztetett, jóllehet józan mérlegelésre törekvő következtetései is minőségi változások sorát mutatják az MI-hozta jövőben, „persze fenntartva a tévedés jogát”. Érdemes belenézünk:

- „Az MI-modellek méretei folyamatosan nőnek, ami újabb, alkalmanként nem várt képességek megjelenését eredményezi. A méretbeli növekedést döntő technológiai trendek teszik lehetségessé.” – A „nem várt képességek” sorában pedig a fejlődés során megjelenhet minden, amiről azt hisszük, hogy egyedül az ember sajátja, s annál több is.
- „Az MI élvonalbeli eszközeinek képességei több területen utolérték és meghaladták az emberekéit. De nem mindenütt. Az általános intelligencia tekintetében az ember egyelőre verhetetlennek tűnik, de ez a végvár is heves ostrom alatt áll.”
- „A mesterséges intelligencia szektorának jelenleg a generatív MI a legnagyobb érdeklődést kiváltó területe. A felhasználók száma eddig rekordgyorsasággal növekedett, de kérdéses, hogy ez a száguldás meddig tart. Olyan hálózati hatásra (a hálózat értéke a csatlakozók számának függvényében exponenciálisan nő), mint amilyen pl. a telefon, az internet vagy a közösségi hálók esetében volt tapasztalható, aligha lehet számita-

ni. (Emlékezzünk 'a tévedés jogára'! Az MI a legtöbbszörnek még alighanem »'titok, idegenség, lidérces messze fény', vagy épp el sem hiszik, hogy képesek használni, de ha az emberek 'rákapnak az ízére', ez a feltevés gyorsan megdőlhét. Ha extrémnek is hangzik: szellemileg igényes beszélgetéshez az MI remek partner, s a mindinkább elidegenedett világban talán egyre többen ezért is fordulnak hozzá – Osman P.) Fontos tényező viszont az a lehetőség, hogy a géppel egyszerű emberi nyelven lehet értelmesen kommunikálni.” – Ez is erősítheti az előző feltevésünket.

- „Az egyéni felhasználók száma gyorsan nő, a komolyabb vállalati alkalmazások száma viszont egyelőre csekély. Az MI-fejlesztők és szolgáltatók különböző üzleti modellekkel kísérleteznek, még nem teljesen világos, hogy hosszabb távon miként tudnak elegendő pénzt keresni. Kérdéses, hogy a korábbi üzleti modellek (például a Google rendkívül jövedelmező reklámmoddellje) beválhatnak-e a generatív mesterséges intelligencia esetében is. Kétségtelen, hogy a piac méretéről, távlati jövedelemszerző képességéről szóló előrejelzések rendkívül optimisták.” – Bízást megkockáztatható, hogy ahol vállalati alkalmazásban az MI használata előnyösebbnek bizonyul az egyéb alternatíváknál, ideértve, *horribile dictu*, az embert is, ott nagy valószínűséggel azt fogják használni. Szintúgy, hogy ugyanez érvényesül majd minden szervezetnél, ahol a költséghatékonyság döntő követelmény. Érdekes, ahogy a szerzők itt üzleti modellekről beszélnek – ezzel mintha az MI-alapú szolgáltatásokra szorítkoznának. Ha az árutermelésben termelőeszközként használják, vagy épp 'az MI elveszi az emberek munkáját' termelőerőként (persze, hogy nem az MI veszi el, hanem azok, akik az emberek helyén alkalmazzák!), akkor ez így nem merül fel.
- „A kiterjedt méretű, élvonalbeli modellek tréningezése drága multság, amit csak gazdag cégek vagy más, erőforrásokban bővelkedő szervezetek engedhetnek meg maguknak. (Ma már vannak MI-k betanítására szakosított MI-k is – Osman P.) Az adat- és tőkeigény miatt a piac koncentrálnak, (ma már külön téma az erős MI-k óriási energiafogyasztása is – Osman P.) egyes nagy cégek, leginkább az öt nagy technológiai vállalat (Microsoft, Alphabet, Meta, Amazon, Apple) messze kiemelkedhetnek a mezőnyből, pláne akkor, ha ehhez állami segítséget is kapnak, összefonódnak a politikával.”
- „A fejlesztés súlypontja az akadémiai szférából átkerül a vállalatiba. (Eléggyé nyilvánvalóan a tőkeigényessége miatt – Osman P.) Az MI eszközeit már sokfelé sikeresen alkalmazzák, de a terjedése lassabb a vártnál, aminek több oka van. A terjedést tekintve nagy különbségek mutatkoznak az eltérő szektorok között. Látványos helyi eredmények ellenére a GDP-ben és a termelékenységben az MI egyelőre nem hozott jelentősebb változásokat.”
- „Az utóbbi években rengeteg pénz áramlott az MI-be. Nehéz megmondani, hogy a jelenlegi, több mutató alakulásából is érzékelhető visszaesés alapvető fordulatot jelez-e, vagy átmenetinek bizonyul. Arra is van esély, hogy a 'befektetési lufi' kipukkan, a nagy

felhajtást kiábrándulás követi, a fejlődés ugyanazt a pályát futja be, mint az ezredfordulón a dotcom-válság előtt, alatt és után az egész informatikai szektornál.” – A kritikus tényező e dolgok alakulásában kétségkívül az lesz, mekkora nyereséget hoznak az MI-alkalmazások. A dot-com párhuzam nem tűnik szerencsésnek. A dot-com válság tipikus piaci buborék volt, amelyet nem az ilyen cégek belső értékének várható tényleges növekedése, hanem a spekulációs befektetések természete hajtott mind nagyobbra. Az ilyen buborékok közös jellemzőinek részletezése nélkül, csak a ’80-as évek végi japán ingatlanbuborékot említjük. Az Origo erről szóló, 2020. augusztus 10-i elemzési összeállításának címe, amely a buborék csúcsa közelében kialakult árszínvonal szerinti elméleti becslésre utal, „Amikor a japán császári palota annyit érhetett, mint egész Kalifornia”, az elemzést bemutató szöveg pedig így pontosítja: „Vagyis ez alapján a japán császári palota akár – papíron – érhetett is annyit, mint Kalifornia ingatlanpiaca, de e kalkuláció szerint nagyjából a felét biztosan érte.” Ahogyan nyilvánvaló, hogy az említett két buborékban a tőzsdére vitt árucikkek piaci értéke messze elszakadt a realitástól, s az a várakozás hajtotta feljebb – mint minden buboréknál –, hogy lesznek, akik még többet fizetnek értük, természetesen a további emelkedés reményében. Természetesen az MI-vel kapcsolatos cégek piacán is kialakulhatnak buborékok, de ehhez az MI-nek valódi köze nem lesz. Az MI-alkalmazásokban rejlő tényleges gazdasági potenciál – azaz reális belső érték – várható növekedési pályája pedig még a jövő titka, s nem tudhatjuk, lesznek-e, s ha igen, hol, korlátai.

- „A generatív MI a befektetések és a figyelem szempontjából kivételes helyzetben van, fejlődésében egyelőre nem mutatkozik törés. Ilyen törést például az okozhatna, ha az MI fejlesztésének és használatának jellemzőit alapjaiban változtatná meg egy vagy több diszruptív innováció, amely a mostaninál jóval olcsóbb, de hasznos képességekkel bíró és fölöttébb fejlődőképes megoldásokat jelentene.” – Ez a veszély minden iparágat és termék-, valamint szolgáltatás-családot mindig fenyegeti. A pikáns, hogy ellentétben a korábbi eszközökkel, a fejlett MI talán maga szolgál majd olyan továbblépéssel, amely leértékeli vagy akár ki is szorítja az elődeit.
- „Az MI fejlődésének és terjedésének határt szabhat egyes fontos források (adat, energia, infrastruktúra, technikai kapacitások) kimerülése. (Vajon ha az emberiség társadalmainak, gazdaságainak, iparágainak fejlődése meg nem törik, valóban megtörténhet, hogy kimerülnek az adatforrások vagy az adatokra vonatkozó igények? A könyvben egy külön alfejezet szól a ’Kiapadó adatforrások?’-ről – Osman P.) A korlátok megszüntetésén, a határok kiszélesítésén sokan dolgoznak, komoly fejlesztések, kreatív megoldások várhatók.” – Újabb óriási lehetőségekkel az MI alkalmazások számára. A könyv pedig egy izgalmas fejezetben ad elemzést Határ a csillagos ég? Az MI fejlődésének korlátai címmel.
- „Az MI fejlesztésében és hasznosításában heves verseny folyik országok és régiók között. A legfontosabb játékosok az USA, Kína, az Európai Unió és az Egyesült Ki-

ráltság. A verseny nagyon bonyolult geopolitikai helyzetben folyik, az eddigi együttműködési és kereskedelmi rend, a globalizáció folyamata megváltozik, újabb belső és külső konfliktusok robbanhatnak ki. A jelenlegi ellátási láncoknak számos politikailag kényes pontja van. Az MI-re sokfelé a hatalom megtartásának vagy megszerzésének eszközeként, a fegyverkezési verseny tényezőjeként tekintenek.”

- „Az MI terjedése hatással van a munkaerőpiacra, de tömeges munkanélküliséget egyelőre nem okozott. A piacon az iránta való szakértelem jó ajánlólevél, bár némi visszatesés ezen a téren is mutatkozik. A tömeges és eredményes használatnak fontos feltétele az oktatás felzárkóztatása; élvonalbeli szakemberekért erős konkurencia bontakozott ki vállalatok, szektorok és országok között.” – Kritikus jelentőségű lehet a társadalmak fogadókészségének alakítása a személyes szolgáltatások piacain, kezdve akár az éttermi felszolgálástól pl. az oktatás-nevelés különféle területeiig, vagy épp az otthoni kiszolgáló/gondozó/ápolóig. Ez utóbbiak tekintetében igen élessé válhat e kérdés az erősen előregedett társadalmakban, mint pl. a japán. Bizonyára komoly szerepe lehet ebben az emberek hozzáállása megfelelő formálásának a robotok elfogadásában.
- „Az MI ma az egyik legfontosabb tudományos szakterület, ahol rengeteg projekt folyik és számtalan publikáció születik. Nincs ember, aki ezt a világot teljes egészében át tudná tekinteni.”
- „A biztonság és a felelősség kérdését nem lehet megkerülni. Sok ember aggódva néz a mesterséges intelligenciára, és ennek sajnos megvan az alapja. A 'vadnyugati' fejlődési szakaszt észszerű és körültekintő szabályozásnak kell követnie. A szabályozás módja és mértéke politikai kérdéssé vált. Az MI globális jelenség, tehát az általa okozott problémák is globálisak, ezért félő, hogy ehhez illeszkedő szabályozás nélkül hosszabb távon nem lehet megenni.”
- „Végezetül még egy következtetés: az MI olyan, mint a mókus a fa tetején: mire odanézel, már nincs ott. A változások gyorsak, nagy ugrások, hirtelen fordulatok, lavinaszerű eseménysorok sem ritkák. Ezt e könyv szerzőiként is figyelembe kellett vennünk, ezért fontos, hogy ismerjük az időzítést.”

Következzék tehát a tartalom áttekintése a címek és alcímek révén. Közöljük az egészet, mert jól mutatja, milyen tanulságos, szerteágazó és szédületesen érdekes áttekintést kínál e könyv, annál is inkább, mert a beszédes címek önmagukért szólnak.

- Bevezetés: Lelkesedés és félelem – Benne: Mit mutatnak az adatok? / Időzítés, tartalom és szerkezet / A szerzőkről
- Nyarak és telek: A mesterséges intelligencia története – ...de mi is az az intelligencia? / Hullámhegyek és hullámvölgyek / MI-nyarak és MI-telek / Neuronok és neurális hálók / Big data / Mérőföldkövek / A nagy nyelvi modellek / Néhány tanulság

- Élet a kazalban: A kínálati oldal játékosai – Az informatikai kazal a PC világában / Új kazal: mesterséges intelligencia / Infrastruktúra: lapát és nadrág mindenkinek kell / Modellek és alkalmazások
- A GDP-től a virtuális ügynökökig: Hatás a gazdaságra – Az infokommunikációs szektor mérete / Történelmi tanulságok: az alkalmazkodáshoz idő kell / Számítógép: késleltetett hatások / A „termelékenységi paradoxon” magyarázata / Mesterséges intelligencia és termelékenység / Revolúció vagy evolúció? Az MI terjedése a gazdaságban / Merész befektetők, óvatos felhasználók / Munkaerőpiaci következmények / Virtuális ikertestvérek, robotok / Virtuális ügynökök, önvezető autók, digitális asszisztensek
- Hipotézisek és felismerések: Hatás a tudományra – Folyóiratok és laboratóriumok / Technopessimisták és technooptimisták / Gyorsaság és hatékonyság / Robotok és MI a laboratóriumokban / Az egyik legígéretesebb terület: gyógyszerkutatás, egészségügy / A múlt feltárása / Publikálás és plagizálás / Emberi és gépi agy
- Barát vagy ellenség? Hatás az oktatásra – Gyorsfénypé az oktatásról / Járvány: digitalizálás és online oktatás / A távoktatástól a mesterséges intelligenciáig / A generatív MI hatása: kísérletezés és tanulás / Ígérek és remények / Nem árt a józanság
- Művészet, szórakoztatás és sport: – Képek és árak / Filmek és filmszínészek / Zene / Szupersztárok és omnisztárok / Sport
- Politika és háború – Kína és India felemelkedése / Kihagyhatatlan lehetőség: lendületben a globalizáció / Felfelé az értékláncon / Fordulópont a globalizációban (?) / Amerika vs. Ázsia: nagyhatalmi törekvések az MI-ben / Britek, németek és franciák / Oroszország / MI a háborúban / Nacionalizmus és/vagy kooperáció
- Kockázatok és mellékhatások – Hétköznapi és egzisztenciális kockázatok / Előítéletek, diszkrimináció / Tévedés és hallucinálás / Szerzői jogi problémák / A magánélet védelme, személyes adatok biztonsága / Megfigyelés, profilozás és manipulálás / Szabályozási előzmények / Szabályozási dilemmák
- Az MI szabályozása – Kína / USA / Japán / Oroszország / India / Izrael / Európai Unió – az AI Act
- Határ a csillagos ég? Az MI fejlődésének korlátai – Keserű tanulság: a brutális erő legyőzi az emberi tudást? / Ami a felskálázáshoz kell / Hol a határ? / Kiapadó adatforrások? / Hardver és architektúra / Energia és fenntarthatóság

Annyi izgalmas téma, annyira kellene mindegyikről szólni, hozzászólni.... Jelenünk gyorsan növekvő része, és – ha ránk nem döntenek a világot – szinte egész jövőnk alakulása itt rejtőzik e címek mögött! S csak pár részlet fér ide.

Időzítés, tartalom és szerkezet – A szerzők is elmondják, mit jelent egy könyvben szükségképp statikus képet adni egy ennyire dinamikusan fejlődő és szerteszét kibontakozó ágazatról. „Az adatok, információk, példák, elemzések gyűjtését, a szakirodalom követését nem lehetett abbahagyni, a kész szövegekbe is rendszeresen bele kellett nyúlani.” „A kéziratot 2025 januárjában zárták le, a leírtak az addigi állapotot tükrözik. Lényeges és megbízható

adatok nagyjából 2023-ig álltak rendelkezésre, a 2024-es hivatalos statisztikák természetesen még nem futottak be, de részadatokat, előrejelzéseket, becsléseket szerencsére találtunk. Utóbbiakat óvatosan kell kezelni, noha a régebbi, alapjában megbízható forrásokból származó adatokkal is vigyázni kell, már csak azért is, mert az MI-nek nincs egységes, mindenfelé elfogadott definíciója, következésképpen a határvonalai is homályosak, a fejlődése összemosisodik más technológiák pályájával, gazdasági ciklusokkal, mindenféle társadalmi, politikai trendekkel. Az MI jóval több, mint a manapság legnagyobb figyelmet keltő generatív változata. Mivel fontos és kényes technológiáról van szó, sok dolog titkos körülötte, gondoljunk csak a katonai fejlesztésekre vagy a stratégiai jelentőségű vállalati projektekre.

Az MI úgynevezett általános célú technológia, ami sokfelé megjelenhet és sok mindent átalakíthat. Teljes képet lehetetlen adni róla, nincs hely mindennel foglalkozni. Ebből a könyvből is sok fontos dolgot hagyunk ki: amit nyújtunk, az inkább csak valamiféle válogatás. A könyv alapvetően gazdasági szemléletű. A hatalmas információtömegben elsősorban a gazdasági összefüggéseket kerestük. Az MI különleges technológia, a piaca különleges szektor, de ugyanazok a gazdasági törvényszerűségek mutatkoznak meg benne, mint a gazdaság más ágaiban. Makro- és mikroszintű kérdések egyaránt felmerülnek: mi lesz a GDP-vel, a munka termelékenységével, milyen szerepet játszon az állam, mit kell szabályozni és hogyan, mit kell kezdeni a monopóliumokkal, mi történik a nemzetközi együttműködésben, a világereszkedelemben, a globalizációban, a gazdaság különböző szektoraiban, milyen foglalkoztatási problémák jelentkezhetnek, hol gerjedhetnek új politikai feszültségek, mit jelent a társadalmi felelősség az új korszakban. A könyvben az ilyen összefüggések feltárásához, ilyen kérdések megválaszolásához szeretnénk néhány adalékkal szolgálni.” – Illően szerény fogalmazás, viszont a könyv messze sokkal többet ad ennél mindenkinek, aki nem e témakörök mestere.

A kivétel nélkül roppant csábító témakörök (fejezetek) közül nézzük most azt, amely az ebben laikusok számára talán a legizgalmasabb, merthogy szép, szép a lehetőség, annak ígéretes volta, de még fontosabb, hogy mitől kell tartanunk valójában miközben a popkultúra jól eladható robotszörny történetekkel riogat, s a média is igyekszik profitálni az ijesztgetésből.

„Kockázatok és mellékhatások”: „Az MI fejlesztése és használata problémákkal és kockázatokkal, szándékolt és nem szándékolt következményekkel jár, tehát indokolt az igény a szabályozására. A technológiai fejlődés rendszerint gyorsabbnak bizonyult a jogszabályok megalkotásánál, hatályba léptetésénél és érvényesítésénél, a verseny tehát egyenlőtlen, de aligha lehet tagadni a jó szándékú és körültekintő szabályozás fontosságát. (De hiszen képzetlenség szabályozni az előre nem láthatót! Elkezdhetünk szabályokat alkotni pl. az önvezető járművekkel kapcsolatos felelősségekre – a szerzők is említik ezt jövőbeli tennivalóként –, de a részletes szabályozáshoz többet kell majd tudni azok tényleges működéséről. Hasonlóképp az egyéb autonóm eszközök, köztük a fegyverek! A szerzők szólnak az MI-alapú eszközök által teljesített adatszolgáltatásokról is, ami önmagában is felettébb kényes és ezért

részletes szabályozást igénylő témakör, tekintettel egyebek közt az ilyen adatokhoz fűződő személyiségi jogokra, vagy épp üzleti érdekekre. Ne feledjük: olyan korról beszélünk, ahol az információ értékesebb az energiahordozóknál is! – Osman P.)

Ebben a fejezetben a modern mesterséges intelligenciával kapcsolatos kockázatokról és mellékhatásokról adunk – a teljesség igénye nélkül – vázlatos képet, majd összefoglaljuk az EU AI Act előzményeit és a szabályozási dilemmákat. A szabályozás konkrét módjaival, a szabályok tartalmával és érvényesítésük módjával a következő fejezet foglalkozik, kiemelve az Európai Unió politikáját és gyakorlati lépéseit.

Az MI tudományos alapokra épül, fejlesztői között számos elismert tudós van, köztük Nobel-díjasok is. A tudományosság, a nagy tömegű adat és a matematikai módszerek használata azonban nem jelent garanciát a tévedhetetlenségre, a tökéletes megbízhatóságra és objektivitásra. Az eszközök használói, illetve azok, akiket a használat érint, számtalan problémával és kockázattal néznek szembe. Ezek közül már sokat felismertünk, egyeseket már kezelni is tudunk, de mivel a fejlődés rendkívül gyors, újabb meglepetésekre, nem várt mellékhatásokra számíthatunk, amelyek között kifejezetten ijesztők is akadnak. Működésük közben a modern MI új modelljei sokszor a fejlesztőiket is meglepik. (Általában is ki mondható: egy bonyolultabb rendszer a részeinek nem mindig tervezett, de meglévő belső kapcsolatai révén többet tudhat, másként is működhet, mint amire az alkotói készítették – Osman P.) Ahogy a modellek nőnek, és ahogy egyre több adattal tréningezik azokat, váratlan, nem tervezett képességek is megjelennek. Az infokommunikációs szektor fejlődését tanulmányozva gyakran találkozhatunk a 'nem szándékolt következmények' jelenségével: a fejlesztőket a legjobb szándék vezérli, munkájuk eredménye azonban előre nehezen felmérhető negatív következményekkel járhat.

Kiemelten veszélyesek az olyan algoritmusok, amelyek öngerjesztő visszacsatolási köröket hoznak létre: a gép torz és hiányos információk alapján építi meg a maga modelljét, a modell döntéseit a felhasználók végrehajtják, a döntés visszahat az egyénekre és a közösségre, mintegy igazolva az adatokban és az algoritmusokban megjelenő torzításokat és előítéleteket, az új adatokat betáplálják a modellbe, és így tovább. Ha pedig a gép valóságos emberek korábbi viselkedéséből tanul, lehetséges, hogy felerősíti, automatizálja azok gyengeségeit és előítéleteit.”

Egy döbbenetes vélemény, egy szakmabeli Nobel-díjastól, aki a Nobel előtt a Turing-díjat, a számítástudomány legrangosabb kitüntetését is elnyerte:

„2024-ben Nobel-díjat kapott a neurális hálózatokra épülő mesterséges intelligencia atyja, Geoffrey Hinton. Friss díjazottként számos interjút készítettek vele. Ezekben az interjúkban Hinton a nagyközönség számára kifejti, hogy a gépek valóban az emberiség fejére nőhetnek, és a legnagyobb baj talán az, hogy az emberiség nem tudja, mit csinál, milyen erőket szabadít fel.

Először fordul elő a történelemben, hogy önmagunknál intelligensebb dolgokat készítünk, amelyek saját tapasztalatokkal rendelkeznek és felhasználásukkal döntéseket hoznak

– állítja. Az sem kizárt, hogy a mesterséges agyak öntudatra ébrednek, bár erre még várni kell. Hinton figyelmeztet: A neurális hálókat mi építjük, de nem tudjuk pontosan, hogyan működnek, ahogy az emberi agyról sem tudunk mindent. A gépi agyak önmagukat programozzák és módosítják. Mivel hatalmas tömegű információt fogadnak be, hatásos érveléssel képessé válnak emberek manipulálására is. A biztonságra nincs garancia, foglalja össze a véleményét, legalábbis egyelőre nincs. A bizonytalanság óriási. Késlekedni nem szabad, itt az idő a teendők átgondolására és a globális szabályozásra.” – Többszörösen is elgondolkodtató. Kezdve azzal, hogy a Nobel-díj honlapja szerint Hinton e díjat a mesterséges neurális hálózatokkal működő gépi tanulást lehetővé tevő felfedezéseiért és találmányaiért kapta. Vajon jelenti-e ez azt is, hogy kellőképp alapos ismerője az MI pszichológiájának is? Szavai legalábbis lehetségesnek mondják, hogy az MI átveszi az uralmat az emberek felett – a nagy kérdés itt, hogy miért tenné? Ilyet csak olyanok tesznek, akiknek tudata van, annak révén tisztában vannak a helyzetükkel a hierarchiában, kialakult értékrendjük van e pozíciókat illetően, és ezért maguknak akarják az uralmat. Az ismert tudományos közmegegyezés szerint az MI-nek nincs tudata, s eltérnek a vélemények, vajon lehet-e, lesz-e. Hinton szerint „[a]z sem kizárt, hogy a mesterséges agyak öntudatra ébrednek”. Vajon mennyire szükség-szerű, hogy az öntudat, az emberénél magasabb intelligencia arra vezesse az MI-t, hogy magának akarja a hatalmat? Hinton azt írja: „hatásos érveléssel képessé válnak emberek manipulálására is” – bőséges példatár mutatja, hogy már ma is képesek, az ember tette őket ilyenre, és az ember különféle szervezetei használják ezt a képességet politikai és gazdasági célokra. Vajon az öntudattal bíró MI felismeri a maga érdekeit, és egyebek mellett a maga javára kezdi használni ezt a mind korlátlanabb tudását? Mindennek kivédésében pedig megnyit számíthat a szabályozás? A modern társadalomban mennyi példánk van arra, hogy a szabályozás hathatósan ki tud védeni dolgokat, amelyek használatához, kiaknázásához elegendően erős érdekek kötődnek? Gátakat szabunk az MI fejlesztésének és az önfejlesztő MI fejlődésének? Lehet ez valóban érvényesíthető? Gondoljunk a minél fejlettebb MI használatához fűződő érdekekre a gazdaságban, a haditechnikában, s netán a hatalomtechnikában! S ha az önfejlesztő MI elér(het) egy bizonyos szintre, micsoda versenyfutás kezdődik közte és a szabályozás között!

„Ebben a könyvben, miközben nem tagadjuk az emberiséget fenyegető egzisztenciális kockázatok létét, a praktikus, mondhatni, hétköznapi kockázatok és veszélyek körére koncentrálunk. Ezek jó része szabályozással, szabályok alkotásával és betartatásával kezelhető, legalábbis reményeink szerint, mert egyelőre kevés a tapasztalatunk. A szabályozás helyzetével, a tervezett és a már megszületett szabályozások tartalmával a következő fejezet foglalkozik.”

Végezetül: „Szerzői jogi problémák”: „Ahogyan a művészetről és szórakoztatásról szóló fejezetben már említettük, az alkotók gyakran MI-t vesznek igénybe munkájuk során. Az MI megjelenése nem okoz legyőzhetetlen akadályt, nem vet fel megválaszolhatatlan kérdéseket a szerzői jogi szabályozás előtt. Ugyanakkor mindenképpen létező és fontos feladat a

szabályozók számára, hogy az MI felhasználásával létrehozott művek kapcsán világos kereteket adjanak, már csak azért is, mert az erre vonatkozó igény nem először merül fel. Gondoljunk csak az adatbázisokra, szoftverekre, mozi- és televíziós filmekre, a reklámra mint műfajra, vagy akár a különféle művészeti ágak esetén az új technológiák mellékhatásaként megjelent, a szerzőkkel együttműködő személyek (például hangmérnökök, operatőrök, animátorok) szomszédos jogaira. Az MI felhasználásával készülő alkotások kapcsán számos olyan gyakorlati kérdés merül fel, amelyeket a jelenleg hatályos szerzői jogi szabályozás látszólag kezel, de meg kell vizsgálni, hogy az ilyen módon létrehozott művek esetében a szabályok megfelelően szolgálják-e a szellemi tevékenység elismerését, a szerzői jogok védelmét, a kreatív világ közhasznú fejlődését, nem okoznak-e károkat, nem esik-e ki egy adott mű a szerzői jogi oltalom hatóköréből. Röviden: alkalmazhatók-e a régi szabályok a technológia által teremtetett új világban, szükség van-e új szabályokra, és mit lehet megtartani a régiekből. Hasonló helyzetben voltunk például a modern filmtechnika vagy a számítógépek megjelenésénél is.”

A kérdéskör java pedig ezután következik egyebek közt a generatív MI kapcsán, amely maga állít elő tartalmakat, egyelőre még az ember utasításaiból, kezdeményezéseiből kiindulva, de azokon a maga fejlődése révén akár mindinkább túllépve is. Egy alkotásnál annak belső értéke a részletekben rejlik, s minél többet alkot meg ebből maga az MI, annál fogósabb a kérdés – a tartalomhoz kapcsolódó felelősségben is! Ha pedig az MI eljut odáig, hogy utasítás, prompt nélkül, saját indíttatásból is alkotni fog...

Dr. Osman Péter